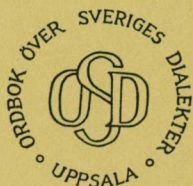

ORDBOK
ÖVER
SVERIGES DIALEKTER

HÄFTE 1

¹A—ANDTÄPPT

ARKIVET FÖR
ORDBOK ÖVER SVERIGES DIALEKTER

ARKIVET FÖR ORDBOK ÖVER SVERIGES DIALEKTER

Redaktion:

Vidar Reinhammar, fil. dr, docent, arkivchef/ordbokschef

Gunnar Nyström, fil. lic., förste arkivarie/ordboksredaktör

Birgit Eaker, forskarstud., arkivarie/ordboksredaktör

Karin Hallén, fil. mag., arkivarie

Astrid Reinhammar, fil. stud., ordboksassistent

Rådgivande nämnd:

Arkivchefen (ordf.)

F. arkivchefen docent Erik Olof Bergfors

Professor Sven Ekbo

Professor Lennart Elmevik

Professor Sigurd Fries

Professor Lennart Moberg

Artiklarna i första häftet har utarbetats av:

¹a-akveleja Gunnar Hedström (†) och Vidar Reinhammar

¹al-aldre Vidar Reinhammar

aldrig-aldrignågon Gunnar Nyström

aldskrika-allö(e) Vidar Reinhammar

¹alm-andtäppt Gunnar Nyström

arkiv

ORDBOK
ÖVER
SVERIGES DIALEKTER

Första bandet

ARKIVET FÖR
ORDBOK ÖVER SVERIGES DIALEKTER

INLEDNING

Av Vidar Reinhammar

De svenska dialekterna och deras ordförråd

Dialekterna är, tväremot vad som ibland påstås, inte ordfattiga. De genuina dialekternas ordförråd är rikt utbildad på de områden som rör allmogens liv och näringar samt dess föreställningsvärld, dvs. allmogekulturen i vidaste bemärkelse. Den i termer uttryckta abstrakta begreppsapparaten kan dock i allsidighet inte tävla med riksspråkets. Dialekterna har av naturliga skäl inte heller utbildat ett eget ordförråd för senare tiders tekniska och vetenskapliga nyheter.

Dialekter anses av många ha blott språkligt intresse. Det är ett alltför begränsat synsätt. Språk och kultur är intimt förknippade med varandra. Många människor tordeoreflekterat se språket som någonting lika självklart som luften de andas. Därmed övervärderas lätt språkets i och för sig viktiga funktion som medel för kontakt och kommunikation människor emellan på bekostnad av dess roll inte bara som redskap för all tankeverksamhet utan också för begreppsbildning, fantasiliv och minne etc.

Sett i ett övergripande perspektiv är språket ett samfunds främsta kulturbärare. Det är en definitionsfråga, var gränsen mellan språk och dialekt skall dras. En viktig formell skillnad är att dialekterna inte har egna skriftspråk. Som talspråk kan dialekt och språk jämföras – de fyller i allt väsentligt samma funktion. Våra olika dialekter kan därför ses som andliga exponenter för var sina kulturformer och är i den egenskapen var för sig mycket viktiga delar av vårt kulturarv.

De begreppsberande elementen i språket är orden. Utan ord inget språk. Dialekterna har inget skriftspråk att stödja sig mot. Dialektordens fortsatta existens är därför osäkrare än riksspråksordens. De är också till sin natur abstrakta och förbises lätt i jämförelse med de mera handgripliga yttringarna av folklig kultur. En mängd museer och hembygdsföreningar inriktar sig nästan uteslutande på den materiella kulturen. Bl.a. genom deras utåtriktade verksamhet kan föremål och byggnader fortsätta att tala till oss även sedan de inte längre används till sitt ursprungliga ändamål. Inte på långt när samma resurser läggs ned på att dokumentera och synliggöra den andliga sidan av folklig kultur, trots att denna är värd ett inte sämre öde än föremålskulturen. Ordbok över Sveriges dialekter vill visa en sida av denna andliga kultur genom att beskriva dialekternas ordsfatt och göra den tillgänglig för en större allmänhet.

Det nu ganska allmänt talade riksspråket är en sen produkt. Till skillnad från detta rikstalspråk, som i stor utsträckning formats med skriftspråket som förebild, representerar dialekterna *en obruten talspråkstradition* som

sträcker sig bakåt till urminnes tider. De har sin egen historia och är inte avläggare till eller förvanskade former av riksspråket. Var på sitt område har de levat, utvecklats och på muntlig väg traderats från generation till generation. Inget annat muntligt traderat material kan i fråga om ålder och kulturellt värde mäta sig med dialekterna.

Även om dialekterna inte undgått att påverkas av riksspråket, är de att anse som i vid bemärkelse mera genuina än detta. Riksspråket har som stomme äldre svenska dialekter i huvudsakligen mälardistrikten men det har som bekant varit utsatt för en delvis långt gående utländsk påverkan särskilt i fråga om ordförrådet, tidigare i synnerhet från lågtyskan och danskan, senare från bl.a. tyskan och engelskan. Dialekterna har tagit upp betydligt mindre främmande gods. De har också – vid sidan av det med riksspråket gemensamma ordförrådet – bevarat ett stort antal gamla ord, som inte återfinns i nysvenskan men som är kända från fornsvenskan eller som inte är belagda ens i källor från fornsvensk tid. Bl.a. för svensk språkhistoria är det av vitalt intresse att dessa relikter dras fram i ljuset. Därutöver finns i dialekterna en stor mängd under tiderna ny- eller ombildade ord. Många av dessa har av naturliga skäl en begränsad utbredning men saknar för den skull ingalunda språkligt och allmänt intresse.

Dialekterna har parallellt med varandra utvecklats från ett i början i stort sett tämligen enhetligt fornsvenskt språk. Utvecklandet av klart avgränsade dialekter har varit en tidskrävande process. Uppsplittningen av det en gång gemensamma språket i undan för undan flera dialekter kan åskådliggöras med den ofta använda bilden av ett träd, där stammen är ursprungsspråket; grenarna och de från dem utlöppande allt finare kvistarna symboliserar utvecklingen mot fler och fler dialekter. I områden med homogen, dvs. sett över en längre tidsperiod mera trögriplig befolkning har fortsatt dialektsplittning kunnat äga rum långt fram emot vår tid.

Vissa dialektala skillnader kan påvisas redan i våra äldsta fornsvenska källor. Genom dialektkällor från 1600-talets början (jämför nedan) vet vi med säkerhet, att det vid den tiden, dvs. i praktiken redan åtminstone under 1500-talet, bl.a. i Ångermanland, Västerbotten och Ovan-siljan funnits fullt utbildade dialekter. Man kan sluta sig till att likartade förhållanden rått på andra håll i landet. Alla de från senare tid kända dialektdragen kan inte redan då ha varit fullt utvecklade, t.ex. verkningarna av långsamma förändringar av språkljud (bl.a. av vokaler genom s.k. tilljämning eller vid konsonantassimilationer) och förändringar i ordböjning eller i syntax. Från lexikografisk synpunkt är ordförrådets utveckling och förändringar mest intressanta.

De svenska dialekterna eller dialektgrupperna uppvisar sinsemellan stora skillnader i fråga om ordförråd, ordbetydelser och grammatik. Orsakerna till skillnaderna är mångahanda. Ytterst beror de på geografiska och historiska faktorer. Här kan blott pekas på några sådana. Genom växlingar i den politiska historien har riksgränserna vid flera tillfällen ändrats. Näringsfången har varit olika i olika landsdelar men lokalt även varierat under tidernas lopp. Ekonomiskt uppsving i en del av landet kan ha rått samtidigt som andra landsdelar drabbats av nedgång. Västståndstider och därmed sammanhängande kulturell utveckling har växlat med nedgångstider. Handelsförbindelser och samfärdsel har haft olika orientering och intensitet i olika delar av landet. Via hamnstäder har mycken utländsk påverkan skett. Vattenvägarna längs kuster och älvdalar har i århundraden haft stor betydelse för kommunikation och handel men också för spridning av språkligt gods. Närheten till köpstäder eller talrikt förekommande herrgårdar har gjort att vissa trakter varit mera utsatta för kulturell och språklig påverkan än andra, som till följd av ett mera avskilt läge e.d. har mottagit färre och svagare impulser. En mångfald sådana företeelser har haft betydelse för utformandet av och variationerna i våra dialekters ordsfatt. Av de olika ordens utbredning kan därför mycket utläsas om tidigare samhällsförhållanden, handelsförbindelser, samfärdsel, kulturströmningar etc. Genom sin redovisning av ordmaterialet utifrån geografiska aspekter vill ordboken förmedla kunskap inte bara om dialektgeografiska utan också om allmänskulturella förhållanden.

Vår tids dialekter har inte samma ordförråd som de äldsta dialekterna. Stora ändringar har skett men inte likformigt överallt utan skiftande från dialekt(område) till dialekt(område). Nya tider och seder har krävt eller medfört nya ord. Sådana har tillkommit antingen genom nyskapande inom enskilda dialekter eller genom lån från andra dialekter i Sverige, från skriftspråket eller utländska språk. Å andra sidan har många ord, både s.k. arvord (ord som funnits i språket sedan fornspråklig tid) och "nyare" ord blivit obrukliga och dött ut i somliga dialekter men bevarats annorstädes. Många indirekta upplysningar om ords (betydelsers) historia förmedlas i ordboken.

Förändringarna i ordförrådet kan inte antas ha skett i ett jämnt förlopp. Dialekterna i olika landsdelar har inte undergått samma förändringar eller förändrats i samma takt. Perioder med ett mera statiskt tillstånd har växlat med brytningstider, t.ex. industrialismens intåg, vilket medförde en omstöpning av ordförrådet i många dialekter, medan andra tills vidare undgick att drabbas i nämnvärd grad.

Utländska lånord antas väl i allmänhet ha kommit in i dialekterna via riksspråket. Som ovan nämnts, är talat riksspråk tämligen ungt. Av de äldre lånorden har utan tvivel en mycket stor del förmedlats genom talat språk, nämligen de(t) talspråk som användes före rikstalspråket, dvs. dialekter. De har senare, i den mån de överlevat, kunnat vandra vidare till andra dialekter eller in i riksspråket.

Ordboksarbetets bakgrund. Förarbetet

Intresset för svenska dialekter är gammalt. Det är första gången belagt genom de uppteckningar som Johannes Bureus gjorde omkring år 1600 under en resa till Västerboten och uttrycktes senare i Gustav II Adolfs berömda memorial 1630, där riktlinjerna angavs för riksantikvarieämbetets verksamhet. Litterärt användes dialekt såvitt bekant först av A. J. Prytz i ett par skådespel från 1620 resp. 1622.

Det är inte möjligt att i detta sammanhang redogöra för de källor om eller på dialekt som därefter tillkommit. Dessa beräknas få sin redovisning i en särskild källförteckning till Ordbok över Sveriges dialekter. Den intresserade läsaren hänvisas tills vidare för tiden fram till 1900-talets början till Adolf Noreen, Vårt språk, band I s. 156 ff., 268 ff., 314 ff. samt Tillägg (och rättelser) i band I, II, III och VII.

De två föregångarna till Ordbok över Sveriges dialekter (förkortat OSD) bör dock särskilt nämnas, nämligen 1) Johan Ihre, Swenskt dialekt lexicon (1766), grundat på de samlingar från olika delar av Sverige som tillkom på sedermera ärkebiskopen Eric Benzeliuss tillskyndan under 1700-talets förra del och efter dennes död utökades genom Ihres försorg. Samlingarna, inklusive en rad ordlistor som tillkommit efter ordbokens utgivning, förvaras i Uppsala Universitetsbibliotek. 2) J. E. Rietz, Svenskt dialektlexikon eller Ordbok öfver svenska allmogespråket (1862–67). Materialet till ordboken samlades till stor del in av Rietz själv under resor. I samlingarna ingår också uppteckningar av en rad andra personer från olika håll samt uppgifter ur tryckta verk. Samlingarna finns i Lunds Universitetsbibliotek.

Vetenskaplig uppteckning av dialekt med bl.a. noggrann fonetisk notation har gjorts sedan 1870-talet.

År 1914 inrättades landets första dialektarkiv, Landsmålsarkivet (nuvarande Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, ULMA). Landsmålsarkivet (sedermera Dialekt- och ortnamnsarkivet, DAL) i Lund tillkom 1930. Nuvarande Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkiven i Göteborg och Umeå började sin verksamhet 1918 resp. 1954. Dialektsamlingarna i ULMA är mycket omfattande och representerar största delen av Sverige, men också DAL har stora samlingar (från de sydsvenska landskapen).

Den systematiska insamling av dialektmaterial som ULMA påbörjade 1914, skedde med målsättningen att åstadkomma en svensk dialektordbok. Bl.a. tillkomsten av andra arkiv och den därmed följande uppdelningen av landet i olika undersökningsområden medförde, att ULMA övergav planerna på en svensk dialektordbok eller i var fall sköt på dem till en inte bestämd, avlägsen framtid.

Vid början av 1950-talet fanns ett mycket stort ordmaterial från svenska dialekter insamlat i bl.a. dialektarkiven eller var tillgängligt på annat sätt. Här fanns således en stor rikedom, men den var uppsplittrad på tiotusentals arkivaliska eller tryckta källor och därför inte bara oöverskådlig utan också svåråtkomlig, i praktiken delvis t.o.m. oåtkom-

lig. Detta var ett högst otillfredsställande tillstånd. Syntens tid borde nu vara inne. Det samlade resultatet av många årtiondens dialektuppteckningar i arkiven jämte annat upptecknat eller tryckt dialektmaterial måste göras tillgängligt för forskare och allmänhet. Sett enbart från forskarsynpunkt var det en i hög grad angelägen uppgift att det väldiga, otryckta och tryckta materialet sammanställdes och systematiserades. Men de svenska dialekternas ordsfatt är självfallet inte något som angår endast forskare, vilkas behov skulle kunna tillgodoses genom att materialet fanns samlat i ett arkiv. Som en omistlig del av vårt kulturarv tillhör och berör ordsfatt hela nationen och borde som sådan göras tillgänglig för hela svenska folket i form av en allmän svensk dialektordbok.

Särskilt inom Kungl. Gustav Adolfs Akademien kände man ansvar för saken och aktualiserade planerna på en ordbok, som skulle ersätta Rietz' sedan länge föråldrade ordbok. Man menade inom akademien, att Svenska Akademiens Ordbok som redogör för det svenska skriftspråkets ordförråd haft en oerhörd betydelse, nationellt och vetenskapligt. På motsvarande sätt beräknades en svensk dialektordbok bl.a. bli av oskattbart värde för all forskning rörande svenskt folkliv och kultur och som hjälpmedel för svensk språkvetenskap och svensk språkvård samtidigt som ordboken förväntades ge ordförrådet i svenskt riksspråk värdefulla tillskott.

Det visade sig att man från arkivhåll inte ansåg sig kunna åtaga sig att utarbete och utge en svensk dialektordbok utan överlät uppgiften att åstadkomma en dialektordbok till akademien.

Akademien åtog sig detta och ansökte fördenskull 1953 hos Humanistiska fonden om anslag till det förberedande ordboksarbetet. Fonden stödde helhjärtat akademiens planer och ordboksarbetet kunde påbörjas i januari 1954. (Fram till 1 juli 1984, då ordboks företaget förstatligades, drevs det med anslag från i tur och ordning Humanistiska fonden, Humanistiska forskningsrådet och Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.)

I planerna ingick att ordboken skall behandla både äldre och yngre dialektmaterial (se nedan). Akademien förfogade vid starten inte över egna samlingar. Det gällde nu att genom excerpering eller på annat sätt åstadkomma de för redigeringen nödiga språkprovssamlingarna, som om möjligt skulle omfatta alla svenska dialektord och samtidigt upplysa om ordens utbredning i dialekterna. Med i förhållande till uppgiftens storlek blygsamma resurser har redaktionen byggt upp och vetenskapligt bearbetat ett ordbokskartotek omfattande mer än sju miljoner lappar, samlingar i andra format oräknade. Materialmängder av denna storlek som underlag för ett ordboksarbete är mycket ovanliga.

Huvuddelen utgörs av kopior av lappsamlingar i ULMA och DAL eller av excerpter ur andra källor i dialektarkiven, särskilt svar på frågelistor och monografiska uppteckningar i ULMA. Excerpter ur (eller kopior av) ordböcker och ordlistor i handskrift i andra institutioner ingår

liksom excerpter e.d. ur tryckta källor (ordböcker, ordlistor, texter, grammatiska arbeten och en mängd monografiska framställningar i skilda ämnen). Särskilt må nämnas, att Ihres och Rietz' ovan nämnda samlingar i sin helhet excerpterats. Därmed har OSD tillgodogjort sig ett omfattande material som inte utnyttjats av de båda föregångarna; särskilt kan här nämnas de ordlistor i Ihres samlingar, som tillkommit efter hans ordbok. Excerpteringen av de nyssnämnda samlingarna har också ett annat, viktigt syfte, nämligen att i källkritikens intresse vid redigeringen gå direkt till de primära uppgifterna. En mängd felaktigheter och missbedömningar etc. i resp. ordböcker kan därmed rättas till i OSD.

Ordbokens uppläggning

Ordbok över Sveriges dialekter skall med angivande av ordens, uttalsformernas, betydelse etc. geografiska förekomst/utbredning redogöra för i princip hela det svenska (men inte det finska eller lapska) dialektala ordförrådet inom Sveriges nuvarande gränser, sådant det är åtkomligt genom handskrivna eller tryckta källor från både äldre och yngre tid. (I redaktionens uppgifter ingår således inte att själv bedriva insamling ute i fältet. Utom tjänsten har dock redaktionen gjort omfattande uppteckningar, av vilka särskilt kan nämnas sådana i Härjedalen, vars dialektala ordförråd är otillfredsställande undersökt.) Tidsgränsen bakåt har satts vid ca 1600, då Johannes Bureus, som ovan nämnts, gjorde de första dialektuppteckningarna. Den hitre gränsen är öppen. Genuina dialekter används ännu; nytt material tillkommer fortfarande.

Begreppet hela det svenska dialektala ordförrådet innefattar såväl de specifikt dialektala orden som de för riksspråk och dialekt gemensamma, antingen de sedan gammalt tillhört dialekterna eller, i de fall där lån från riksspråket föreligger, assimilerats i åtminstone en del av dessa och där alltså är att betrakta som genuin dialekt. Här inryms sålunda även utländska lånord, vare sig de inlånats direkt i dialekter eller via riksspråket.

Undantag i redovisningen görs för bl.a. en stor mängd självklara eller mera tillfälliga sammansättningar. Alla uppgifter i ordbokens underlag är vidare inte tillförlitliga. Sådana uppgifter vill OSD i görligaste mån undvika att ge spridning åt. Källkritisk granskning är därför en ledande princip i materialbearbetningen och vid redigeringen. De otillförlitliga eller tveklaktiga uppgifter, som förbigås i ordboken, förtecknas emellertid, då så anses påkallat, jämte upplysande kommentarer, i en särskild datafil. Till fromma för forskningen redovisas i en annan datafil även alla förbigångna sammansättningar. Särskild behandling ges i ordboken de inte sällan förekommande felaktigheterna i Rietz' och Ihres dialektordböcker. Genom kommentarer eller påpekanden vill OSD undanröja risken för att sådana uppgifter i fortsättningen kommer till användning.

En äldre tids dialektlexikografer intresserade sig endast för de säregna dialektorden eller -formerna, dvs. ord som

saknades i riksspråket, mer avvikande uttalsformer o.d. Till denna kategori hör den ovan nämnde Rietz men också en del senare ordboksförfattare. Resultatet blir med den utgångspunkten bara en begränsad lexikalisk beskrivning, eftersom en mycket stor del av det vanliga ordförrådet förbigås. Förbigåendet av de s.k. vanliga orden bygger väl på den författades, felaktiga föreställningen, att ett visst ord överallt har samma betydelse(r) och användning. I Adolf Noreens Ordbok öfver Fryksdalsmålet (1878) anlades ett nytt synsätt: ordboken skall i princip redogöra för hela ordförrådet, således även för ord som är gemensamma för dialekt och riksspråk. Denna idé omfattas väl numera av de flesta, även om de i tryck synliga resultaten är få.

Många av de källor som ligger till grund för OSD presenterar emellertid den äldre inställningen och innehåller nästan blott ovanligare ord eller former. OSD:s målsättning att redogöra för hela det tillgängliga ordförrådet innebär självfallet, att även de "vanliga" orden skall få en rättvis behandling och att deras utbredning etc. redovisas. Redaktionen har för det ändamålet bedrivit en mycket omfattande excerpering av tryckta eller handskrivna texter samt fonogramutskrift. I arkivens ordsamlingar finns vidare i språkprov gömt ett tillsammantaget mycket stort material rörande "vanliga" ord (ofta verb eller småord), som inte behandlas under egna uppslagsord i resp. ordsamlingar eller om så är fallet, där behandlas alltför summariskt. Genom excerpering (kopiering) har redaktionen tillgodogjort sig detta styvmoderligt behandlade material och därur hämtat betydligt mera än 160 000 språkprov.

OSD redogör inte för de enskilda dialekternas ordförråd utan för den sammanlagda ordskatten i Sveriges dialekter. Ordbokens uppgift är att ge en syntes och samtidigt vara översiktlig och ge överblick. Den vill förmedla kunskap och insikt men vill också intressera för och inbjuda till forskning. Dialekterna betraktas inte tillsammans som en enhet utan ses som en mångfald "individer", var och en med sina utmärkande drag. Häri skiljer sig OSD således från Svenska Akademiens Ordbok, som ju arbetar efter strikt kronologiska linjer, ej geografiska. Mångfalden, komplexiteten, ses som en stor tillgång. De olika dialekternas särdrag bör komma till uttryck. De får inte förloras i anonymitetens dunkel. Vid den lexikaliska beskrivningen sätts visserligen det enskilda ordet i artikel efter artikel i centrum, men då ordens former och betydelser etc., som tidigare nämnts, redovisas efter geografiska principer, kommer de olika dialekternas drag efterhand att klarna.

OSD:s "individer" är dock till viss grad abstraktioner. Under ett tidigare skede i ordboksarbetet gick den geografiska redovisningen ofta mera i detalj. Sockenuppgifter lämnades t.ex. för språkproven. Utrymmesskäl men också strävan efter överskådlighet har lett till att numera landskapet i princip är den minsta geografiska enhet, som redovisas. Häri följer OSD i stort sett således Ihre och Rietz. En något precisare lokalisering anges i vissa fall genom en väderstrecksuppgift e.d. före ett landskapsnamn (se vidare

nedan). Ett undantag görs också för det norska s.k. lidmålet i Frostviken i norra Jämtland, varifrån omfattande uppteckningar föreligger. Om en uppgift därifrån inte finns annorstädes belagd i Jämtland, anges dess närmare proveniens vid ordbokens redovisning.

Ordboksartiklarnas uppställning och innehåll

OSD:s samlingar är i princip ordnade så att etymologiskt identiska uttalsformer förts samman under ett gemensamt uppslagsord, som antingen är ett riksspråksord eller är konstruerat i enlighet med riksspråkets (ortografiska) regler. Vid fall av osäker etymologi har uppslagsordet anpassats så nära som möjligt till uttalsformen (-formerna). OSD följer i sin redovisning samma principer. Ibland finns det dock skäl att dela upp ett ord på två (flera) artiklar. Exempel på sådan uppdelning är artiklarna ²all och ³all, ⁹ala och ¹⁰ala. I en artikel kan även tas upp ord som inte är etymologiskt identiska. Praktiska skäl ligger ofta bakom, t.ex. när olika stamformer finns som i ¹aga eller då adjektiv på -ig, -ug (-og), -ot alla behandlas under -ig (med de varierande suffixen inom parentes). I andra fall har en artikel flera uppslagsord, därför att hänsyn tagits till dialektala former (se t.ex. **aggig**) eller för att ombildning(ar) kan antas (se t.ex. **agera**).

Varje artikel inleds med ett eller flera uppslagsord i halvfet stil. Samma uppslagsord kan förekomma i två eller flera artiklar. De hålls isär genom numrering med exponentsiffror, t.ex. ¹a, ²a.

Uppslagsordet (-orden) följs av uppgift om ordklass, eller i fråga om substantiv, där genus är känt, av genusuppgift. För svaga verb anges konjugation (v 1, v 2, v 3), för starka verb anges klass (st. v 1 osv.). Förekommer hos ett substantiv olika genus eller böjs ett verb efter mer än en konjugation, redovisas vanligen den kända utbredningen för respektive genus eller konjugation. Vid sammansättning och avledning uppges ordklass (genus) blott i begränsad omfattning. Närmare uppgifter om ordens böjning kan ordboken av utrymmesskäl lämna endast i mycket begränsad omfattning. En översiktlig redogörelse för ordböjningen i de svenska dialekterna kommer emellertid att ges i en särskild framställning som komplement till ordboken.

I allmänhet innehåller en artikel en formavdelning, vari uttalsform(er) redovisas inom s.k. grekisk parentes – i förekommande fall med uppgift om de olika formernas utbredning. (Angående formredovisning och beteckningssätt se nedan.)

Ordboken meddelar i princip inte etymologier. Efter (den eventuella) formavdelningen (eller i samband med betydelsebeskrivningen) ges dock i många artiklar inom hakparentes uppgifter av etymologisk art, vanligen i form av hänvisningar till närstående ord i svenska dialekter. Vid ord som inte är belagda i nysvenskan görs också i allmänhet hänvisningar till motsvarigheter i andra nordiska språk/dialekter eller i fornsvenskan. I vissa fall hänvisas

även till inte etymologiskt sammanhörande ord, vilka kan ha varit av betydelse för den fonetiska, formella eller semologiska utvecklingen.

Betydelsebeskrivningen avslutar artikeln (se vidare nedan). I samband med denna meddelas i många artiklar språkprov. Dessa visar ordens användning och är viktiga även från syntaktisk synpunkt. De tjänar också till att ge betydelsenyanter.

Hänvisningar. För att i görlig mån underlätta sökandet i ordboken finns i ordboken en mängd hänvisningar under var sitt uppslagsord – ofta utgående från dialektala uttalsformer – till de artiklar, där resp. ord behandlas. Andra hänvisningar till artiklar i ordboken är av etymologisk art (jämför ovan), avser synonymer eller rör förekomsten av ord som senare led i sammansättningar. De ord vartill hänvisas, anges med spärrad stil. För hänvisningar till ord i riksspråket eller i andra språk används kursiv stil. Synonymhänvisningar görs i princip inte i ordboken men förekommer ibland, dock aldrig med anspråk på fullständighet. Mera undantagsvis förekommer härutöver hänvisningar till viktigare litteraturställen.

Uttalsuppgifter. För att vetenskapligt tillfredsställande återge uttalet av dialektord krävs någon form av fonetiskt alfabet. Det svenska landsmålsalfabetet, konstruerat på 1870-talet, uppfyller de flesta krav, man kan ställa på ett fonetiskt alfabet. Med sin stora mängd tecken är detta alfabet mindre lämpligt att använda i OSD, som vill nå en vidare läsekrets än blott fackfolket. Å andra sidan innehåller det vanliga alfabetet alltför få tecken och skulle ge en mycket förgrovad bild av uttalsformerna. Former och variationer i de svenska dialekterna kan inte beskrivas med ett så enkelt alfabet. För att olikheterna och mångfalden skall komma till uttryck använder OSD ett förenklat fonetiskt alfabet, som bygger på det gemena kursivalfabetet och har kompletterats med ett antal specialtecken, av vilka de flesta lånats från landsmålsalfabetet. (I språkproven används därtill stor begynnelsebokstav för att texten skall vara mera lättläst.) Ett antal av specialtecknen brukas endast undantagsvis – i princip blott i artiklarnas formavdelningar. Alfabetet (se därom nedan under Ljudbeteckning m.m.) är inte avsett att återge finare distinktioner.

I de flesta artiklar redovisas som ovan nämnts uttalsformer. Dessa (liksom språkproven) återges med kursivstil. I smärre artiklar där uttalsformen framgår av ett språkprov, saknas särskild formredovisning; jämför *abber*. I vissa fall är uttalsuppgiften mycket enkel, t.ex. vid *abbas* med summarisk uppgift om begynnelsevokalens kvalitet. I andra fall har uppslagsordet ansetts ge tillräcklig upplysning om uttalet, så t.ex. vid *abbuse*, *abenicka*. Ibland meddelas i en artikel endast avvikande former, så t.ex. under *affisch*. Läsaren görs uppmärksam härpå genom ett *särsk.*

Utom det nyssnämnda alfabetet som används för transkribering av uppgifter skrivna med fonetiskt alfabet (i stort sett landsmålsalfabetet), brukas i ordboken ett grövre alfabet för uppteckningar med mer eller mindre grovt beteckningssätt. I princip återges i sådana fall källans

form; dock anpassas ljudbeteckningen i viss mån till ordbokens utan att detta särskilt anmärks. Så återges ö med s, æ (i vissa källor) med a, olika tecken för kakuminalt ("tjockt") l med ʎ osv. Att en form (ett språkprov) återges med det grövre alfabetet, utmärks med ett framförställt gradtecken (°). Vissa former eller uttryck, som i ordboken anförts med kursivstil, är inte dialektala utan riksspråkliga eller konstruerade. Sådana former eller uttryck utmärks med ett framförställt vinkeltecken (^).

För särskilt flerstaviga ord (t.ex. *aderton*) kan det föreligga en mycket stor mängd olika uttalsformer (skrivformer), bland dem ofta former med grov uttalsbeteckning. Alla dessa former kan inte redovisas i ordboken. En systematisering och därmed sammanhängande sovring av formerna görs därför vid redigeringen. Målet är att på ett överskådligt sätt och samtidigt på ett begränsat utrymme ge läsarna så uttömmande uppgifter som möjligt. Resultatet kan innebära en viss grad av förenkling eller abstraktion. Detta förhållande vill ordboken upplysa om i varje förekommande fall genom tillägget *o.d.* (*e.d.*) efter en uttalsuppgift, t.ex. *aditån* o.d. SdmUVstm. Den intresserade läsaren hänvisas därmed till OSD:s samlingar för att få närmare besked om formerna.

För att undvika utrymmeskrävande upprepningar av former används bl.a. i formredovisningen tecknen / ~ - som följande exempel visar: <akk|läjja (a-) o. d. ÖSm(äv. *hakk~*)VgÖg (etc.), ~*tejja* (~*tvä*-) o. d. Sdm (etc.). Formen *akkläjja* är med ett snedstreck uppdelad i två delar, vilka i fortsättningen var för sig ersätts med ~. Det anförda exemplet skall förstås: *akkläjja* eller närliknande form (även med a- i st. för a-) är belagd från Öland, Småland (varifrån även *hakkläjja* är känt), Västergötland, Östergötland etc., *akktejja* (delvis *akktväjja*) eller närliknande form är belagt från Södermanland etc. (På samma sätt även t.ex. *ha allvar| med sig el ~ i sig*.)

I fråga om sammansättningar som redovisas i anslutning till sitt huvudord, iaktas stor återhållsamhet rörande uttalsformer. Föreliden är här det i sammanhanget mest intressanta. Hänsyn till dess form tas vid formredovisningen i huvudartikeln. Kompositionsfogens form(er) meddelas där så är påkallat i sammansättningsavdelningens början; jämför t.ex. under *abborre*. Ibland redovisas uttalsform för senare sammansättningsleden, särskilt när denna utgörs av ett mindre känt ord; exempel härpå finns bl.a. under *abborre* ssg.

OSD är i så måtto en historisk ordbok, att form- och betydelseredovisning i princip sker efter historiska linjer. Däremot anger ordboken inte äldsta och yngsta belägg. För ord som i ett visst landskap belagts i s.a.s. modern tid, redovisas inte särskilt eventuella äldre belägg från samma landskap. Inte sällan är ett ord (en form, en betydelse) inte belagt (belagd) i nutiden men däremot i någon äldre källa. Exempel härpå finns bl.a. under *abbas*, där det framgår att ordet i Närke och Västmanland inte är belagt senare än hos Grill resp. Herweghr. I detta fall kan ordboken således visa, att ett ords utbredningsområde enligt materialet har

krympt, i andra fall att ett ord (en form etc.) inte någonstades belagts i senare tid och därför sannolikt helt försvunnit.

Kvantitetsbeteckningen är relativt enkel. Den följer såvitt möjligt riksspråkets ortografiska regler. Vägledande princip är att ge den information, som kan anses behövlig. För stamstavelser (utom småord, varom se nedan) gäller t.ex., att en vokal är lång, om den följs av enkel konsonant, annars kort, t.ex. *åbår* (jämför nedan), *agli* men *åbbår*, *fsst*. I sådana fall anses längdstreck etc. i princip obehövt. Då så bedöms nödigt, används (inte blott i stamstavelser) liksom i landsmålsalfabetet särskilda tecken (streck eller konkvabåge under raden) för att utmärka längd resp. korthet hos en vokal, nämligen när denna till skillnad mot förhållandena i riksspråket är lång i ställning framför lång konsonant eller konsonantgrupp eller är kort framför enkel konsonant, t.ex. *qftan*, *qmn*, *qdetan*, *agen*. Även i vissa andra fall anges vokalkvantitet, t.ex. *sbbgr* till skillnad mot *sbbsr*. I förstavelser, ändelser och därmed betoningsmässigt jämförliga stavelser och småord utmärks inte vokalkorthet; således *abo da*, *adertan*, *a bss(bok)*, *för*, *han*, *i*, *åm*, *på* (jämför vid betoning: *för*, *hann*, *j* etc.). Konsonantlängd anges genom dubbelteckning (med vissa undantag för första ljudet i konsonantgrupp). Den svagare (konsonantiska) delen av diftong utmärks liksom i landsmålsalfabetet med en konvex båge under vokalen i fråga (t.ex. *ej*).

Accentbeteckningen går inte i detalj. Endast tecken för accent ett (´) resp. accent två (˘) används; bitryck lämnas obetecknat. Accenttecknen är av tekniska skäl placerade efter vokalen. Cirkumflektion anges med dubbelteckning av vokalen i fråga (jämte tecken för accent ett eller två på första vokalen). I formavdelningen till ord (vanligen flerstaviga) med växlande accentuering lämnas summariska, sammanfattande uppgifter om betoningsförhållandena; se t.ex. *abborre*, *abravink*, *akleja*. I språkproven iaktas stor sparsamhet med accenttecken.

Utbredningsuppgifter. Som framgått ovan, är i ortsredovisningen landskapet i princip minsta enhet. Landskapen redovisas med början längst i söder i följande ordning: Skåne, Blekinge, Öland, Småland, Halland, Västergötland, Bohuslän, Dalsland, Gotland, Östergötland, Södermanland, Närke, Värmland, Uppland, Västmanland, Dalarna, Gästrikland, Hälsingland, Härjedalen, Medelpad, Jämtland, Ångermanland, Västerbotten, Lappland, Norrbotten. Landskapsförkortningarna består av en inledande versal och en eller flera därpå följande gemena bokstäver, nämligen i tur och ordning: Sk, Bl, Öl, Sm, Ha, Vg, Bo, Dsl, Gl, Ög, Sdm, Nk, Vrm, Ul, Vstm, Dal, Gst, Hsl, Hrl, Mp, Jl, Åm, Vb, Lpl, Nb. De förkortade landskapsnamnen skrivs i svit (SkBlÖl etc.). Som tidigare nämnts, förekommer ibland före en landskapsförkortning en väderstrecksuppgift (e.d.), bestående av en versal (N, Ö, S, V) för kardinalväderstrecken (eller C = centrala, M = mellersta) eller två versaler för de mellanliggande väderstrecken (NÖ, SÖ etc.). ÖBl står alltså för östra Blekinge, NVDal för nordvästra Dalarna osv.

I en svit landskapsförkortningar kan förekomma ett eller flera (långa) tankstreck. Ett sådant streck (som ej skall förblandas med bindestreck!) utvisar att två eller flera landskapsnamn i den ovan uppräknade serien av utrymmesskäl inte skrivits ut men att de innefattas i den aktuella redovisningen. SkSm—Dsl anger således, att företeelsen i fråga är belagd från Skåne, Småland, Halland, Västergötland, Bohuslän och Dalsland. I st. för upprepning av en tidigare i artikeln (vanl. i formparentesen) redovisad utbredning används ofta uppgiften *a.l.* (anförda landskap) eller stundom *a.o.* (anført område, anförda områden). Inte sällan används mera summariska uppgifter om förekomsten såsom: allm., nästan allm., täml. allm., spr. st., sporad., sälls.

Betydelsebeskrivningen. Lexikografiens centrala uppgift är att redogöra för ordens betydelser och användning. Vid redigeringen av OSD läggs i enlighet därmed mycken omsorg ned på betydelseanalysen och -beskrivningen. OSD eftersträvar att ge korta men klara betydelseuppgifter. Eftersom riksspråket är definitionsspråk och dess ordförråd förutsätts vara bekant, kan betydelserna i många mindre komplicerade fall anges med riksspråkliga synonymer. Betydelseuppgifter har ibland ansetts överflödiga, t. ex. vid ord som *abborrhane*, *ackuschörska*, *affisch*. Ibland väljer ordboken att förbigå den allmänna betydelsen hos ett ord (t.ex. *abborr-fen*, *abborr-fiske*) men redovisar en speciell sådan, vilket då utmärks med ordet *särsk.*

Den kritiska behandlingen av uppgifter i källorna är en viktig del vid betydelsebeskrivningen. Betydelseuppgifterna i bl.a. många av arkivens ordsamlingar är särskilt beträffande abstrakta begrepp ofta valhänta eller ungefärliga, inte sällan vilseledande eller felaktiga. Uppgifter i sådana källor måste därför behandlas med varsamhet. Bl.a. kan de inte läggas till grund för en längre gående betydelseuppdatering. OSD:s sammanlagda material till en enskild artikel är emellertid ofta omfattande. I ett sådant större material stöds en uppgift ofta av en annan (av andra). Men ställd mot det sammanlagda materialet kan en uppgift också framstå som mindre tillförlitlig eller felaktig. OSD:s stora material är därför till en del s.a.s. självbekräftande resp. -sanerande. Inte minst häri har OSD ett klart försteg framför ordböcker, som bygger på ett begränsat material.

Om ett ord har flera betydelser som redovisas i var sitt moment, börjas i princip med den ursprungligaste/äldsta betydelsen och därefter följer de senare utvecklade betydelserna i tur och ordning (så långt detta låter sig urskiljas). I en sådan serie används för numreringen i allmänhet arabiska siffror i halvfet stil: 1), 2) etc. Undermoment utmärks i första hand med gemena bokstäver i kursiv: *a*), *b*) etc. (mera sällan finns anledning att i överordnande syfte använda versaler i halvfet stil: **A**, **B**). Vid behov brukas i undermomenten för ytterligare indelning arabiska siffror i kursiv: *1*), *2*) etc. Inte sällan förekommer i en artikel en eller flera betydelser, som så mycket skiljer sig från de övriga, att de(n) inte kan anses ha utvecklats direkt ur dessa. I sådana fall uppdelas betydelserna i huvudavdelningar, inledda med romerska siffror i halvfet stil: **I**, **II**.

Utöver en betydelseuppgift eller i stället för en sådan förekommer stundom upplysningar som är av t.ex. etnologiskt intresse eller som motiverar, varför ordet tas upp i ordboken; se t.ex. *al-pinne*.

Ljudbeteckning m.m.

- a betecknar slutet a-ljud eller ett ljud mellan a och å, lmal. *a*, *v*, *o* (undantagsvis även halvöppet a-ljud, lmal. *a*).
- a betecknar öppet eller halvöppet a-ljud, lmal. *a*, *v*, *a*.
- b betecknar tonande b-ljud, lmal. *b*.
- d betecknar tonande dentalt (eller ibland svagt supradentalt e.d.) d-ljud, även muljerat sådant, lmal. *d*, *d* e.d.
- ɖ betecknar supradentalt eller kakuminalt d-ljud (motsvarande uttalet av *rd* i riksspråkets *bord*), lmal. *ɖ*, *ɖ*.
- ð betecknar frikativt d-ljud, lmal. *ð*.
- e betecknar e-ljud, lmal. *e*, *e*, *a* och särskilt i ändelser *æ*, *æ*.
- f betecknar f-ljud eller tonlöst v-ljud, lmal. *f*, *φ*, *v*.
- g betecknar såväl främre som bakre, explosivt eller frikativt g-ljud (för det senare används undantagsvis *γ*), lmal. *g*, *g*, *γ*, *γ*.
- ɣ betecknar frikativt g-ljud, lmal. *γ*, *γ* (jämför under *g*).
- h betecknar h-ljud eller i inljud efter vokal s.k. tonlös vokal e.d., lmal. *h*, *hv*, *ɰ*, *x*, *ɣ*.
- i betecknar såväl slutet som öppet i-ljud, lmal. *i*, *i*, *i*, *i*.
- j betecknar j-ljud, stundom konsonantiskt i-ljud, lmal. *J*, *ɷ*, *ɷ*; tecknet används även för att beteckna tonande resp. tonlöst tje- eller s-ljud i förbindelserna *ɖj* och *tj* (lmal. *ɖʒ*, *ʃʒ* e.d.); i förbindelserna *llj*, *nnj* anger *j* att föregående konsonant är muljerat.
- k betecknar såväl främre som bakre k-ljud samt tonlöst g-ljud, lmal. *k*, *k*, *g*, *g*.
- l betecknar tonande dentalt l-ljud (även svagt muljerat sådant), lmal. *l*, *l*.
- ʃ betecknar muljerat l-ljud (tecknet används endast undantagsvis; jfr ovan under *j*), lmal. *ʃ*.
- ʎ betecknar supradentalt l-ljud (motsvarande uttalet av *rl* i riksspråkets *pärta*), lmal. *ʎ*.
- ʟ betecknar kakuminalt (tjockt) l-ljud, både med och utan "slag", lmal. *ʟ*, *ʟ*.
- ʟ betecknar tonlöst dentalt l-ljud, lmal. *ʟ*.
- m betecknar m-ljud, lmal. *m*.
- n betecknar dentalt eller labiodentalt n-ljud, lmal. *n*, *nv*.
- ɱ betecknar muljerat n-ljud (tecknet används endast undantagsvis; jämför ovan under *j*), lmal. *ɱ*.
- ɲ betecknar supradentalt eller kakuminalt n-ljud (motsvarande uttalet av *m* i riksspråkets *barn*), lmal. *ɲ*, *ɲ*.
- ŋ betecknar såväl främre som bakre äng-ljud, lmal. *ŋ*, *g*.
- o betecknar såväl slutet som öppet o-ljud, lmal. *o*, *o* (undantagsvis *u*).
- p betecknar p-ljud eller tonlöst b-ljud, lmal. *p*, *ɸ*.
- r betecknar såväl främre som bakre r-ljud, tonande eller tonlöst (angående särskild beteckning för tonlöst ljud, se nedan), även frikativt r-ljud, lmal. *r*, *ʀ*, *v*, *r*, *q* e.d.
- s betecknar dentalt (eller ibland svagt supradentalt e.d.), omuljerat eller muljerat s-ljud, lmal. *s*, *ɖ*.
- ʂ betecknar supradentalt eller kakuminalt s-ljud (motsvarande uttalet av *rs* i riksspråkets *fors*), lmal. *ʂ*, *s*.
- ʃ betecknar främre eller bakre sje-ljud, lmal. *ʃ*, *ʃ*, *ʃ*.
- t betecknar dentalt (eller ibland svagt supradentalt e.d.), omuljerat eller muljerat t-ljud, lmal. *t*, *t*, *t* (jämför nedan under *tj*), eller tonlöst d-ljud, lmal. *ɖ*.
- ʈ betecknar supradentalt eller kakuminalt t-ljud (motsvarande uttalet av *rt* i riksspråkets *vårta*), omuljerat eller muljerat, lmal. *ʈ*, *t*, *t*, *t*.
- tʃ betecknar tje-ljud, med eller utan *t*-förslag, lmal. *tʃ*, *ʃ*, *ʃ*.
- u betecknar u-ljud, såväl främre som bakre, slutna eller mera öppna, lmal. *y*, *u*, *u*, *u*, *u*, *u* (jämför nedan).
- ʉ betecknar bakre, öppet u-ljud (motsvarande u-ljudet i riksspråkets *hund*) eller ett ljud mellan u och ö, lmal. *u*, *ɸ*. Tecknet används endast undantagsvis; jämför under *u*, *s*.
- v betecknar tonande dentilabialt eller bilabialt v-ljud, lmal. *v*, *ɸ*.
- w betecknar konsonantiskt, bilabialt eller halv vokalistiskt o- eller u-ljud, lmal. *w*, *ɸ*, *u*, *u* e.d.
- y betecknar såväl slutet som öppet y-ljud, lmal. *y*, *u*, *y*, *y*, *y*.
- å betecknar såväl slutet som öppet å-ljud (stundom även ett mellanljud mellan a och å), lmal. *å*, *o* (*o*).
- ä betecknar mera slutna ä-ljud, lmal. *æ* e.d., i vissa fall även *a*.
- a betecknar öppet ä-ljud eller ett ljud mellan a och ä, lmal. *a*, *v*.
- ö betecknar betecknar ö-ljud, slutet eller mera öppet, lmal. *ø*, *ø*, *ø*, eller ett ljud mellan ö och ä, lmal. *æ*.
- ø betecknar olika öppna vokalkvaliteter mellan ö och å eller mellan ö och u, lmal. *ø*, *ø*, *ø*, *ø* (jämför ovan *ü*).
- ˆ utmärker tonlöshet hos en konsonant, t.ex. *m*, *n*, *r*.
- ˆ (nasalkrok) anger, att en vokal är nasalerad, t.ex. *q*. Tecknet används endast sällan.
- ˆ (apostrof) används för att beteckna att en följande konsonant (*n*, *l*) är stavelsebildande.
- ˆ under en vokal utmärker, att denna är lång, t.ex. *ā*.
- ˆ under en vokal utmärker, att denna är kort, t.ex. *g*.
- ˆ under en vokal utmärker denna som den svagare komponenten i en diftong, t.ex. *ej*.
- ˆ är tecknet för accent ett (akut accent).
- ˆ är tecknet för accent två (grav accent).
- ˆ betecknar att följande form eller språkprov har grovt beteckningssätt; se ovan under Uttalsuppgifter.
- ˆ anger att följande uttryck e.d. har riksspråklig form eller är konstruerat.
- ˆ är ett upprepningsstecken; se ovan under Uttalsuppgifter.
- / används för att dela upp en uttalsform (ett ord) eller ett uttryck i två delar; se ovan under Uttalsuppgifter.
- I språkprov används även versaler. *B* motsvarar *b* etc. Motsvarigheten till *a*, *a* och *a* är *A*, *A* resp. *Å*; *ʒ* och *ʒ* motsvarar *f* resp. *s*.

FÖRKORTNINGAR

acc.	accent(en)	finl	finlandssvensk (-t; -a dialekter)
ack	ackusativ	formavd.	formavdelningen
adj	adjektiv(isk, -t, -a)	fr	fransk (-t; -a)
adv	adverb(iell, -t, -a)	fr.	från
akt	aktivum	fris	frisiska
a.l.	anförda landskap	fsv	fornsvensk (-t; -a)
allm.	allmän (-t; -het)	fvn	fornvästnordisk (-t; -a)
ang.	angående	fär	färöisk (-t; -a)
anm.	anmärkning	f.ö.	för övrigt
anv.	använd (-t); användning(en, -ar)	förb.	förbindelse (-n, -r)
a.o.	anfört (anförda) område(n).	gen	genitiv
attr	attribut(iv, -t)	ggr	gångar
avledn.	avledning(ar)	Gl	Gotland
bel.	belagd (-t); belägg	Gst	Gästrikland
bet.	betydelse (-n, -r)	GötaI	Götaland
bf	bestämd form	Ha	Halland
bildl.	bildlig(t)	Hrj	Härjedalen
Bl	Blekinge	Hsl	Hälsingland
bl.	blott	huvudtr.	huvudtryck(et)
bl.a.	bland annat	imper	imperativ
Bo	Bohuslän	inf	infinitiv
bouppt(r)	bouppteckning(ar)	interj	interjektion(ell, -t, -a)
brd(r)	bröllopsdikt(er)	intr	intransitiv(t)
C	centrala	ipf	imperfektum
ca	cirka	iron.	ironiskt
cm	centimeter	isl	isländsk (-t; -a)
da	dansk (-t; -a)	jfr	jämför
Dal	Dalarna	Jl	Jämtland
dat	dativ	jyll	jylländsk (-t, -a)
dem	demonstrativ (-t, -a)	kl.	klockan
dep	deponens	koll.	kollektiv (-t; -er; -um)
dial	dialekt(er)	komp	komparativ (-t; -en, -er)
d.o.	detta (dessa) ord	komp.-fog	kompositionsfog
ds.	detsamma, samma betydelse	kond	konditional
Dsl	Dalsland	konj	konjunktion(ell); konjunktiv
dvs.	det vill säga	lidm	lidmål (i övre Frostviken, Jämtland)
e.d.	eller dylikt	likn.	liknande
eg.	egentlig(en)	litt.	litteratur
el.	eller	lmalf.	landsmålsalfabetet(s)
ellipt.	elliptisk (-t, -a)	lmf	landsmålsförening(s) samlingar)
enl.	enligt	Lpl	Lappland
enst.	enstaka	lpsk	lapsk (-t; -a)
estl	estlandssvensk (-t; -a)	lty	lågtyisk (-t, -a)
etc.	etcetera	M	mellersta
eufem.	eufemistisk(t)	m	maskulinum
ev.	eventuell (-t, -a)	m ³	kubikmeter
f	femininum	mell.	mellersta
f.	och följande sida	m.fl.	med flera(s)
fastl.	fastlandet, fastlandsdelen	mly	medellågtysk (-t; -a)
ff.	och följande sidor	m.m.	med mera
fgutn	forngutnisk (-t; -a)	mom.	moment

motsv.	motsvarande	s.	sidan
Mp	Medelpad	Sdm	Södermanland
ms	manuskript	sen.	senare
mtrl	material	sg	singularis
möjl.	möjligen	shetl	shetländsk (-t, -a)
N; N.	norra; Norra	sht	synnerhet
n	neutrum	Sk	Skåne
Nb	Norrbottn	s.k.	så kallad (-t, -de)
ngn, ngt	någon, något	skämts.	skämtsamt
Nk	Närke	Sm	Småland
N.-kalix	Nederkalix	snr	socknar
no	norsk (-t; -a)	sporad.	sporadiskt
no dial	norsk(a) dialekt(er)	spr. (bel., st.)	spridda (belägg, ställen)
nom	nominativ	ssg(n), ssgr	sammansättning(en), -ar
Norrl	Norrland	ssgsacc.	sammansättningsaccent
n pr	nomen proprium	ssgsled	sammansättningsled
NV	nordvästra	st.	stark (-t, -a); stället, ställen
nyno	nynorsk (-t; -a)	stav.	stavelse (-n, -rna)
näml.	nämligen	subj	subjekt(et)
NÖ	nordöstra	subst	substantiv (-erat; -isk, -iskt)
o.	och	superl	superlativ
ob art	obestämd artikel	SV	sydvästra
obf	obestämd form	sv	svensk (-t; -a)
obj	objekt	Sveal	Svealand
oböjl.	oböjligt	sälls.	sällsynt
o.d.	och dylikt	särsk.	särskild (-t, -a)
oeg.	oegentlig(t)	SÖ	sydöstra
opers	opersonlig(t)	t.	talet
ordn.-tal	ordningstal	tales.	talesätt(et)
ordspr.	ordspråk(et)	temp	temporal
ordst.	ordstäv(et)	t.ex.	till exempel
ortn.	ortnamn(et)	tr	transitiv(t)
osv.	och så vidare	trol.	troligen
ovanl.	ovanligt	ty	tysk (-t; -a)
pass	passivum	täml.	tämligen
pers	personlig(t)	u.	under
p.g.a.	på grund av	Ul	Uppland
pl	pluralis	ung.	ungefär
pleon.	pleonastisk(t)	uppg.	uppgift (-en, -er)
poss	possessiv (-t, -a)	urspr.	ursprungligen; ursprunglig(a)
p ptp	perfekt particip	utbredn.	utbredning
predik	predikativ(t)	uttr.	uttryck(et)
prep	preposition	V; V.	västra; Västra
prep-uttr.	prepositionsuttryck	v	verb
pres	presens	vanl.	vanligen; vanligt
pron	pronomen; pronominal(t)	vard.	vardagligt
pr ptp	presens particip	Vb	Västerbotten
ptp	particip(iell, -t)	vbals	verbalsubstantiv
refl	reflexivt	Vg	Västergötland; Västgöta
resp.	respektive	Vrm	Värmland
rspr(s)	riksspråk(s; -ets)	Vstm	Västmanland
rsprl	riksspråkligt	y.	yngre
runösv	runösvenska	Åm	Ångermanland
räkn	räkneord	åtm.	åtminstone
S; S.	södra; Södra	ä.	äldre
s	substantiv(et)	äv.	även

Ö; Ö.
Öbotten
Ög
Ö. hd

östra; Östra
Österbotten
Östergötland
Östra härad

Ö.-kalix
Öl
överf.
överg.

Överkalix
Öland
överförd
övergående

¹a n; äv. m BoVrm (äv. m för bokstaven, n för vokalen) DalHrj (a allm., a GINb) vokalen el. bokstaven a; allm. *Har en sät* (sagt) a, *så får en sij be mä Sk. Ente tjänne store a'n* inte kunna läsa Bo. – särsk. a) i överf. anv. om s.k. lodmall (på grund av dess likhet med A) Lpl. b) i uttr. *svä`nske a' stjärnbilden Oxen Vrm.*

Ssg: **a-blad** (blad med) alfabet Sm; jfr *abeceta-blad.*

²a n se ¹aa. – ³a se en räkn, ob art. – ⁴a se jag pron. – ⁵a se han, hon pron.

⁶a adv (a (äv. halvlångt el. cirkumflektat a) BoDsl, q Dal) [jfr no a; jfr ⁴all, ²allt, då] 1) redan. *Ä du a här jä`nn?* Bo. 2) svagt bekräftande: allt; nog, väl BoDsl. *Han a`nar* (andas) *a ino'* (ännu) Bo. *Ja tökker aa för min del, atte* etc. Dsl. 3) bekräftande el. försäkrande el. förstärkande; vanl. i (de med a synonyma) förb. *'a nu, 'a då, 'a fulla, 'a sedan*: sannerligen, minsann, verklig Dal. *Eð ir a nu tjärt nu* nu är det minsann kärt (mellan två förälskade).

⁷a adv (q el. (i bet. 2 äv.) q Dal) [jfr ha] 1) vafalls, hur sa. 2) efter fråge- el. utropssats: inte sant, eller hur; säg, ”då”. *Ur ä i, q!* så bedrövligt det står till, inte sant. *Wj! du go ayt, q?* vill du gå ut, säg.

⁸a se av, å, åt adv o. prep.

⁹a el. **ah** el. ⁵aa interj (a, ah (i UIDal o. Norrl vanl. med kvaliteten (på väg till) a); äv. a (i Sk oftast, i BISMHa ofta, eljest sporad.); kort kvantitet vanlig i bet. 3, lång ofta i övriga bet.) [jfr ha] som uttr. för mångskiftande känslor o. förnimmelser, för önskan, uppmaning o.d.: ack, å(h), o GötalSvealNorrl (relativt få belägg från Sveal o. i sht från Norrl); jfr ³ack; särsk. 1) för kroppslig smärta o.d. SkBISMDalLpl. *A, va de jör ont* Sk. *Å' ma* (mig) *då!* (vid svår smärta) Bl. *Ah, då va stat* (starkt, om brännvin) Sm. *A va ont ä jodä* (så ont det gjorde) Dal. *A va de jok ont!* Lpl. 2) för medlidande, deltagande, beklagande SkSmVgUIDal. *A, de va lässamt* Sk. *A, din stakkare* Vg. *A, jekk ä så gal'i?* oj oj, gick det så illa Dal; äv. smeksamt: *Å deg, du lilla* Ul. 3) för missnöje el. irritation el. besvikelse el. förakt el. avsky o.d. el. för ogillande el. avsnäsning el. för önskan att slå bort ngt; allm.; ofta förstärkt i uttr. som *'a fan, 'a prat, 'a skit, 'a tok, 'a pytt, 'a i helvete* el. *'a (i) hundan* el. *sjutton* (jfr u. 6). *Å i helsigge, de jrrr* (gör) *han inte* Sk. *Å ja män mo`r!* nej men mor Sk. *Å såddent mas* (slit) Sk. *A, d-ä väl ippentigg* Bl. (Det är ju betalt? –) *Åh faen ä da hålla* (heller) Bl. *A, 'inte sa du gå ä tacka för då lella* Vg. *A, vesst inte* Vg. *A, du bä-däk te' sä* (bär dig åt så!) Vg. *A fe`dda!* å skit Bo. *A! di mått var ställuä* Gl. *Å prata tok, säjjer honn* Ul. *A' du ja!* å, visst inte Dal. *Å' va-nt hä*

(var det inte) *nå annåt!* Gst. *Å je skä no just ihtt sihtt* (inte sitta) *häll* (artig invändning) Hrj. *Å, då* (ni) *gå be`jt!* (i kortspel; oftast till motspelare) Jl. 4) för åstundan el. önskan; oftast som inledning till uppmaning el. begäran (bön) el. (otålig) tillsägelse el. befallning; äv. med tillagt *'ja* el. *'jo* el. *'nej*; jfr ³ack I o. 6. *Å, spill litta i min spann* (sade mjölkbyggare) Sk. *A nä beje'* (låt bli) Bl. *Å'jo, sä at!* ack, säg det Sm. *Ah, ja kann la få gå djd* Bo. *Å jä-dä* (gör det) Vg. *Å! gå din väg* Vstm(Herweghr). *A' lätt mä vara!* usch, låt bli mig Dal. *Å, tokäs lagömt!* bär dig inte så dumt åt Lpl. 5) för välbehag, belåtenhet, tillfredsställelse, uppskattning, förtjusning, intresse SkSmVgGISdmVstmHsl. *Å', du kan tro ad vi ayd sul* (åt sovel) Sk. *Å, så goe di låkta, syrenera!* Sm. *Åh! hör hure jufligt di spela* Vg(brd 1740). *Å, hä gårde gutt i an gamal skålm* Gl. *Å! hur vacker han ä* Vstm(Herweghr). *Åh! bra!* Hsl(Boling). 6) för (med tvivel blandad) förvåning el. häpnad el. för överraskning t.ex. vid oväntad nyhet el. underrättelse el. vid plötslig erinring el. upptäckt el. plötsligt igenkännande o.d. Sk—HaBoÖg-SdmVstmDalHslMpJlÅmLpl; ofta i uttr. som *'a jesses, 'a jäst(r)ingen, 'a(h) kors, 'a tusan, 'a sjutton, 'a fan* (jfr u. 3). *Å mä`nn liggår hon änu'?* Sk. *Å', mennifår!* nej, vad säger du Sk. *Å! här ä ju ell, d-ä baa te ala spp* (blåsa liv i elden) Sm. *A, nu menns* (minns) *ja hu då va* Sm. *Å, var ä du!* Dal. *A' då!* verklig, är det möjligt Dal. *Å-men mä`nnis!* nej vad säger (gör) du Åm. *Å' män va då snög* (snöar!) Lpl. 7) för undran el. tvivel el. tvekan el. betänksamhet; äv. för ovishhet (särsk. i fråga om exakt antal o.d.) SkBIVgVstmDalGstÅm. *A, känna vi de?* Sk. (Hur många ägg vill du ha? –) *A, ett tju'* (tjog) Sk. *Å, du spötje f'l* (skämtar väl) *mä mä bara?* Gst. 8) för medgivande (efter någon tvekan el. ngt betänkande) el. för förmodan el. uppfattning: åja, åjo; nåja SkBIVgÖgVstm; äv. (i Sk) för bekräftande: jo då, jo(jo) män; ofta följt av *'ja* el. *'jo*. *A ja, nåkk e han ajn rigår* (rik) *knös* Sk. *Å'jo* (jo då), *han va vesst a`jnveden* (enveten) Bl. *A, de e en stor räli madussa* (grov, otyplig kvinna) Bl. *Å, di tjänar päppa på di dä-sjora* fonera (stora auktionerna) Ög. *A'jja* (nåväl), *lätt-sm* (dem) *ligga här i en hög* Vstm. *Avledn.*: ²aa v (qa Dal) säga a (asch).

¹⁰a interj se ⁶aa.

¹¹a interj, i lockrop till får el. getter HrjJlÅm. *Åjtte, jitte a ro rann* Jl. *Ah lalån* Hrj.

¹²a pleon. partikel (a ÅmVb) *Ja ha nyss a äte* Åm. *Ja ha int a hinne ne enn* (inte hunnit det än). *Hä du a vyri?* har du varit Vb. – Litt.: GHolm i SvLm 1941 s. 38 ff.

a- prefix se av- prefix.

¹aa el. ²ae el. ²a n ⟨a o.d. SkNkVstm, g`a, a`a, ag` o.d. Bl—VgBoDslNkVrmUl, g`e Ha; jfr ³aa⟩ [jfr ³aa, åå s, ä(ä)] i (el. som lån från) småbarnsspråk 1) avföring, bajs; ofta i uttr. ⁴göra aa (ae) el. a tömma tarmen, bajs; a.l. 2) i överf. anv., om illasmakande blandning varmed bröstvårten bestryks för att avvänja dibarn Vg.

²aa v se ⁹a avledn.

³aa v 1⟨a`a, a`a o.d. Bl—BoÖgVrmVstmDal; jfr ⁶aa⟩ [jfr ¹aa o. ⁷acka, ³aja, atta v samt åa v, åa v] i (el. som lån från) småbarnsspråk: tömma tarmen, bajs; a.l. *Har du aat najr deg* (ner dig)? Ha.

Ssg: aa-stol pottstol för småbarn Vg.

⁴aa v 1⟨a`a Bo⟩ (sakta o. dämpat) sjunga barn i sömn.

⁵aa interj se ⁹a.

⁶aa el. ¹⁰a el. a a a interj ⟨a Sk, ag` o.d. SkVstm, g`a o.d. SmVg, ⁹a a a Bl. Vokalen a uttalas i allm. stötvis (med kort paus mellan ljuden)⟩ [jfr ³aa] 1) lockord till småbarn att pressa ut avföringen; a.l. 2) utrop från småbarn när de behöver tömma (el. har tömt) tarmen Sm.

⁷aa interj ⟨aa Ul⟩ [jfr ja] ja.

ab n ⟨abe o.d. SkBl—BoGl. I Sk mest acc. 1, eljest mest acc. 2⟩ [jfr motsv. i no] 1) alfabet; oftast i bf sg; a.l.; jfr abc, abö. *Nu kann han a`beed* Sk. *Å`pkle* (lilla) a`bet Bo. *De e ett grant a`be å sy ettår* (vid märkning av linne) Sk. 2) som skällsord, till (om) inskränkt person Sk.

Ssg: ab-bok abc-bok Bo.

abagge s ⟨abaigge Sk⟩ misslyckad individ.

abaklig se avbaklig.

¹abb n [jfr ab] alfabet Vg. *Jak tjöppte olika abb te å skriva ätter*.

²abb n se ²abba avledn.

¹abba s ⟨abba Sm, -e o.d. VrmVstm⟩ bl. i tales. om ngt mindervärdigt el. värdelöst; jfr beck, lort. *Abba kåda* (kåda), *fit båda* (samma strunt båda två) Sm. *Då kan var a`abb söm kå å, di å trslil bå å* Vrm.

²abba v 1⟨a- SkBl—VgÖg⟩ [jfr motsv. i no; jfr abbas] på skämt el. allvar reta (person el. djur) till ilska o.d., förarga; i sht i förb. ⁴abba upp (se nedan). *Abba hanåm ente!* Ha. *Han bleg* (blir) *lide abbade* Sm.

Särsk. förb.: a. upp 1) reta upp, hetsa upp; äv. refl Bl—HaÖg. *Lat bli å abba åpp honn* (hunden)! Sm. *Stå inte å abbe spp da* (dig)! Ög. 2) egga el. locka el. stimulera (till) SmÖg. *Te abbe spp dsm te åte* Ög.

Avledn.: ²abb n spe, narr Sm. (De) *joe abb å henne*. — abberi n ⟨-i` el. a`bb(eri)⟩ gäckeri, retsamt gyckel, nojs; spe, narr SmÖg. *Han jö spektake å a`bbri å fsktk* Ög. — abbig (bl. -ot) adj retsam Vg.

abbalsvrå f avlågset belägen plats Dal.

abbas v dep 1, äv. inf o. pres abbs Sm, ipf abbdes SmÖg (i allm. a-, sällan a-, a- Götal(ej bel. från BoDslGl)Nk-(Grill)Vstm(Herweghr)Vb(Linder; tvivelaktigt!)⟩ [jfr fvn *abbast* o. motsv. i no dial o. isl; jfr äv. *apas*] retas; retsamt skämta, driva (med), gäckas; gnabbas, munhuggas; äv.: kivas, dras, tvista; i sht med bestämning inledd med prep ⁴med; a.l. *En abbas må fölk men arras må kråjg* (kreatur) Sk. ⁹Sinn jigge dāj å abbades, fā (för)

bājge velle ha rätt Bl. *Abbas inte må honnen* (hunden)! *Ho abbas må-n te han ble arjer* Vg. *Di abbs må vara`r* Ög. — särsk. a) överg. dels i bet.: vara i delo (med ngn), dels i bet.: tas el. "lirka" el. "ackordera" (med ngn). ⁹Dänn å inte go å abbas mæe (med) Sm. ⁹Han abbas må svärfarsgubben så han feck köpa gårm Vg. — bildl. *Ja abbas* (bråkar, "lirkar") *må dånne stenen* (för att bryta upp den) Sm. b) överg. i bet.: leka (med) el. självsvaldigt förfara (med) Sm. *D-å iggentigg å abbs må*.

abbate m ⟨a`bbate Sm⟩ [jfr bate; jfr äv. anbata v] farlig, elak person.

abbederande n livligt el. ivrigt pratande Sk.

abbedissa f ⟨abbe/dissa o.d. SkSmHaGIUl, abb~ Gl⟩ särsk. i överf. anv.: högdraget fruntimmer Sk, tjock o. maklig kvinna Gl, tjock kvinna Sm, härsklysten o. frånstötande kvinna Ul.

abbedit se aptit.

abber n [jfr abberi] spektakel, drift Ög. *Di jör a`bber å varannrå*.

abberi n se ²abba avledn. — ¹abbetek se apotek. — ²abbetek, abbeti(k), abbetit(t) se aptit.

abborr(e) m ⟨1. abb/år(r)e (a-, a-) o.d. SkBlSmVgÖgSdmNkUIVstm, ~sr(r)e (-ö-) o.d. BlSm—DslÖg—Hsl; mer el. mindre sporad. äv. ~arre o.d. SkBlSmHa, ~år(r)e, ~er(r)e o.d. SmÖgSdmVstmDal, ~ur(r)e o.d. ÖISmGst, ~orre BlSmHa, ~gre Ha—DslÖgNkVrmVstmHsl, ~öre HaUIHsl; äv. *gbsrre* (-å-) o.d. SkBlBoSdmUIDal, *gbusrre* Dal. Huvudtr. på första stav.: acc. 2 allm., acc. 1 sporad. DslÖgDal, el. på andra stav.: acc. 1 Sk(oftast) o. sporad. UIHsl, acc. 2 sporad. Sm. Äv. a`bbre ÖgVrm o. sällan SmUl. — 2. abb/år(r) (a-) o.d. SkSdmUIVstmDal, ~sr(r), ~ör(r) o.d. SmVgBoDslÖgNkVrmUIVstmDal(äv. ~ör)GstHslMp, ~gr VgBoDslVrmGstHslMp, ~ar(r) o.d. HslHrjJl(äv. -pp-)ÅmVbLpl, ~ur(r) o.d. ÖISmGl(äv. ~ur)VrmDalMp, ~er o.d. HaVgÖgVrmHsl; äv. *åbbår(r)*, ~bs- o.d. ÖISmUIVstmDalMpJl, g~ o.d. Dal, *åbb/år* o.d. Jl(äv. *åbår*), ~ar JlÅmLplNb(äv. -pp-), *åbar*, *åpar* LplNb(äv. *åbar*), *åbb/sr* o.d. BoVrmDalHrj, ~gr Hsl, ~ar HslMpJl. Acc. 2 allm., acc. 1 mer el. mindre sporad. DslÖgSdmUIDalMpJlLplNb; huvudtr. på andra stav. normalt i Sk, sporad. GIvrmDalHslMpÅm) [jfr borre] 1) i eg. bemärkelse; ofta koll.; allm. Jfr kart-, nors-, rör-, små-, solskens-, sten-aborre. ⁹Kveck som ajn abårre Sk; motsv. från VstmHrjÅm. *Krye sām en abber* Ha; motsv. från Sm. *Abbså pa tage* (nappar bra) Åm. *Ångte sbbsr* meta a. Hrj. *Når abu`rren gynnår* (börjar) *mörkna, da fa vör* (vi) *strång vintur* Gl. *He jer i`llt ett a`bbaråm* (dat bf) det är ont om abborre Vb. *Då tji.ååle* (kittlar), *sa jådda då hun svådqe* (svalde) *åbbaå* (tales. när ngt ej motsvarar förväntningarna) Åm. — särsk. a) i uttr. med innebörden: gå till botten, drunkna. *Drekka du`skaål må abå`rrana* Sk; motsv. från Vg, varianter från VstmNb. *Han jikk väl te a`bårra* Öl. *Ta hus me abbsraåe* Dal. b) i "böner" vid abborrmete (i samband med utkast av reven), t.ex.: *Abbsrre brok, ta på min krok, å mstten den fete, kåmm å ta på mett bete* Sm.

*°Murta, murta blanka, kom och hanka, abborr, abborr ok, kom och nappa på min krok Vg. A`bsre bror, nappa på men krok, du napper å ja drar Hsl. A`ppar, a`ppar bi't ti kro'k, bi't du-nt ti', se e' du-nt kro'k etc. Jl. °Abbar, abbar rok, napp på min krok, sä jä få mä e kok Lpl. c) i uttr. °mata abborrarna vid sjösjukan: kråkas ÖIHsl. d) i uttr. °meta abborrar sitta o. sova o. nicka Sdm. 2) i överf. el. oeg. anv. a) i ordst. °trumf mant (spelterm), sa tjarga (karingen), når o fet en abborre Sm; motsv. från Vg. b) i uttr. du fet-n abbarre du misslyckades Sm. c) efter slättern kvarstående grästofs Ul. d) benämning på manlig invånare i Glanshammar (Nk) o. Fellingsbro (Vstm) med anledning av röda detaljer i deras heldagsdräkter. Få'llsbro resp. G'anshammas abbsrär Vstm. e) benämning på skomakare Sm. f) benämning på vattenödlan; bl. som sen. led i ssg; jfr klo-, skratt-, tall-abborre. Ssgr <-rr- BlÖIVgBoDslGIÖgSvealNorrl, -rra- SkBlSm-HaVgÖgNkVstm, -rr- SmVgBoDslÖgNkGst): **abborrbands-nät** (°banns- Ul) fisknät med viss maskstorlek; jfr -nät samt sikbands-nät. **-berg** berg i sjökanten som brukar vara god metplats för abborre Bo. **-blacka** litet blankt abborrdrag Nk. **-blad 1)** benämning på bladen av brudborste, Cirsium helenioides Dal. 2) benämning på blad av viss växt, använda till att lindra sveda efter knottbett Hsl. 3) näckrosblad ÅmVbLpl; jfr -gräs 3. 4) gäddnate, Potamogeton natans VstmVb; jfr -gräs 1 b. **-blomma** sköldmöja, Ranunculus peltatus Hsl; jfr -gräs 2, 3-kull. **-borst 1)** (de uppstående taggstrålarna i) abborrens främre ryggefena Jl; i sht i pl bf. 2) abborre (i "abborrbön") Nb. *°parbs' st kåmm fs' st o npp pa me' nn kråk.* **-botten** i uttr. *°gå ått abborrbotten* drunkna ÖISm; gå på tok, misslyckas Sm; äv. i kraftuttr. *dra ått a!* Sm; jfr -kammare. **-bön** MpJl; jfr abborre 1 b. **-fen** el. **-fena** särsk.: främre ryggefena på abborre SkSmVgBo-SdmVrmDalNb. **-fisk** koll. Ul. **-fiske** särsk. konkret: plats för abborrfiske SkNb. **-flag** gällock på abborre. **-flas** abborrfjäll VgBo. **-flatt** = -pinne Sm. **-färgad** om nötkreatur: svartstrimmig på brunaktig botten o.d. SmÖg. **-gan** abborrgäl; täml. allm. **-garn** = -nät SkBl-SmBoÖg. **-gel** se -gäl. **-ges** se -gäs. **-gli** el. **-gri** koll., små abborrar Ul. **-grop** i åbotten där stora abborrar brukar hålla till Åm. **-grund** n ÖISmVgÖgSvealNorrl, äv. m DslVrm. **-grunda** f (DslVrmJlÅmLpl) el. **-grunde** m (Vg) = -grund. **-grynn**a = -grund Sk. **-gräling** = -pinne Sm. **-gräs** <-gräs, -gras o.d. VgNkUl—HslJl—Nb) benämning på vissa vattenväxter vid sjö- o. åstränder; a.l.; jfr -blad 3, 4, -blomma, -kål, -nate, -sörar. (Anm. Från Bl uppges endast att a. är ett slags gräs.) 1) om vissa arter av släktena Potamogeton och Ranunculus a) utan uppg. om art SdmGstÅm. b) gäddnate, Pot. natans HslHrjJIVb; jfr -blad 1 b. c) ålnate, Pot. perfoliatus VgÖgUIVstm-DalHslJIVb; jfr -kål, -sörar. d) trol. rosnate, Pot. alpinus DalMp; jfr -nate. 2) vattenmöja, Ran. aquatilis (el. sköldmöja, Ran. peltatus?) DalHslJlLpl; jfr -blomma, 3-kull. 3) (vit) näckros Lpl(Zetterstedt o. RzS); jfr -blad 3. 4) vattenklöver, Menyanthes trifoliata(?) Åm.*

-gump = -stjärt Sk. **-gått** abborrstim Jl. (Han har sett) e stor e sbbargått inma lann. **-gäl** <-jel' Sdm, -ji' Sm). **-gäs** n <-jes Jl) koll., abborryngel. **-gölpa** Sm = -grop. **-hane** Jl. **-har** <-h) = -grund Åm. **-hase** stor abborre Sdm. **-hud** torkat abborrsinn anv. till klarning av kaffe Lpl. **-hugg** Jl 1) abborrknapp. 2) det ljud som uppkommer när en (upp)kastad liten sten stänkfritt träffar vattenytan. **-hål** Lpl; jfr -grop. **-im** abborryngel Lpl. **-ister** Ög. *Abbsre-iste-dä ska vare ryslit bra te smsrje onne hänner.* **-kam** abborrens främre ryggefena Sm. **-kammare** bl. i bf 1) mer el. mindre skämts., om sjön som en plats där många omkommer (drunknar, hamnar på sjöbotten), i uttr. som *'hamna i, 'ramla ner i, 'kvartera in sig i, 'komma ned i* el. *'fara diti abborrkammern;* stundom oeg. för: dö, av-somna SdmUIGstMp—Vb. *Ha piga vari me, ss ha ho lugga* (legat) i *abbsrrkammarn ho me* Ul. *°Akt-e* (akta dig) *sa-nt du komm ti abbsrrkammarn* (drunknar)! Mp; motsv. från Jl. *Du ska få däj en* (en sittopp) *så du åker i'nn i abbsrrkammern* Sdm. 2) i överf. anv., skämts.: famn Åm; knän (o. lår) som "sax" Vb. *Akt de ja sett de* (sätter dig) i a. (klämmer hårt om din hals med knäna). **-kis** m <-tjis Dal) romsäck hos abborre. **-klase** = -stim Vg. **-klunk** = -stim Bo. **-knalle** = -pinne Ul. **-knuta** = -stim Bo. **-kok** m SmNb, n Jl. *Veje je håva-n åbbar-kåk?* Vill ni ha abborrar till ett kok Nb. **-kort** m <-kått Nk) = -pinne. **-krok 1)** metkrok för abborrfiske; allm. 2) vik där abborren brukar hålla till Vb. **-kröppling(e)** = -pinne SmBo. **-kull** m <-u- Jl) = -lek 1. **-kull** m <-s-Hrj) ställe i sjö där abborren brukar hålla till. **-kull** m <-s-Hrj) = -blomma. **-kult** (medel)stor abborre Vstm. **-kulting(e)** = -kult Bo. **-kung** i bf, i folktrö: mycket stor abborre som är ledare för de övriga Ul. **-kuns(e)** <-ksns Åm, -kunsu Ul) slags mjärde för abborrfiske. **-kvidd** ettel. tvåårigt abborryngel (anv. som agn vid mete) Vrm. **-kål** ålnate, Potamogeton perfoliatus Ul(Rz. - Ul väl fel för Bl; jfr Aspegren). *Anm.* Bel. från BlSm anger inte vilken art som avses (Torhamn: en havsväxt, Sturkö: sjögräs(?), långa stjälkar o. vita blommor, Fliseryd: vattenväxt med skära "borrar"). **-käft** i uttr. *°gå sām ån abbartjäft*, om plånbok o.d. som på grund av täta utgifter ofta öppnas Lpl; jfr -mun o. gädd-käft. **-lagn** f = -nät Nb. **-land** strand där abborren brukar gå till Bo. **-lek 1)** abborrens lek el. lektid SkSmGIVrmUIVb. 2) sånglek med en deltagare ("abborre") inne i den täta ring som övriga deltagare bildar o. varur "abborren" skall söka komma ut när dessa hastigt gör en vändning runt SmGl. **-ljustra** fyrspetsigt ljuster för abborrfiske BlSm. **-lo** = -kål Hsl. **-lund** i sjö: sävbevuxet område där abborren brukar hålla till (o. metas) Vb. **-luns** = -kult Sm. **-meta** (Bo) el. **-mete** (SmVg) metdon för abborrfiske. **-mjärde** mjärde för abborrfiske (förr ofta av trä, i Ög av gran-spjälör, i Sm av videspröt) SmÖgDal. **-mjölkel** abborrmjölke Bo. **-moln** vanl. i bf, glest täcke av böljemoln (altocumulus) i parallella band mellan vilka sol och blå himmel syns. (Anses som tecken för att abborren då nappar bra.) Dal; jfr fiske-moln. **-mun** i tales. *leta*

buşşn djeesp (låta portmonnän gäspa) som *öparmänn* (göra täta utgifter) Nb. -**my(e)** n = -stim Sm. -**nate** benämning på vissa arter av släktet Potamogeton, särsk. rostnate, Pot. alpinus, äv.: gäddnate, Pot. natans SdmNk-UIDalGst. -**not** för abborrfångst Ög(Enholm). -**nät** med maskstorlek för abborrfångst; nästan allm. -**ord** i bf pl = -bön Åm. -**pes** (SmVgBoSdm) el. -**pese** (SmVgBo) = -pinne. -**peting(e)** = -pinne Sdm. -**pims** = -pinne Vstm. -**pinne** (vanl. föraktligt) liten, mager abborre; nästan allm. -**pryl** = -pinne Ul. -**pumpa** konisk trådmjärde för abborrfångst Hsl. -**pylling(e)** [jfr finl *abborrypyling*] = -pinne Bo. -**pytt** = -pinne Bo. -**ragn** el. -**rangel** abborrom Bo. -**rens** (<-räns Sm) avskräde efter rensning av abborre. -**rev** långrev för abborrfångst VgNkUl. -**rom** SmSdmUIJINb. -**rote** = -stim Sdm. -**rump** = -stjärt Vg. -**ryssja** (<-russa Bo) för abborrfångst. -**råk** = -rens Ul. -**räs** (<-res Nb) = -rens. -**räsk** el. -**räska** = -rens Sdm. -**sil** abborryngel Sm. -**sirre** (<-särre Sm) = -pinne. -**skinn** = -hud LplNb. -**skrapa** slags rivjärn att fjälla abborrar med Hsl. -**slok** stor abborre, i "abborrböner" JIÅmVb. *Abbarllok bit ti män krok* etc. Åm. -**smattika** = -grop Sdm. -**snok** = -slok SdmNkVstmDalÅmVbLpl. *°Abborrasnok kom å nappa på min krok!* Nk. -**soppa** i uttr. *'dricka abborrsoppa* (skämts.) få sig en kallsup Lpl. -**spol** m (n Sdm) (-*o*) 1) abborrstjärt Jl. 2) = -kam Sdm. -**sprutt** = -pinne Vg. -**sprätt** snabbt utförd resning från ryggläge utan hjälp av händer o. armar UIDalHslHrj. -**stagg** koll., små abborrar Vg. -**steg** = -stim Sdm. -**stäm** BISMÖgSdmUIDalGstÅm. -**stimme** n = -stim Vg. -**stjärt** äv. om liten abborre VrmUl. -**stril** = -spol 2 Nb. -**stuga** i uttr. *'komma i abborrastugan* el. *'det går i a. drunkna* resp. *det slutar med drunkning* Sdm. *°Dä sins* (synt) *att dä va Gu sām stir* (styr) *annärs ha dä nock gått i abbärrestuga*. -**ställe** ställe i fiskevatten där abborren brukar hålla till o. fångas SmHaUIDalÅmNb. -**stöde** (<-stō VgBoDslVrm) = -ställe. -**syra** f (ÅmLpl) el. -**syren** (HrjJl) buskar el. ruskor (i allm. av gran) nedsänkta till el. nedstuckna i botten på förhållandevis grunt vatten för att vara ete tillhåll för abborrar o. därigenom utgöra en god metplats. -**såd** (<-ss Åm) avkok av åbborre; äv. skämts. om sjövattnen. -**såg** (<-ssw Bo) innanmäte i abborre. -**särke** se -sirre. -**sörar** s pl ålnate, Potamogeton perfoliatus Dal. -**tena** visst slags mjärde Jl. -**ugge** (<-o Vg) = -spol 2. -**unge** = -sil Vrm. -**vada** (<-vsde Jl, -*vsä* Åm) (strimmar el. krusning av) abborrstim som simmar i vattenytan Åm, abborrstim Jl. ¹-**vase** = -pinne Bo. ²-**vase** fiskvase där abborrar brukar hålla till o. fångas Sm. -**väder** väderlek (regnskurar omväxlande med solsken) då abborren nappar bra Sm. -**ödla** vattenödla Dal. *Avledn.: abborrig* (bl. -**ug**) adj, i fråga om båt med ett par åror, för att ange dess knäckiga sätt att förflytta sig vid rodd Dal.

abba v 1) vid mete: *nappa* Ög(Nyrén, Lönnberg). 2) (äv. i förb. *a. pā*) lyckas Ög. *°Dä wil inte abbre* (Nyrén). *Anm.* Uppg. från Vg i Ihre (o. därefter i Rz) är trol. ej pålitlig. **abbase** m el. **abbusing** m abborre Sm.

abc n (<*abbese'*, *ab~* SkSmHaBoÖgVstm, *a'bbese* o.d. DalLpl, *a'b~*, *a'bb~* Jl, *a'bis* Dal; jfr u. ssg nedan) alfabet; jfr ab, abcd, abecet.

Ssg (<*a'bbes-* Dal, *~esa-* Vg, *a'bese-* Dsl, *ab/ese'* Bo, *abb~* o.d. VgBo): **abc-barn** barn som lär alfabetet Vg. -**bok** se d.o. -**gosse** pojke som lär alfabetet VgDsl; särsk. i uttr. *bti a'besegssse* bli underlägsen Dsl. -**pilt** = -gosse Dsl; särsk. i uttr. *väre abbese'pelt i* (ngt) vara okunnig i el. oförmögen till (ngt) Bo. -**pojck** = -gosse; äv. i överf. anv. om okunnig el. olärlig (ung) man. *Dä bte qi gent* (aldrig annat) *än en abbesapsjk utä-n* Vg. -**tupp** (Vg) el. -**toppe** (Sm) 1) bild av tupp i abc-boken SmVg. 2) i överf. anv.: en som läser illa Vg.

abc-bok f (<*a'bes-* HaBo(äv. *abese'*)ÖgVrmVstmGst, *a'~* SkHaUIDalMpÅm, *a'bbese-* o.d. BISMVgDslÖgSdmVrm—Gst, *a'b~* BoUINb(äv. *åbbesebä'qk*), *a'bjesa-*, *a'bb~* o.d. SmVgNk, *a'bse-* o.d. SmÖg, *a'pse-* Bo, *a'fsa-* o.d. Sm, *a'bes-* o.d. ÖISdmVrmDalGst, *a'~* UIDalHslMp—Lpl, *a'~* ÅmVb, *a'bbes-* o.d. ÖIÖgSdmVrmVstmDal, *a'~* VrmDalHslHrjVbNb, *a'ves-*, *a'~* o.d. Dal, *a'belse-* Bo, *a'beše-* o.d. Ha, *a'bbelse-* Vg, *a'bils-* Gst, *a'bsg-* Dal. Sen. leden: -**bok** o.d. el. (i sydsvenska mål o. Bo) -**bog**. *Anm.* Urspr. kortformer till denna ssg är *abe'ss* f JI(lidm), *'abbesa* Bo el. *abe'sa* f BoDsl; jfr motsv. i no) 1) abcbok; allm.; jfr ab-bok, abcd-bok, abecet 2, abeceta 2. – särsk. i uttr. som *'tunn som en abcbok* om mycket mager människa, ko o.d. Jl; likn. från Vrm. 2) i överf. anv.: kortlek Vg.

Ssg: abcbok-barn [jfr motsv. i finl] = abc-barn Öl.

abcd n (i Dal äv. m) (<*abse'de'* o.d. SmVrmUIGst, *abb~* o.d. SmVgDslVrmUIVstmÅm, *a'b/ese'de'* o.d. Ul(äv. *a'bb~*)-Mp, *abbesade'* o.d. SmVgÖgNkVstm, *abbesde'* o.d. ÖlVrmNb, *a'b/ese'de'* o.d. UIHslÅmLpl, *a'bb~* o.d. ÖlÅmVb, *a'bb~* o.d. Dal(i ssg o. i bf äv. -*del-*), *a'best* Dal, *abse'de'* Gst, *abse/de'* Sm(äv. *absa~*, *afsa~*)Ög(äv. *afse~*)) alfabet. *Dä kan ja sum abbesade* Vg. *Ho känn ådill åqta* (kan alla bokstäverna) i *abbisde'de* Nb. *Anm.* Bokstavsföljden *abcd* förekommer nästan allm. i barnrim som *a'båse'de*, *katta sāt på sne* (satt på sned) Mp. Jfr JNordlander i SvLm 5:5 s.130 ff.

Ssg: abcd-barn barn som lär alfabetet Nb. -**bok** abcbok Vrm. -**tavla** (<*a'bbesde'ts-*) i skolan använd tavla med alfabetets stora o. små bokstäver Dal.

abecedarius el. **abecedarie** el. **abecedalare** el. **abecadat** m (<*abese/da'rius* o.d. SkSdm, *~da'rie* Bl, *~da'lare* BIUI(-*t-*), *abbesa/da'ri-* Vg(i ssg), *~da'riqe* Vg, *abse/da'rius* Sm, *abbes-* Öl, *°abcdat* Sm) 1) nybörjare i läs(o. skriv)konsten; a.l.; äv. om person som är dåligt läs(o. skriv)kunnig BIUI. *°Han va inte mir än abbesadalare, när han sluta* (dvs. skolan) Ul. 2) abc-bok (el. motsv. för övning i att skriva) Sdm. 3) viss bollek, "väggboll" Sm.

Ssg: abecedarie-unge Vg = abc-barn.

abecet n (<*abese'tt* Sk, *abset* o.d. Gl) [jfr abc; jfr motsv. i da] 1) alfabet SkGl. *Ja lärde nåmm* (honom) *abesetted* Sk. 2) abcbok Gl. – *Ssg* se u. abeceta.

abecet(t)a el. **abecät(t)a** f (<*abesätta* SkHa(äv. *~sätta*), *~set-*

ta SkBo(äv. ~se-; äv. ~sitta), *abbe/sätta* o.d. SkBIHa, ~*säta* Bl, ~*seta* Sk, ~*sätta* o.d. SkHa, *abse'tta* Bo. I fyrstaviga former huvudtr. på första stav. (i allm. acc. 2) BIHaBo el. på tredje stav. (i allm. acc. 1) SkHaBo [jfr da *ab(e)cete*, da dial(Bornholm) *abece'ta*] 1) alfabet; i ssg. 2) abc-bok; a.l. °*Glöten läs i abesättan* Sk(IhreS). *Följa ätte mä prekepinen* (pekstickan) i *abbesättan* Bl. *Du ska läsa dakted* (duktigt) i *abbesättan* Ha.

Ssgr (-a- Sk(urspr. till abecet), -e- SkBo): **abecet-barn** = abc-barn Sk. -**blad** blad med alfabet; äv. bildl.; jfr a-blad (u. 'a). *Han mä abesetteblan* (de tunna kinderna) Sk. -**bok** abc-bok SkBo. -**glytt** = -barn Sk. -**knekt** Sk; jfr -barn. *Akk, din lille abbesajtaknajt*. -**kock** = abc-tupp Bo. *Han stå-sum en a'bbesettekakk* (om person som står o. krämar sig) Bo.

abedank adj o. s (<*abbe/da'gk* o.d. Sk(sällan *aube-*)-SmHa(äv. *abe-*), äv. ~*dä'gk* SkHa, ~*dä'gg* Sk) [jfr ty *abgedankt*] 1) avsigkommen, "på dekis"; utfattig SkHa; äv. som s: avsigkommen person, trashank Sm(JELgren). 2) uttrötad, utmattad, "slut", slapp, slö, olustig; a.l. °*Lan mans dävlas* (låt honom bara bråka), *han blajr snart abedank* Sk(RzS). *Bå folk å krietue va så abbedank å fubi'* (förbi) Sm.

abedit se aptit. – **abelgrå** s se apligross.

abeller s pl [jfr rsprs *mirabell*] °*Abeller kallas et slags Plommon ... ett medium emellan Tyska slån och Krikon* Sk(Linné SkResa).

abellera v 1 (<*abele'r* JIVb, *a'beler* Vb, *abbole'r* (i bet. I 2) Jl, °*abolejr* Nb) I. [jfr rsprs *appellera*] 1) vädja till högre rätt; a.l. 2) tala (ivrigt o.) högljutt (men ej vredgat) Jl. 3) skämtsamt grimasera, förstålla rösten o.d. Vb. *Dem skåjje å abelere*. II. [jfr rsprs *ambulera*] vara ombytlig i umgänge o.d. Jl.

abelvink m se abravink.

abenicka v 1 [möjl. bildat till *fyra*ben fritid o.d.] spatsera, gå o. driva Sk.

aber n (<*abår* Sk) [jfr ⁴aber 2] skarpt o. styggt fruntimmer.

²**aber** n, äv. **abel** n (<*a'ber* o.d. vanl.; äv. ~*el* SmGstÅm; äv. *aber* o.d. SkMp) oväntat hinder, missöde; streck i räkningen, "hake" GötaSdmVrmGstHslMpÅm. *Dä va allt ett aber atte skstte kvekka* (klickade) Dsl.

Ssg: **aber-mal** n "hake" (med ngt) Sk.

Avledn.: **abras** v dep inträffa motigheter, krångla Sk.

³**aber** s pl [jfr abra, abravink 2] rörelser av "okynnig art" Ög.

⁴**aber** adj (<*a'bå*r o.d. SkBlSm, äv. *a'b~*, *a'v~*, *a'v~* Sk) [jfr da dial *avver* skarp, vass, häftig (Bornholm), *aver* besk m.m. (Jylland), fvn *apr* hård, elak m.m., fär *apur* sträng m.m.; jfr ¹aber, abra] 1) I fråga om lukt o. smak: stark, amper, från, bitter; a.l. *De osa abåt* Sk. °*En abå ost* Sm; särsk. om dryck: stark, skarp SkSm. *Brännevinned e litt för avert* Sk. *Abst kaffe* Sm. 2) om kvinna: amper, skarp, som har skinn på näsan Sm; jfr ¹aber. *Åjtt abst frönntemms*.

abergap n (<*a'bårgab* o.d., *a'be/gab*, ~*gav* o.d. Sk) 1) öppning el. tomrum; särsk.: mer el. mindre trångt mellanrum

mellan två huslängor (där vinden fritt kan spela in). 2) glänta (i skogen). 3) i överf. anv.: gaphals, skrikhals.

abergelert adj (<*a'bårgelert* Sk) förryckt genom för mycken lardom.

abergång m (<*a'b-* Sk) slingrig gång i jord el. högt gräs, gjord av kryp resp. smärre fyrfota djur.

aberknaber m (<*a'b-* Sdm) sup; jfr ⁴aber 1.

abersmäll m (<*a'b-* Sk) örfil, slag.

abert adv [jfr ²aber] galet, tokigt. *De ba-så* (gick) *redi abet* Bo.

abervink m se abravink. – **abetek** se apotek, aptit. – **abetera** se adoptera. – **abetik**, **abetit(t)** se aptit. – **ablad** n se ¹a ssg.

abo 1) i räkneramsor som: *a'bo be'bo ka'ka* etc. Sm, *abo nabo nibo nåll* etc. Vrm; äv. i ramsa som i gömlek uppläses av den som "står" (innan sökandet börjar): *A'bo bi'bo ka'ka du'nder*, (den som inte är gömd får vara ogömd) Nb. 2) i benämning på leken "boll stå": *a'bo bi'bo*; *a'bot å be'bot* Sm; jfr abecedarius o. SAOB *abo*.

abolera v se abellera. – **aborvink** m se abravink.

abota adj (<*abo'da* o.d. Sk) [jfr obota adj] om söndrig sak: som inte kan lagas el. repareras; oduglig; om person: obotlig; otröstlig; ur gängorna, "nere".

Ssg: **abota-lös** [jfr obotalös] obotlig Sk.

abotidd adj (<*ti'dd* Jl) [jfr aptit] i uttr. ⁴*vara a*. känna matlust, ha aptit.

abotit se aptit.

abra v 1 (<*a-*, *a-* Sk) [jfr da dial (Jylland) *abre*; jfr äv. *apprå*] i förb. ⁴*abra på* anstränga sig, gno på. *Han abra pø' å to ti väjs så han ble dålli*.

abragdskrok m se avbragdskrok.

Abraham- i ssg som växtnamn.

Ssgr: **abrahams-pojke** (<*abramspojka* bf pl Vb) snip, Scirpus hudsonianus. -**rot** (<*a'brams-* Dsl) skogsnäva, Geranium sylvaticum. -**skägg** viss krukväxt Åm.

abras v dep se ²aber avledn.

abravink m (<*abbra/vi'gk* o.d. Bl(äv. *habra-*)-Sm(äv. *abbre-*), °*abbro-* Nk, *habba-* Gl, *abbo-* Sm, *abår-* o.d. Sk(äv. °*venk-*, *-vigg*), *abel-* o.d. HaVg(äv. *ap-*), °*appel-* Vrm. Huvudtr. på första stav. (acc. 1) SkGl o. stundom i Bl(acc. 2), f.ö. på sista stav.) [jfr ³aber] 1) hastig rörelse t.ex. med en arm el. med hela kroppen (som då ngn slinter o. med rörelsen hindrar fallet) SkHaGIVrm; äv.: volt, (ofrivillig) kullerbytta SkVg; äv. i utvidgad anv. om kvinnas vickning på stjärten Sk. *Nu jör han en a'bårvigk* (för att hålla balansen) Sk. 2) egendomlig el. löjlig el. hånfull åtbörd el. gest SkBlSmVg. °*Gör inge abravinkar för då strykar* (slår) *ja te då* Sm. 3) slag som ngn ger el. får; örfil, hurril SkBlVg. *De va vär'fyllt* (välförtjänt) *att han fikk sa en a'bbravi'gk* Bl. 4) vid kortspel: överraskande el. djävrt bud el. utspel SmVgGl. 5) vink, antydning SkBlSm. *Dä behövs inte sa menna* (många) *habravi'gka fånn* (förrän) *ja begri'ba* Bl. 6) i pl, (onödiga el. extra) besvär, särskilda anstalter Sm. °*Dä gjods inga stora abravinkå* *ver maten*. 7) i pl, prydliga utskärningar,

krusiduller Nk. 8) om person a) spelevink Sm. *D-ä en redi abbreviåk dän där.* b) vresig person Sk.

abrodd, abrott, abrát(e) m.fl. se åbrodd.

absalons 1) i förb. med *gammal* som lindrigt okvädinsord Dal; se OÖD. 2) benämning på backa (ett slags långrev) för vars avkastning proviant inköptes till båtlaget Bo.

absens s o. adj. *ab/se'ns, ap~* o.d. Ul(äv. *af~*)Vb, *abs'ns* Sm; *apse'nt n* Gst) 1) i uttr. *d-e absens (apsent) me* (ngn) (UlGst) el. (det är) *absens för el. 'aldelest på affsensen för* (ngn) (Ul) det är ute med ngn, ngn är på fallrepet. 2) avsatt SmVb; äv.: avdankad, oduglig Vb. *Bli absäns för tjyveri* Sm.

abskons n <°*absk/åns* o.d. ÖgUIVb, *~sns* o.d. VgVb) [jfr fsv *abskons* ljusskärm, blindlykta] 1) ljusskärm VgUl. 2) ngt vidunderligt el. förfärligt, "ett underligt ting hvarpå alle gapa" Ul(Jacobsson). 3) (till seder o. uppförande) föraktlig person (Ög) resp. kvinna (Vb); jfr uppskons. *Anm.* Rz' uppg. om anv. som adv ej verifierad.

absolut adj o. adv <*absolut* (äv.: *a-*; *-ps-*; *-sá-* o.d.) Bl-SmVgBoUl—GstMpÅm—Nb, *apsa~* o.d. Gilpl, *apse/lut* o.d. SkSmDslVrmLpl, *~lud*, *~lutt* Bo, *asselut* Ha, *apslu't* VrmUl, *a'vslut* Öl, *°avslott* Bl, *a'slutt* Sk. I trestaviga former huvudtr. (acc. 1) på slutstavelen GötalSvealGstMpÅmLpl el. på första stav. (acc. 2) DalGstVb-LplNb) 1) som adj: orubblig Dal. 2) som adv: alldeles, fullkomligt; utan tvivel, säkert; ovillkorligen, nödvändigt; a.l. *Vittra* (i folktro) *finns apsålut* Åm.

absolution s <°*apslation* Sm) församlingens tillgift el. förlåtelse efter utstånden kyrkoplikt.

abtick, abtik se aptit. — **abull** se apel.

abåling m odugling; egensinnig o. omedgörlig karl Sk.

abägges adj [jfr åbåke] gensträvig Sk(Ihre).

abåka v, abåke n, abåklik se åbåka etc.

abö s [eg. hela alfabetet?] i uttr. *°såja abö* prata för mycket Sdm.

aböling m se avböling.

abött adv i uttr. °(det är) *abött kallt* skarpt kallt Nb-(Widmark).

ack s se ackja.

ack n <(ack HaVg, *a-* Vrm) [jfr ³ack] 1) beklaglig händelse, elände Ha. *De va då ett ack* (sades t.ex. då ett föremål som man väl behövde, gick sönder). 2) usel varelse a) gammal o. utsliten el. utmagerad häst, skinkmärr HaVg; jfr ²ackel, päls-ack. b) eländig, usel människa, liderlig person (i sht kvinna) Vg. 3) dugg, dyft; anträffat bl. i nekad sats Vrm. *Jä pruter inte ett ack*; jfr acken, ²akt.

ack el. **ak** interj <*akk, a-* GötalSdmNkUIVstm(o. i allm. mindre vanl.)Norrl, sällan *hakk* SmVg; äv.: *ak* Sk, *ak* SkHa) [jfr ²ack, ³acka samt ock o. uck interj] som uttr. för mångfaldigt skiftande känslor o. förnimmelser, för önskan, uppmaning o.d.: a(h), oj, å(h); jfr ²a; ofta (särsk. i bet. 1, 3, 5) upprepat (GötalSdmNkUIVstm), vanl. tre ggr t.ex. *a'kka(k)ka'kk, a'kke~*; i SkBlSm—Bo ofta (i sht i bet. 1, 3, 5) utbildat på olika sätt, inte sällan med *'mig* el. *'då*, t.ex. *akki* Sk, *akkamå(j)* o.d. BlSm, *~då* Ha, *a'kkendå(na)* Sk, *a'kkena(j)* (*a-*; *~n*, *~då(da)*, *~dåna*)

SkVg, *a'kkena* (*-ana, -ane, -ina*)-*me* (*-meg, -mä, -män, -mäjj, -ma, -majj*) SkBlSmHa, *a'kkena*med Ha, *a'kkia(måk)* Vg, *a'kkia/me'* Sm, *~me'g* el. *~me'geta(na)* o.d. Bo, *a'kkiana(då)* Vg, *akkianame* Sm, *akkiana/-måk(a)* el. *~måketa* el. *~måketana(då)* Vg, *°akkävsvj* Ög (i bet. 5); äv. i många stående affektiva uttr. som *akk harre (min) gud* SkSm, *akk harre min skapare* Ha, *akk du milde (tid)* Sm, *akk harre je* Sk, *akk harre min da* el. *ti(d)* el. *min tid å min da* Sm, *°akk min levans ti o da* Bl. — särsk. 1) för beklagande, sorg, resignation, betryckthet, bekymmer, förtvivlan (GötalSdmNkHslMpÅmVb); äv. för missnöje, missaktning, besvikelse, förgärelse, harm (SkHaVgÖgSdmUIHsl); äv. för medlidande, ömhet (SkÖlSmHaSdm); äv. i förb. med *'ja* (i Vb äv. *'likväl*) el. *'nej* o. stundom överg. i 6. *Akk, ditt lilla liv!* (till ett barn) Sk. *Akk, e han ente kommen läggår* (längre)? Sk; jfr 6. *Akk harre gud, va sa ja ta mäk te'?* Sm. *Akk, akk, att då skulle hända daj!* Sm. *Akk ja, va de fatti bana fikk far iill* (fara illa) *færr* Öl. *Akk, du ftane* (flabb!) Vg. *A'kk-ak-akk så du ser ut!* Ul. *A'kk-likko!* ack (då) Vb. 2) för rädsla, förskräckelse, bestörtning Sk. *Akk de klemtar — illen e lös nån stens.* 3) för överraskning, förvåning, häpnad GötalNk. *Akk, sidår i* (sitter ni) *här?* Sk. *Nå'-mmån akk!* Ha. *°Akk, så vakkert* Ög. 4) för önskan, begäran, åtrå; otålighet GötalNkÅmLpl. *Akk åm de ville bli tårrevär* (torr väderlek) Sk. *Akk om bröet ble hallat* (lyckat!) Bl. *Akk om ja låe, sa dän lade* (late) Ha; motsv. från Sm; jfr 1. 5) för glädje, belåtenhet, förtjusning o.d. SkSmHaUIHslVb. *A'kk, sånnin* (sådan) *go ost di hadde* Sk. *A'kkena(me) så gst!* Ha. *Akk wa ja bla* (blev) *gla!* Sm. *°Akkävsvj, skönt!* Ög. *Akk-akk-akk va ra!* *dä va!* *va!* *såna* (sedan) Ög. *Lågga å smala, akk så rara* (om män) Ul. *°Ack så finhylt hon gjår* Vb(Stenberg). 6) med mer el. mindre försvagad bet.; särsk. som inledning till begäran, fråga, meddelande, förklaring, påpekande o.d. SkSmHa. *Akk, ja ska si de nåd* (säga dig ngt) Sk. *Akk, ja tjännår-nåm ente* Sk. *Akk, va ä då nu han heta* (heter), *lantmjå'tan?* Sm. *Akk, ja va på då åttene å!* (året) Vg.

ack härmord för hönsens låte, i allm. upprepat Sk.

acka f [jfr ⁴acka] ånger, kval Hsl.

acka f [jfr lpsk *ahka* gumma, farmor, mormor] äv. i ssgn *akkamo'ra*; (tilltalsord till) lappgumma Lpl.

acka v 1 [jfr ³ack] ofta använda utropet "ack"; klaga, jämra sig SkHaBoNk; äv. refl Vg. *De va inte möed* (mycket) *å akka före* Ha.

acka v 1 [jfr ¹acka] 1) [jfr åcka v, anka v] ångra; äv. överg. i bet.: sucka Hsl. *Anm.* Uppg. i Ihre o. Rz från Vb felaktig. 2) [jfr ⁶agga 1] kvälja, plåga o.d. Hsl(Ihre etc.). *°Samvetet ackar.*

acka v [jfr ²akta] i förb. *akka på* noggrant akta på Hsl.

acka v 1 [jfr ⁵agga] om vatten i hav o.d.: skölja, slå (emot) Bo. *Vant akkar mod lan* (stranden).

acka v 1 [jfr ³aa, kacka v] i fråga om småbarn: tömma tarmen VgVstmNb.

acka v [jfr ²ack 2 a] färdas långsamt Vg.

ackel m se ankel.

²ackel n [jfr ²ack 2] hästkrake, skinkmärr Ha.

ackeleja se akleja.

acknen n (<akkän Sm) [jfr ²ack 3, ²akt] i uttr. som *bara ett ackän* (ett litet grand).

ackergäll s se ¹ockra ssg. – ackerkula se ankel-kula.

¹ackja f (DalMp—Nb) el. ackje m (Lpl) el. n (Vb) el. ackj (el. ¹ack) f (Mp) el. n (ÅmVb) (<akk MpÅm, *akkja* Dal, *aktj(e)* Åm, *attja* Dal, *attje* (-e) o.d. Mp—Nb, a¹*ttji* o.d. Lpl, a¹~ Vb, *attj* o.d. ÅmLpl) [jfr motsv. i lpsk samt äck(j)a spår i snö av fordon el. skidor; jfr äv. ²ackja] 1) åkdonet *ackja*; a.l.; jfr lapp-*ackja* samt *vack*; äv. om dålig slåde Dal. 2) trågformigt spår av djur som (i djup snö) hasat sig fram Åm. *Dä ä a¹ttjä ätte-ñ räv*.

Ssg: *ackje-raj* f rad av hopbundna renar med *ackjor* Lpl. -ren körrén Åm.

²ackja v 1 (<attjä, a- o.d. JIÅmLpl; äv. *atje* Åm) [jfr *äckja* v, ¹ackja samt *äckva* v 'färdas, resa'] 1) gå (springa, färdas) framåt under buktande än hit än dit Åm; äv. om lekande barn: ränna fram o. tillbaka JI; äv. i förb. 'a. på utan egentligt ärende fara mellan byarna JI. 2) om t.ex. räv el. barn: hasa el. släpa sig fram i djup snö o. efterlämna ett trågformigt spår Åm. *Denä* (där) *ha-n räv attjä* Åm. 3) med möda släpa ett lass (el. köranne med slåde ta sig fram) i ovägd snö (el. eljest dåligt snöföre) ÅmLpl.

¹ackla n el. f se ¹ankla. – ²ackla v se ²ankla. – *ackle* n se *ankle*.

ackompanjera v 1 (<särsk.: *°kämpanjärä* Åm, *°kompanjer* JI, *°kompajér* JI(lidm)).

ackord n (allm.), äv. m (SkBoDslVrmUIDalJI) (<akk/ård (a-) SkSmDalLpl, ~ård Gl, ~ord Dal, ~grd o.d. DalMp, ~osd Bl, ~åed ÖI, ~geed o.d., ~aqd Sm, ~åd o.d. BISMdal, ~ord, ~srd JI, ~åd o.d. VgDslVrm—DalHsl-ÅmVb, ~ådq Ul, ~od Nb, ~sd o.d. VgDslÖg—Dal, ~årr Sk, ~orr Dal, ~srr o.d. Gst, ~sr o.d. SkSmVgÖgDalHsl, ~å ÖI, ~åtr SmVrmMp, ~grt o.d. SmVgÖgNk, ~ol Nb, ~årt o.d. Sk, ~ort SkHa, ~ått, ~stt o.d. HaBoDsl, ~ott o.d. BoVrm, ~stt Sm. (Anm. Föregående former har i allm. huvudtr. på sen. stav.; huvudtr. på första stav., acc. 2, delvis i BoDslVrmHslMpVb); *å¹k/ård* o.d. VbLpl, ~ådq o.d. UIJIVb, ~ådq o.d. UIVb, ~od Nb, ~gd Mp, ~gr Dsl, ~oat o.d. SkBl, ~ått Vb, ~ott Vrm, ~ot Dal, ~stt Dsl; *a¹kst* Dal; *a¹kårt* Sk, *a¹kåd* Vb; *avkård* JI, ~kott Vrm, ~kstt Dsl, *a¹v/kort* SkHa, ~kart, *avkårt* o.d. Sk; *åkkåd* Nb) 1) överenskommelse, avtal HaDslVstmJIVbLpl; äv. i uttr. *°göra el. °sluta a. vid* (ngn) VbNb el. *°göra upp a. om* (ngt) Sm. *°Åller slöut* (aldrig sluter) *je ackord mer ve Adam* Nb. – särsk. a) avtal om ackordsarbete; äv.: arbete el. ersättning enl. sådant avtal, beting; allm. (Jätten) *Finj skälle ha hans jarteblo i avkårt* Sk. *Dä tokks mä i akks¹t att han sölle ingrea* (inreda) *i stuva uj* (också) Vg. *De va en bra a¹kott* Vrm. *De där joq jag på akkå¹dq* Ul. *Hur jekk¹n ut me* (klarade han) *akks¹d¹n?* Dal. *Dåm ha släjji* (slagit) *ber akk¹re* Gst. *°N sliik a¹vkarq som te sätt opp i fjös* (nygga ett fähus) JI(lidm). *Han arbejt opa akko¹d* Nb. b) uppgörelse (i konkurs o.d.); anstånd SkÖISmÖg-Nk; äv. i överf. anv. om förkortning av strafftid Dsl. *Han*

fekk a¹kksq på de tije (tio) *åra* Dsl. c) i uttr. *då vat¹t-s qna a¹kst* då blev det annat av Dal. d) villkor Sm. *På di åkkgrna*. 2) motsv. ackordera 3, 4: samtal Dsl; högljutt samtal Ul.

Ssg: *ackords-arbete* (<särsk.: -åss- VrmVb, -sßs- Vg) SkBIVgVrmVbNb.

Avledn.: *ackorda* v 1 [jfr motsv. i finl] ackordera, underhandla Sdm. – *ackordare* m (<årt- o.d. Sk) ackordsarbetare.

ackordera v 1 (sälls. v 2) (<akk/åqera (a-) o.d. ÖgVrm—HslVb, ~od- ÖIÖgVstmDalHslJIVbLplNb, ~ud- ÖIÖg-Dsl, ~sq- UIMpÅm, ~öd- SdmDal, ~ed- ÖgSdmNkUl, ~åd- BISMdUIDalGstJILpl, ~od- BIÖISmVrmUIDal—HrjJILpl, ~ud- GIDalHslJIVb, ~ed- o.d. SkSm—Dsl-Sdm—UIHslMpJlÅm, ~d- Vrm(~de¹er), ~ått- Lpl, ~et- Åm; *åkkåqer*, ~ått- (a- o.d.) Vb, ~odåra Lpl, *åkkåderä* Mp, *åkkåqer* Nb; *agg/odera* o.d. BISM, ~ud- BIVrmJl, ~ed- Nk, ~ed- SmVgBoDslÖg—Vrm; *°agdera* o.d. Ög-(Nyrén)Vrm(a¹gg-)Ul(brd 1740)Dal(brd 1697), *a¹jdåra* Dal. Bortsett från *°akk/dera*, *°agg~* (se ovan) ligger huvudtr.: på tredje stav., acc. 1 nästan allm. (ej bel. från SdmVstmVb) el. acc. 2 SdmNkUl—Gst; på första stav., acc. 2 DslVrmUIGstHrjJlÅmVbLpl) 1) överenskommelse el. avtala (med ngn om ngt, i sht ersättning, lön, pris o.d.), göra upp GötalSvealHsl—Åm. *Vi ha akkedajrad åm o lava sällskab* (göra sällskap) Sk. *Vi har akkederat, han ska ha fyra daler famnen* Ha. *°Nå har ja vart ste* (åstad) *u ackuder um präisä* (priset) Gl. *°Så va de agederat* (avtalat) Nk. *Dåm akkoderär åm lönen årvis* Ul. 2) underhandla om pris, lön o.d., söka bli överens (med ngn, i sht om pris o.d.), köpslå; allm. (De fick) *°ackordere sm di feck såge ikull trät* Ög. *°Å hslis* (hur) *di jänk* (jämkade) *å akkoder om bötalinga*, så etc. Vrm. (Han) *°fäck go e ti* (god tid) *te å ackorder mä Wikholmen å väte ut 'n bääst* (välja ut den bästa) *°tjojen* JI. *Akkoder om timmertjörnig* Lpl. – särsk.: tala (med ngn) för att bli överens med ngn, tala reson el. prata el. lirka (med ngn) SdmJIVb. *Ja bjög te å akkördera mä en* (honom) *men dä va inga möjligheter* Sdm. (Om man far varligt fram) *å akkeder mä-n, så* etc. JI. 3) överlägga, resonera, språkas vid, (ivrigt) samtala; äv.: prata, orera; prata strunt; nästan allm. (ej bel. från BIGIHrjVbNb). *Han va farli ti å akkederä* Sk. *De satt å aggdeer* Vrm. *Vi få fslI akkoderä sm å fssst* (om det först) Dal. *Han å bra tell å akkädär* (lägga ut texten, är talför) Åm. 4) högljutt (o. häftigt) samtala, tvista, träta, gräla SkSmVgÖgSdm-NkVstm. *Akkedajren nu inte läppår udan van sams!* Sk. *°Han stog å ackårdera å va ovetti på-na* Vstm. 5) stämma överens, passa ihop SmNkHslMpJlÅm. *Di dä vådena di akkederä-nte; dän ena ä ju möe läppner* Sm. *°Hä* (det) *ackordere bra de dar* Hsl. *Dä dänn bitan* (de där bitarna) *akäderär int mä vsra¹ än* Mp.

Särsk. förb.: a) **bort 1** lämna (arbete) på ackord (beting, entreprenad) SkSmNkHrjJl. 2) överenskommelse om försäljning o.d. av ngt, tinga bort ÖIDal. 3) träffa avtal om kost o. logi för (fattighjon el. föräldralösa barn) SkÖI—

VgLplNb. – a. **ihop** komma överens om (ngt) Dal. *Hä* (det) *få ni fsl akkoder hop fatva* Dal; äv. refl DalHrjJl. – a. **in** inackordera (ngn el. sig någonstades) SkSm-HaÖgSdmDalLpl. – a. **till** i uttr. *^a. sig till* förvärva genom avtal, lyckas skaffa sig el. komma över SmÖg-NkUl. *^Hur Ni ha agdiera Jer täll jän go Man* (lyckats skaffa er en god make) Ul(brd 1737). *^Starrhö ssm växte utmä bäcke å sjöe, bruke di mä* (också) *akordere sej te Ög.* – a. **ut 1**) tinga bort, lova bort ÖIdal. *Ja akkordera ut ven i vårst* (veden i våras) Dal. 2) bortackordera (fat-tighjon o.d.) BlÖISmHaSdmÅmVb. – a. **åt sig** genom underhandling e.d. förvärva el. (lyckas) utverka åt sig Jl. Ssgr: **ackorder-båt** jfr -skjuts Nb. -**skjuts** lejd skjuts Ög. Avledn.: **ackorder** n (<a`jdä` Dal) tröttsamt prat, tjt. – **ackorderande** n 1) resonerande, pratande SkHaVg. 2) disputerande Sk. – **ackorderig** (bl. -**ug**) adj (<a`jdru Dal) tjtig; äv. i överf. anv., om sysselsättning: enformig. – **ackorderlig** adj medgörlig Sdm. – **ackorder(n)ing** s (<-i` SkBlSm—BoDalJlÅm, -*ni`g* SkHaDal) 1) ackorderande, underhandling, överenskommelse, avtal BlSm—BoDal-JlÅm; jfr präst-ackordering. 2) överläggning, (livligt) samtal, resonemang SkBoVrmDalJl. *Däm kamm på a`kkoderni`g* de kom att tala (om det el. det) Dal. 3) ordväxling, gräl Sk. *Di komm i akkederni`g åm nåd* (ngt), *va de vg. 4*) i överf. anv., som sen. led: *brö-, matakådëri`ga* bestyret med brödet resp. maten Dal. – **ackordi** n (<akke-di` Sk, `aggedi Vg) 1) överenskommelse Vg. 2) pratande, resonemang; högljutt tal, gräl Sk.

ackri n se arkli. – **ackskrika** f se ax ssg.

ackurat adj o. adv (<akku`rat (-a-), akko~ o.d. allm., akke~ o.d. SkBlSm—BoÖgSdmVstm, aku~ o.d. UIVb(äv. -ko-o.d.); sporad. akkeratt o.d. BoVrmJlÅm, akkerad BoNk, akkorar Sm, akkrader Sm(JJlgren). Huvudtr. på tredje stav. GötalSvealGstHslMpJlLplNb el. på första stav., acc. 2, BoDslVrmUIMp—Lpl; äv. med acc. 1 på både första o. tredje stav. SkBoDsl el. acc. 2 på första o. acc. 1 på tredje stav. Dal) I. adj 1) i sht om person: noggrann, ordentlig, punktlig SkSmSdm—UIDalJlNb; äv.: noga med sitt yttre, proper Dal; äv. om sak: som är gjord med noggrannhet, som passar precis; fullkomlig SkSmVrm-Vstm. (Om han skulle ha gjort det, hade det nog varit färdigt) *får d-e-n akkurat kar* Sk. *Han e jo så akkerat me såddent* (sådan) Sk. *Kan` (mannen) e akkurat åv se* (punktlig av sig) Dal. *Hä* (det) *å akkorat sannig* Vstm. *Dänna e a`kkorat* den där passar precis Vrm. 2) pålitlig, rejäl, hederlig, redlig, rättvis SkSmSvealGstHslVbLpl; praktig, duktig SmDal. (Har han lurat dem? –) *Nå bevas, d-e-n akkorat kar* Sk. *Dä ä-`no jussm akkerat å kara* (redliga karlar) Lpl. 3) som står på sig, frimodig, rakt på sak ÅmVbNb. 4) kry, återställd Sm. (Hur det kom sig så) *ble han a`i* (aldrig) *redit akkerawt åtte dänn dawn* (dagen).

II. adv 1) alldeles, fullkomligt, precis; noggrant, ordentligt, oklanderligt; allm. *De e akkerat jort* Sk. *Akkurat omöjjetit* Bo. *D-e a`kkora`t de såmmå* (det samma) Jl(lidm). *Han sin akkurat söm an vo tokut* han ser ut

precis som om han vore galen Lpl. *Han komm akkurat oppa kvåkk`slage* Nb. – särsk. i ordst. som *^akorat sa kraugan* (kråkan) *naur hun fed* (sket) i *smörkoppen* Sk. *^Akkurat ssm käringa mi, sa skræddarn, når pressjærnå fråstå* Dal. 2) säkert Bo. *De va akkerat beståmt*. 3) direkt Åm. *^Fara ackurat dit*. 4) just nu, alldeles nyss; just BoDsl. *Ho ä a`kkerat gått* (gick alldeles nyss) Bo. *^Akorat som han kom ner på jale* (gärdet), *ss hörde-n en redi småll* Dsl. 5) nätt o. jämnt Bo. *Då va a`kkera`t att då rakk tell* (räckte till). 6) prompt, nödvändigt Dsl. *^Då kan jä väl jera, om de (ni) akorat vell då*.

ackuratare m (<akkeratere) fullmäktig, ombud Sm.

ackuschörska f (<assifö`ske Ög).

adal s (<adal Dal(IhreS)) [jfr motsv. i fvn o. fsv *adhal-iord*] jordegendom, fast egendom. Anm. Uppg. *adel* i Ihre är felaktig.

²adal adj se ⁸a1.

adalia f (<adda`lia Sm) ett slags dahlia.

Adam n pr (<ad`am o.d. nästan allm.; äv. ad~ o.d. SkSmVgHrjMpLpl, add~ HaBo, gd~ o.d. DalNb, gd~ o.d. Nb. Acc. 2 GötalSdmUIVstmDalHrj, acc. 1 SkHa-DslVrmUl—Norrl) 1) i uttr. *^(den) gamle Adam* arvsyn-den, syndigheten SmHaSdmNkGst. *Dän gamle Adam setter allt i an* (honom) *änn* Sm. 2) i uttr. som anger en avlägsen förluten tid el. en inte närmare känd mycket hög ålder ÖISmÖgVrm—GstVbLplNb. *^De skedde når Adam bodde i Kävkstå å va en liten vallpöjke* Sdm; varianter från ÖgVrmUl. *^Hå* (det) *va föll når Adam geck i kålt hä* Gst; varianter från ÖISmVrmUIJl. *He va-`den tin* (tiden) *då-n Adam va lä`nnsman* Vb; varianter från SmÅmLplNb. *Då sir ut å varå från Adams ti* Vstm. *He e gammalt söm en Adam* (som A.) Vb. 3) i vissa uttr.: *^Adam och Eva a*) växten *Dactylorhiza sambucina* SdmUl; äv.: Jungfru Marie nycklar, *Dact. maculata* Mp. b) om mörka fläckar i månen VgÖgSdm. *^I mån står Adam å Ävä mä vattsån i mella sej* Sdm. *^Adams byte* (arvskifte) VgBo. *^Alle vore vi på Adams bute, kom ingen dådan utan lute* (lyte) Vg. *^Adams kalv* i uttr. *^gå mä Adams kalv* gå med foster långt över beräknad tid; äv.: mot beräkning o.d. inte vara dräktig (havande); vara ofruktsam SdmVrmUl. *^Adams pil* skämts. benämning på penis Sk. *^Adams skægg* tätört, *Pinguicula vulgaris* Vg. *^Adams tofflor* stormhatt, *Aconitum napellus* Vg. *I Adamma vagg`ful* skämts., under bar himmel Vg.

Ssgr: **Adams-rustning** f (<-r`ssn- Jl) om manliga könsorgan. -**sko** i uttr. *gå på adamssko`na* gå barfota Ög. -**skægg** skægglav, *Usnea barbata*(?) Ög. -**ugn** s.k. sättugn med bilder i relief av Adam o. Eva i paradiset SkHa.

-**äpple** struphuvud; nästan allm.

Avledn.: **adamlig** adj (<a`dam`lin Dal) ålderdomssvag.

adda f se ¹hadda.

addition m (särsk.: *a`ddi`fon* o.d. SkBoJlÅm, *a`ddå~* o.d. MpVb, *a`ddi~* Ha).

adebating m se återbating.

adel m, sporad. f (DslÖgDalVstm) el. n (VrmUIJl) (<adel (-a-; -il o.d.) allm.; *^ael* Sm(JJlgren)) i eg. bemärkelse;

allm. *Adel uttan döjd* (dygd) ä *sum lökta uttan jus* Vg; jfr kart-, knaper-adel. – särsk. a) i tales. ⁴(*det var en fråga om kungen är* (av el. utav) *adel* o.d. som genmäle till fråga om ngt som syns självklart SmHaSdmNkUIJl. b) iron. *En vet la va adel di ä ä* Vg; jfr knekt-, korv-adel. c) (ngt skämts.) i överf. anv., vanl. som andra ssgsled, särsk. om storbondesläkt(er) i socken e.d. SkVg-DslGlnkMpJl. *Ajksboad'l* (i Eksta) Gl. *Röansadeln* rö-döadeln Jl.

Ssgr: **adels-blad** <a'dels- Hsl) blad av hästhov, Tussilago farfara; i sht i pl. **-blomma** blomma av hästhov; i sht i pl Hsl; jfr -blad. **-fläck** musch (bl. i ä. källor) VstmHsl. **-folk** SkSmSdmNk. **-herre** adelsman ÖlSm. **-herrs-kap** SmVgSdmUl. **-knapel** knapadel Sm. **-man** allm. ⁹*Fråge om kongen ä alsman* Ög(Nyrén); jfr ¹adel a; varianter från SmSdm. *Dä'nn har en svafft flräkk på rava* (röven), *han ä en a' delsmann* Dsl. **-mans-tork** vackert bärgningsväder på senhösten Vg. **-namn** (-namn SmÖg). **-näsa** örnäsa Vg. **-rova** <a'dels-, ⁹adels- Hsl) i pl: hästhov; jfr -blad. **-stånd** vanl. i uttr. ⁴*vara av a.* (adlig börd) SkHa-VgVrm. **-stämma** = -stånd VgBo.

Avledn.: **adla** v 1 <adla o.d. GötalSveal; ⁹a(e)la Sm-(Jl)gren) *Soġtan adla sarken, men sarken adla allri foġtan* (dvs. hustrun följer mannens villkor men ej tvärtom) Sm; motsv. från SkVgSdmVrmUl. – **adlig** adj <adlig o.d. SkBlÖgSdmUIVstmGst, ^{~li} o.d. Sk—Ha-BoGIVrm, ^{-eli} o.d. SkSm—DslÖg, ^{-lin} DalGstHslJl) *Adele stämma* adlig börd Bo; motsv. från Vg. *Adelia frökner* Sm. *Han ä udä adli stamm* Ha.

²adel f botten i vävnad Ög.

³adel s se ²a1. – ⁴adel s se ¹adal. – **adelstid** se arildstid. – ¹ader se annan. – ²ader se åter. – **ader-** se annan ssg. – **aderst** adv se andror. – **aderstans** se annanstans.

aderton el. **arton** el. (jfr anm. 1 i formavd.) **attan** el. **attjan** räkn o. s <ad/ertan, ^{~årt} o.d. Sk, ^{~at'n}, ^{~etån} Gl, ^{gdeġan} (-on) Nb, ^{ad/ertsn}, ^{~erta}, ^{~eġtån}, ^{~eġtån} o.d. Ul, ^{~eġon} Sdm, ^{~eġan} o.d. BoÖgSdmNkLplNb, ^{~itsn} Dal, ^{gditå} o.d. Dal(se OÖD), ^{~adrättan} o.d. Gl(se GSt); ^{ad/itån} o.d. SdmUIVstm, ^{~tå}, ^{~tan} Ul; ^{arġetan} Ög, ^{~etån} (arġt-) o.d. UIVstm, ^{~itan} VstmNb(äv. ^{g-} o.d.), ^{~iton} Sdm, ^{arġtan} o.d. SmÖgNk, ^{arġ~} Vstm; ^{akeġtan}, ^{~tan}, ^{aletan} o.d. SmÖg, ^{avetån} o.d. SmSdm, ^{altan} o.d. ÖlSmNkVstm, ^{~ån} Sdm; ^{arġtan}, ^{g~} Sk; ^{arġtan} SmÖgNk, ^{arġtan} o.d. SkBlSmVstm, ^{~a} Dal, ^{~on} o.d. BlSmLpl, ^{arġtan} BlÖlSm, ^{g~} o.d. SkÖlSmHaVgBo, ^{g~} SkSm, ^{arġt'n} o.d. Gl, ^{arġtan}, ^{grt~} Ög; ^{atġan} o.d. (äv. ^{at~}, ^{at~}; sällan ^{~en}, ^{~sn}, ^{~ŋ}) ÖlSmVgBoÖgNkVrmUl(äv. ^{~o}, ^{~a})Vstm-Dal(äv. ^{~a})JlÅmVbLpl, ^{~ån} BoÖgSdmNkUl(äv. ^{haġ~}, ^{asġ~})VstmGst; äv. enst.: ^{attan} SmBoÖg, ^{atġ/ån} Nk, ^{~en} Bo; ^{atġan} o.d. (äv. ^{at~}, ^{at~}; sällan ^{~en}, ^{~sn}, ^{~'n}) ÖlSm-BoVrm—Lpl, ^{~ån} UIVstm, ^{~a} o.d. Dal(äv. ^{~o})Gst-HslHrj; ^{atġan} (a-) o.d.; allm. (ej bel. från HslHrj, få bel. från DalGstMpJlVbLplNb), ^{~en} (~'n) SkBoGl(äv. ^{hatt'n})VrmDal, ^{~o} o.d. Dal, ^{~a} Hsl; ^{atġja}, ^{ahtt~}, ^{at~} o.d. Hrj, ^{ättjå} Dal. I trestaviga former är acc. 2 allm.; i tvåstaviga former: acc. 2 nästan allm. (ej bel. från DslVstm),

acc. 1 mer el. mindre vanl. i SkVgBoDslNk—HslMpJl. *Anm.* I bet. 1 är *attan* o.d. den normala el. vanligaste formen i SkBlSm—GIVrm. Från flera håll i t.ex. SkBo uppges att alternativa former är yngre. Utanför detta område är *attan* o.d. normalt begränsad till bet. 2) 1) grundalet aderton; allm.; äv. för att ange ett obestämt stort antal, särsk. i ssg o. där äv. bl. förstärkande; jfr nedan **-badding**, **-konstig**, **-manning** m.fl. *De brände attan gågga varre* (värre) Sk. ⁹*Han äter så buken står i attan kanter* Vg. *Dä ä atan steg te himmeln män bärre ett te hällvett* Åm. 2) (i) lindrigare svordom o.d.: tusan, sjutton, katten; äv. som förstärkande bestämning, i sht till ⁴*djävul*, ⁴*skam* o.d.; ofta i subst anv. GötalSveal-GstJlÅmNb. *Ja sar* (ser) *attan så dä'llit* Sk. *Dra i väj för attan bjöana* (björnar) Sm. *Dä ve te attan* Sm. *De va en attan te ä lägga i väj* Ha; likn. från SmÖg. *Ja taġe ve a'ttan la'jer* (skällde ut den ärkelymmeln) Ha. *Va i attan skamm* Vg. *Hästen tjetta* (sprang) *ssm a'ttan jävler* Vrm. ⁹*Ge seġ attan på att* etc. Sdm. *Fy attan!* SdmVstm. *För attan* Jl. *Dä je jä attan* i Åm.

Ssgr: **aderton-alna** adj SkVg. *Ett attanaġa* (18 alnars skuttvät Vg. **-alning** 1) stock o.d. av 18 alnars längd (SkBlSmHaÖgVrm) el. nät o.d. av 18 alnars djup (SkMp). 2) i överf. anv. a) lång person BlSmHa. b) (skämts. el. smädligt), baddare Sk. c) som lindrigt skällsord: rackare, filur BlSm. **-badare** el. **-badding** storväxt varelse (el. rotfrukt o.d.) Sk. **-bating** baddare Bl; jfr återbating. *Hon äġ öjn redi attanbadiġ te ä va äġ* (argsint). **-bening(e)** 1) tusenfoting VgBo; (skämts.): lus (VgBo) el. flatlus (Vg). 2) i överf. anv. a) person som vill gälla för duktigare än han är Bo. b) otrevlig, elak person Bo. **-benling(e)** tusenfoting Vg. **-bunda** vävsked för 18 bund Sm. *Föra sa* (föra sig) *brett ssm en attanbunna* (om person). **-bundad** om vävsked: avsedd för 18 bund; om väv: som har 18 bund i skeden BoÖg. **-bundare** garnhärva på 18 bund Vg. **-bund-sked** <~bånna- (bu-) = -bunda SmVg; äv. i överf. anv.: *Han ä gått iġjönem attanbunnaġe* (genomgått stora besvärigheter) Vg. **-famns-mila** kolmila med 18 famnars omkrets ÅmNb. **-foting** 1) tusenfoting VgGIDal. *Anm.* I Vg användes tusenfotingar till bot mot rödsot (tvättning tre torsdagskvällar å rad). 2) (skämts.) flatlus Ög. **-garnsmacka** i sillgarn: ögla av rep innehållande 18 tåtar Sk. **-gavel** m person som bär sig illa åt Sm. **-halare** om mycket stor (lång) el. duktig man SkHa. **-hundra** allm.; särsk.: årtalet 1800. ⁹*Attanhundra o noll* Sk. *Jak ä född attanhundra* Sm. **-hundra-kallt** (i sht skämts.) obestämd tidpunkt för länge sedan (då det skall ha varit extra kallt) GstMpJlÅmLplNb. *Aritanhudrakällt ner äska freos ini spiss'n* (när askan frös i spisen) etc. Nb. **-hundra-o** (<-'Ha) jämnt år 1800 (som födelseår). **-hundra-tal** bl. i bf; allm. **-kann-gryta** <~kann- (-a) VrmDal, **-kann-** Sm-Vrm, ⁹*kann(er)s* Vrm) om 18 kannor. *Anm.* Ellipsen härav är ⁹*adertonsgryta* Ul, ⁹*atokanna* Dal. **-kantig**. *Du fet en hövvel* (hyvel) *men han va attankanti ä nittangrå* (uttr. för skadeglädje) Sm; äv. i överf. anv.: besvärlig

Sm; konstig, nyckfull Bl. **-knabbig** krånglig, besvärlig Sk. **-konstig** märkvärdig Sm. **-konstrig** nyckfull; underfundig Sm. **-krabber** m krångelmakare Sm. **-käpps-mila** = -famns-mila Vrm. **-manning** se adertonde ssg. **-neka-rök(e)** m sädeskyl med 18 kärvar Sm. **-par-skank** m (Ög) el. **-par-skanking** (SmÖgMp) tusenfoting. **-pasmors-ladd** m eg. om mycket stor filtsko; väl bl. i överf. anv., om ngt alltför stort tilltaget Åm. **-pluttra** pratsjuk person, i sht kvinna Ha. **-skilling** äldre mynt (ung. 36 öre) Sm—BoÖgSdmNkDalHslÅm. *Har ryger de ö'd såm attanfälliga i Danmark* (här har det en strykande åtgång) Ha; varianter från SmNk. **-snodd** mycket konstig, nyckfull Bl. **-tala** vävsked om 18 tal (om 30 rör) Sk. **-tinnars-harv** åkerharv med 18 pinnar Vg. **-tjabb** m praktvarn BlSm; trätgirig person Sk. **-tjogare** i snörpvad; vadduk om 18 tjog maskor Bo. **-tragg** m person som pratar mycket om ett o. samma Bl. **-trasa** f, **-trase** m Ha; jfr -pluttra. **-trådig**. °A *raktaug var attantrådu* en vraklina var 18-trådig Gl. **-tum** m 18 tum grov stock Hsl. **-tummare** alnsten (se aln ssg) 18 tum i fyrkant Öl. **-tunne-ryss** m = -tunning Vrm. **-tunne-skrinda** (-tunn-) Dal; jfr -tunning. **-tunning** kolyrss om 18 tunnor Vg-ÖgVrmUl. **-väggarums-huva** mansmössa utan skärm hopsydd av 18 (trekantiga) tyglappar Sk. **-åra** adj. °*Artanaura dränga* Sk. **-åra-knarren** m bf (-knaren Vg) den första starka brånaden i och med manbarheten. **-åring(e)** särsk. i tales. som *dä ä bröst å briŋga på en attanåring* (om välväxt, kraftig ungdom) Vg; variant från Ha. °*Buk å bak ssm på en artanåring* (dvs. smärt) Nk. **-öga** nejönöga Bl. **-ögingar** s pl, viss potatissort Sm. *Avledn.: attande(s)* adj o. adv jädrans, förbaskad SmHa. *Din attane faan* Ha. °*Din attanes hunnra dumme* Sm. — **attans** adj o. adv [jfr jädrans, satans] förbaskad, sabla SkBlSmHaVg. *Dänn varjen han flinte* (visade tänderna) *sa a'ttans* Sk. *Attans beke* (klåpare) Ha. — **attanskap** n. (Pocker o. fan) °*ria o rejöira attansskapet* rida o. regera eländet Bl. — **atting** m 1) person som bor i bynumret 18 Sk. 2) [jfr sating, katting] tusan, fan, "katten" SkÖl—Vg. *Din a'tteŋ* Sk. °Å *attingen!* Sm. — **attsingen** s [jfr kattningen, sjuttningen] tusan, sjutton, "katten" SmVgÖgVrm. *Jo, fs attsigen* Sm. *Fy attsigen!* Sm.

adertonde el. **artonde** räkn (adet/lände, adeŋt~ o.d. Ul, qdårtene Sk, adet/ande o.d. SdmNb, aŋit~ SdmVstm, aŋetände Ul, °adrättändi o.d. Gl; aret/lände o.d. Ul, ~onde VstmNb, grit/ande o.d. Nb, aretene Ög; alet/lände o.d., aŋt~ Ög, alet/ene (all-), aŋt~ Sm; art~, art~ o.d. SkSm, arten Öl(äv. arteend o.d.), artne o.d. BlÖl; altne Ög; at/lände o.d. SdmNkUlVstmDalGst, ~ante Åm, ~ant VbLpl, aŋant Vb, aŋone Vstm, ~ene ÖgNkGstHsl, ~na DalHsl, ~ne VgÖgGst, ~'n Dal, aŋne Bo; at/nde (~ond-) o.d. UlDalGst, ~ant(e) o.d. ÅmVbLpl, ~ane o.d. HslMpJlÅm, ~an Jl, ~en Öl, ~'n Jl, ~ne o.d. GstHsl, ~na Dal, atant Vb; °attundi Gl, attjende o.d. SkSmGl, ~ane o.d. SkBlSmHaBoDsl, ~ene o.d. SkSmHaVgBoDsl, ~ne SkBlSmVgBoVrm, ~'n Vrm; at/ane Mp, ~(e)ne SkHsl, ~na Hsl, ~ne Vrm, at'n Vrm; attjend, ahttjan Hrj, ättjänd o.d.

Dal. Acc. 2 allm.; äv. acc. 1 VgDslVrm—DalHsl) i eg. bemärkelse; allm. — särsk. i uttr. *va i a'ttene språttet* om ung flicka: vara i den häftiga förälskelsens ålder Vg.

Ssgr: adertonde-del (at/na- Bl, ~ne- Sk, ~ane- Sk, ~ena- Sm, ~ene- SkHa, ~en- HaBoDsl). **-manning** (aŋan-GstHsl, atan- o.d. HslMpJlÅm, at'n- Hsl, atant- Åm) (oftast skämts.) mycket avlägsen släkting (eg. i adertonde led); a.l. *Lappa räken Mäktä dell* (till) a'tantmanniga Åm.

adgårdslöst (Ihre) fel för *adgårdslöst*, se åtgärds-lös.

adig adj se ådig.

a-dig interj (Dal) se åt prep.

adjunkt m (adjungt o.d. HaMp, a~ o.d. UlDalMpJlÅm, a~ o.d. UlLpl, adjont SmVgBo, a~ SmHa, a~ SmDsl, adjågt SkBo, adjonk SmHaVg, °ajunk Sm, avjunkt Ul, adjjunt o.d. SmGIVstm, ~jont Sk, ajjunt ÖlSmÖg—UlGstHsl, a~ UlHslVb, ajönt Vb. Huvudtr. på sen. stav. allm.; äv. acc. 2 på första stav. GIUIHsJlVbLpl) 1) pastorsadjunkt; a.l. 2) uppappare, springpojke Vb, pojke Gl o. i ssgn *skotajunt* skolpojke Sm.

Avledn.: adjunktera v (°ajunt/era, °ajonk~ Sm(JJLgren)) vara adjunkt.

adjutant m (ageŋtant SkSm(äv. ~dant), °ago~ Sdm).

adjutör se auditör. — **adjävul** se avdjävul.

adjö interj o. s n el. (mera skämts. o. förtroligt) **adjöss** el.

adjöken interj (i bet. I 1) (adjjō' o.d. Nb, ~e' Dal, °adiu Vg(brd 1700-t:s början), °arjō Ul(brd 1741), aŋjō' o.d., a'jŋjō, ~e o.d., ~ō; allm.; äv. ~u SmVgMp, ~y Ög, aŋjŋe' Bo, ~u' Jl, ~i', ~y' Ul, a'jō' SmLpl, a'jŋjō' BlDsl, ~u Bl; hadjō' o.d. GlDal, hajjŋjō' o.d. SmÖg—GstJl, ~u' Jl, hajje Öl, (h)adjjō's o.d. Gl, ajjō'ss, a'jŋjō'ss o.d. Götal(ej Gl)SvealGst, aŋjŋjō's o.d. ÖlSdmUl, ~yss(en) Gl, ~uss BlMp, a'jŋjō'ss Sm, a'jŋjō's Lpl; sporad. (i y. språk) ajjō'ken o.d. SkSmHaVgÖgSdmVrmDal. Betoningen a'jŋjō i allm. i uttr. som a'jŋjō mä däij) *Anm.* Från olika håll (t.ex. i SkSmBoVb) uppges att ordet relativt sent ersatt *farväl*. Det ansågs enl. uppg. från Sm av somliga som syndigt o. flärdfullt; jfr *du ska inte si a'jŋjō, far de ä sögg* (synd) Ha. I. interj farväl 1) i eg. anv.; allm. *Ajöss mä väss* (oss) Sk; motsv. från BlVgBo. *A'jŋjō mä de* (dig) Ha; motsv. från övriga Götal samt SvealSNorrl. *Takk å aŋjō* Sm; motsv. från UlDalNb. *Aŋjō' aŋjō', lev å mä* Vg. *Aŋjō' å takk för mäij* Ög; motsv. från ÖlBoJl. *Aŋjō' se lä äpp* (da) el. *se läpp* Vrm. *Aŋjō'-aŋjō'* Ul. °*Ajō så mycke* Ul. °*Ja hajō dä, far int illa med dej nu* Ul. *A'jŋjō vakkeŋ* Ul; motsv. från Ha(POsbeck ms). *Ja a, ajöken da* Vrm. *A'jŋjō ve de* Vb; motsv. från ÅmLpl. — särsk.: °*Ajō mä den å ätte mä fler* (när ngn gift sig) Sm. °*Ajō me den, sa Arve, när varga tog hunn* Sdm; jfr °*ajō me åt helvete* med (ngn el. ngt) Sdm. 2) i utvidgad anv. a) i uttr. som anger att det är slut el. förbi med ngt el. ngn. (Får bin svärma fritt) *så ä de ajō mä dom* Sm. (Tar man en överdos arsenik) *så ä dä dä aŋjō mä va'va* (världen) Vg. *Nu ä dä ajō(ss) mä hsmmen* (honom) Vrm. *Dä vatt ä aŋjō'* Lpl. b) som predik adj, om person: slut, alldeles förbi (av utmattning, sjukdom o.d.). *Dä va rent aŋjō' mä*

kän (karlen) Vrm. *Så väk* (helt) *hajjö ha ja allri sitt-n f8r* Dal. II. s avsked, farväl, i sht i förb. med *⁰säga*, *⁰taga*, *⁰bjuda*, *⁰bedja*; allm. *⁰Ga in u tack* (tacka) *u häls hadjö* Gl. *Ja ba ajö me* (bjöd farväl åt) *di gamle Sk*; motsv. från B1SdmNb. *Ho va ute ä veftade a`jjö Ög*. *Bju ajjö* Vstm; motsv. från G1SdmNkDalGstHslJl. *Du må a`jjö mä-ddä* *no du får ha adjö med dig nu* Hrj. *⁰Jä ha otäjji ajö* jag har inte tagit adjö Vb.

adla v se *¹adel* avledn. – **adlask** se atlas.

adolfare m (<adäl/fare, ~lä ÖI) mynt med Gustaf IV Adolfs bild.

adom m (<a`d/omm, *⁰ad~* Vg) [eg. *armdom*?] fattigdom, armod; brist: *⁰Här e ingen adom på trst* (brist). *⁰Kärlek och adom kan en inte dölja*. *Dä bläji adom på-t*.

adon f (<ad`n Gl) [till *adonis*, växtsläkte] visst slags buske med gula blommor; se GO.

adoptera v 1 (<*abdet/era*, *⁰abbåt~* Sm, *abbet~* Ög) *Ho abbete`rades ssm fostedoter* Ög.

adre se annan.

adress m (<ad`dräss, *a~* o.d.; allm.; *a~* o.d. B1BoDslVrmUl-VbLpl. Huvudtr. på sen. stav. allm.; äv. acc. 2 på första stav. B1BoDslG1VrmUlMpVbLpl) uppgift om var ngn bor o.d.; utskrift på brev o.d.; allm.

adrom-, **adru-** se annan ssg. – **adum** adj se *avdum*.

advent n allm., äv. m (SkHaSdm) el. **advent(a)** f (SkSm-VgDslÖgNkVrmVstmDalJl; jfr formavd.) (<a`dd/vänt (*a-*) o.d. B1Sm—BoVrmDalVbNb, *a`d~* (*a-*) o.d. BIÖl-HaVgBoGlÖgVstmDalGstVb, *a`r~* o.d. Vrm, *a`rr~* o.d. SmVb, *a`r~* VgDslVstmDal, *a`r~* SmHa, *a`~* o.d. B1Sm-DalGstMpJl, *a`~* GstHsl, *add/vänt* (*a-*) o.d. SkSmHa-SdmUlÅmLplNb, *adde~* o.d. B1SmHaBo, *ädd~* Nb, *a~*, *a~* SkBIÖlHaUlNorrl; *a`r/vänta*, *a`r(a)~*, *a`rr~* Vg, *a`vä`nta* Sk; i bf: *a`d/vänta* o.d. ÖgNkVstm, *a`d~* Dal, *a`t~* o.d. DslVrmDal, *a`r~* DslVrm) 1) adventstiden; allm.; ställvis äv.: söndag i advent. *De ha vad en grann avänta inu* (hittills) Sk. *Den fysste a(d)venten* första söndagen i advent Sk. *Snaḡ går ärvänta inn* Vg. *I atvänta* Vrm, *i advänta* Vstm, *i avänt`n* (dat) Jl, *i addvänten* (dat) Vb, i adventstiden. *Så magga sol`finsdaa såm de ä i addevent, så magga yredaa* (yrvädersdagar) *ska de bti i fasta* Ha; motsv. från VgBo. *⁰Ett loet* (rimfrostigt) *avent jer ett byrit aod* (ett gott skördeår) Sm. *Nä-ḡä vaḡḡ snö i advänt så träna lokede* (trädens grenar hängde – då blev det ett gott skördeår) Ög. *Ns-ḡä ä mökke rimmvinter* (vinter med mycket rimfrost) *i ärvänta, bti-ḡä ett gstt år* Vg. *Adwentḡ bjär* (bär; rimfrost el. snö i skogen i advent tydde på ett gott skördeår) Dal. 2) i överf. anv. *Ho ä i adväntera* (väntar barn) Sm. *⁰Sinn da hae gått eng i aväntet* (sedan de har nått 30-årsåldern; ogifta kvinnor ansågs då ej längre vara i giftsåldern) Sm.

Ssgr: **advents-dimma** dimma som vanl. råder i adventstiden Sm. **-driva** = *-snödriva* Gl. **-frost** (förebådar gott skördeår) Nk. **¹-lugn** n lugnt väder i adventstiden Gl; jfr *-frost*. **²-lugn** adj (<*-vent-* ÖI) *De bte väll aventloḡt* (sade man för att tugga vind till väderkvarnarna). **-lördag** i bf (mot första söndagen i advent) Vstm. **-rim** n (<*-vänte-* Vg)

rimfrost i advent. **-snödriva** bildad i advent Gl. *⁰Adväntssnädräivår liggår läḡst*. **-stilla** f Ul; jfr *¹-lugn*. **-söndag** (<*-vänt(s)-* nästan allm., *-vänte-* Vg) utan föregående ordn.-tal ofta (t.ex. Ö1SmNkJlNb) bl. om första söndagen i advent. **-tid(en)** (<*-vänts-* o.d. nästan allm., *-vänt(e)-* Vg). **-väder** (<*-vänts-* SmÖgNk, *-vänt-* Dal, *-vänte-* VgNk) väderlekstyp i adventstiden: kallt (o. klart) väder o. (riklig) rimfrost SmVgÖgNk, dimmigt väder VgNkDal. *Rimmventer, granner i måḡḡa daa i ḡlaj* (i rad), *d-ä ärväntevår* Vg. **-yr** n snöyra i adventstiden (var inget gott skördeår) Vrm.

advokat m (<*advokät* (~*kät*) o.d. täml. allm., *adve~* SkBl-Ha, *avo~* o.d. VgUlJl, *avvo~* (*a-*) o.d. SkHaDslÖgSdm-U1VstmGstHslMpÅm, *avvu~* Sk, *avve~* (*a-*) SkSmHa-BoSdmUl, *abo~* UlVbLpl, *abbo~* (*a-*) o.d. SkSmGlÖg-NkVrmUlDalGstHslJlÅmLplNb, *ebbe~* Bo, *gbe~* o.d. SkBo, *avokät* Vb, *abbokät* Sdm, *abe/katt* o.d. SkSm-HaBo, *abber~* Ha, *gbe~* o.d. Sm, *abo~* Sk, *avve~* Bo. Huvudtr. på sista stav., allm., el. på första stav., acc. 2, BoGstVbLpl) 1) advokat, sakförare; allm.; äv. ned-sättande o.d.: processmakare Bo; jfr *bond-*, *brännvins-*advokat. 2) i överf. anv. a) person som är klipsk i varjehanda skälmskycken; tve tydlig, skurkaktig man; illfundig krabat Lpl. b) förespråkare i allmänna angelägenheter, målsman Sdm.

Avledn.: **advocera** v (<*abbo-* SmDal, *⁰abbo-*, *⁰avo-* Sm). – **advokatere** m (<*beka`tere* Vrm) advokat.

¹ae m [jfr *⁰a* 1] jämmer, gny; äv. **ae-låta** f (<*-löda* Sk) ds.

²ae n se *¹aa*.

afage adv [jfr *affentag*] plötsligt, oväntat Sk. *Han kämm så afa`ge pau me* (över mig).

afan m, **afan(en)s**, **afatt** adj se *avfan* etc.

aff s el. **affa** s = *¹aa* 1 Dal.

affekter el. **-ar** s pl; äv. (mindre vanl.) i sg: **affekt** m el. f (SkSmVgGstHslVbLpl) el. **¹affekta** f (SkLpl) (i pl: *affäkter* (*a-*; *-ek-*; *-ar*) o.d. Sk—BoÖg—VrmDalGst-ÅmLpl, *a(v)f~* Gl, *af~* ÖgDalGstLpl, *äf~* ÖgSdmNkUl-VstmDalÅm, *anf~* o.d. SmVgBo, *eff~* o.d. B1Sm—Bo-Ög; äv. *äfaktär* Dal; *fä`kter* sporad. B1SmÖg. – i sg: *afäkät* GstHsl, *aff~* o.d. SkVgGstVbLpl, *afektä* Lpl, *affäita* o.d. Sk. Bortsett från *fäkter* vanl. acc. 1 på andra stav.; äv. acc. 2 (sällan acc. 1) på första stav. SkSmÖg-SdmNkUl—HslÅmLpl) 1) i sg *a*) (häftig) åtbörd, gest; äv.: egendomlig kroppsrörelse SkSmVgDalGstLpl. *Dänn affäkta ä ente gor* (god, lätt) *å jära ätter* Vg. b) grimas Hsl. 2) i pl *a*) egendomliga (överdrivna) el. tillgjorda kroppsrörelser el. åtbörder el. gester, egenheter i sätt att röra sig GötalSvealGstÅmVbLpl; jfr dödsaffekter. *⁰Han har sånn galnä afäkter me hudä å armar* Gl. *Han ha-ḡä mytje äfekte me öḡåne* Ul. *Han ä lik faḡ* (fadern) *ti affäkta* (gesterna e.d.) Lpl; motsv. från Ha. *Han har sånna affäkter mä krspen, n8r an går* Vg. – särsk. om djur: *Hästen haa atia* (konstiga) *effektä få* se (när han springer) Sm. b) grimaser B1SmVgÖgNkUlGst; spasmer SmUl. c) konstiga tilltag, upptåg, fasoner, hyss,

spratt SkBISmHaBoÖgVrmUIGst. *Dän ha-şå fuka affäkter fö-şe* Vg.

Avledn.: ²affekta v 1 el. affektas v dep 1 1) göra livliga (o. egendomliga) åtbörder, fäkta med armarna, gestikulera, åbäka sig SkVg; oftare refl ÖISmVgBoÖgSdmUIDal, sällan dep ÖgÅm. 2) refl, göra grimaser el. miner UIHsl. 3) vara oförsämd Sm. – **affektera** v (<fäkt- ÅmVb) gestikulera; åbäka sig.

affelsläng m [jfr affelsteg] oförmodad släng åt sidan el. bakåt Sk.

affelsteg n (<ffel/sti o.d., ~ste Sk) [jfr affelsläng, affeltag 1, affeltren] felsteg, snedsteg. *Trö affelsti* trampa fel.

affeltag n (<ffel/tag e.d.; i bet. 2 äv. ha'ffel~ Sk) [jfr affelsteg] 1) tag som inte ger ngt grepp, feltag; jfr affentag II; äv. i utvidgad bet. = affelsteg. 2) duktigt tag, krafttag. *Pauga* (pojkar) *ska ju saj* (se, utröna) *vekka som kan ta di varste affeltagen*. 3) svårt anfall av huvudvärk. *De tar sånna affeltag i mitt ho* (huvud) *så*.

affeltren n (<trajn Sk) = affelsteg.

affentag(e) adv o. s (<ffentag, affentage, °afantag Sk) I. adv [jfr da dial *affento*, mltv *af unde to*; jfr *avento*] 1) ryckvis, då o. då. 2) oförmodat; jfr *afage*. II. n [jfr affeltag 1] i uttr. *ta affentag* misslyckas, gå bakvänt el. galet el. illa. (Om man slår o. det tar fel, så säger man,) *de tö* (tog) *affentag*.

affento adv [jfr *avento*, *avento*] osäkert, ovisst; nätt o. jämnt Gl.

affisch m (särsk.: *a'fişş* Vb, °*affysch* Sm, *afi'ff* o.d. SkSmÖg).

affär, äv. **affärd**, m allm.; äv. f (enst. uppg. från SkBI-Öl)SmDalÅmLpl (<affjür (a-; ~er) o.d. allm., *afjür* (~er) o.d. SkDslDalÅmVbLpl, *afjer*, *aff~* Nb, *affärd* Dal, *g~* Gl, *affärd* o.d. Dal, *affärd* o.d. Sm, °*affärt* Bo(brd 1778), *affjäd* (a-; ~ad o.d.) SmVgBoÖg—VstmMpJl, ~äd, ~ad o.d. SmHa, *afjäd*, ~fad o.d. VgSdmVrmUIHslHrjJl, ~fad Dsl. Huvudtr. på sen. stav., allm., el. acc. 2 på första stav., nästan allm.) 1) göromål, ärende; uppgörelse, mellanhavande, angelägenhet; äv.: omständighet, sammanhang, händelse(förlopp) o.d.; ofta allmänare: sak, "historia"; äv. i överförd anv. el. mer el. mindre konkret (jfr särsk. i, j nedan); nästan allm. *Hajle affären va dänn åd* etc., sammanhanget var det att Sk. *Dä har allt sina affäde* (besvärligheter) *mä alltiñ här i vad'n* (världen) Sm. *Di' konne ju tal-o'mm affäre* (berätta tilldragelser) Sm. *En* (man) *begäpner dä' oret, hyke, te dä'n affän* (näml. att tuppen "träder" hönan) Ög. *Ja vet inte mer i dän där affäden* (saken el. "historien") Sdm. *Han ha-şöşta hågen fser andra affäder* (sysselsättningar) Ul. °*Så de e nog mycke afärder å ting me såna saker* (som avslutning på spökhistoria) Ul. *Dä vot'n otrevti a'ffär ä dänne* det blev en otrevlig sak det där Åm. *Va ä du u't te för affären?* I vilka ärenden är du ute Lpl; jfr bro-, mat-, trolldoms-affär m.fl. – särsk. a) i uttr. *lägga el. blanda sig i andras* o.d. *affärer* (angelä-

genheter) SmVg. b) i uttr. *från föşta affäden* (början) Ul. c) överg. i bet.: belägenhet. *Ja va i e svår affär på jön Öl*. °*Vidliftig* (kinkig) *affärd* Sdm. d) överg. i bet.: yrke; jfr smed-, snickar-affär. e) i uttr. *det är ingen affär* o.d. (inte svårt el. farligt el. märkvärdigt) *att* etc. *D-å då iggen affär-te tate sm* (näml. giftermål) Ög. *Int e de' nan a'ter* (ngn risk) Åm. f) metod, förfaringsätt. *Dä' ä reñest* (bästa) *affän* Åm. g) överg. i bet.: frieri el. äktenskaps-handel (SmSdm) el. förlovning el. giftermål (BIBo); jfr giftermåls-affär. *Lökka te affän!* Bo. h) stadga i karaktären; fart, drift, raskhet Sm. °*Dä ä ingen affärd mä honom*. i) konkretare, i pl: tilltag, påhitt, hyss, konster SkSmGl; ändamål Ög; misshälligheter Ul. *Di ha sia affader* Sm. *Te sånne affärer ha di använt-en* Ög. j) sak, ting; inrättning, grej; jfr synings-affärer. *Dä va annra affäder* (som maldes på hemkvarn) Sm. *En affad te å sätta såga* (sågen) i Sm. 2) i uttr. *göra* (ngn) *affär* av (ngn el. ngt) *göra väsen* av (ngn el. ngt); *fjäska* för (ngn); som negerat: inte fästa sig vid (ngn el. ngt), inte bråka om (ngt) SkSmHaSdm. *De e väl iggentiñ å jörra nõn affär şu* (att bråka om) Ha. 3) ekonomisk uppgörelse (köp, försäljning); ofta i pl o. där äv.: ekonomiska förhållanden o.d.; äv.: köpenskap o.d.; (företag el. åtgärd som ger) vinst, fördel; allm. *Klabbeda* (trassliga) *affärer* Sk. *Ja sa lemna ett skålpunn kaffe på affären* (på köpet) Sm. *Han jote sä-nte vidare affäd mä-t* (ingen vidare förtjänst med det) Bo. *Han joot a'ffäd på* (köpte) *skogen* Vrm. *Han låg i stora affäder* Ul. °*Mycke besmi* (besvär) *ha di länge hatt mä hans affärer* Vstm. *Han ro'sst int maşnen* (marknaden) *mä denn affäq* (dat) Jl. – särsk. a) i uttr. *vara* el. *göra en god* el. *bra* el. *dålig* el. *dum affär* o.d. SkBISm—DslNkVstmDalGstJINb. b) i uttr. *det är ingen affär* o.d., det lönar sig inte, tjänar ingenting till SmNkVstmVb; äv. i utvidgad anv.: det är ingen skada el. nackdel. °*Hä går mäg* (det är mig) *öingen afärd i den saken* Nb(Renmarck). 4) handelsbod, butik; allm. *På affära* i handelsbodarna Öl. *Han slöt* (upphörde) *mä affän* Ög. °*Gå te affären* Sdm. *När o ksm inn i affän* Vstm. *På affär'n* i butiken Lpl. 5) varor (vara) som bjuds ut. (Han) *jekk åmkriñ mä litt affär* bedrev gårdfarihandel i mindre skala Sm. *A* (ha) *affäd mä-ssä* Dal.

Ssgr: **affärs-huvud** affärsbegävnig SkSmVgSdmUIGst. **-karl** affärsman, person som gärna o. med framgång gör affärer SkBIHaVgBoSvealNorrl. **-knep** SkVgNk. **-tag** affärsbegävnig Jl.

Avledn.: **affärsaktig** adj som är van vid affärer Vg, affärsbegävad Jl; affärsmissig Nb. *Hä låte ändå affäş-a'ktit hä'nna* det lät ändå affärsmissigt det där Nb. – **affärsam** adj som gärna är med om el. gör affärer Lpl.

affära v 1 (särsk.: -rd- Dal) [jfr motsv. i finl] göra affärer, driva köpenskap, handla; göra affär (med ngt), sälja (ngt) SkBIHaVgBoGI DalHslMpJlÅm. (De) *affärade bau billet å bra* Bl. *Han ä ude* (näml. i bygden el. på marknad) *å affärer* Ha. °*Ja va i böin i sundäs* (i staden i söndags) *u affärad me än stäut* (gjorde affär på en oxe), *sum ja skudd sälä* Gl. *Hä va myttjä jämtär ssm for ti Ssnsvall*

å *affära gammalt* (förr i världen) Mp. – särsk. i förb. *‘a. sig till tillhandla sig Vg.*

affäras v dep 1 = affära SkÅm—Nb; underhandla (el. göra upp) med varandra om affär Lpl. *‘Ja ska råisa (resa) te stan o affäras mä stabona (stadsborna) Sk. Han bli no barfot i rappe (snart utfattig) ssm han affäres Åm.*

affärera v 1 (sporad.) = affära BoLpl.

affärsera v 1 (*affe|se|r* o.d. VbLplNb, *åffä~ Nb, a`ffe|ser, gfe~ Vb*) = affära.

afra v 1 [jfr afren] inte kunna koppla av, vara orolig (o. kinkig); äv. i förb. *‘afra på: te å afer-på’ mä nå Ulag* syssla med ngt när man borde vila JI; jfr abra.

afrak(en) adj se avfrak(en).

afren el. **afrug** adj [jfr afra] orolig, ängslig; i sht om barn: orolig o. kinkig JI.

afrönt adj [jfr afröntig] missbildad; vissnad Sk.

afrönta f [jfr afröntig o. frönta ‘skräp’] missbildad el. vissnad frukt o.d.; äv. om vanskapt varelse Sk.

afröntig (-ot) adj (<a frönti Bl, afu’nted Sk) [jfr afrönta o. fröntig ‘skrynklig, vanskapt, småvuxen’ samt av- prefix] förkrympt, förvuxen Bl; rynkig, skrumpen Sk; jfr afrönt, afrönting. *Tjärigen ha bled så afrunted Sk.*

afrönting m (<a fröntig o.d. SkBl, ~runtig, a`ff-, afrö`ntig Sk) [jfr afrönta o. frönting ‘småvuxen person’] vanskapt, förkrympt el. förvuxen varelse; äv. som skällsord: missfoster, knöl o.d.; äv. om missbildad frukt o.d.

afse m [jfr ave] 1) liten, långsträckt vik el. litet dammliknande vatten i förb. med älv el. å; äv.: gräsbevuxen sankmark vid älv el. å Hsl. 2) liten bäck, bäckdrag Vg.

afton m, vanl. **afta(n)** m el. **aft(e)n** m, i formen **afta** i NHa-VgSBo i allm. f; äv. **äfta(n)** m (<aft/an (a-; ~an) SkBl-SmHaVgÅmVb, ~on SmÖgSdmUIVstm (samt som sen. ssgsled) Dal, ~ån o.d. ÖgSdmUIVstm, ~sn o.d. Sm-Sdm—Gst, ~en Sk—VgÖg—NkUIGst, ~’n SmGIÖgUI-GstHsl samt (som sen. ssgsled) Dal, ~o GI(äv. ~u)Sdm-NkUIDal, ~å GIÖgUIDal, ~s UIGst, ~a (~a, sälls. ~a) ÖI—DslÖgVrm—Nb (Vrm samt i ä. tid Sm äv. *apta* o.d.), ~e o.d. VgGIÖgSdmNkVstmHsl; *aft/an* o.d. Sk—Ha, *aft~* SkBl, *awt~* o.d. SkSmHa, *aften* o.d. Sk, *-aptun* (i ssg) Dal, *äftan* (i ssg, bf) Dal, *attan* Sk, *-äftan* (i ssg) Sk. Acc. 2 allm.; i hälsningen *‘god afton* äv. acc. 1 BBoÖgVrmUIMpJlÅmNb. *Anm. 1.* Inte sällan används i hälsningen *‘god afton* o.d. (ofta med -n), delvis också i uttr. *‘i afton* annan form än den på orten i obf sg eljest använda, t.ex. *afta (a-)* obf sg : *go aften* Ha(Källsjö), *gu (go) aftan* o.d. Vg(Holsjunga, Stenstorp m.fl.)Bo-(Kville)Dsl(Håbol)Mp(Torp)Lpl(Lycksele)Nb(N.-kalix), *go aff’n* Bo(Valla), *i aftan*, *go aftan* Åm(Ramsele resp. Nordmaling, Själeavad), *aften* obf sg : *i afta* Sm(Ö. hd), *aften* obf sg : *i afte*, *i afta* : *gu aftan (afte)* Vg(Korsberga), (*juh*)*aften* : *go afta*, *i afta* Ög(Kisa); *afte* obf sg : *i afta* Ög(Väversunda), *‘guaftän* Nk(Kräklinge). *Anm. 2.* Ordets sen. stav. har i VMpNJINÅmSLpl anknutits till *dag*, varför pl *‘aft(d) dagar* o.d. *Anm. 3.* Ordets anv. är i stort sett (undantag se nedan) begränsad till

NSmNÖVgDslVÖgSvealNorrl; i Götal f.ö. är anv. i allm. inskränkt till 1 c, d nedan, flerstädes äv. förekommande i 1 b samt på GI i 1 h, i, i Sk i 1 h) [ang. former med ä-el. e- jfr fvn *æptann*, no *efta(n)*] 1) eftermiddag; i allm. angivet som tiden efter middagsmålet (sällan efter mellanmålet på eftermiddagen) o. innan det blivit mörkt el. före kvällsvarden, el. som den del av eftermiddagen som föregår kvällen (då dagens arbete avslutats el. då det är för mörkt för utearbete); allt efter årstiden i allm. tiden bestämd till efter 15–17 o. före 18–20; jfr ökt, öton. *Aften inna di skulle anse tot* (bereda linet) Sm. *Ja sa ksmm-å jaþpa däk nsra aftna te veka* (nästa vecka) Sm. *I afta sa vi sluta inna då blir kväll Vg. Må aftan, ma åftan* instundande afton Dsl. *‘I afta så å dä grant nu i eftermiddag (kl. 15) är det vackert väder Ög. Före aftan på märknasdan Ög. På åftan på aftonen Vrm. I aftå, ‘på aftå (bf) Ul. På aftan Dal. ‘I går på aft’n Hsl. Aftan (bf) de e nå (det är ju) före kvellen då JI. Komm tell mä i afta Åm. I aftan sm (dat bf) hånna el. e aftan hanñ instundande afton, i denna afton Åm. Hå je (det är) snaft aftan Vb. Mot afta(n) Lpl. – särsk. a) uttr. ‘i afton, se anm. 1 i formavd. ovan (o. exempel under 1 huvudmomentet). b) i hälsningar: ‘god afton allm. (jfr anm. 1, 3 i formavd. ovan). – särsk.: ‘go-n afta JI; äv. ensamt ‘afton: awtan Sk, aftan DslVb. ‘Guds afton ÖgNkVstmVb. ‘Gussaftå å välkommen te byss Nk. c) i uttr. ‘i aftons o.d. (vanl. i a-; ofta äv. i ja- el. sporad. ja-; jfr ssg B. *Anm.* Här redovisas ej särskilt i a-, i a- från SkHa. – i (j)aft/ans o.d. SmÖgMpÖJIVb, ~anst MpÖJl, ~añs, ~añs, ~a(a)g, ~qst o.d. Åm, ~añst ÅmLpl, ~as SmÖg, ~ens o.d. SmHa, ~ense Sm, ~es (~ås, ~is) GötalNk—DalHslMpJl(lidm)-ÅmLpl, ~est (~äst) DalMpÅmLpl, ~ese SmÖgUl, ~esen Sm, ~es o.d. SmHaVgÖgVrmHsl, ~ese ÖgSdmNkVstm, ~sns Vstm, ~ås, ~ss, ~us Ul; i(j)attes, jattes (sällan i gtes) SkHa) [fsv i apt/ans, ~ons, i (j)afte(n)s, j afters] sistlidna afton; i allm.: i går afton (kväll); äv. i uttr. ‘i går aftes; äv. sporad. i uttr. ‘i söndags o.d. aftes. *Var va du (i)jafte?* Vg. ‘Då va då fälle då ho va här om i afterse Sdm. ‘Då va som i går aftens Vstm. (Gröten) sänn (sedan) i jaftäst Mp. d) i uttr. ‘i af(t)se o.d. (i(j) etc. jfr formavd. u. 1 c. – i aftse o.d. BlÖg, ~tse Sm, ~se SkÖI—BoÖgSdmNkUIVstmGstÅm, ~sen SmÖg, ~sens, ~sne Sm, ~ses VgNkVrm, ~sese Sdm, ~seses Ul) = 1 c. *Vi slutade havvren* (mejningen av havren) i *afse(n)* Sm. *I går afse* o.d. SmVgBoÖgSdmUIVstm. *‘I måndås afse* Sdm. *I för(i)ja afse, i fö rriafse* i förgår afton Sdm. e) i förb. med prep ‘om; särsk. i fråga om närmare bestämd tidpunkt SmVgVrmUIHs—Nb. *Han va bstffaren sm afte* Sm. *8m aftnaa* på eftermiddagarna Vrm. ‘Åm en aftå kämme-n te Brönnflo en afton kom han till Brunflo JI. (Klockan) *tri hell (eller) fyrr om aftan* JI. *8m aftdagan* på aftarna JI. – särsk. i uttr. ‘i går o.d. om *aftton(en)* i går o.d. afton VgUlNorrl. *Han kåmm i freddas um afte* Vg. *I går om aftan* Åm. f) i uttr. ‘åt aftonen mot aftonen, tillstundande afton HslMp—Nb. (Han kom) *at aftana* (bf dat) när det led mot aftonen varje dag JI. *Skå**

du föra ätt kräka att aftan? skall du hämta hem korna (från betet) i afton Åm. g) i förb. med prep ⁴till. Te aftan instundande afton DslÅm; äv. i uttr. som *rigga te aftan* (till aftonbön) Vg. h) i uttr. ⁴helig afton afton före sön- o. helgdag SkGl (i Sk i allm. i ssg); jfr 3 e. *Helli aftan* Sk. ⁰Stackur dag (kort dag) u heli aft'n (varför arbetet måste påskyndas) Gl. i) (på Gl) dels i uttr. ⁴göra el. hålla afton sluta dagens arbete, dels i uttr. *horr(ä) aftä* hurra vid slätterölets slut. *Nå gära vör aftä* nu slutar vi arbetet för dagen. – särsk. i överf. anv. i uttr. rörande livets slut. ⁰Nå var de aftä me han; jfr ordspr. ⁰middagar (middag) när mor vill u aftä när Gud vill. 2) aftonmål; jfr aftonvard, med- el. mer-afton, öton. a) = aftonvard 1 (kl. 17 el. 16–17) i uttr. *ata afta* JI. b) aftonmål åt boskapen, i uttr. *stiill* el. *ji aftaan* Vrm o. överg. i samma bet. i uttr. ⁰stillä afta Åm o. motsv. från Vb. 3) aftonen el. dagen före (tidigare) kyrklig högtidsdag el. festdag el. före marknad; äv. i utvidgad anv., se d, e; utom som mera tillfällig ellips för ssg (i allm. avseende instundande högtid) nästan bl. i a–e nedan o. i ssg, särsk. som sen. led; jfr jul-, marknads-, märstens-, vårfrudags-afton m.fl. *Di rigger allti kväkka femm nå-de e ns afta* Ha. *Ä då afta i msra* (i morgon)? Vg. *Nu sa vi ha viter gröt i kväll för nu ä då afta* Vg. *Te aftan* i fråga om instundande högtid el. den högtid som i sammanhanget avses Bo. – särsk. a) i pl: *Alle tre aftnerne* (dvs. jul-, nyårs- o. trettondagsafton) Sk. (Vi var bjudna dit) *tretena ften ä alla aftna* Sk. *Bägge aftnana, bå åm jul ä nyaqr* Sk. b) ellipt. för julafton. *Dan fsre aftan* Hsl. c) i uttr. *dän gamle aftan* nyårsaftonen Sk. d) i uttr. *de bli-te aldresmäss afta* (kommer aldrig att ske) Bo. e) afton (dag) före sön- o. helgdag (urspr. efter helgmålsringningen). *D-ä afta hurr* (var) *löda* Bo. 4) aftonmåltid dagen före en helgdag Bo. *Di äd afta när ja kåmm*.

Ssgr: Anm. Utom typ utan o. typ med s i komp.-fogen, t.ex. *af(t)a-, ~e-, ~an-, ~en(a)-*: *af(t)as-, ~es-, ~ans-, ~ens-* förekommer *aft-* (framför sen. led på s el. t äv. *af-*). Dessa typer är nedan upptagna u. A, den enda ssgn till 1 c, d u. B. Jfr f.ö. formparenteserna nedan till enskilda ssg (o. formavd. till afton). A: *afton-backa* f (<⁰aftan-bagga Sk(RzS)) [jfr motsv. i fsv; jfr -packa] fladdermus. -beta (<af(t)as- resp. ~te-) arbetstid mellan middag o. eftermiddagskaffe Dsl, från aftonmåltiden till dagens slut Vg. ¹-bete m = aftonvard 1 Vg. ²-bete n (<af(t)as-Dsl, ~tän(a)- Sm, ~t'n- Ög) arbetstid mellan middag o. aftonmåltid. -bleka (<tan- Nb) slätt, gråvitt molntäcke på eftermiddagen. -blött n (<afta- Sm) *Msrarött blir aftabvött*. -brasa (<tss- Gst). -bön Sk—HaGlÖgSdmUl-GstMpÅmVbNb. -dags vid den tid då aftonen börjar el. är inne Nb(Renmarck). -glänta öppning i molnen varigenom solen bryter fram före nedgången. *Har vi aftagvänte, har vi vakkaq vär ä vänte* Ög. -glätt m = -glänta JI. *Aftagvätt'n jer måraskvätt'n* (regn påföljande morgon). -hönan viss stjärnbild Vstm. -kaffe (<af(t)a- SmVrmDal, ~tas- DslVrm, ~tans- JI, ~tan- ÅmLpl) eftermiddagskaffe; jfr aftonwards-kaffe.

-kost m = aftonvard 1 Nb. -kroken m bf, senare delen av eftermiddagen VgJl. -kröken m bf (<tas- Vrm, -tån- Ul) = -kroken. *Siist på aftaskrötjen* sent på aftonen Vrm. -kvisten m bf, i uttr. *på aftankvist'n* på aftonen Gst; motsv. från ÖÖgNkdDal. -kvällen m bf [jfr motsv. i da] eftermiddagens slut el. övergång i kväll, i uttr. *framåt aftakvällen* Ög, *på aftaqskväll'n* Åm; likn. fr. Hrj. -löt f (<-ta(ns)- JI) skogstrakt där kreaturen vallades mot aftonen. -mat (<af(t)ns- Gl) [jfr motsv. i da, no] dagens sista måltid, kvällsmat. -mjölk f (<af(t)- Gl, aftas- Vrm) kvällsmjölk; jfr u. B. -mål [jfr motsv. i finl, da, no] jfr afton 2. 1) = aftonvard 1 Vrm; kvällsmat Sk. 2) fodermål på aftonen för husdjur Vrm. -måls-ringning i kyrkan kl. 19–19.30; då slutade arbetet för dagen Gl; jfr afton 1 i, -ringning. -nejlika Judaspenningar, Lunaria annua Sk. -packa f [jfr -backa] fladdermus; äv., i pl: fåglar som kommer flygande på kvällen med ett vinande ljud Sk. -rand (<ten(a)- SmNk) på aftonhimmel: smal, ljus rand vid horisonten. -ring helgmålsringning Sm. -ringa ringa helgsmål Sk. -ringning (<af(t)'n- Gl, aft/an-o.d. Sk, ~a- SmÖg) 1) under sommarhalvåret: ringning (el. klämtning) med kyrkklocka på aftonen (vanl. kl. 20) Gl. 2) helgmålsringning SkSmÖg. -rodnad m el.(i SmNk äv.) f (<röna o.d. GstHsl, -rsn- SmGstHsl, -rsnn-, -rönn- Ul, -rsna o.d. Nk, -rsne SmÖg, -râne Sm. Anm. Bl.a. från Ög föreligger därjämte former som visar på rsprformen. För vokalen ö kan, där den är oregelbunden, anslutning till ⁴röd förmodas). -råd m Sm, f Ög (<-rod Gl, -rå Sm, -rs Ög) aftonrodnad SmGlÖg. -råda f (<rsa, -råa Vg) aftonrodnad. *Aftarsa båda-qrsm*. -råde m (<an- LplNb; -råd- JIVb, -rud- SdmUl, -rudd- Ul, -rgd- Nb, -rsd- SmÖgJlLpl, -rse SmÖg) [jfr finl *aftans-, aftonråde*, isl *aftanroði*] aftonrodnad. -rådnad se -rodnad. -röd m el. (i ÖgÅm äv.) f (<-ta- SmÖgHrjJlÅm, -te(n)- Sm, -tan- JI, -tans- JIÅm) [jfr motsv. i finl, da] aftonrodnad. -röda f = -röd Sk. -rött n [jfr motsv. i da] = -röd SmÖgUIVstm. *Aftarött blir msrabvött* SmÖg. *Aftarött e vakke-ñatt, msrarött en våter hatt* Ög. -sidan f bf (<-ta- VgBoDslVrmVstmDalHsl—Vb, -tå(n)- Ul, -ts- Gst, -tan- HslMpJlLplNb, -tans- JI, -tan- ÅmVbNb) särsk. i vissa uttr. a) *ät aftasia på sofa* på eftermiddagen Dal. b) *på aftonsidan* (fram emot el. tidigt på) aftonen VgVrmUlVstmHslMpJlÅmLpl. c) ⁴(fram e) mot aftonsidan mot aftonen HrjMpJlÅm. -slätt m (<an- JI Åm) slätterarbete på kvällen, då daggen börjat falla. -slängen m bf i uttr. *siist på aftasläppen* sent på aftonen Vrm. -snö. *Marantön* (morgontö) e *aftansnön* JI. -sol (<-ta- o.d. VrmDal, -te- Vstm, -ts- Dal, -tan(s)- JI, -ten- Sm, -tan- Åm). -stilling f aftonutfodring Vrm. -stjärna (<af(t)- Gl; -ta- ÖISmÖgVrmHslHrjVbLplNb, -tan- SkÖISmJlÅmLplNb, -tan- Vb, -tån- Ul, -to- Sdm, -ts- DalHsl, -ten-, -tsn-, -t'n- ÖISmHaVgGlÖgUlGst, -tas- Vrm, -tans- JIÅm, -tan- Åm) 1) i eg. bet.; allm. 2) växterna *Ornithogalum umbellatum* o. *nutans* ÖI; viss växt Ha. -stråka (<-tan- Vb, -ta- Nb) = -stund. -stund SkSmHaVgVrm-GstÅmVbLpl. – särsk. a) stund på aftonen då en el.

annan syssla kan utträttas VrmÅm. b) bröllop som räcker blott en afton Vb. -**sång** <af(t)- o.d. Sdm(äv. aff-)NkUl; -tan- SkNb, -tân- SdmUl, -ton- SmHaBoÖgNb, -tsn- Mp, -ten- BlSmVgSdmUlGst, -ta- SmHrj, -tâ- Ul, -to- Sdm, -te- Nk, -taŋs- Åm) 1) aftongudstjänst på sön- el. helgdag (a.l.) el. särsk. på jul- o. nyårs- samt trettondagsafton SkHa. 2) i överf. anv., om arbete e.d. som drar oskäligt långt ut på dagen Öl. -**tid** <af(t)- Gl; se f.ö. GO; -ta- Hrj) till 1 Hrj; tid för arbetsdagens slut Gl. Ätta (efter) **aftäjd** Gl. -**tjänst** <-tas- Dsl) = -sång. -**vard** se d.o. -**vila** f <-te- Vrm). -**väder**. °Nu e aftanväred tänd (sades en kväll när det såg ut till höst) Sk. -**ökt** f DslVrm el. -**öft** f Jl <-ta- VrmJl, -tas- Dsl, -tans- Jl) arbetsperioden på eftermiddagen (DslVrm) el. efter aftonmåltiden (DslJl). **B: i aftons-** el. **i aftse-mjöl**k <jaf(t)ŋs- ÅmLpl, °jaf(t)ŋs- Sm, aftans- Mp, jaf(t)es- Åm, jaf(t)est- Mp, jafse- SmSdm, aftus- Ul) mjölk från föregående dags afton, gårvälls- mjölk.

Avledn.: **afta** v sluta dagens arbete Gl. - **aftas** el. **aftnas** v dep <aftas Vg, aftnas o.d. VgNkUlHsJl, affn- VgJl, afnas Hrj) bli afton, kvällas. - **aftning** s [jfr motsv. i da, no] afton Sm.

aftonvard m, ställvis äv f (VgDslÖg) el. n (NkVrmUl- VstmDal); äv. **aftonvarde** m Sdm(enst.)Ul <aftân/val^o.d. UlVstmGst, ~vale Ul, aften/var (a-) o.d. BlSm(äv. aftens~, aftena~)Vg, ~val^o.d. VgUlGst, ~vale Ul, afto- val^o.d. Ul(äv. ~vad, ~vale)VstmDal, aftâ~ o.d. Ul(äv. ~vale)Dal, afts~ UlDalGst, aftal/var o.d. SmVg, ~val^o o.d. SmVgÖgSdmVstmDalHsJl—Nb, ~vale Ul, ~vâr Sm, ~vâk ÖlSmHrjJl, ~val^o VgBoDslVrmÅmLplNb, ~val^o o.d. NVDalHrjVbLpl, ~vsk HslHrjMp, afte/var (a-), ~vâr Sm, ~val^o SmVgÖgNkUlVstm, ~val^o DslVrm, aftal/val^o, ~val^o o.d. DslVrm, ~vot o.d. NVrmNVDal, ~val^o o.d. VbNb, ~vet Nb, aftas/val^o, aftas~ BoDslVrm, aftes~ o.d. VgVrm, aft/val^o (a-) o.d. SmÖgSdm(äv. ~vad, ~vale)Vrm—HslMpJl, ~vâk HsJl, ~vsk Hsl, att/val^o (a-), ~vad Sdm, afsaval^o Vg, afs(e)/val^o, ass(e)~ Vrm, affvsk, aftvâk(er) Hsl. I allm. acc. 2 på första ssgsleden (sållan acc. 1); huvudtr. på sen. leden mer el. mindre vanl. i UlHrjJl(lidm)Åm—Nb) [Ang. äftasval^o o.d. jfr no eftasverd m.fl.] 1) mindre måltid som i allm. bestod av kall mat som bröd, smör, ofta äv. ost, salt sovel, samt dryck (mjölk, dricka, kaffe, stundom äv. brännvin) o. som äts på aftonen mellan middag o. kvällsvard o. började vid en under året o. inom olika landskap växlande tid (t.ex. Sm: kl. 3–4 Sandseryd, kl. 4–1/2 5 Näshult, kl. 5 Dalhem, kl. 6 Hjälmseryd; Dsl: kl. 4 Frändefors, kl. 5 Torp; Ög: kl. 4 Hällestad, kl. 1/2 5–5 Mjölby; Ul: kl. 4–5 Vaksala, kl. 5–6 Gräsö, kl. 6 Blidö; Åm: kl. 5 Säbrå; Anundsjö: kl. 6, under slättern kl. 4; Lpl: kl. 4–1/2 5 Åsele, kl. 6 Arjeplog. Från orter i SmSdmUlDalHsJlHrj- Åm uppges att a. förekom bl. u. sommaren, då arbetsdagen var lång o. ansträngande, som u. slätter o. skörd. (Måltiden numera väl helt ur bruk o. ersatt av eftermiddagskaffet; jfr aftonwards-kaffe); äv.: tid för aftonvard; jfr afton 2 a, merafton, undar(n), öton,

öt(on)-vard. Äta aftavan^o ÅmNb, ätä aftval^o Sdm. Ve ha oitte (har ej ätit) aftavan^o Vb. Ä de aftavan^o ss åter dsm aftävate är det tid för aftonvard så etc. Ul. Hälle aftval^o (göra uppehåll i arbetet för att) äta aftonvard Ög; motsv. från Sdm. Wyil (vila) äftavan^o ligga en stund efter aftonvarden Nb. Bete afteval^o vid körsla o.d.: utfodra dragare under aftonwardsrasten Vrm. Dä va ett assva-se sto^o sam en frukköst (tales.) Vrm. Je ställt te (ställde i ordning) °n litt °n aftavâk Jl. °En kspp återhnsni^o te dspe brö i va en go aftaval^o Ög. Vi sa gå ut te slåara (slätterkarlarna) mä aftevár Sm. Vi sle (skulle) ha afteval^o å dänn, i rejel, kâmm di ut på jaka (gårderna) te uss mä Vg. °Ja ha bära (bara) pôlse å pärstampe (potatismos) ti aftvals Mp. 2) foder mål åt boskapen på aftonen Ög(vid 4-tiden)- VrmVstm(vid 5–6-tiden)Hrj(vid 4–5-tiden)Vb(vid 5-tiden)Nb. Dji kaon (ge korna) äftava^oη Nb. 3) måltid som äts vid bröllop kl. 2 på natten Åm.

Sgr < i allm. -vâs-, -vâs-, -vâs-, -vâs- o.d.; äv.: -vâs-, -vals- o.d. SmSdmVrmUlDal, -vas-, -vâ(r)s- Sm, -veš- Vb): **aftonwards-beta** f = ²-bete Vg. Aftenvâsbeta ä lika lågge-šum meddasbeta um vâŋ; mot hösten blia aftenvâsbetera ks^ottare Vg. ¹-**bete** m (<-beta Hsl) matbit till aftonvard (mindre än vanligt). ²-**bete** n den del av arbetsdagen som ligger mellan aftonvarden och kvällsvarden (kvällen) SmVgDslÖgNk; jfr afton-beta. -**bit** matbit till aftonvard HslVbLpl; äv.: bit mat mellan aftonvarden och kvällen Vb. -**bord** mindre bord vid vilket man åt aftonvarden (flyttades gärna fram till härden där måltiden intogs) Åm. -**brasa** tändes höst o. vinter under aftonwardsrasten Nb. -**bröd** avsett för el. ingående i aftonvarden (VgSdm) o. i form av relativt tjocka, mjuka kakor, ung. 20 cm i diameter (Sdm). -**dags** adv SmVgDslÖgSvealHslÅm. Inna attvâsdaks Nk. -**gås** f lätt aftonvard (eg. aftonvardssmörgås) Mp. °Kâran (husets manfolk) ä snart inne å ska ha aftvars^ogâsa; jfr -smörgås. -**kaffe** eftermiddagskaffe (som avläggare till aftonvarden) SmVgÖgVrmUlGstLpl. -**kârra** använd till utforsling av aftonvarden till arbetsfolket (på arbetsplatsen); äv. (skämts. el. föraktligt) om liten kârra Sm. -**ringning** f ringning med vällingklocka till aftonvard Vg. -**sloge** m (<-a Dal) slätter utförd mellan aftonvarden o. halvnotiden på kvällen. -**smörgås** VgÖgSdmGstMp; (större) smörgås som (jämte dryck) utgjorde aftonvarden VgSdm. °Äta aftavallssmörgâsa (bf sg) Sdm; äv. oeg. om lätt kvällsmål Gst. Kâmm in å ta er e aftsvâssmrrgss! Anm. Från V. Vingåker uppges att smör till brödet förr (utom i matsäck) förekom bl. vid aftonvarden. Jfr -gås. -**sovel** VgSdm. (Stångkorv användes till matsäck o.) °atvatssvet Sdm. -**stund** = -tid Sdm. -**sup** VrmVstm; jfr -bröd. -**tid** på aftonen då man brukade äta aftonvard VgDslÖgSdmUlHrjÅmNb. -**ökt** f VgVrm el. -**öft** Jl f arbetstid mellan middagen o. aftonvarden (Jl) el. mellan denna o. kvällsvarden (VgVrm).

1ag m el. (på Öl äv.) f <ag, ag Gl, åg) Öl, åg, ågg Ul, äv Sdm. Anm. Rz' uppg. °ag SdmNk syns felaktig; jfr SAOB ag samt HGustavson o. SEKbo i NysvSt 28 s. 164

f., 169 f.) 1) halvgräset *Cladium mariscus*, tidigare använt till (nöd)foder o. till taktäckning för uthus ÖIGI; jfr ²agning. *Ågen e trinn* (har runt strå) Öl. 2) i sjö el. vattendrag invid strand: samling av vissa halvgräs el. vass; rugge; vanl. i fråga om starr (i sht *Carex acuta*) el. säv (i sht *Scirpus lacustris*) el. båda i blandning Sdm. *Jädda står öpp i åven. Åven ä en gräsrugge milla vassa å lann*; jfr stärrings-, sältings-ag. – särsk.: tätvuxet band av vass, säv o. havssälting (*Triglochin maritimum*) i strandkanten av långgrund vik Ul.

Ssgr (i allm. till 1): **ag-bod** ofta med agtak täckt förvaringsbod för antingen myrfoder el. (i ladugården) livsmedel (kött, fisk, mjöl, öl o.d.), stundom tjära, kol o.d.; äv. oeg. om strandbod med bräddtak Gl. **-brem** m (<-brim Gl) i myr: långsträckt, tätvuxen samling av ag. **-brun** i myr: kant av ag Gl. **-lund** Gl; jfr **-vase**. **-myr** Gl. **-rugge** (<äv- Sdm) till 2. **-sigde** m lie med tjock bake, använd vid agslätter Gl. **-tak** (ag-, ag- Gl, åg- Öl). **-vase** i myr: agtofs, aglund Gl. **-vast** f lång rand av ag Gl. **-vaste** samling (rugge) av ag Gl.

²ag m se ²agg. – ³ag m se ¹ave.

¹aga f el. ²age m (se formavd.) (m: *age* o.d. SmVgDslVrm—Hsl, *aji* Gst, *ai* Dal, *aga* o.d. UIDalGstHslMpJlVbLplNb, *aga* o.d. Hrj—ÅmLpl, *ave* (a-) Sm(äv. *aje*)Ha, *ave* SkHa, *awwe* o.d. SkBo, *åga* Nb, *sgs* (-a) Hrj, *sge* NVDal; f: *aga* o.d. GötaLsdmVrmUIVstmDal, *aja* o.d. ÖISmVg, *awa* SmBo, *awwa* Bo, *agå* Gl. n: *ave* Sk(i bet. II, sälls.). *Anm.* m i bet. I 1, I 2, I 3 (Sm—DslVrmDalGstHslÅm—Nb), I 4 o. i bet. II (SkHaVrm), f i bet. I 3 (GötaLsveal), sälls. i bet. I 1 (Sm) o. II (Bl) [fsv *aghi* fruktan, tukt, ordning; jfr ²aga, ⁴aga, *agasam*] I. 1) fruktan el. rädsla el. respekt el. vördnad (som ngn hyser el. som ngn inger) SmVgUIVstmDalNorrl(ej Lpl). *Ha aja* ha respekt, vara rädd (för) Sm. *Ha age fsr* ha respekt för (ngn), vara rädd för (ngn el. ngt) Hsl; motsv. från UlÅm. *Ha* (sådan, token e.d.) *aga mä-så* ha (sådan) respekt med sig Gst; motsv. från VgUIVstmGstHslHrjJlNb. *Dä jekk* (utgick) *en rikti aga å sn* Dal. *Je hadd agan ti* a jag hade (eg. fruktan hos honom för mig) satt mig i respekt etc. Jl. *Ha aga* o.d. ta el. *tåkin aga tav* Jl, *ha aga* el. *sgs tå* Hrj, *ha aga åv* Gst, *ha age ti* el. *ha aga i* (ngn) Hsl, ha vördnad el. respekt för (ngn); vara rädd för, känna sig tvungen att lyda (ngn). *Ha agan ti* se vara rädd (för), frukta Mp. *°Bära aga* ha respekt (för ngn) Ul; motsv. från Vg. *Dsm ba-ssηη* (sådan) *aga för präss'n* (prästen) *på denn tiin* Åm. *Sättä agan ti nan* injaga fruktan i ngn Åm. 2) (i fruktan bottnande) oro el. spänning el. ängslan DalHslHrjJlÅmVb; omsorg (i förening med oro), omtanke, ambition, ansvar(skänsla) DalGstHrjMpJlÅmNb; jfr åhåga. *°Jag hade elakan age* (fruktade det värsta) Hsl. *Je hadd jussm agan tå di* (ängslades för att det skulle hända) Hrj. *Gå på aga* vara i oro el. spänning (inför ngt som väntas inträffa) Åm. *°All agen liggje på mäg* allt ansvar (för att ngt sköts riktigt e.d.) ligger på mig Gst. *Agan för ållt ssm ä* (omtanken om el. ansvaret för allting), *dä fåll* (faller) *på mäg dä*

Åm. *Han ha injin aga* (ambition e.d.) i *så* Dal. – särsk. a) i uttr. *°ligga på aga* (UIDal—ÅmNb) el. *°på agan* (ÅmVb) el. *°med age* (Hrj) *ligga* o. *sova lätt* el. oroligt i fruktan för att försöva sig, sova med ett öga; a.l. b) brådska o. jäkt, t.ex. vid makrillfångst Bo. 3) kroppslig bestraffning av barn el. ungdom, tuktan GötaLsvealGstHslÅm—Nb; äv.: tillrättavisning Bl; jfr ⁴aga 3. *Aga jör gått* Sk. *Ajan ä bätter än mat'n* Sm. *°Bani skall ha agu så väl sum mat'n* Gl. *Kåmma båt'ti* (bort från) *aganåm* bli fri o. självständig Vb. *Däm fikk iggän aga å nu sitt däm på häktä* (nu sitter de i fängelse) Lpl. – särsk. i uttr. *°ta* el. *°akta aga* vara mottaglig för aga SmVg. *Han tar iggen age* (Vg) el. *aga* (Sm), *han akter iggi age* (Sm) *aga* biter inte på honom. 4) lydnad o. ordning (betingad av fruktan för straff), tukt VgDslSdmUIHrjMpJl. *Han har age på sina ban* Vg. *Håll aga ma barna dñ!* håll dina barn i tukt Jl. – särsk. i uttr. *°hålla ngn i aga* SdmUIHrj. *°Mästaren håller pojken i skåli* (sträng) *age* Sdm. *Håll banen i aga så dsm int ha-ñå leheter* (ofog) *fs-se* Ul. *Dsm ska haldes i sgs* Hrj.

II. [de enst. formerna med *g* från Bl o. Vrm syns tala för att *ave* SkSHA inte representerar *avund*, da *avind*; annorlunda EWigforss SHfm s. 193] *agg*, *motvilja* SkBlHaVrm; äv.: hat; *avund* SkHa; i sht i uttr. *°bära* el. *ha age* (*aga*) *till ngn* el. *för ngn*. *Ja bar inte ave te-n, fåst* (fastän) *han va min modpart* Sk. *Ja hadde sånn aga* (motvilja) *fö-na* Bl. *Bässen* (baggen) *bar age te-mmä* Vrm.

Ssgr (<ag- Gst, *aga*- HslJlVb, [°]age- Sm, *aja*- Vg, *åga*- Nb, *ågå-*, *sgs*- Hrj): **ag-full** [jfr motsv. i fsv] 1) intagen av respekt el. vördnad el. fruktan; blyg, osäker (inför ngn) Jl. 2) som inger respekt (fruktan el. vördnad) Gst. 3) ansvarstygnd Jl. **-girig** i behov av mycken aga, hårdagad Nb. **-lös** se *agalös*. **-stark** som kan hålla tukt Vg; sträng Sm(IhreS).

Avledn.: **agasam** se d.o. – **agig** (bl. -ot) adj vördnadsfull Hsl. – **aglig** adj se d.o.

²aga el. ³age s (<ava Ha, *ava* Sm(äv. i pl)Vg, [°]afwe Vg-(IhreS; jfr f.ö. ⁵aga)) viss(a) molnbildning(ar) (strimmor, skyar o.d.) som anses förebåda regn el. på sina håll förbinds med torra SmVg; jfr morgon-, tork-, torr-aga. *Dä ha samlat se en hopa ava i ättamedda, så dä ble nåkk rajn snat* Sm.

Ssg: **aga-droppar** s pl regndroppar från små ljusa moln, bådande längre torra Sm.

³aga f se ¹aka.

⁴aga v 1, i NÖSmSÖg äv. ipf **agde** (<-g- o.d. allm., -j- ÖISmVg, -w(w)- SmHaVgBo, -v- SkHa; se f.ö. ¹aga) [jfr ¹aga] 1) (inför ngt som väntas ske el. måste el. bör göras) känna (stark) olust el. motvilja, frukta, ängslas, gruva (sig) Sm(Rz)Ög; äv.: ana, befara, misstänka Hsl; jfr *agas* 1. *Ja ha age fö-t så läppje så* Ög. *Js aga js att de va sa jag misstänkte att det var så* Hsl. *Ja aga fsr* (anade) *att-n skulle komma* Hsl. – särsk. a) refl BlÖISmÖg. *Ja agade ma läppe* (var länge rädd, drog mig) *för å tal-åmm-at* Bl. *°Ja ajer mä får va dä ska ble å mäg, när*

vintern kommer (alldeles utan ved som jag är) Öl. *Ja aja me* (känner olust) *för-at* Sm. *Dä aga di så för* (känner de motvilja för, grugar sig för), *sä* (säger) *di, di vill så jana lätta* (låta) *bti-et* Ög. *b* oper, i uttr. *°det agar ngn* det oroar ngn el. inger ngn fruktan, ngn grugar sig ÖlSm-(Rz)Ög; äv.: ngn känner på sig (anar) ngt Bo. *De ajer mäj in i fjäla* (själen) Öl. *De aga mä nä ja ska tvått jag grugar mig när jag skall tvåtta* Öl. *De nästan awwar meg jag nästan anar det* Bo. *°Dä ager mä* (gör mig orolig) Ög. *2*) refl, vara (spänt) uppmärksam; ha omsorg (om) Mp; föresätta sig att inte försöka sig (o. därför sova lätt o. oroligt) JI; jfr agas 2, 3. *Ja aga me fs tell å höre då han komme hemm* (för att höra när han kom hem) Mp. *Dsm aga sä-nt fs hästan* (har inte omsorg om, missköter) Mp. *Han låg å aga se så han skull vaken* (vakna) JI. *3*) tr, utdela aga till, tukta (barn el. ungdom el. (i Sm äv.) djur); äv. i allmännare anv.: hålla efter, hålla i tukt; allm. *Dän en älskar dän agar en* Sk; motsv. från SmSdm. *°De e itt snällt barn sām avar si sāl* (självt) Sk. (En karbas) *te å aga hīsta mä Sm*. *°Annärs mans barn ska-n inte agä Sdm*. *De der bane* (barnet) *ska ages mä ris, hä* (det) Hsl. *Agga påjken manš* (medan) *han ä lit'n, å han takke da, då han bti stor* Åm. – särsk. *a*) piska på, driva på (dragare, kor) VgBoDal. *b*) om djurhona: behandla (unge) strängt o. skoninglöst; äv. i fråga om behandling en hackkyckling e.d. utsätts för Sk. *4*) i överf. anv. *a*) tukta (träd, buske) Sdm, tukta, rensa (skog) Vg. *°Um en agar skogen på ett ställe, så sa en akta-n på ett aent* (annat) Vg. *b*) i uttr. *°aga garn* på visst sätt (genom gnuggning el. böstning Bo, genom kokning med aska Sk) behandla garn för att det skall bli mjukt.

Särsk. förb.: **a. på** = 3 a ovan BoUIVstmGst; jaga på (arbetsfolk) Ul.

Avledn.: **agad** adj, som sen. led i ssgr; jfr hård-, lätt-, lös-agad. – **ag(n)ing** f (-iḡ HaVgVrm, -niḡ SkNk) till 3, *4*. *°Den behövr agning mens vedjan e grön* (färsk) Sk. *Dä sa vara mäteli* (mättligt) *mä agiḡ åkkså* Vg.

°aga v I (<°aga Nk(enl. uppg. i Vg lmf), *aj-* Sm, *aw-*, *av-* Ha, *aww-* Bo, *av-* SmHaVg; äv.: *äv-*, *sv-* Sm) [jfr no *aga* svänga, guppa, blåsa svagt o. stötvis] *1*) om vind: blåsa än från ena hållet, än från ett annat, kasta om Bo; äv. oper: blåsa regnvind, blåsa upp till regn SmVg. *Vinn awwar* Bo. *2*) i allm. oper: i fråga om molnens rörelse (o. temperaturfall) uppfattad som tecken på stundande ändring i väderleken, vanl. till regn, ställvis till torka (jfr *²aga*); oftast: det lagat sig till el. ser ut till att bli regn el. står o. väger mellan regn o. vackert väder; äv. i förb. med *°till regn* el. *°till torra* Sm—Bo; i sht i uttr. som *°det agar* Sm—Bo, *°det agar till regn* SmHaVg; mera sällan *°det agar sig till regn* Sm. *°Thet afwar på himmelen* e.d. Ha(Möller)Vg(lhre). *Dä ava i väster* Sm. *De avar te tårra* (till torka) Ha. *3*) om eld: ta sig(?) Vg. *°Dä avar i ommen* (ugnen); jfr a. ut nedan.

Särsk. förb.: **a. av** oper, efter molnscockning som före regn: upphöra att se hotande (el. lovande) ut, klarna HaVg; jfr *°aga*. – **a. förbi** om moln: sakta gå förbi. *Msḡa*

avar förbi sola Vg. – **a. på** oper, dra ihop till regn Sm. – **a. upp** oper HaVg; jfr a. på. *Ava öpp te räjn* Ha. – **a. ut** om eld: gå ut, slockna; äv. oper. *Värmen avar ut*. (Se till elden så det inte) *avar ut* (släcks i spisen) Sm.

°aga v vara skyldig pengar o.d. Sm, se äga v.

°aga v [jfr avig] refl, sätta sig på tvären; krångla till sig Vrm.

agaffel m se avgaffel.

agalös adj (<aga/lös (a-; -laḡs o.d.) SkBIVgNkUIHsl-MpJIVbLpl, *aga*~ o.d. HrJlÅmLpl, *aja*~ SmVg, *°age*~ Sk, *°aj(e)*~ Sm, *ag*~ o.d. Hsl, *awwe(s)*~ Bo, *ågaleḡs* Nb, *sgsls* Hrj, *åggälöḡs* JI(lidm). Efterledsbetoning i Hsl(delvis)HrjJlÅmLplNb) [jfr *¹aga*] *1*) som inte är grundad på el. förbunden med fruktan el. vördnad el. respekt, som inte har fruktan etc. för ngn el. ngt; stundom överg. i bet.: självrädig, självsäker VgBoHslHrjJl-Åm. *2*) obekymrad, lugn, sorglös, ansvarslös, försumlig, vårdslös; äv.: liknöjd, lättsinnig SmVgNkUINorrl. *3*) som utan nödig aga o. tukt (i uppfostran) blivit (är) självsvaldig el. ohörsam, illa uppfostrad; tygellös; i sht om barn: bortskämd, ostyrig SkBIVgBoNkHslMp—Nb. *Anm.* Från SkBINKUl belagt bl. i ordspr. *Dän agalös lever, han ärelös dör* Sk; motsv. från BISMVgNkUilpl. *Agalöst e bån je lagalös-n kar* (karl) Åm. *4*) som aga inte biter (el. bitit) på, okänslig för aga Sm(enst.).

Avledn.: **aga-löse** n (<lös JI) saknad av aga o. tukt, självsvaldighet, ostyrighet. **-lösing** m liknöjd el. egenvillig el. bortskämd person Hsl. **-löst** f = -löse Vb. *Kamma båtḡi* (ur) *agalaḡst'n* (dat) få en sträng husbonde. **-löste** n (<löyst JI) = -löse.

agan f bf avigsidan, se aviga. – **agansam** adj se agasam. – **aga(r)ne** n se akarn.

agas v dep I (jfr *¹aga*) *1*) frukta (för), förskräckas, vara ängslig (för); gruva sig (för), dra sig (för), känna (stor) olust o.d. BlÖlSmÖg. *Han svärjer så en kan ajes ve-t* Öl. *Ja ajas na ja baa tänke ps at* (på det) Sm. *Ja ajades för å ta ihopa mä at* (ta itu med det) Sm. *Sm dä ä närtfelt ssm di går å agas för Ög. 2*) (på grund av fruktan) vara i oro el. spänning MpJI(föräldrat). *3*) i förb. med prep *för*: ha omtanke om el. ansvar för el. ha att sörja för (ngt) HrjÅm. *°Han agas inte nanting fö-tell å fo inn hö* (få höet under tak) Åm. *Du jett* (måste) *dä agas för ålltipp* Åm.

agasam adj (<agsamm (a-; ~samm) DalGstHsl, *aga*~ (a-) o.d. HslMp—Lpl, *aga*~ o.d. JIÅmLpl, *aje*~, *°age*~ Vg, *ågå*~ JI(lidm), *sgs*~, *sga*~ Hrj, *agan*~ HslMpJl. Vanl. acc. *2*; i HrjJlÅmLpl huvudtr. på slutstavelser mer el. mindre allm.) *1*) som inger fruktan el. respekt el. vördnad, som har respekt med sig, sträng, fordrande Norrl. *En agsamm hussbonne* Gst. *°Lantmätarn ssm ja ska hantlanga at* (åt) *är så agsam* (så det går inte göra honom till lags) Hsl. *Han si fögan agasamm ut 'n dän kån* han syns mig nästan sträng (respektingivande) den där karlen Åm. *Dä e agasa'mt hen det är hemskt* (el. farligt) här JI. *2*) som är förenad med el. vållar oro DalHslJl. *3*) som fordrar el. är förenad med vaksamhet (påpasslighet)

o. försiktighet el. omtanke el. omsorg, besvärlig, farlig, vågsam; ansvarsfull; påfrestande Norrl. (En fåbodkulla med en stor fåhop att sköta) *°ho har e rektet togt å agsamt järå* (göra, arbete) Hsl. *°De e nå föjjan agasamt te gjära ne å* det är nästan riskabelt el. vågsamt att göra det också Jl. *De syynt agasa°mt* det (dvs. företaget) syntes vågsamt Jl. *°Känn då ne agasamt?* känner ni det maktpåliggande (näml. att bära på så mycket guld) Jl.

agd m el. **avd** f el. *°ådga* f (agd, avd Bl, ådga Sdm) [jfr ⁵agga, ²agda] 1) dyning BlSdm. *Baåten fikk sonn agd paå sa* (så jag trodde, den skulle kantra) Bl. *De jikk en sonn rasans agd pa fönnen i da* Bl. *Åfte-åstrm kan de gå styv ådga in mot lann* Sdm. 2) i överf. anv.: grumlighet i vatten Sdm.

¹agda f (a-, å- Sm) [jfr aviga] i uttr. *°köra* el. *komma på agdan* driva på resp. följa bakspåret. *Nu tjöa vel honn (hunden) pa agdan?*

²agda (²ådga) v 1 (ådga Sdm) [jfr agd] gå dyning.

¹age m se ¹ave. – **²age** m se ¹aga. – **³age** m se ²aga.

⁴age m (age (-a) Hsl) så långt stycke åker som plöjs el. harvas, innan hästen vänds; äv.: motsv. vid slätter (skörd) för hand.

agel m, **aglastång** se ¹akel. – **agelig** se aglig.

agent m (ajl'ä'nt (a-; -e-) o.d. allm.; äv. ag~ (a-) Sm—Bo, a'gj~, a'vj~ Ul, a'j~ Lpl) kringresande person som tar upp order på (el. säljer) symaskiner, maskiner för lantbruket etc. *°Krengresande ajent* Sm. *En ajänt å ajnvedenår* (envis) sam en flua Ha.

agenåt(er) adv se avigåter. – **¹ager** se havre. – **²ager** se åker.

agera, äv. **al(le)jera** el. **arjera** el. **ar(re)jera** v 1 (i ipf sälls. äv. -te) (ag- Gl, aj- (aj-) o.d. allm. (ej bel. från GlDal-Hrj), alj- Sk—HaNkUl, allej- (-ij-) SkHa, anj- Sm (sälls.), arj- Vg(äv. harj-)BoDslÖg, arrej- (-ij-) o.d. SkVg. Huvudtr. på stav. -er- (acc. 1 allm., acc. 2 sporad. SmSdmNkGst) el. mindre vanl. acc. 2 på första stav. BoVrmGstJIVb) [för formerna al(le)j-, ar(re)j- jfr rsprs raljera i bet. 4 nedan o. rsprs regera (vard.) i bet. 5 nedan] 1) (söka) föreställa, låtsas vara, vilja gälla för, uppföra sig som, göra sig till, bära sig åt (som), spela; särsk.: söka verka "fin", uppträda vråktigt el. med stora åthävor, (prata o.) skrodera; ofta i uttr. *°agera herre (-man)* el. *herrska* o.d.; allm. *Så skulle han säl* (själv) *ajera husbo'ne sådå'r* Sk. *Han ajerer atte han å'ns* (ngt märkvärdigt) Dsl. *Han vill aljera häre på kakespette* (tales. om en som är stor i maten men dålig i arbete) Nk. *Di a'jjerå ri'ik* (rika) Vrm. *Dåm nega* (neg) *å ajera* Hsl. *Hun ajere fru* Åm. *Si-bå* (bara) *va-on-ajer* (– nog tycker hon sig ngt vara) Lpl. – särsk. a) uppträda (utklädd) för att föreställa (ngn el. ngt), spela SkSmGlVstmJl. *Di skolle alliera spöge* Sk. *Så va där två såm ajera kångår*, *Salomo å Hårodes* Sk. *Aljera julatånte* Sm; motsv. från Sk. (Han hade) *°satt säj i kvarnhjule å ajera näckagubbe* Vstm. b) i vissa uttr. med bet.: bete sig löjligt el. olämpligt el. dåligt el. tokigt: *ajera pajas* Åm o. motsv. från SkBlHa, *ajeer kasper* Vrm, *ajera tosiå* Bl o. motsv. från

SkSm, *ajera galen* Sk o. motsv. från Gl, *a. sum en ga'ån* Bo, *°arjere stolle* Ög o. motsv. från Sm, *aljera hästahannlare* leva skojare Ha. c) överg. i bet.: bära sig (illa) åt Sk. *Han hade allierad så han hade krösd tre figgra*. d) överg. i bet.: tjäna som, vara i stället för Sk. *°Nu får ditta hana* (det här) *stalasjed allejera stångje* (staket). *°Allejera får rompa* (svans). 2) iscensätta el. spela (ngt); särsk. i uttr. *°agera krig* om fälttjänstövningar Sk. 3) uppträda med livliga el. löjliga åtbörder, gestikulera; "ha sig", bära sig åt, göra konst SkHaVgGlGstÅmNb. *Han sprant* (sprang) *ud på gåled å alliera* Sk. *Han fäkta mä armana å ajera varre* Gst. 4) driva (gyckel) med, skämta, raljera, nojsa SkSmÖgMp; äv.: bry el. förtreta (ngn) Jl(Agerberg); i p ptp äv.: raljant, skojfrisk Sk. *Han va allierad, livad o gla kar, som känne roa hajle majniheden* Sk. *Ja sa sä an aljerade mä-a* jag vill lova, han skojade friskt med henne Sm. 5) ställa till spektakel, väsnas, härja, stoja, föra oljud, bråka, krångla; äv.: leva om SkÖlSmMp. *Gårma å aljera* Sk; motsv. från Mp. *Han suppte* (söp) *å aljera* Sk. *Wå aljerade han sm?* Sm. – särsk. a) om barn: leka bullersamt, rasa, stoja SkBlSmHa. *°Dåjras onga* (ungar) *aljera jämt* Sm. b) operer o. bildl., i fråga om värk SkSmVg. *Då aljere i hsvet så dant* (så svårt i huvudet) Sm. *Då arjerar* (rister o. river) i *krspen på mä* (– det varslar om dåligt väder) Vg. c) refl, krångla, skapa sig Sk. 6) i uttr. som *°agera och tala* gå på o. prata, vara (riktigt) i prattagen, *°a. och arbete* arbeta ivrigt (vid kroppsarbete) Vrm.

Särsk. förb.: a. **opp** Bo. *Di ajete åpp så mööt di hadde* de förstörde allt de ägde genom att leva som förnäma. – a. **på** väsnas, gå an Mp.

agesknot självslagen knut, se avunds-knut. – **agevitt** se akvavit. – **¹agg** s se ¹agga.

²agg el. (sälls.) **ågg** n (äv. m Bo(ag)GIVrmDal, f Nb) el. **¹agge** m (agg (a-) allm., äv. a- SmHaHrjVbNb, aigg e.d. SkBlSmVg, ag Bo, åg Nb, ågg, agga Ul, agge Vg. Anm. Åg f Nb(Ö.-kalix) är ev. ett å. agga; jfr motsv. i Öbotten) (dold o. inrotad) ovilja el. fiendskap (mot ngn) el. bitterhet (mot ngn), (starkt) groll; allm; jfr ⁴agg 2, ⁶agga 6. *Bära po gammalt agg* Sm. *Han fekk agg te a å sinn ha-å aldiri tst-a* (tålt henne) Ha. *Han haadd tåkki agg tå-a* (hyste sådant agg till honom) Jl. *He jer e agg mela dem de har agg till varandra* Vb. *Han djo't-e* (gjorde det) i *a'ddjen* (dat) Vb. (Lårenen) *hadd aggå ått dänn oppen* (till det barnet) Lpl.

Ssg: **agg-full** förbittrad, hatfull Vg.

³agg n [jfr motsv. i no samt ⁶agga] Vg(lmf). 1) oro, ångslan; grämlse; harm. 2) ihållande förmaning.

⁴agg adj; n o. adv -t; adv äv. = LplNb (jfr nedan) o. i ssgn vidagg adv motsols VbNb (agg (a-) Ul(i ssg)ÅmVbNb, agg, eigg e.d. Vb, ag, ak, åg e.d. Nb, akk-Dal(i ssg). – n: -kkt Vrm(enst.)Åm—Nb, ågt, åkt e.d. Vb) [jfr motsv. i finl samt avig; jfr äv. ⁴agga] 1) avig(vänd), bakvänd, felvänd; baklänges; i sht om kläder, redskap VrmÅm—Nb; äv. om terräng: som är så orienterad att man lätt tar miste på väderstrecken Vb. *°Straumpa jär agg* VbNb

(Lövånger o. Luleå enl. Renmarck). *Kofta jär agg* Nb. *Hänna val sä aggt* det där blir så bakvänt Vb. *Snåq mössa agg o go inn* (tales. med innebörden: taga mod till sig el. (för tillfället) strunta i skick o. bruk) Nb; särsk. som adv: avigt, baklänges, motsols. *Stiikk akkt o rett* sticka avigt o. rätt Nb; motsv. från Vb. (Finare vantar stickades) *agg-å-rä'tt* Lpl; motsv. från Nb. °*Akkt ikreng* motsols Vrm. *Ajkt e lann* (terräng) Vb. 2) avog; vrång, ogünstig VbNb; jfr ²agg, ⁶agga 4, 6.

Ssgr: **agg-hand** handens övre sida el. utsida VbNb. **-händes** adv vid arbete med ena handen (o. yxa, hammare e.d.): i läge el. ställning som gör arbetet obekvämt el. bakvänt el. svårt VbLpl. **-knut** vid nätbinding: felaktig ("bakvänd") knut Nb. **-lycka** f i stickat plagg: maska med avigsidan på framsidan ÅmNb. **-maska** = -lycka Nb. **-sida** avigsida Åm; i bf äv.: sämre sidan hos människa VbNb. *Han häv ejgsia ut* (dvs. är bättre än hans uppträdande visar) Vb. *Anm.* Uppg. från Mp i Rz 3 a ej verifierad. **-sönn**es adv (*a'kksns* Dal, *aggsönq* Vb) motsols; a.l.; jfr avig-sönn. **-varv** 1) vid stickning: avigvarv (motsatt: rättvarv) Nb. 2) skämts., i pl om danser motsols Vb. **-vatten** se ¹agga *sgr*. **-vända** v (*aggvit* Nb) vända (klädesplagg) ut o. in.

¹agga f (ÖIGIHslJl—Nb) el. ¹agg m (Gl) el. f (HslMpÅmLplNb) el. ²agge (Ul(som sen. ssgsled)Gst) el. ¹ägga (Hsl) (*agg(-) (a-)* vanl., äv. *aagg* e.d. VbLplNb; äv. *ägga* Hsl) [jfr motsv. i finl samt ⁴agg, ⁵agga o. finl *ugg* m, *ugga* f. *Anm.* *Agg* i mell. Lpl representerar såväl *agg* som *agga*] 1) i älv (å), (ställe med) bakvatten, bakström (vanl. nedanför fors el. invid strand el. bakom utskjutande stenar), motström HslÅm—Nb; jfr e.d. 2) i älv (å), (ställe med) vattenvirvel i strömdrag (vanl. uppkommen i samband med vattnets rörelse motströms), strömvirvel Åm—Nb; äv. i utvidgad anv.; särsk. a) (ställe med) vågformation i fors el. ström, forsvåg, strömvåg JlÅmLpl. *Båt'n håppe ssm i äggskal på aggs* (dat bf pl) Jl; jfr fors-, sten-agga. b) vitskummande strömvirvar el. forsvågor; äv.: vitt skum på forsvågor e.d. Åm. c) stritt ställe i älv (å), strömdrag HslÅm. 3) om vid havsstrand el. ute på hav tillbakaströmmande vatten, i sht från vågor som bryts mot strand el. grund, el. (vid sjögång ute till havs) från vågkam (ut) i vågdal ÖIGIGstHslMpÅm. *Aggu drägar äutat* (utåt) Gl; jfr bak-agge. 4) i utvidgad anv., om vågor utan samband med bakvatten el. strömvirvel a) dymning ÖIGIHsl; jfr agd 1. b) bränning Åm. c) större våg (på sjö el. i älv) Åm. °*Dä ä skarp ä aggär ssm kom sönn* (från söder) Åm. d) i pl, om svallvågor från båt ÅmLpl; äv. om mycket små vågor el. krusningar i vattenytan efter rev från fiskdrag Åm.

Ssgr: **agg-grubba** djup håla i älv, uppkommen genom vattenvirvels eroderande verkan Lpl. **-vatten** [delvis möjl. till ⁴agg 1] vatten i bakström el. strömvirvel Vb.

²agga f [jfr ¹ave o. ävja] blötmyr Hsl(sälls.).

³agga f (*aagg* Nb) 1) fuktighet i vind. *He dryjv* (det driver) *agga*. 2) imma på fönster.

⁴agga v 1 (<a- (a-) VgDslVrmVstm(äv. °ha-). *Anm.* Uppgift

från Åm i Rz 3 a har ej stöd i mtrlet) [jfr motsv. i no samt ⁴agg, ¹agga; jfr äv. finl *ugga* samt (med annan bet.) fvn *öfga*] 1) ro (båt) baklänges (dvs. med aktern före) genom att stryka (skjuta) med årorna, backa; a.l.; äv. (om roddare som sitter vänd mot fören): ro framåt genom att stryka med årorna Vrm; jfr *agg-åra* nedan. *Agga mä årera* Vg. *Han agga båt'n fram te näte* Vrm. °*Agga nu så ja kommer inte' mä bakäen* (intill med bakändan) Vstm. 2) vid rodd, gång, arbete o.d.: hejda el. sakta av farten VgVrm; äv.: ro sakta, gå långsamt (el. makligt) o. vaggande; småarbeta, pyssla Vrm. *Te aagg båt'n el. aagg mä åraan* att stoppa båten genom att skjuta med årorna från sig, bromsa med årorna Vrm. *Han agger å går* (går o. vaggar) Vrm. 3) i överf. anv., i fråga om kroppskrafter, nederbörd, vattenstånd o.d.: gå tillbaka, avta, minska, sjunka Vrm. *An börjä å aagg* han börjar tackla av, bli gammal. *Tömmergäppen aggä* timmerflödet vid flottningen minskar. *Äna aggä* vattnet sjunker i ån.

Särsk. förb.: a. på sakta av; bromsa farten; hejda sig; särsk. opers om regn: sakta av, avta Vrm. — a. sig i väg pallra sig av, ge sig i väg Vrm.

Ssg: **agg-åra** vanl. i pl, åra i bakersta årparet, vid vilken roddaren sitter vänd mot de övriga roddarna o. skjuter med årorna Vrm.

⁵agga el. ²ägga v 1 (<a- (a-, a-) GstJl(lidm)Åm—Nb, å- Ul) [jfr ¹agga, ⁴agg, ⁴agga; jfr finl *agga*, *ugga* svalla, gå dödsjö] 1) om vatten i ström el. fors a) gå mot strömmens huvudriktning Vb. b) bildas el. gå runt i virvel (virvar) ÅmVb. c) bildas el. gå (vitskummande) höga vågor el. skumkammar JlÅmLplNb. 2) om vatten i hav el. sjö a) gå tillbaka mot vinden Vb. b) när vind ligger rakt mot brant strand (kaj): gå krabb sjö, svalla Nb. c) om vatten (särsk. i trånga sund o. skyddade vikar) som av sjöhävning sugits ut från land: strömma tillbaka mot land Ul. 3) bildas vågor utan samband med bakström el. strömvirvel UlGstÅm; äv.: krusas Åm; äv.: vara strömdrag Hsl. *De blåse, så de agge* (det går små vågor på sjön) Åm. *Dä aggär å blåser* det blåser svagt så att endast små vågor bildas Gst.

Särsk. förb.: **ägga ut** om uppdragen båt: av sjöhävning lyftas o. föras ut på sjön Ul. °*Sätta landfäste på öka så ho inte äggar ut*.

⁶agga (SmHaVgDsl—HrjJlÅmVb) el. ³ägga v 1 el. (i bet. 4, 6) **aggas** (SmHaVgDslÖgDal) v dep (<agg- (a-, äj-) nästan allm., *ägg-* VstmDal, °*ogga* Vstm(IhreS; i Ihre uppgivet som från Roslagen)) [jfr motsv. i finl, da dial (Bornholm), no, fär, shetl; jfr äv. ⁴aga, ²agg] 1) oroa; besvära; förga, vålla ånger, gräma; ligga o. gnaga el. gro i (ngn) SmHaVgDslÖgNkVstmDalHslJlÅm. *De agga-η fa|it atte han inte lätt-en få mår* Ha. *Dä ä nsnting ssm agga-lum* (oroar el. besvärar dem; näml. barn som skriker till i sönnen) Vg. *De ha itt agge me en gagg heller* jag har inte ångrat det en enda gång Åm. 2) opers, i fråga om fysisk smärta: värka, göra ont, sticka SmVgGlsdmVstmJlVb. *Dä aggar me, ja bli-|a suker* det värker i kroppen, jag blir väl sjuk Vg. °*Theg aggar*

mig i bröstet Vstm(Herweghr). *De agga-ša gubben då han hadde tretumspik i stövva* Sdm. *Dä aagg ti tänn-rsm* (i tänderna) Jl. 3) driva på, fösa på Vg, äv. i särsk. förb.; jäkta (efter) Gl. *Agga hästen* Vg. (De skulle köra) *så di skudd a'gg u a'gg ätta fly'gän* (galoppen) Gl. 4) egga, hetsa, reta (upp), ansätta, göra ilsken SmHaVg-ÖgVrm—DalVb; i sht i särsk. förb. *Han agga-n te å ta hyra* (o. att inte bli landkrabba) Ha; äv. som dep, i sht i uttr. *°aggas med* (ngn) retas ("abbas") el. kiva med el. ansätta (ngn) SmHaSlÖgDal. *Statt inte å aggas mä höyppen* (hunden) Ha. 5) ständigt tråta o. vara vresig, kälta, gnata; uttrycka otålighet VstmDal. *Han äggar å tjältar* Vstm. *Anm.* Hit hör säkerligen uppg. 'låta illa' Vstm(enl. IhreS, Ul enl. Ihre; Rz' tillägg s. 482 b 'jämsa sig' är ej pålitligt). 6) visa (ngn) hätskhet el. ofördragsamhet Vg(som dep)Dal. *O (hon) vatt jussm litä agga åv de andä kona* (korna) Dal. 7) göra försök att övertyga el. narra; bl. i särsk. förb.

Särsk. förb.: a. i (söka) övertyga, "slå i" Vrm. Ja agg-i hsmen (honom) *att dä finns tsmtgsbber.* — a. *ihop* upphetsa (några) mot varandra så att de råkar i gräl e.d.; refl: reta upp varandra (så att etc.) Sm. — a. *på* driva på VgGst. *Agg på hästen!* Gst. — a. *opp* el. *upp* egga upp; reta upp SmHaVgÖgSdmUIVstmDalHrj; äv. refl SmVgSdm. *Du skä int äjga åpp honn* (hunden) Sm; jfr upp-aggad. *Ssg: agg-rid* f (agge- Vg) anfall av förlossningsvärk hos kvinnor o. djur.

Avledn.: °aggande n 1) oro, ångest Vg. 2) uppeggelse Vg. 3) kältande, gnat Vstm. *Hä va ett haški* (rysligt) äggandä. — *agging* f 1) oro, ångest Vg o. (i pl) Dsl. 2) förkänsla, förkänning (av ngt) Vg; jfr 'aga 2. *Ja har aggiñ i krsppen å-t.* 3) smärta Vg. 4) uppeggelse Vg.

aggagula f [jfr ankargula] dålig kvinna Vstm(Herweghr).

aggan adv [jfr 'agg, 'aga] i uttr. *he sla* el. *b'as* (slår el. blåser) *agga* det kommer en vindstöt från helt annat håll än det varifrån vinden för tillfället eljest kommer Vb.

Ssg: aggan-väder (agga- Vb) vid kastning av säd på logen: vind som tillfälligtvis kommer mot den kastande i st. för i hans rygg.

°aggande adv, superl -nste (-ande, -ene Åm) [jfr 'agga] 1) i uttr. *°aggene go* naggande god. 2) [jfr aggsvar samt rsprs *kolsvart, kolande svart*] förstärkande, i fråga om mörker o. som bestämning till adj *svart. Aggene svafft.*

'agge m se **°agge**. — **°agge** m se **'agga**. — **aggel** n se **agger**. **aggen** [jfr 'agg 2 o. *raggen* hin] bl. i uttr. *a'ggen i mäk* (lindrig svordom) Vg.

agger el. **aggel** n (<a'gger, ~eV Vg) [jfr 'agg 1, 'agga 1 o. avledn.] förkänning i kroppen av väderförändring el. av ledsam händelse. *Imot ovär* (oväder) *har-a sånt agger. Ja har hatt agger åm dätta läppen* (länge haft detta på känn).

aggestant se **arrestant**.

aggig (-ug, -ot) el. **ägig** (-ug) adj (<°aggig Ha(Möller), *aggu* (a-) UIDal(äv. *ha*-)HslJl, *äggu(g)* (°-ig) UIVstm-Dal, *aggeter* Vg) [jfr 'agg, 'agg 2, 'agga 4-6] 1) hatfull, hätsk; elak, ogunstig, stygg, retsam VgUIVstmDalHslJl.

°Sinnu å aggu ha böndran vy mot me jamt (varit mot mig jämt) Jl. 2) ondsint, knarrig, vresig, retlig; grålig, kältig, gnatic HaUIVstmDalHsl. 3) kinkig, otålig UIVstm. *°Ett äggugt barn* Vstm(IhreS).

agging se **°agga** avledn.

aggleva f (-levva Gst) [jfr 'agg] otäcka.

aggom(t) adv (<agg/sm o.d., ~smt Åm, ~omt ÅmLpl) [jfr 'agg 1, avig] växelvis, än på det ena sättet, än på det andra el. motsatta, inte på samma sätt i en följd, varannan gång på visst sätt; äv.: om vartannat; a.l. *Man jett* (måste) *lägg timrä äggom* (så att storända växlar med lillända) *då man ti'mmä* Åm. *Tramp äggsmt* trampa varannan gång på vissa trampor i väv Åm. *Dä gå äggsmt* (växelvis) Åm. *Pinna ä sätte äggsmt* (satta så att de inte står mitt emot varandra) Åm.

aggens adj (<a- Vg) [jfr 'agg, 'agg 2 samt 'agga 6] hatfull. **aggsida** f se **'agg** ssg.

aggsvalt adj kolsvalt, helsvalt (jfr 'aggande 2); äv.: glänsande svart Åm.

aggsönn adv se **'agg** ssg.

aggåström Rz 3 a. Uppg. är tvivelaktig.

'agig se **'aga** avledn. — **°agig** se **avig**.

agio n el. m (*a'go* e.d. Sm) 1) ränta, vinst, vinning, förtjänst, fördel. *Dä ha en äppen ago* å det har man ingen förtjänst (reventy) av. *To han nåe ago paq den dära hannlen?* tog han ngn procent (vinst el. provision) på den där affären? 2) vederlag som måste erläggas utöver räntan på en skuld för att denna inte skulle bli uppsagd.

agiten adj se **avgäten**.

agitta el. **agitten** adj (<aji'da Sk, *ajitän* Sm) [jfr ogitten, ogittlig] som ej gitter el. ids, dåsig, slö; jfr *aiden*.

agitör se **auditör**.

aglas v dep 1 (<°aglas Bl, *ajles* Sm) [jfr 'aga, aglig] gruva sig el. ängslas (för ngt).

aglig, äv. **aglen** adj; adv. -t, äv. -a (Bl) (<aglli, *aj~* o.d. BlÖl(äv. *agki*)Sm, *age~* o.d. BlSm(äv. *aje~*)Vg, *°aglin* o.d. Öl; *aww'it* adv Bo) I. [jfr motsv. i no samt 'aga, 'aga] som inger skräck, förskräcklig, hemsk, ryslig, gräslig, väldig, farlig BlÖlSmBo; som adv äv. avbleknat till allm. förstärkningsord Öl. (Bet.-uppegften 'djerf, vågsam' hos Rz saknar stöd i mtrlet.) *De va en agelis käs te o sypa* Bl. *Han saq sa agli ut* Bl. *Dä va en agli sten* (en väldig sten) Bl. *Dä ä äjlit å låtta dakan* (vådligt att låta flickan) *ha kniven Sm. Dä ä äjlit å bave* (bara) *si plåtstajara spepe på tjörketonet* Sm. *°En aglen hopö me veerk en faslig massa virke* Öl. *E agli mänsk en rysligt duktig människa* Öl. (De var) *°så aglett fattii* Öl. *Så aglit vakket* Öl. II. [jfr 'aga 3] lätttagad Vg.

Avledn.: aglighet f, till I BlÖl.

'agn f (allm.) el. (vanl. mera sporad.) m (SkBlSm—Bo-SdmUIGst) el. n (SkSm—BoÖgVrmVstmGst); äv. **'agna** f (SkBlSm—DslÖg—VrmDalGstLpl); äv. (sällan) **'agne** m (SmBo) el. n (Sk o. (koll.) Vg) (vanl. i pl. — *g'(gen, g'gen, äjn* o.d. Nb; *agn(-)*, a- allm. (ej Sk o. bl. sporad. i Bl), äv. *g-Ha; a'ppen* o.d. Ul(äv. *å-*)—GstÅmVb; *°ägna* Nk; *ågn(-)* o.d. BlSmHaDal(äv. *a'uggin* o.d.), *ågn* o.d.

SmHa; *ajgn(-)* Sm, *ajp(-)* o.d. BlSm; *äjg(n)*- BlSm, *äj(j)gn* Sm, *äggn*- ÖlSm; *ajn(-)*, *aj(j)n(-)* SkHa, *ajn(-)* Bl(äv. *äjgn-*, *äjgn-*), *ajgn(-)* SkBlSmHa; *äjgn(-)*, *äj(j)n(-)* Sk; *amn(-)* o.d. SkSmHa(äv. *amn* o.d.) 1) i sädesax: blom-el. skärnfjäll (med el. utan borst); vanl. i pl om det avfall vid tröskning o. rensning av säd som består nästan enbart av sådana fjäll o. som ofta användes till husdjursfoder, förr äv. till stoppmaterial el. (efter malning) i nödbröd; jfr havre-agn(ar) m.fl. samt hälmator. *De fora* (utfodrade) *alltid svin po ajnår* Sk. *På koņaks ä a'gna* (agnarna) *allti wassa å hawa* (hårda) Ha. *°Mäin källingi* (hustru) *fick a ajn i augä* (ögat) Gl. *En fick kaste* (kasta säden) *mot vinn, så ajnera blåsa* (blåste) *ifrå* Ög. *En ska lätte rsgen knäppe ajn* (dvs. låta den stå på rot, tills agnen spruckit upp; benägenheten att dräsa skall då minska; jfr SAOB *rågnknäpp*) Ög. *Dsm traska så ajnsn rök* Gst. (Skorna är fulla av) *t'iter å ajner* (borst o. agnar från kornet) Åm. *Stille ma* (utfodra med) *ajndåm* Jl. *Ja hä fått-n ajn ned i haff'n* (halsen) Vb. – särsk. a) i sg som koll. SkHa—DslÖgSdmJl(lidm). *Här e så men* (mycken) *ajn i* (den illa rensade säden) Sk. *Vi får ha buft a'gna å lon* vi måste skaffa bort agnarna från logen Bo. *All a'gna* Dsl. *Sls dän a'gnet å-t* (vid slagtröskning) slå agnarna från det (dvs. det på loggolvet utbredda kornet) Ög. *Nu skulle gickta fly säm agn för vinn* Sdm; jfr b. b) mer el. mindre bildl. el. oeg., i allm. med tanke på agnarna som ngt mindervärdigt e.d.; särsk.: dels om svag säd Sm, dels i vissa ordspr. o. tales. *Han ä så vat* (stormodig), *fast han inte har e ajn i buken* Sm. A (en) *gammel so kan ajn fora mä bare a'gna* Ha. *Dänn, ho vell allt visa att ajnera har blåst ifrå-na* (om kvinna som söker visa sig fin o. dölja sitt låga ursprung) Vg. *Dä bästa ve'et* (vetet) *har uj ajner* även de bästa människor har sina brister Vg. *Dän sum blåna-sä mä ajnar, han blir åppåden utå svin* Bo; motsv. i BlSmVgÖgSdmUl. 2) i utvidgad anv. a) om (partikel i) avfall vid tröskning av bönder el. klöver; i sht som sen. led i ssg; jfr böñ-, klöver-agnar. b) om (partikel i) det avfall som vid linberedning uppkommer av linstjälkarnas vedartade spröda del, skäva; i sht i pl; HaVgVrm—DalHslHrjMpÅm; äv. om fröskal av linknopp BoVstm; jfr bråk-, bråt-, skäkt-agnar m.fl. c) om liten flisa i trä Sk.

Ssgr <-gen- Nb, -gn-, -ggen- (-gg-) ÖIGlÖgSdmVrm—GstHrjJl—Lpl, -gna- (-jna-, -wna-, -mna-, -na-, -gga-) SkBlSmHaVg, -gnä- Nk, -gñe- (-jne-, -ne-, -gñe-) SkBlSmVgBoDslÖgVrm): **agn-bete** m bit av agnbröd Ha. **-binge** för förvaring av agnar (o. boss); i allm. en avbalkning i ladugård el. lada el. bod BlSm—BoVrm; jfr -bås, -gimma, -golv m.fl. **-blåsare** [jfr motsv. i da] i tröskverk: fläkt för bortblåsande av agnar Ha. **-bläster** = -blåsare Bo. **-blöte** foder av blötta havre- o. veteagnar Vg; jfr -sörpa. **-bod** SmUlVstmDal; jfr -hudda m.fl. **-bolster** <-bulster Ha, -bu- BoDsl) stoppad med agnar HaBoDsl; jfr -dyna, -puta. **-borst** på skärnfjäll (hos korn, råg) Dal. **-boss** smått tröskavfall av agnar o.d. (som foder sämre än enbart agnar) Sm—BoÖgDalGst; jfr

-bynke m.fl. **-bruk** murbruk av lera med iblandade linagnar till rappning av innerväggar Dal. **-brädsel** kofoder av agnar som man hållt kokhett vatten på o. saltat Dal; jfr -blöte. **-bröd** bakat av agnmjöl el. av agnar o. litet mjöl BlSmHaVgDslVrmDalHrjJl—Nb. *°Å du matiåkad* (hungrig) *så åtå du väl, sa kåringen te heän* (pojken), *nå hong ga an agnabrö* Sm. **-buk** skymflig benämning på inbyggare i trakter där man åt agnblandat bröd; äv. som skällsord Vg; jfr -dase, ¹-påse 2, -säck 2. **-bunke** SkBl = -hög. **-buse** = -bärare SmVg. **-buster** se -bolster. **-bynke** SkHa; jfr -boss. **-byssje** Ul; jfr -boss. **-bås** avbalkning i foderbod, lada o.d. för förvaring av agnar VgDal; jfr -binge. **-bärare** person (vanl. kvinna el. pojke) som skaffar undan agnarna vid tröskning SkHaVg; jfr -buse m.fl. **-damma** f <-damma Bo) damm från agnar. **-dase** skymflig benämning på inbyggare i ofruktbar trakt (där folket förmodas leva på agnar); äv. som skällsord Sm; jfr -buk. **-doss** stor hög av agnar på logen Ul. **-dott** liten agnhög Bo. **-dyna** fylld med agnar SmHa; i Sm vanl. huvudkudde, i Ha bolster. **-fnåk** agnavfall vid harpning Sk. **-gafs** Ög; jfr -boss. **-gim** el. **-gimma** avbalkning i ladugård (lada) el. särskild utbyggnad vid loge för förvaring av agnar Ha; jfr -binge m.fl. **-gjuta** se agnagjuta. **-gnöst** Ög; jfr -hudda. **-golv** avbalkad del av loge för förvaring av agnar ÅmNb. **-gris** = -bröd Dal. **-gröt** kokad av agnblandat mjöl VgDslDal. **-gubbe** 1) (skämts.) person som tar undan agnarna vid tröskning Dal. 2) person som lever på svag kost o. därför har små kroppskrafter Dsl; jfr ¹-påse 2. **-gång** i uttr. (vara) *i ajnagaggen* i prattagen Sm. **-hasp** = -bärare Sm. **-hop** hög av agnar (efter sällning) DalLpl. **-hudda** förvaringsplats för agnar o. annat tröskavfall, i Sk vanl. ett litet uthus el. ett skjul (i långa), eljest vanl. ett utbygge vid logen el. en avplankning därinne SkBlSmHa; jfr -bod m.fl. **-hål** el. **-håla** avbalkning för agnar i halm- el. sädeslada el. i foderbod SmVgÖg; jfr -bås. **-hög** hög av agnar på logen; särsk. om den hög av agnar som bildades vid kastningen (närmast kastaren) BlSm—BoSdm—UIDalJl; jfr -bunke m.fl. **-hömd** agnbod Gl. **-kass** Sk; jfr -korg. **-kimme** m avbalkning i ladugården för förvaring av agnar Ha; jfr -gimma m.fl. **-kätte** = -kätte Dal. **-kodd** benämning på den som vid slagtröskning slog sista slaget på logen (fick bestå kaffe o. dopp el. brännvin) Vg. **-korg** (SkBlSmHaBoVrmUlJlÅm) el. **-korge** (Vg) stor, rund, äv. i botten flätad korg att bära el. förvara agnar i; i den vanliga formen upptill vid o. med två handtag uppe vid kanten mitt emot varandra. **-krok** vrå i lada som avskilts för förvaring av agnar o.d. Sk; jfr -binge. **-kråka** benämning på person som vid sädens inladning stod på logen o. slängde in kärvarna i ladan Vg. **-käfte** = -kätte Sdm. **-kåring** Ög; jfr -bärare. **-kätte** SkÖlHaSdmUlNb; jfr -binge. **-lands-påse** benämning på pojke från viss by, där åkrarna ansågs ge mera agnar än säd Dal. **-lider** UIDal; jfr -bod. **-lår** avbalkning för agnarna Sm. **-lätt** om säd: som blivit vit på agnen av frost el. torka HaVg. **-mjöl** malet (till nödårsbröd) av agnar

(stundom tillsammans med ngn mindre del säd) SmVg-DalHrjÅmVb. -**murva** nedsättande benämning på kvinna som arbetar långsamt o. tafatt Vg. -**möle** n Bo; jfr -boss. -**mölja** Sdm; jfr -hög. -**norge(t)** diktad typ för ett ofruktbart land Sm. *°Fara åt agnanorget*. -**pus** (skämts.) pojke som agnbärare Ög; jfr -bärare. -**puta** SmHaBo; jfr -bolster, -dyna. ¹-**påse** (²-**påse** se ⁶agn ssg) 1) mindre säck med agnar i Sm—BoVrm. *Han ä lätt sām en aḡnepssse* Bo. *Hövduputånå i säḡḡana va aunapåsa, å nånna lakån frans inte* (i jordkulorna) Sm. 2) (föraktligt) om person, gnns e.d. som ser ut att ha (haft) klen kosthåll Bo; jfr -val; äv. = -buk Vg. -**rissel** Sm; jfr -säll. -**ruka** Bo; jfr -hög. -**rum** för agnar avskilt rum ÖgÅmVb; jfr -binge. -**sissa** grov brödkaka av sammalen (agnblandad) råg Sm; äv. i överf. bet. i tales. som *då ska gå sām e aḡnesisse* (dvs. med hast); jfr -äska. -**sjana** i sht i pl, om tomma vitnade ax, som står högre än andra Vg. -**skoffa** att skyffla agnar med Bl. -**skrump** Sm; jfr -binge. -**skull** Ög; jfr -rum. -**skyttja** utbyggnad vid lada o.d. för förvaring av agnar Dsl. -**so** sugga som utfodras med agnar; äv. (nedsättande) om glupsk person Sk. -**soll** svin- el. hönsröra av vatten, agnar o. ngt mjöl (o. stötta potatisar) HaBo; jfr -sörpa. -**sorpa** se -sörpa. -**stia** rum el. bås i stall att förvara agnar i Gl, avbalkning i ett hörn i ladan, där efter rissling kvarvarande boss tömdes Vg; jfr -binge. -**stuka** Sm; jfr -bod. -**stöde** n plats för agnar Bo. -**säll** grovt träsäll (med botten flätad av smala spånstickor) för frånskiljande av agnar o. boss Sm; jfr -rissel. -**säck** 1) säck för agnar el. fyllad med agnar SkSmHaVg. 2) = -buk Vg. -**sörpa** (-**sorpa**) f (SdmDalJl) el. -**sörpe** n (Vg) sörpa av agnar; jfr -blöte, -soll. -**val** föraktlig benämning på person som lever el. förmodas leva på mager kost Bo. -**вете** [jfr motsv. i da] vetesort med förhållandevis långa borst på skärmfjällen, borstubbvete BlSmVg. -**vrek** el. -**vrik** f Bo; jfr -binge. -**vrå** Bo; jfr -binge; äv. som benämning på väderstrecket sydväst; mulnande i sydväst under skörden ansågs som ett dåligt tecken Vg. -**vyst** = -bärare Ha. -**ände** i bf, om den ände av logen där agnarna samlats vid kastningen Åm. -**äska** (föraktligt) om agnblandat bröd Sm; jfr -sissa. -**äta** foder av agnar (jfr -sörpa); äv. som skällsord Sk. *Du dett ajnaida!*

²agn f, stundom n (VgBo) (aḡn o.d. Sm—DslÖgNkVrm, aḡḡa bf Ög(enst.)) [jfr da avn] 1) i (tväryta av) trädstam: riktningen i rät vinkel mot årsringarna, bästa klyvbarhetsriktning; äv.: klyvbarhet SmVgBoDslÖg—Vrm; jfr klov, kloft o. (i motsatsförhållande) borst m.fl.; i sht i uttr. *°klyva* el. *°såga* o.d. *på agn(en)*, äv. (i VgBo-DslVrm) *°efter agn(en)* klyva osv. vinkelrätt mot årsringarna. *Spḡḡa på aḡnen alle klsften* Sm. *E go aḡn en god klyvbarhet* Bo. *Aḡn gå-ḡå* klyvbarhetsriktningen går så Ög. 2) hos sten: lagrings- el. skiffningsriktning, bästa klyvbarhetsriktning, benägenhet att spricka i viss riktning; äv.: klyvbarhet HaVgBoÖgSdmVrm; jfr (i motsatsförhållande) borst. (Hyperit kan inte användas till byggmaterial) *fö-då ä iḡḡa aḡn ii-n* Vrm. *D-ä bätte-*

ḡår aḡna står rätt äpp än når ho legger Vg. *D-ä fint aḡn i dånne sten* Bo. — Hit trol. äv. bet.: sort, slag, uppgiven från Bo(enst.).

Ssgr (<agn- SmVrm, aḡna- (-e-) Vg): **agn-pase** = -sticka Vg. -**sticka** lyssticka spingad ”på agn” SmVg. -**trä** kluvet ”på agn” (lättkluvet) Vg. -**ved** kluven ”på agn” Vrm.

³agn f yttre könsdel hos sugga Sdm; jfr snes. (För att förhindra att en so blev betäckt) *°så snepås* (snöptes) *ho, snippen av agna skars dån*.

⁴agn n siktkorn på gevär Bo.

⁵agn n, sällan f, hos eggverkyg: skärpa, bett Bo.

⁶agn n el. (spodad) f (SmVg(i bet. 3 c)ÖgVrmDal) el. m (Sk, sällan); äv. (spodad). ²agne n (HaÖg) <allm., dock inga bel. från ÖGIUI o. bl. få från BlSm. — *a/gen, a~, ä(j)n* o.d. Nb, *a/ḡn, a~* nästan allm. (ej SkBlÖGIUI; jfr ovan), *a/ḡḡen, a~* o.d. VstmDalGstVbLplNb, sporad. *a/ḡḡ, a~* VgÖgSdmGstÅm, sporad. *aḡḡn* o.d. BlSmHa; *a/jn, a~* Sk, *a~* o.d. SkHa, *°ajne* o.d. Ha; *amn, aḡn* Sk, äv. *amn* o.d. SkHa) [jfr ⁴agna o. synonymen ägna] 1) (lock)beta för djurfångst a) för fisk, kräftor o.d.; allm. (jfr ovan); jfr ägn, ägne. *Tjõbe sill te aḡn Bo. Sätte e aḡḡen opa kråḡken* Nb. b) för rovdjur, råttor o. fåglar: åtel HaVg(IhreS)BoVrmHsl—Lpl. *Rstta har gnaveḡ å aḡḡet på fälla* Bo. *Når-an-a etti opp aḡne* när han (dvs. råven) ätit upp lockbetet Jl. *Anm.* Möjl. hör till mom. 1 äv. sen. leden i *°blodagn* (Bo) blodlever som vid rensning av fisk vanligen blir kvarsittande längst bak i kroppshålan. 2) småfisk (särsk. till bete), fiskyngel SkVgDslSdmNkVrmVstmDal. *Di dro not te aḡn Vg. Skå vi met på aḡn än på makk* (mask)? Dal. — särsk. i in-skränkare anv.: a) mört, ibland: löja Sk. *Ajn lignar sill* (men det är mera ben i det). *Naor ajned legte*. b) själva djuret inne i (blå)musla el. snäcka Bo. 3) [delvis möjl. till 'agn] i bildl. el. överf. anv. a) liten el. minsta kvantitet av ngt, grand, smula. *Han fekk bara ett litt aḡn te mad* Bo. b) [jfr uttr. *ett hår av hin* i vard. rspr] i vissa uttr. som avser elak, ondsint (o. retsam) person (el. djur) el. ellipt. för sådant uttr.: *ett aḡn utå då sum ont ä el. å dån väḡta* el. *utå fälve de väḡta* Bo; *ett ont aḡn* Bo; *ett aḡn bḡḡå den onde* el. *bḡḡa fuḡest'n* (djävulen) Vb; ellipt. Vb. c) i överf. anv.: mindre metkrok Vg(lmf).

Ssgr (<-gen- Nb, -ḡn- (-ḡḡen-, -ḡḡ-) Ha—DslVrmDalHsl-HrjJl—Nb, -jn(a)-, -mna- Sk, -ḡne- VgBoDslVrm): **agn-back** vid agning av långrev: låda (tråg) att lägga påträdda agn i Dsl. -**bräda** att skära el. stycka agn på Bo; jfr -fjöl. -**burka** liten laggad bytta att ha agn i Bo. -**bär** bär varmed man agnar fågelfälla Bo. -**dragning** vaddragning efter agn Bo. -**fisk** till 1 a o. 2 VgBoVrmDalHslÅmNb. -**fiske** till 1 a o. 2 Nb. -**fjöl** = -bräda Bo. -**full** om blåmusla: väl matad Bo. -**för** i sht om musla: lämplig o. duglig till agn Bo. -**garn** mört nät Sk. -**gillring** metoden att (söka) fånga djur med agnat giller (motsatt: trampgillring) Jl. -**grep** att gräva efter mask med till agn Ha. -**holk** låda att förvara agn i Ha. -**homma** f för fångst av mört Sk. -**håll** [jfr motsv. i no, isl, fär] hulling på metkrok för fasthållande av agnet Jl; jfr -or. -**håv** till 2 SmVgDslVrmDalHsl.

-järn gillersax med el. avsedd för bete Vb. **-kniv** för rensning o. styckning av agnfisk o. för uppskäring av blåmusslor Bo. **-krok** krok att sätta agn på SkVgVrm; ståndkrok VrmJINb. **-kvist** björkkvist med talrika blomhängen, nedstucken i snön vid ripsnara JI(lidm). **-kärle** [jfr motsv. i no] käril (bytta o.d.) vari agn förvaras Vrm. **-lag** visst redskap att rätta till deformerade fiskkrokar med (o. linda upp garn på) Bo. **-mjärde** (< *mäte* Vg) VgVrm; jfr -homma, -strut. **-not** VgDslVrm; jfr -nät. **-nål** större nål av trä (metalltråd) varmed tafsen dras genom agnet Åm. **-nät** finmaskigt nät för fångst av småfisk till agn VgVrmJlLplNb; jfr -not, -vad. **-or** [jfr motsv. i fvn o no] hulling på metkrok el. ljuster NVDal-Hrj; jfr -håll; äv. om hulling på spjut i järvgiller NVDal. **-plats** ställe där åtel läggs ut Åm. **²-påse** (-påse se ¹agn ssg) liten påse på metreven med däri för småfisk lagt lockbete som sprids ut i vattnet Bo. **-rev** långrev med småfisk till agn (o. inte mask) VrmJINb. **-rom** rom av mört el. löja Sk. **-sill** [jfr motsv. i no, fär] mindre sill som används till agn Bo. **-skal** el. **-skäl** [jfr motsv. i no] blåmussla till agn Bo. **-smäll** simblåsa av mört (som smäller till när den hastigt slås sönder) Sk. **-spett** träpinne varpå agnet i hummertina fastsätts Bo. **-spö** grövre spö för mete med småfisk som bete Hsl. **-strut** strutformig mjärde för fångst av agnfisk Vrm; jfr -mjärde. **-strömming** Mp; jfr -fisk. **-sump** att ha agnfisk i VgVrmDalHsl. **-vad** m Bo; jfr -not, -nät.

¹agna f se ¹agn.

²agna v 1 (< *agna* HaVg, *amna* Sk, ^o*ajna* Sm) [jfr ¹agn] 1) skilja (sålla) agnarna från (såden) Sk. 2) osnygga el. skräpa ner med agnar; i vissa särsk. förb.: *'agna ner* HaVg, *'agna ner sig* Sm, *'agna omkring sig* Vg.

³agna v 1 (< *agna* Sm) [jfr ²agn] spinga stickor o.d. "på agn".

⁴agna v 1 (< *agna*, *a-*, (*aq-*) o.d. BISMVg—SdmVrm—DalHslMpJlÅmLpl, *appen* o.d. VstmDalVbNb, *aagn* o.d. VrmJlVb, *agn* o.d. ÅmLpl, *agen*, *a-*, *aän* Nb, *ajna*, *g-* o.d., *ajmna*, *g-* o.d. SkHa, *awna* Ha) [jfr ⁶agn] 1) sätta agn på (fiskredskap, krok), sätta på agn; a.l.; jfr ²ägna. *Ja har ajnat mina krogen* Sk. *Om en fongje-ndr en agnar, får en gråda* (gråta) *når en drar* (drar upp redskapet) Bo. *Appen råjva* (långreven) Nb. 2) fånga med agn Sk. *Amna tåsk*. 3) sätta ut åtel, strö ut finhackad lockmat Norrl. *Agn ått räven* Lpl; motsv. från HslÅmVb. 4) i bildl. anv.: göra falska förespeglningar (för att locka ngn i fördärv) JI(lidm), lägga ut försåt Mp.

Särsk. förb.: **a.** om byta om agn på (krok o.d.) DalHsl-ÅmNb. — **a. på** sätta agn på, agna SmDslSdmVrm—DalHslÅmNb. — **a. upp** (Åm) el. **uppå** (Vb) = a. på. ^o*Agne opp laksreva* (den för laxfångst avsedda långreven).

Avledn.: ¹agning f särsk. konkret 1) agn, bete, åtel JIVbLpl. 2) ställe där åtel lagts ut HslLpl.

agnagjuta f. **Anm.** Bet.-uppgiften 'kvarnränna, -damm' hos Rz är utan tvivel felaktig; jfr 'gjuta, kvarn-gjuta; 'avdelat, inhägnat rum' hos Rz torde avse förvaringsplats för agnar; jfr *juut* i samma bet. ÖI.

agnbett adj argsint e.d., se ång-bett.

agned m (< ^o*agnid* Sk(Klinghammer)) [jfr agneden] avund, ovilja, missnöje. ^o*Ongalitt nokk* (underligt nog) *har han fåed agnid te sin broer*. **Anm.** Betydelsen torde i första hand vara: ovilja, missnöje o.d., inte: avund, den enda av Klinghammer uppgivna bet.

agneden adj (< *agna'*jen o.d. Sk) [jfr ä. sv *gnida sig mot ngn* strida el. kiva med ngn; jfr agned] vresig, kinkig, missbelåten.

agnig (-ig, -ug, -ot) adj (< *agn/i* o.d. VgSdmUl, *~ug* o.d. VstmDal(äv. *aypnug*), *~u* Vstm—HslJl, *~a* Nb(äv. *agn*), *~et* Vrm, *~ete* HaBo, ^o*-itå* Sm; *ä(j)ned*, *äj-*, *aj-* Sk) [jfr ¹agn] full el. översållad el. nedskräpad av agnar; (om säd, ibland äv. om linneväv o.d.) bemängd med el. illa rensad från agnar; a.l.

¹agning f se ⁴agna avledn.

²agning s taktäckning med ag Gl.

agnstock m syll, bjälke (under golv el. bro) Ul.

agramaner s pl se agre manger. — **agre** m se havre.

agremanger s pl (< *agrama'ner*, *gra/ma'når* o.d., äv. *grå-* Sk, *agrema'pper* Sdm) 1) på (kvinlig) klädeklädd: prydnader i form av rysch el. bärder el. broderier el. snoddverk o.d.; äv. i mera allm. bet.: snörmakeriarbeten Sk. 2) särskilda anordningar el. arrangemang Sdm.

agrim adj "mycket fuhl och grym" Vg(Ihres).

agronom m (< *agroná'm* o.d. SkÅm, *~ono'm* o.d. SkUl, *~ano'm* o.d. Sk, *~anåmm* Bl, *a'gr/ånám* Vb, *~enåm*, *ågroná'm* Sm, ^o*annagråm* Dal, *grano'mm* o.d. Ög).

agsida se avig-sida. — **agsynnes**, **agsönnnes** adv se avig-sönnnes; jfr agg-sönnnes (u. ⁴agg). — **agug** se avig. — **agughel** adj se avig-hel.

aguntig (bl. -ot) adj (< *ago'nted*, *ågo~* o.d. Sk) 1) oformlig, klumpig, ojämn; kantig. *Julen ble agånteda* (ojämna). 2) otrevlig.

agunting m [jfr aguntig] kantig o. otrevlig person Sk.

agurka f (< *agá'rka*, *agu'~* o.d. Sk) [jfr da, no *agurk*, ä. da *a(u)gurke* gurka; jfr äv. *agurra*] missbildad (oformlig) varelse el. (del av) växt; särsk. i överf. anv.: vresig person (svår att samarbeta med); eländig kvinna.

Avledn.: **agurking** m (< *agá-* Sk) vanartig pojke.

agurra f (< *ago'rra*, *g'gårra* Sk) [jfr *agurka*] om krokigt, undertryckt, "vresigt" träd el. svårkliven träknuta.

agåda n se ågåda. — **agådas** v se ågådas. — **agådasam** adj se ågådasam.

ah interj se ⁹a.

aha interj (< *ahá'* o.d. SkBIHa(äv. *a'ha*)GISdmNkDal, *ahá'* o.d. SkSmHaVgVstm, *ahá'* (i bet. 2) JI) [jfr ⁹a samt åhå] 1) som uttr. för (glad) överraskning el. förvåning el. plötsligt förstående el. igenkännande o.d.: åhå, ja så, ja-visst; a.l. ^o*Aha, nu menns ja att* (det) Sm. *Ahå', skulle-n did?* Ha. ^o*Aha, sa boen, då va dåk ja mette* (metade) *ätter* Vg. ^o*Aha! Nu begriper ja sjåsen, sa fan, dkte på vålten* Sdm. *Aha-du, va-å på då viså!* Dal; motsv. från Sm. 2) som uttr. för spefull skadeglädje el. spefull önskan att retas SmJl. *Ahå', då jekk inte fö-då* (dig) Sm.

ahajaja el. **ahajamen** interj < Acc. 1 på andra o. sista stav.)

[jfr motsv. parallellformer till åhå] som uttr. för resignation: åhåjaja Sk. *Ahajamänn nu e dinne sammaren te ännu.*

ahang n resp. adj se ¹⁻²ahång.

ahiamen interj [jfr aji(j)a] som uttr. för förtjusning: ack, o Sk. *°Ahiamen så vackert de va!*

ahide n ⟨a`heie o.d. Ha, ahi'e SkHa⟩ [jfr hide n] 1) av-sides liggande, svårtillgänglig o. (i hög grad) otrevlig plats (i skog) Ha. *Han bor i ed a`heie, så en kan knappt kamma did* Ha. 2) om på grund av buskvegetation el. stenighet o.d. svårframkomlig terräng el. svårarbetad del av äng; snårskog Sk. *Hästana va ippe i ett redit ahie.* 3) ett synnerligen otäck o. dåligt ställe (tillhåll) Sk.

ahyad adj ⟨ahy`ad Sk, a`hyads Sm⟩ [jfr ohyad adj] om person: som har (sjukligt) blek o. grådiskig hy; glåmig SkSSm.

ahyer adj ⟨a`- Sk⟩ [jfr fvn hy`rr vänlig, mild] arg, ond.

ahång n ⟨a/hå`ng Sk, a~ Ha, a`hång e.d. NkVstmDal⟩ [jfr ahång, åhång n] (djävulens) anhang. *Orma e den one (onde) andens ahång* Sk; äv. i utvidgad anv.: *Ditt ahång!* (invektiv) Dal.

ahång adj ⟨aha`ng (-å-) o.d. Sk⟩ [jfr hång adj, ohång adj, ohången adj] 1) girig, sniken, närig; om sig. *Han e sau ahång o hagalen, sau han faur väll allri nåkk.* – särsk. överg. i bet.: framfusig, ohyfsad, otrevlig. 2) om kreatur: som vill göra ohägn (åverkan på gårdesgårdar).

Avledn.: ahånga v 1 göra ohägn Sk.

ahälla v ⟨ahe`lla (-ä`-) o.d. Sk⟩ [jfr ohäll, ohällig] 1) genera, besvära. 2) skämma, misspyda.

Avledn.: ahällig adj misspydande, ful Sk.

ahäng n ⟨ahä`ng Ha⟩ = ahång.

ai se aldrig.

aiden adj ⟨aiänn Sm⟩ [väl eg. aviden] om gris: som ej gitter gå till hon för att äta; jfr agitta.

aig (bl. -ot) adj n [jfr 'aa] vämjeligt, äckligt. *°Smaoga põlsena* (smakar blodkorven) *nöet aet?* Sk.

aij interj ⟨a-ij Ul⟩ nej.

aijamig interj se aji(j)a (anm. i formavd.).

aisch interj (jämte *ysch* använd av samtida enl. Ullgrund 1761 s. 2).

aisk adj ⟨aisk Gl⟩ [jfr lty *aik* ful, ryslig o.d.] om elak o. ful käring (jfr GO esk).

aj el. (sporad.) äj interj (ofta med upprepning) ⟨ajj (a-, a-o.d.; stundom mer el. mindre utdragen artikulation; ibland med bruten acc. el. acc. 2, t.ex. a`j Dal) allm.; ajj ajj SkSmVgBoNkJlÅmLplNb, ajjajajj Sk—Vg, ajjeajj o.d. SmVgVstmDal, ajjajajj o.d. Sdm—Ul, ajj(aj)ajj Dal, äjj SkSm, äjjajj Sk(enst.)Hrj, äjjajajj o.d. Sm. Anm. Vid upprepning oftast med acc. 1 på båda komponenterna el. på (första o.) sista komponenten [jfr ^{2,4}aja, ajajt, aji(j)a(na), ajsan, ajstra, ajt samt au, oj, ojoj m.fl. o. (h)uajaj, yschajaj] 1) som uttr. för smärta, stundom trötthet; allm.; äv. (i sht vid plötslig smärta till följd av slag, stöt o.d.) i uttr. som *aj som tusan* el. *satan* el. *hundan* el. *attan* el. *fa(e)n* (fa`nen Sk) el. *aj som i helvete* o.d. SkBlSmHaSdm, *aj som* (tillfälligt utbildad till

ajosome, *ajosome* Sm) SkBlSm. *°Äjj äjj! gnall trölled* (vid smärtan) Sk. *A`jsäm i hållvete* (så ont!) Bl. *°Ajsomanname vaa dä väakå* (värker) Sm. *Ajj, va-rå jör ont* Gst. *°Aj aj, va du far ill mä* (gör mig illa) Lpl; jfr oaj. 2) som uttr. för irritation el. oro el. förargelse (missnöje, motvilja) el. förebråelse el. farhåga o.d. SkSmHaVgGISdmDalHrj; äv. i uttr. som *aj som tusan* (se vidare u. 1). *°Ajj fårr håen* (fan), *du tjör ju tjuan* (tjugan) i *synen pau folk* Sk. *Ajj, hårr je de* (gick det)? Sk; jfr 5. *Ajssm tusan, nu förvillade du mä så ja skrev stllet* (gallet) Sm. *Ajj, ä-ddu toki?* Vstm. *Äjj äjj ukken* (token) *illmarun gubbstyggö läll* Hrj. 3) som uttr. för varning, uppmaning o.d. *Ajj, äjj, ti* (tig) *stilla bara!* Sk. *Ajj, bara ble här!* Sk. *Äjj äjj äjj akta da* Sm. *Ajj, tjänn i fickera* (fickorna)! Vstm. *Ajj-ajj(-ajj), intä röra!* Dal. 4) som uttr. för bestörtning el. överraskning el. förvåning o.d. SmVg-DalJlLpl; ibland med försvagad bet.: *jaså, så, aha; javisst SkSmÖgSdmVrmNb. Aj-a`jj, ä dä på dä viset* Sm. *Ajj äjj äjj, jak har glömt ena kaka ätter* (glömt kvar ett ogräddat kakämne) i *seffa, hu-ša dä bli!* (dåligt omen) Vg. *Ajaja`jj, där ä dä vädell* Ög. *A`jj, a`jj, ke* (så) *finnt!* Jl(lidm). *Aj-a`jj, si du he* (säger du det) Nb. 5) som uttr. för missräkning el. beklagande el. deltagande el. medömkan SkSm—Bo. *Ajj, de va inte bra* Sk. *A`jj, a`jj, fälk redit särde en* (sörjde honom) Sk. *Aj-a`jj, dä bte en bomm* Sm. *°Hon va grunn i ongdummen, män äj wa hon hae fällt* (deklinerat) Sm. – särsk. vid hägkomst av upplevda möder, knappa el. goda förhållanden o.d. SmÖg-Ul. *Ajaja`jj säkken ett* (ett sådant utmärkt) *drekka* Sm. *°Aj aj aj, dä va inte hålta* (hälften) *så mycke jor* (jord, åkermark) i *min sppväxt ve Säby ssm nu* Ög. 6) som uttr. för spefull skadeglädje ÖlSm. *Ajj du, nu bet du dä i tummen* (misslyckades) Sm.

aja m ⟨a`jja o.d. Lpl⟩ [jfr motsv. i lpsk] (tilltalsord till gammal lappman, "farfar", "morfar"; som tilltalsord äv. *ajjags`bben* (bf).

aja v 1, i ipf äv. **ajde** Sm ⟨ajja o.d. SkBlSmHa(äv. aja)Vg-GlÖgUlVstmDal⟩ [jfr aj] vanl. refl (dock ej GlDal) säga aj, jämra sig (med hög röst), gnälla, klaga; a.l.; jfr oja v. *De va väll inte nödd* (ngt) *å ajja före* Ha. *Va ajja-qu däk ätter?* Vg. *D-ä inte lö`nt å ajje sa äm* (för) *så lite* Sm. *°Han bar lag* (bara låg) u *ajdä* Gl. *°Dä ä-nte värt de* (du) *ajär de*(g) Ul.

Avledn.: ajande n ⟨ajj- SmVg, aj- Ha⟩ (högljudd) jämmer; a.l. (Han) *joke inte ett ajjane en gång* Vg. – **ajig** adj (bl. -ot) ⟨ajjeter Vg⟩ som brukar jämra sig. – **ajing** f jämmer Vg.

aja v ⟨ajja Nb⟩ [jfr ³aa o. baja] i (el. som lån från) småbarnsspråk: göra sitt tarv.

aja el. **aje(n)** el. **ajana** el. **ajena** interj, med talrika, i allm. bl. sporad. föreliggande variationer o. utbildningar, i sht med -då o. -mig ⟨a`jja HaVg, a`jja, ajja` Ha, ajja majj Sm, ajjamedä` o.d. Ha, ajjame`jtane Bo, a`jjana(dä) o.d., a`jja`nna(dä), a`jjana/mäk(a), ~mäketanna (då el. mäk), ~mekettadä Vg, ~mäj Ha, ajjana/mää Bl, ~mej Sm, ajjane majj el. me, a`jje(n) Sm, ajedä Vg, ajena

Ög(Nyrén), *a`jjena*/ Sk, *~me(g)* Ha, *a`jjenamä* o.d. SkSmVg, *a`jjena/me`ge(d)* Ha, *~mä`kena(dä)*, *a`jjenadä* Vg, *°ajime* Sm(JJLgren). Anm. *°Ajja*, *°ajjana int* Vg Ihre s. 7 syns vara feltryck för *°ajija*, *°ajijana interj*] [jfr aj] aj; a.l.; jfr *aji(j)a*. *Ajjen, dä jör ont* Sm; jfr aj 1. *Ajjenamäkenadä, va sölle jak på dätta å jära* Vg; jfr aj 2. *Ajjannadä, sa skrädan, nör-an floss mä torrbaggen* (tordyveln) Vg; jfr aj 5.

⁵*aja* interj, i Sk äv. *äja* (*a`jja* o.d., *a`ja*, *a`ja* Sk, *a`jja*, *a`ja* Sm, *°ajja* Öl, *°ajja* Dal, *ä`jja* Sk) [jfr ⁹a o. ja adv; jfr *äja*] 1) som uttr. för medgivande el. resignation el. tillåtelse (ofta efter visst betänkande o.d.) el. för förmodan: nåväl, nåja, äja, må (så) vara, lika gott, än sen, vad spelar det för roll SkSm; äv. *ajja dä* el. *äjja dä* det kan inte hjälpas; må så vara Sk. *Ajja, så dritta de* (dricker de, näml. hästarna) *väl en anen gågg* Sk. *Äja, de fsår ju va så får dinne gåggen* Sk. *Ajja, dä få-du la dä, ätte* (eftersom) *du ä så ennviss* Sm. *Ajja, dä ä ss dumt å prawta sm sånna stllastökken* (sådana stolligheter) Sm. *°Aja dä, dä få vi lä ed* (låta det) *va så* Sk. 2) som uttr. för uppmaning, försök att påverka ngn o.d.: ack, ja men SkSm. *A`jja, du kan väl stanna* Sk. *A`ja, män få ja dä inte bju-ann på ns`et* (bjuda honom (= er) på någonting alls?) Sm. 3) som maningsrop till dragare (hästar o. (ÖlSm) i sht oxar) ÖlSmDal. *A`jja, si sä`!* Sm. *°Ajja Bvatatin!* Dal.

ajajt interj (*aja`jt* Bo) [jfr aj, *ajt*] 1) aj, ack. 2) ja visst. *Ajajt du, de ha-qu rätt i*.

ajak m (*a`jjak* Vrm) [kanske urspr. varunamn – Ajax?] visst i äldre tid använt sulskydd av järn.

ajamej s se *ajiamelj*. – *ajeda* interj se *aji(j)a*. – *ajene* n se *egene*.

ajia oböjl. adj (*aji`a* Sk) otalig.

ajiamelj el. *ajamej* s (<*°ajiamelj* (Linné Fl. 1755), *a`jjamäjj* Vrm) [jfr *aji(j)a*] ögontröst, *Euphrasia stricta*.

ajija s (<*°ajija* Bo) [jfr *aji(j)a*] väl skämts., om visst strävt tyg (enl. en anekdot använt till byxfoder).

aji(j)a el. *aji(j)ana* el. *ajijena* interj, med talrika, i allm. bl. sporad. föreliggande variationer o. utbildningar, i sht med *-dä* o. *-mig* samt (i Bo) *-megeta(na)*, *-mejeta*, *-mejtane* (<*°ajia* (*mek*) Sm(Gaslander), *ajji`a/me* o.d. SmHa, *~mä`jj* Dsl, *~me dä* Vg, *ajjianna*, *aji`anna dä* (el. *mäk*(a) el. *mäketa(nna)* o.d.), *°ajianne mäcketa dä* Vg, *°ajiane mej* Nk, *aji`anemäjj* o.d. Sm; *°ajija* Vg(IhreS, Hof), *°ajijamäjj* Ög(Nyrén), *°aj ijä mäj* o.d. Nk, *aji`jal* BoDsl, *~me* o.d. Sm, *~mä`jj* Dsl, *~me`jtane* Bo, *°ai`jija mäke* Vg(IhreS), *°ajijja me(k)* Sm(JJLgren), *aji`jja*, *~mä`jj*, *~mä`jtane*, *~mä`jt`na*, *~megeta*, *~dä`* Bo, *aji`jja*, *~me*, *~mäjj* o.d. Bo, *a`jjija* o.d. Vg, *a`jjija*/ VgBo, *~me`g(eta* el. *-etanadä* o.d.) Bo, *~mäk* Vg, *°ajijana*/ Vg(Hof; äv. *~mäket*) Ög(Nyrén), *aji`janame* (-i`j-) o.d. Sm, *a`jjijana*/ Vg(äv. *a`-*), *~me* Bo, *~dä* Vg, *aji`jjane*, *~mäjj*, *~dä*, *a`jjijanemäjj*, *aji`jjane/mä`jtane(dä)* o.d., *~mä`jteta*, *aji`jjena*, *~mäjj*, *~dä* Bo, *°aji`jena(dä)* Vg, *°ajejamej*, *a`jjejenamäjj* Bo, *aje`jename* Ha, *ajjedada(na)mäjj* Sm. Anm. Ortografiska varianter är väl: *°a ge ja mäj*, *°aj geja mäj* Ög(IhreS resp. Hagson). *°Ajja*

mej Nk(Djurklou) är möjl. tryckfel för *°ajja mej*] [jfr aj] aj, oj, ack; särsk. 1) som uttr. för smärta, äv. trötthet o.d.; jfr aj 1. *Aji`jja, va dä jöve vont!* Bo. 2) som uttr. för irritation, missnöje, förgärlse, förebräelse, farhåga o.d.; jfr aj 2. *Ajjianame så du prata* Sm. *Aji`jjadä, waför ha-qu-nte jott-et* Bo. *Aji`jjame`geta va du skulle ha`* (näml. stryk) Bo. 3) som uttr. för bestörtning el. förskräckelse el. förundran el. beundran el. deltagande o.d.; jfr aj 4. Sm(Gaslander: Gud hjälpe mig; JJLgren: Gud nåde mig), Vg(IhreS: miserere mei), Ög(IhreS: admirationem indicandi). *A`jjianadä* oj, det var ledsamt Vg. 4) för att inledningsvis ge eftertryck åt utsaga o.d.: bevara oss väl, herre min tid, kors Sm. *Aji`jade` sekka stoe madussa* (en sådan flodhäst till kvinna)! *Aji`janame` vekket fjåq vi hadde*.

ajijana, *ajijanadä*, *ajijenadä* osv. interj se *aji(j)a*. – *ajm* m se *e m*.

ajs interj (<*ajs* Dal) lockrop till get.

ajsan interj [jfr aj] hoppсан; i sht vid smärre missöden Ha; jfr aj 2.

ajsom interj se aj 1 o. 2. – *ajstra* v se *estra*.

ajt el. *ajtane* interj [jfr aj särsk. 4 samt *ajajt*] som uttr. för glad överraskning (t.ex. vid plötsligt o. oväntat möte) Bo.

ajujan interj [jfr aj o. *hajejoja* interj] som uttr. för förvåning el. häpnad Hsl.

ajustera v 1 (*a`jüste`r* o.d. Vb) snygga upp sig, ta på snygga kläder VbNb. *°Deil härtas jer-n* (till helgdags är han) *aschustere*.

ajäkel m se *avjäkel*.

ajämmer m [jfr *ajämra*] klagan, jämmer Sm(enl. Sylvander o. RzS; jfr Rz 4a).

ajämra v refl [jfr *jämra* v o. *ajämmer*] (<*a*- Sm) jämra sig starkt. *Han ajämrede sej*.

ak interj se ³ack.

¹*aka* f (<*aga* Ha) vid täckning av halmtak använt träredskap varmed halmen jämnas till i rotändan; jfr *täck*-(v)*raka*, (v)*raka*.

²*aka* f (<*a`kke* (*a* mot *s*) Åm) [jfr *åka* v] åkerjord som bereds för sådd; matjord(slager) i åker. *Tjör* (harva, reda) *akken*. *Tjåkk* (djup) *en akke*.

³*aka* åka, köra o.d., se *åka* v.

⁴*aka* el. *jaka* v (v 1 Jl) (<*aka*, (*j)aka* Jl, *sks* Hrj) [jfr *åka* v samt *no aka*] varsamt el. långsamt förflytta (ngt) el. vicka (ngt) fram o. åter; rucka, jämkä; a.l. (Ena hässjestolpen) *ha akas nedi bakken* (dvs. har via små rörelser i sidled (o. hässjans tyngd) pressats längre ned i marken) Jl.

Särsk. förb.: **a. upp** genom vickande rörelser lossa o. dra upp (i marken nedsatt stör, stolpe) Hrj.

Ssg: **ak**- el. **jak-mån** (<(j)*aka*-) glapprum Jl.

akademi m el. f (i Sk äv. sälls. n) (<*aka/demi`* SkUIVstm, *~de`mi* o.d. SkSmUl, *~de`mi* Vstm, *~di`mi*, *~di`mmi* Ul, *~de`mia* (väl bf) Bo, *~de`mj* bf Öl, *ådkadi`men* bf Ul; *°akmä*- (i ssg) Ul; bf: *°akdimäjan*, *~ån*, *agdemäjjä* Ul(brd 1721 resp. 1724 o. 1736), *°aggedeman* o. *°agge-*

demeja Sm(JJLgren) i sht i bf: universitetet i Uppsala el. Lund.

Ssgr: **akademi-bonde** arrendator på gård tillhörig Uppsala universitet Ul. -fogde Ul. -gård UIVstm. -hemman Ul el. -hemmane Sk. -herre i bf pl, akademistatan Ul. -jord SkVstm. -ställme hemman tillhörig Lunds universitet Sk. -ved (<akadim(m)i-, äv. °akmä- Ul) ved som ingick i akademiska lärares m.fl. lön. -åbo Ul.

Avledn.: **akademiker** <-mi'kâr Sk). - **akademis** s pl, de som bebod akademiemman Ul.

akalaja, akaläj(a) se akleja.

akant(ig) adj (<°akant Sk(RzS), a'kanti Sk) som har oskarp(a) kant(er).

akape knappt, ynkligt, fattigt Ul. °De akape' me bröfödda. **akarn** el. **akarne** n; äv. (i SkHa) **agare** n, sällan (i SkSHA) m; äv. (i Sk) **ag(a)ren** n (<a'kqañ, ~ågn o.d. Bl, ~añ Ha-Vg, ~an BlSm, ~an SmHa, ~ån Bl, ~sn, ~en Sm, ~ane o.d. SmHa; °akare Ha(Möller); a'kkqañ o.d. BlSm, ~an, ~ån, ~en (äv. a- mot å-) o.d. BlSm, ~ane Sm; äv. a'ukån Bl, a'okken Sm; a'gjar(e)n Sk, ~ren Sk, ~an SkBl, ~ane (sällan ag-) SkBlHa, ~ar(e) (sällan ag-) SkHa; a'garn o.d. Sk) 1) ollon; som enkelt ord vanl.: ekollon; a.l.; jfr bok-, böke-, ek-akarn(e). *Bogållen å agare å brända bröskårper* (användes som kaffesurrogat) Sk. *Kry såm ett aken frisk som en nötkärna Sm. Plåcka agaren* Sk. *Aken kallas då ätter ek Vg. 2)* i överförd anv.: ollonbete Sk. *Ska vi släppa svinen ud på agare?*

Ssgr: **akarn-bet** (<agarne- Sk) ollonbete. -bröd (<agar- Sk, agare- Ha) bakat av malda ekollon. -fläsk (<akk/åana-, ~na- Bl o.d.); jfr -svin. -hatt (<akane- Sm, agare- Ha) ollonkål. -höna [jfr åker-höna] (<akkaqana- Bl, agane-SkBl) nyckelpiga; jfr -pylla. -kaffe (<akkena- Sm, aqa(r)ne-, °agarna- Sk, agane- SkBl, agare- SkHa, agarens- Sk) kaffesurrogat av krossade, rostade ekollon, ollonkaffe. -kopp (<agane- Sk) = -hatt. -kärne (<agare-Sk) ekollonkärna. -pylla (<akkaqna- Bl) = -höna. -skal (<agane- Sk); jfr -kärne. -skog (<°akarne- Sm) ollonskog. -skrik m (Ha) el. n (Sk) = -skrika 1. -skrika (<ak/anna-, ~aena-, ~na-, ~ena-, åkånna- o.d. Bl, akaqe- Ha, °akane-, akkåne- Sm, agarne-, agare-, agana- o.d. Sk, agane- SkBl) 1) nötskrika, Garrulus glandarius; a.l. 2) gröngöling, Picus viridis (anses båda regn med sitt skrik) Bl(ovanl.). -svin (<akna- Bl, agarne- Sk, agane- SkBl, age- Sk) svin som betar i ollonskog, ollonsvin; jfr -fläsk. -tiden f bf (<agare- Ha) tidsperiod då enl. traditionen eskogarna gett rikligt med ollonbete.

akav adj [jfr motsv. i fsv, fvn o. isl samt åkavt o. akava, akaven] plötslig, tvär Sk. *Dårr va åitt åkavt vre* (vägkrök).

akava el. (sälls. i Sk) **akavandes** adv (<akav/a o.d. Sk, ~anes Sk, a'kaba Ha(enst.)) [jfr motsv. i da, fvn samt akav] 1) häftigt; plötsligt, tvärt, hastigt, brådstörtat, utan betänkande; oväntat, överraskande Sk. *Ja bler så akave dålli i ryttjevis* (häftigt sjuk alltemellanåt). *De komm så akava po. Våren komm akavanes.* - särsk., överg. i adj: *De ble itt akava tö* (ett plötsligt töväder). 2) bakvänt,

tokigt, "avigt", obekvämt SkHa. *Hon jårr alltiþþ så akava* Sk. (När jag skulle ta ner det från väggen) °kom ja akava (i hjälplös ställning) mellom kistan o klåaskabed Sk. *Ligga akaba* (lägre med huvudet än med fötterna) Ha.

akaven adj; adv -et (jfr anm. i formavd.) (<akav/en o.d. SkHa(Möller); av Rz felaktigt anført som från Kalmar län); i n som adv: -ed (i ä. källor äv. °-et), -ad; sälls. ha/ka'ved, å~, aw~, aka'wed, a'ukaved Sk. Anm. *Akavad* torde vara en hybrid mellan *akava* o. *akaved* [jfr da *akavet* adj o. adv; jfr *akav*, *akava*, *åkaven*] 1) häftig, ivrig, hetsig; bråd, hastig, plötslig SkHa; oftast som adv = akava 1. *De e svært å si* (säga) *en akaven vennip* (i en hast) Sk. °*Ja kåmm så akaved åsta* (brådstörtat i väg) Sk. *Hom ble så akaved dålli* (plötsligt sjuk) Sk. 2) om person: vresig, krånglig, knarrig SkHa. 3) bakvänt, som bär sig bakvänt åt, tafatt Sk(sporad.); vanl. som adv = akava 2 Sk. °*Öllting jekk se rålia akaved för me.*

Avledn.: **akavenhet** s brådska (av många bestyr), hastighet Sk. °*De kom åw han i aka'venheden. Når en har sådden akavenhed, så kan en ente komme mied ihu* (mycket ihåg). - **akavingens** adv bråttom Sk. °*De å inte så akavingens.*

akavligt adv [jfr fvn a'kafligr häftig, våldsam etc.; jfr akava, akaven samt okavlig] förstärkande: väldigt, våldsamt Vg. (Mårren sprang) *så aka'vvtit uppeta grant* (uppåt grundungen).

akavsad adj se avkavsad.

¹**akel** m (<°ag- Ha(Möller)) vagnsstång, tistelstång; äv. i ssgn °aglastång.

²**akel** n (<akst Ul) okvädinsord: as. °*Du är som ett akel hela kärn* (karlen).

akeleja, akelelja se akleja. - **akelkula** se ankel-kula.

akelång adj Hsl(Wennberg) 1) [jfr *avelåþþ* avlång Hsl] avlång. 2) [jfr *age* avig, bakvänt Hsl] bakvänt.

akelāja, akelōja se akleja.

aken adj [jfr åka v] i uttr. °*bli atjen bli efter* Hsl(Wennberg).

¹**aker** s, i kort: färgen klöver Hsl(Boling); äv. i ssgn °akerknekt klöverknekt; petimåter Hsl(Boling).

²**aker** adj (<a'kâr Dal) stark, amper (till smaken).

akerkula se ankel-kula.

akleja f, äv. (i Vrm resp. Sm) **aklej** m o. f, äv. (i SmUl) **aklejon** s (<ak/lāja (a-) o.d. ÖlSm(äv. *hakk~*) VgÖg-NkVstmGst, ~leja (-lā-) o.d. SdmNk(äv. *ak~*) Vstm-Dal, ~lajje o.d. Gl, ~leja o.d. Sk; *akke/lāja* (a-) o.d. SkSmHaVg(äv. *ake~*)Bo(äv. *hakke~*; ~lōjja)ÖgSdmUl, ~leja o.d. SkBoSdm(-ki-), ~lajja o.d. SkBlGl, ~lāj Sm-Vrm, ~leja, ~lāja SkHa, ~lejjån pl Ul, ~leja o.d. SkSm, *hakkle'jja* bf pl Vb, *hakkelāj* Vrm; *akkollāja* o.d. Öl-Sm(äv. ~lāj; *akku~*)VgBoNkVrm(äv. ~lāj), ~lejon (äv. *akolā-*, *hakalā-*) Sm, ~leja o.d. SkSm, ~dåller pl Sm; *akolāja* o.d. SmDsl; *akkulelje* Bl; *akurlajja* o.d. Gl; *akka/lājje* o.d. ÖgVrm(äv. ~lāj); *akalajja* Gl; *arkulajja* o.d. Bl; *arke/lāja* (-le-) SkHaBo; *akve/lāja* (-vi-) o.d.

SkSmVg, *~lajja* Sm, ^o*-lajår* pl Gl; *allakäjjer* pl Sm; *kolleja*, *~lāja* Sm, ^o*kolaje* pl Bl; *kyläjjer* pl Sm. Acc. 1 el. 2 på *-ä*- etc. el. (ej lika vanligt) acc. 2 (el. mera sällan acc. 1) på första stav.) ofta koll. i sg o. pl. 1) akleja, *Aquilegia vulgaris*; a.l.; äv.: blåklint, *Centaurea cyanus* Gl. – särsk. om viss figur i stickmönster Gl. 2) viss, inte beskriven lek Gl; jfr aklej-leken.

Sgr: **aklej-buske** <a'kkålelje- Sk> aklejstånd. **-leken** m bf <akalaj- Gl> = akleja 2. **-stånd** <a'rkålälje- Ha>; jfr -buske.

akodåller s pl, **akoleja** (-lejon, -lelja) se akleja.

akontra adj o. adv <aká'ntra, -ko'- Sk> [jfr kontra s, adj o. v, okontra adj, v o. adv] 1) osams. 2) ur sitt läge, i olag, i ordning; äv. bild. *De va så akontra mä alltepp i gaur.*
akovitt se akvavit.

akränga f <akrá'gga Sk> [jfr akrängd samt kränga s o. v, avränga s] stickord, speord, gliring. ^o*Ja tål både hitt (hett) å kallt å kroga (krokar) å akrängor mä.*

akrängd adj [jfr akränga samt krängd, okrängd] grälsjuk, stridig, trätgirig; svår att komma överens med Sk.

akränge n [jfr akränga, samt kränge n] 1) vresig person Sm. 2) stridigt o. grälsjukt sinne, trätgirighet Sk.

aksissa f, äv. **aksis** f <aksi'ssa o.d. VstmDal, a'kksis Ög, ^oakksiserå bf pl Nk, a'kksysa Nk> pingstlilja, narciss.

¹**akt** s, m (SkVg), f (BlÖlSmVgBoGlnkVrm), äv. n (Vstm) <akt, a- nästan allm. (ej SkNb), *akt* o.d. BlHa(äv. *aqkt*), *akt* VbNb, *avt*, *a-* Ha, *ajt*, *ajt*, *ajt* o.d. SkBlSmHa, *at* Sk(sälls. *ad*), *ajt* Sk, *öjt* Bl. I uttr. ^o*ge akt på* äv. *a'kte* (SmHaVg) el. *a'kte* Ha(äv. *a'-*)Bo, *a'kter* (*akten*) Vg) 1) uppmärksamhet, aktgivande, iakttagande; allm.; i sht i uttr. ^o*ge akt* (mera sällan ^o*akte*, ^o*akter(n)*; jfr ovan) på (ngn el. ngt el. om ngt förhåller sig så el. så; allm.) el. (sälls.) med prep *med* (Sk) el. *om* (Bo) el. i uttr. ^o*göra akt på* (ngt; Sm) rikta el. ägna uppmärksamheten på resp. åt (ngn el. ngt), iakttaga el. observera el. märka el. lägga märke till (ngn el. ngt); jfr ²akta 1. *Di ga jo mien* (mycken) *ajt me sanna tikken för* (väderleksmärken förr) Sk. *Ja ha inte jost akt på då Sm. Jä ga-nte akt um* (lade ej märke till) *då Bo. Ja ha aldri kummi te märkt åller jett akt, sm* (det blir torkväder el. regn, då lommen flyger västerut) Ög. *Dä ga ja-nte akt på* Vstm. *Du ske alltin ji akt på de dom jär* du skall då alltid ha ögonen på vad folk gör Jl. *Ja gatt je akt på båna hurrå däm harmå sto'rån* jag måste med förundran ge akt på barnen hur de härnade de vuxna Lpl. – särsk. i vissa uttr. a) ^o*ha akt på* (ngt el. ngn), ägna uppmärksamheten åt, ”hålla ett öga på” SkVg. b) ^o*lägga akt på* observera, märka Bo. c) ^o*hålla i akt* iakttaga, beakta Sm. ^o*Dä va mööt* (mycket) *som skolle haollas i akt* Sm. d) ^o*taga akt* (ngt) el. *på* (ngt; HaBoUl) el. (ngt) *i akt* (SmVgBoDslÖg—UIDal) uppmärksam akt på el. betrakta (för att lägga på minnet o.d.); besinna, beakta, taga ad notam, lägga på minnet; jfr 2 b, c. *Hon ä gg-få* (kan) *ta i akt* (om spädbarn som börjat iaktta omgivningen) Sm. *Han to ova* (orden, uppmaningen) *i akt* Bo. *Ja tog akt* (tog ad notam) *va di sa* Ög. ^o*Den som ä lättfattlig* (fattar lätt) *så tar han nog i*

akt (så märker o. förstår han nog) Sdm; jfr 2. *Ann tar vöjt i akt dä-ri a'ar jar* (är mycket uppmärksam på vad andra gör) Vrm. 2) aktsamhet, varsamhet; noggrannhet; omsorg, vård, tillsyn, uppsikt. *Ha akt sm sett* vara aktsam om el. ha omsorg om vad man äger Sm. ^o*Ha sina sakär i akt* ha uppsikt över el. hålla reda på sina saker Dal. *Han hi sånn akt på krsttsrom att de gåor rikti bra fer* om han har sådan tillsyn över el. omsorg om kreaturen att etc. Jl(lidm); jfr *akt* vallande Vg; jfr efterakt, oak, uppakt. – särsk. a) i uttr. ^o*vara akt med* (ngt), fordra aktsam noggrannhet el. noggrann beräkning SkSm. *Där e litta at me å faq bove'dded maled* det kräver lite aktsamhet o. noggrannhet att etc. Sk. b) i uttr. ^o*taga* (ngt) *i akt* el. (mindre vanl.) ^o*taga akt* (ngt), sörgja för el. söka (om), icke försumma; äv.: taga vara på, väl använda el. utnyttja; i sht i uttr. ^o*taga tiden i akt* BlSmHaVgDsl—UlJlÅm-Lpl; äv.: vara aktsam el. påpasslig Dal; jfr c, 1 c. *Ta akt-et tag vara på det Dsl. Tag i akt nu so it du lleppe jäldäm* (släpper elden lös; vid eldning i torra marker) Dal. c) i uttr. ^o*taga sig i akt* vara på sin vakt el. vaksam, taga sig till vara, vara försiktig, akta sig, se upp GötalNk-VrmUIDalJlÅmNb. *Nu-r-å bäst du ta-kä* (tar dig) *i akt* (så det inte går illa för dig) Vrm. d) i ordspr. *akta(n) ä mer än makta(n)* Sm o. motsv. från ÖGl, *ajtena a möjr än* (el. ^o*gaua fåre*) *majtena* Bl, *akta jö(r) mer än makta* Sm, ^o*akta ger makta* Nk, aktsamhet (dvs. omsorgen om det man har) är förmer än förmåga (att kunna förvärva mycket) SmGl, är mer än el. går före styrka; äv. tolkat: viljan är mera än makten (jfr 4) Bl; omvårdnaden (näml. av kreaturen) ger styrkan Nk. – *Dai en haq i ajten, dai haq en i majten* vad man har akt på, kan man utföra; ofta negerat Sk. *De en inte har i ajten, faor en ha i majten* Sk; innebörden är väl snarast: vad man saknar i vakenhet o. förstånd (jfr 1), måste uppvägas av fysisk styrka. 3) [jfr ²akta 8] aktning (o. förtroende) BlGl. (En sädtjув som mist) ^o*häjla söjnenas* (hela socknens) *akt* Bl. 4) [jfr ²akta 9] avsikt, uppsåt, syfte, vilja; i sht i uttr. ^o*i akt och mening* SkBlSmHaVgGlsdmNkUl; jfr missakt. *Ha ajtena å majtena* ha viljan o. makten Bl; jfr 2 d.

Sgr: **akt-giva**. *Ja ak(t)jer ai* (aldrig) *på-t* Vg. *Du skull ha aktgg på hss-n ba-så te* (gett akt på hur han bar sig åt) Vrm. **-givare** (-jev- Vg) iakttagare. **-given** (-jiven Ha, -je'ven Hsl) aktgivande, uppmärksam. **-ivrig** se aktiv avledn.

²**akt** f (BlSm) el. n (SmÖg) el. ¹**akta** s (Sm; i bet. 2) <akt (a-) SmÖg, *ajt* o.d. Bl; sälls. *nakt*, ^o*akta* Sm) [jfr ³akta] 1) i fråga om obetydlig förflyttning el. längd el. storlek o.d.: grand, liten mån, obetydlighet, aning; a.l.; jfr ²ack 3. ^o*Bara öjna lilla, lilla* (liten) *ajt* Bl. *Vri ett akt* (en hårs-mån) Sm. *Rökk framm mä stutana att akt te* låt oxarna gå fram något litet till Sm. *Vi suwva å bräät* (sågar av brädet) *ett lität akt* Sm. 2) i fråga om tid: liten stund, ögonblick Sm. *Vänta ett litet akt*.

³**akt** m (BoDslVstmDalJl) el. f (ÖlSmHaBoSdmVrmMp-ÅmVb) <akt, a- 1) högtidlig handling, i sht religiös förrättning SmHaSdmVrmMpÅm; jfr dop-, döpelse-,

vigsel-akt. *Unnä fälva akta* (vigseln) Sm. 2) episod som man bevittnat; i pl äv.: spratt, hyss Sk. *De driva måppa a'ktår* me (gör många hyss för) skolestestaren. 3) avdelning av gudstjänst (högmässa) ÖISmÖg. *Han jikk inna fööšt akta va slut* Öl. 4) avdelning av passionshistorien ÖISmHaBoDslVstmDalJlVb. *Han las* (läste) *heila fsssta aktan* Sm; i bf pl äv. om passionstiden Sm.

Ssgr <-te- SmDsl, -ta- Sm>: **akt-dag** söckendag under passionstiden då passionsgudstjänst hölls; ofta i pl Sm. **-förklaring** el. **-predikan** passionspredikan Dsl.

-akt s (Ul), f (Sm) i ssgn väder-akt väderlek; jfr GHedström 1948 s. 191 f.

¹akta s se ²akt.

²akta v 1, i imper äv. (ofta ÖISmGlÖgDalJl—Nb, eljest sporad.) **akt**, i ipf stundom (ÖISmÖg) **akte** <akta, a- (a-) o.d. allm. (utom längst i söder; jfr ¹akt), *ajt-*, *ajt-*, *ajt-* o.d. SkBlSmHa, *awt-*, *avt-*, *att-* o.d. SmHa, *at-* SkSmHa, *ajt-* Bl, *ajt-* Sk) [jfr ¹akt, ³akta] 1) rikta el. ha uppmärksamheten på, ha el. kasta ögonen på, uppmärksamma, lägga märke till, iakttaga, hålla utkik o.d.; äv. i passivum med intr bet.; äv. (i Sm): (söka) utspana var tjädrar el. orrar slår sig ned för natten (vid skytte med bloss); äv. med *'på* el. *'efter* (ofta i särsk. förb.) el. *'till* (se b nedan); GötalSvealHslVbNb. *De ajtas* (märks) *ente ad där e holl* (hål) *po mattan* Sk. *Kråkane sat da å aktada* (höll utkik) *så en komm inta na* (nära) *dom* Sm. *Ja avta inte når du jekk* Ha. *Joo, a'kt-ätte-dä, sa du få se jo, ge akt på det, skall du få se* Vg. *Han ä en sum aktar på dä sum ä* (händer o. sker) Vg. *Di skudd akt pa ällar sta ti rais* (tillreds, näml. när ngn vill leja dem) Gl. *Dä aktä ja intä på* det hörde jag inte på Sdm. *Ho aktar på fsgvalåt* Nk. ³Akta på nå tjädervin (tjäderlek) Hsl. – särsk. a) i imper, i auktionsropares varningsrop ³akta på slag ung.: pass upp! nu slår jag Ul. b) i imper (ofta som dep), i uttr. ⁴akta(s) till (äv. i särsk. förb.) el. ⁴akta(s) till icke el. ⁴aktast (icke) för att framhäva motsatsen till ngt väntat el. önskat: jo pytt, men pytt om, tro inte att Sk. (Faddrarna åt o. drack) *'men ata te de gae så mied* (gav så mycket) *som en tostiver i faddergaua. Ajtas te han järred* tro inte att han gör det. (Vi sällskapade några år) *'män ajtast ittje ja fittj en* men tro inte att jag fick honom. c) i de interj uttr. *attom dä* [attom eg. imper 1 pl] hör på Ha, *a'kta* (-e) *dä'* lägg märke till det; det torde nog vara möjligt, skulle nog gå för sig Bo. d) i uttr. ⁴vara aktandes vara påpasslig, passa på Ög. *En få lsv vare a'ktnes te få inn-et* (näml. höet). e) i absolut anv., om spädbarn: fästa blicken, observera Sm. *Nä baena börja å akta* (ser man att de har vett o. förstånd). f) om tonåring: börja intressera sig för det andra könet Sm; äv. i förb. med prep *'om*. *Ja tro pajken bsrja akta. Ho haä börjat å akta um-ät*. 2) beakta, ta hänsyn till, bry sig om, fråga efter, fästa sig vid, hörsamma, lyda; i sht i nekande (el. frågande) sats o. då ofta överg. i 9; ofta med *'på* el. *'om* (äv. i särsk. förb.); GötalSvealJlÅmVbNb. *Va ajtar kommunen äm de'd?* Sk. (Ett kras hördes) *'män-on ajtade ente pau-at* Bl. *Han aktade vasken ell älla vatten* (var högggradigt oförvägen)

Sm. *Hqdes-te aktat* (hade du beaktat el. hörsammat) *wa han sa, så* etc. Ha. *Han akta inte wa han joçe* Bo. (Jag skulle få köpa säd av honom) *'men de aktä ja inte för ho va för dyr* Bo. *'Ho akta int piskå el spö* (om märr) Ul (brd 1752). *'Int ä hä nsm ssm akta* (bryr sig om) *dä gammat fskt säga* Dal. *Je akte-it hunnre kroon sm je figg-ijän-en* (finge den tillbaka) Jl. *Han vott int akte på* man brydde sig inte om vad han sade Åm. *'Jeg akt int vo hä kåst* Vb. 3) i sht i nekande sats: (inte) märka el. visa inverkan el. påfrestning av (ngt), (inte) ta skada el. ha kännning av (ngt), (inte) vara känslig el. ömtålig för, (inte) reagera för, (inte) generas av; stundom (i Sk) dep; äv. i förb. med *'om* el. *'vid* (ofta i särsk. förb.); SkÖISm-HaGlÖgSdmVrm. (Personer som varken) *ata tjull* (köld) *ella svält* Sk. *Sän ha inte atad tårnan* säden har inte lidit av torkan Sk. (Han fick böta 500 daler.) *Va skuull han aakt de!* Öl. *Koän hon aktadä-at* (dvs. ingreppet) *intä nått* Sm. *De avtar han inte mer än ett läppebed* Ha. *'Di aktar int ströik* (aga) Gl. *'Hosta dä aktar ja inte* (bekommer mig inte alls) Sdm; jfr 2. – särsk. i pass: vara till men, skada Sk. *Ett räjn atas-nte ett dogg* (gör ingen skada alls, näml. på stackat hö). 4) i särsk. förb. med *'vid* el. *'med*: känna (stark) påfrestning (av ngt), nätt o. jämnt förmå (ngt); i nekande sats: (inte) orka el. gå i land med (ngt); i förb. *'a. vid* äv. dep Sk; se särsk. förb. 5) vara aktsam el. rädd om (ngt el. ngn för att hindra skada el. förlust o.d.); vara på sin vakt för att skydda el. bevara, se upp; iakttaga försiktighet, handskas varsamt med; ägna omsorg åt, vårda; allm. *Vi faon ajta vannet lide* (näml. för att undvika vattenbrist) Bl. *Den ssm inte akta styvsen, ss få-an allri* (riks)dalsn Sm; likn. från Vg. *Du sa akta dina kvää-lite mer* Vg. *Han akta säjn leuș fö sneușe* (sin lus (sina löss) för snuva, dvs. är försiktig för att inte råka i klammeri) Gl; likn. från SmVgSdm. *Dä vell te' ä akte dsm för rstter* (rättor) Ög. ⁵Aktä huve, sa mästerman Sdm. ⁶Agta sina vantar ej oförsiktigt kasta sig in i äventyr Hsl(Boling); jfr ordspr. *'dän ssm akter sinne vanter, så har han vanter* Vrm. ⁷Akt öga denä (dina ögon), *sa gubbän, nå han dängnä* (piskade upp) *tjeringa mä böxa* Jl; likn. från BlBoÅmLpl. *Akt dä du ha, inna du gapa* (gapar) *ätte mer* Åm. – särsk. a) utan obj: taga sig i akt, vara försiktig; i sht i imper: se upp, pass upp SkBlSm—BoÖg—VrmVstmMpJlÅm. *Ata, där e en vispiņ* (geting) Sk. *Avta så du inte släpper-ed* (i golvet) Ha. *'De va te ä aktä så di-nte sprakk* Sdm. *A'kt se-nt du styp* (så att du inte faller omkull) Jl. *A'kt du spell ji'fte* (förstör utsikterna att bli gift) Åm. b) i vissa uttr. med innebörden: se upp med var man sätter fötterna, gå försiktigt Dal. *Akt fstrra* el. *stega*. *A'kt sti'i* (om häst vid snöföre) vara noga med att trampa i förefintliga fotspår. c) i förb. med prep *'om* i vissa uttr.: *'akta om sig* vara rädd om sig Öl, *'vara aktandes om* vara aktsam el. rädd om Ög. d) i förb. med prep *'på*. (Man är så rädd att tillfälliga logerare) *inte akta på varmen* (inte är rädda om elden) Sm. 6) refl, taga sig till vara, vara försiktig, taga sig i akt (för), söka avhålla sig från el. undvika, draga sig undan; i sht i uttr. *'a. sig*

för (ngt); allm. *°Hustjyve kan en varsken akte se för alle stäppe ute* Sm. *Akta däj å binn dä* (för att binda dig) *vä ena frunntemmer* Vg. *Skrü' ver, en sådan ssm a'kte-säj för allt grofft jse* Ög. *°Den ssm ha vari i elln å bränt sej, så bör 'n vetä aktä* sej Sdm; motsv. från Vstm. *Ho vst-ant* (brydde sig inte om) *tä akt-sä fs-[o]ñ* Vstm. *A'kt-dä så du-nt dämper* (faller) Gst. *Aktan dikk oppa!* akta er ungar Jl. *Akta-rä för ro diti e'a* (edan) Åm. *A'kt de, du få på sny'ta* (så att du inte får ett slag på truten) Vb. 7) ha uppsikt el. tillsyn över, ha under uppsikt, se till, vakta, passa; äv. i förb. med prep *°efter* el. *°(up)på*; allm. *Akta i gap* vakta öppning i gårdesgård för lösgående kreatur Vg; jfr *°akta i lidä* Gl; jfr akt-gap. *Akta ägga* (som skall kokas) Bo. *Di akta livet u-mä* (gick o. väntade på att jag skulle dö) Ög. *°Akta fläske* vid rökningen vakta fläsket för tjuvar Sdm; motsv. från UIVstm. *°Akta tjuvar* bevaka tjuvar Sdm. *Akta (på) elln, akta jäll'n* passa elden Vstm resp. Ul; motsv. från SdmDal. *Du lä akt hagra* *fs kritura* du måste vakta havren för kreaturen Dal. (Hon vill helst sitta vid spisen o.) *°akta kaffepanna* Hsl. *Hunn akte ass* hunden vakade skyddande över oss Jl. *Aakt ðlatt'n* vakta slätten (dvs. ängar, starrmyrar) för kreaturen Jl. – särsk. a) med avseende på boskap, höns o.d.: ägna tillsyn, vakta (särsk. boskap från att göra ohägn); äv.: valla; SmVgDslGIÖSvealJl(lidm)ÅmVb; äv. i förb. med prep *°på* (SdmVrmÅm) el. *°efter* (Vg). *°Dän höna ssm vill värpe bsrte ä inte go te akte* (ordspr.) Sm; motsv. från Ul; jfr *°akta e höna* (dvs. för att upptäcka värpstället) Nk. *Akta ätter katta så vi få-se var ho hasina oppa* Vg. *Akta jäss* valla gäss Vg. *°Gä å aktä på kalvkor* (kalvande kor) Sdm. *Akte bira* (inför svärmning) Vrm; motsv. från Ög. – särsk. i uttr. *°akta korna* el. *°kräken* el. *°kreaturen* valla korna SmVgDslGIÖSvealGstÅmVb. b) i fråga om kolning; särsk. i uttr. som betecknar att milans slutförkolning el. kolens kallnande övervakas o. inväntas. *Akta mila* Vstm; motsv. från SdmNkUl; *akt ksta* (efter rivningen av milan) Vstm; motsv. från VgSdmUIDalHsl; *aktä kst* Gst; motsv. från Sm; *akte på ksta* Sm; motsv. från Åm; *akta ps haran* (haren) Gst (jfr hare). c) i uttr. *akta i hytta* el. *akt i gågg hytta* vakta för eldfara när hyttan skall sättas i gång Vstm. d) absolut: passa på fisk (abborre, id, mört, sik) som går till el. från sina lekvatten Gl; jfr akt-tid 2. 8) uppskatta, värdera; visa aktning, högakta, vörda; äv. i p ptp som adj: aktad, ansedd; allm.; jfr hög-, miss-akta. *Svin ä mökke dårit aktada te däss att di bli-glaktada* (ordspr.) Sm. *°Nu akta-hi ente vetebrö så möet sum då en bete* (ett stycke) *rennt havvrebör* Vg. *En aktad kar* Bo. *°Nog ä dä roligt te vara aktar å hedrar dv ungdomen* Sdm. *°Han aktar inte far sin mer än dä som allri va* Nk. *Han akt int päniça hökkt* Åm. *Hon aakt föreldren* Nb. – särsk. i pr ptp *°aktandes* som adj: aktad, ansedd, respekterad, vördad SkSmGIJlÅmLpl. *Di e ente mied* (mycket) *äjtenes iblann fålk* Sk. *Di va aktanes fslk* Sm. *Han va lite aktenes* (föga aktad) Åm. (Han) *å-ñ aktänäs kar* Lpl; motsv. från SmJl. 9) ha för avsikt, ämna, tänka, ärna

Sk(Wiberg)HaVgGIVb(Linder); jfr 2. *Ja hade aktat å fraugt-en åm* (tänkt fråga honom om) etc. Ha. *Dä aktar ja inte jöra* Ha. *Aktar i er hemm snaåt?* Vg. *°Jeg aktä (ipf) fåra dill kvanen* Vb.

Särsk. förb.: a. av vakta ut (kol) Gst; jfr a. ut b. – a. efter 1) ha el. rikta sin uppmärksamhet på, ge akt på, se efter, lägga märke till o.d. SkSmVgBoDalJl(lidm). *°Ja aktade inte ätter om* (han) *va i körkan i da* Sm. 2) bry sig om, fästa avseende vid BoJl(lidm). 3) ha uppsikt över (ngn), se efter (ngn), vakta på (ngn) SkGl; vaka över riven kolmila el. just avbränt svedjefall Vstm. – a. fram (stå på lur o.) vänta ut (ngn) Sm; jfr a. ut. – a. igen invänta tiden att falla el. skjuta (spisspjället) på kvällen Sdm; jfr a. ut d. – a. ihop se till att (kreaturen) vänjer sig att gå tillsammans i hjord Sm. – a. med el. vid till 4: förmå, orka med; äv. som dep (i förb. *°aktas vid*): ha svårt med, knappt orka med Sk; jfr makta med. (Du har lastat på för mycket,) *ja aitar* (orkar) *inte mä-ad.* – a. om 1) bry sig om, fästa sig vid, fråga efter SkSmÖg—VrmLpl. *°Du får inte akta um, att di* (dvs. nässlorna) *bränner dej* Nk. *Han a'kt int o'mm* (anser det vara en bagatell) *å betala en femma* Lpl. 2) ha kännning av, taga skada el. lida av, besväras av, genera(s); i sht i nekande sats; SkSmHa-ÖgSdm. (Han är så stark) *så han akter inte smm arbetet* Ög. – a. på 1) = a. efter 1 SkBoDslGISdmNkJl; särsk. i imper i interj anv.: se där, pass på SkNk. *°Akta på, han kommer* Nk. 2) i uttr. med innebörden: passa på tillfället HslVb. *°Akta på i slänga* (släng eg. ställe på vinterväg där lass lätt stjalper) Hsl(Boling), *°akt på lyra* (eg. från bollspel) Vb(Stenberg). 3) se upp, iakta försiktighet Sk. – a. till se ²akta 1 b. – a. upp 1) ge akt ÖgJl; särsk.: ge akt på var tjädrrar o. orrar slår sig ned för natten (vid skytte med bloss) SmÖg. 2) i uttr. *°a. upp med* (ngt) ta vara på Gl. 3) till 7: *Ja sa stägg-inne-na* (hönan) *å akt-upp-a* (dvs. för att upptäcka värpstället) Vg. – a. uppå vakta, se om Vb. – a. ut (hemligen) vakta på (ngn el. ngt), i sht i väntan på att ngn skall komma (fram) el. att ngt skall bli färdigt el. nå sitt slut el. för att utspana ngt SmÖgSdmNkUIVstmDalMpÅmLpl. *Akte ut rävvugga* (utanför lyan) el. *bia* (inför svärmning) Sm. *Dsm akt-ut-n dä han for him* (hem) Åm. – särsk. a) med avseende på höna = a. upp 3 Ul. b) med avseende på kol(mila) = ²akta 7 b SmUIVstmDal. c) i uttr. *°a. ut tjärdalen* Lpl; jfr b. d) i uttr. som *°a. ut brasan* (elden) vakta brasan tills den brunnit ned SmÖgSdmNkUIDal, *akt-ut spjällä* Dal; jfr a. igen. – a. vid se a. med. – a. å o. a. åt = a. efter 1 Dal.

Ssgr <akte-, akte->: **akt-gap** öppning i gårdesgård, där vakt hålls mot lösgående kreatur Vg. **-pengar** pl, kontant ersättning till person som har bisamhälle(n) till hälftenbruk, när avkastning uteblivit Sm. **-plats** plats där man (i solnedgången) ger akt på var tjädrrar slår sig ned för natten Sm. **-tid 1**) tid på dygnet då man "aktar" på tjädrrar Sm; jfr -plats. 2) till 7: tid på året då man "aktade" vid Sjuströmmar Gl. **-var** vanl. om djur: som är på sin vakt mot faror; skygg Åm.

Avledn.: **aktare** m [jfr motsv. i runösv samt no *aktar*] 1) person som vaktar öppning i gårdesgård för boskap; äv. i ssg som *aktaregssse* Vg; jfr *akt-gap*; äv.: *vallhjon* Vg. 2) som sen. led i ssg: person som vaktar (eld, pump o.d.) Gst(gruvspråk); jfr *eld-*, *konst-*, *pump-aktare*. – **akte** n = *akt-plats* Sm. – **aktel** adj, **akten** adj, **'akter** adj se d.o. – **aktning** f uppsikt, tillsyn Vg. – särsk.: *vakthållning* vid öppning i gårdesgård Vg; *vallning* Sdm. – **aktlig** adj (<-tel- Vg, -tl- Sk) = *aktel*. – **aktning**, **aktsam** se d.o. – **aktsen** adj = *aktsam* 2 Sm. – **aktus** s o. adj se d.o.

³**akta** v 1 (för uttalsformer jfr ²*akta*; SkÖlSmHaGlÖgUl-Åm) [jfr ²*akta* 1, 5, 6; jfr äv. ²*akt*] refl, flytta (på) sig, maka åt sig; oftast i imper Sk—HaGl; äv. med prep *'på* Sk. *A'kt-ä liit* (litet)! Öl. *Akta di!* (till ko:) maka på dig Gl. *Du fau qita pau de o gau ännan* (undan) Sk. – särsk. i förb. *'akta sig undan* gå (el. hålla sig) åt sidan (för att inte vara i vägen el. för att undvika skada) SmÖgUlÅm.

aktans konj (<*ajtans*, <*ajt*- Sk) varken; antingen.

aktare m se ²*akta* *avledn.* – **aktarst** superl adj se *aktre*.

aktast v se ²*akta* 1 b.

aktav s (<*aktav* Gl) strid, gräl; missnöje.

aktel adj *aktsam* o. rädd om; varsam, försiktig; sparsam, hushållsam Sm(Hyltén-Cav. ms)VgVstm(lmf). *Han ä aktel äm se* (sparsam) Vg. (Vara) *aktel um ell* (elden) Vg.

Avledn.: **aktle** m sparsamhet, aktsamhet Vg. *Dä ä aktle i dä hust* (huset).

akten adj [jfr no *aktig*] 1) som ger akt, uppmärksam HaVg; kinkig (dvs. fordrande, kritisk?) Dsl(Rz). *Ja va ente akten på-t* Vg. 2) = *aktel* SkSmHa. *°Dä va di aktena om* Sm. *Vara akten äm stuvvra* (styvrarna) Vg.

¹**akter** adj = *aktel* Vg. *Dänna mänska ä a'kter um säk. D-ä ett aktef fskk.*

²**akter** adv o. s m (äv. f BlÖl) el. ¹**atter** adv o. s m (<*a'kter*, *a'-* o.d. nästan allm. (ej bel. från DalHrjJlVbLpl); *a'tter* NHaVgBoDslVrm; äv. med acc. 2 Bo o. sporad. Ha-SdmNb. *Anm.* *Atter* i bet. åter (tillbaka till utgångspunkten, kvar) se ²*atter*) I. adv baktill, där bak, bakåt; stundom som adj: som är baktill el. där bak. 1) i fråga om fartyg: i el. till den bakre delen, åt bakstammen till, på bakre sidan av el. bakom fartyget. *Gå akter* (akterut) Sk. *Di liddjer där akter* (i aktern) Sk. *Jä sad atter i båden* Bo. – särsk. a) som första led i ssg, som betecknar ngt (ngn) som befinner sig i el. tillhör fartygets bakre del; se nedan. b) i ssg vilkas sen. led är prep el. adv (av upptecknare ibland uppfattade som två ord); se nedan. c) i uttr. *'akter i piggen* i den aktersta spetsiga delen av båt; äv. i subst anv. om denna del, akterpik Bo. 2) i annan anv. ÖlHaBo. *A'tter på röggen på hästen* bak på hästens rygg Bo. *A'tter i tjörka* i kyrkans bakre del Bo. *A'tter ve snurreboşän* nere vid "snurrebordets" ände Bo. – särsk. i uttr. o. som första led i mot dessa uttr. svarande ssg vilka är benämningar på ägarmärken i bakre delen av örat hos får el. kor Öl. *A'kter gren* rätvinklig inskärning på örats baksida från spetsen räknat. *A'kte ri'st*, *a'kter skå'r* se *akter-rist*, *-skår*. 3) i vissa uttr. a) *'gå till*

akters (Gl) el. *atters* (Ha) gå bakut, försämrats (för ngn) HaGl; komma på obestånd Gl. b) *'komma till akters* (Gl) el. *atters* (Ha) komma på obestånd HaGl; äv.: *avtaga*, *förminska* Gl. II. s 1) fartygets bakre del; a.l. – särsk. i överf. anv.: *°Atter kom för!* sista paret ut Bo. *Han har-n gåo mann i aktan* ("bakom ryggen", i ekonomiskt avseende) Gl. 2) bakdel hos människa (el. djur), ända, säte SkBlÖlVgBoNkVstmNb. *Jak spjäna-däk* (sparkar dig) i *akten* (om du inte etc.) Vg.

Ssg (<*atter*- NHaVVgBo(ibland *att*-; se nedan)DslVrm, f.ö. *akter*-e.d. *Anm.* Vg nedan avser alltid VVg): **akterben** bakben Bo. **-bette** (<-*betten* bf Sdm, *-betta*, *-bötte* Ul) [jfr motsv. i finl]; jfr *-toft*. **-bjure** akterstäv Gl. **-bom** [jfr motsv. i finl] bakre bom på segelbåt Bo. **-bräda** = *-toft* Ul. **-bygge** tillbyggnad (förvaringsrum) av bräder vid husets köksända Bo. **-bål** bakdel av slaktat djur; äv.: ända, stuss Bo. **-duk** aktersta duken i segel Bo. **-flake** = *-toft* BoVrm. **-fästa** f (BoUl) el. **-fäste** n (SkBo) [jfr motsv. i finl] lina i aktern av båt att fästa med; akterförtöjning; a.l.; äv. i överf. anv. om spädbarn som håller modern bunden vid hemmet Bo. **-gast** [jfr motsv. i da, no] besättningsman som är stationerad i akre hälften av fartyg Bo. **-halare** [jfr motsv. i da, no] tåg varmed ngt som lyfts ombord kan hållas tillräckligt långt akterut för att gå klart för storvanten Bo. **-hand** [jfr motsv. i finl, da, no] 1) vid kortspel: efterhand SkÖlSm; äv. i utvidgad anv., i uttr. *'komma i a*. komma i andra hand, ställas på framtiden Ul, komma på efterkälken Nb. 2) i uttr.: *'ha ngt* (ngn) i a. (i reserv, i beredskap, "bakom ryggen") ÖlHaGst. **-hjul** bakhjul Bo. **-hus** [jfr motsv. i finl] i fiskebåt Sk; jfr *-kammare*. **-ifrån** adv 1) till I 1 b BoVrm. 2) bakifrån VgBo. *De ser bra ud a'tter ifrå* Bo. **-ikring** adv o. prep (<*att*- Bo) bakom. *Hu* (hon) *står attikre'gg*. *Han sad attikre'gg meg*; jfr *attan-ikring*. **-kammare** 1) i eka: aktersta rummet (avdelningen) Bl. 2) mindre rum norr om el. intill köket Bo; kammare intill förstugre Ha. **-kank** yttre sida av aktern i båt, låring; äv.: bakdel på människa Bl. **-kip** anordning vari storskotet fästes Bl. **-kista** i aktern på båt Vrm. **-klyv** (särsk.: *-kryv* Vg). **-kvast** stycket av den beredda huden över svansroten Sm. **-kälke** bakkälke, efterkälke Bo. **-lastad** särsk. i överf. anv.: baklastad Sdm. **-lik** n lik i akterkant av (gaffel- el. stag)segel Bo. **-läm** Bo; jfr *-skock* 1. **-länk** länk baktill på lass Bo. **-lässt** = *-lastad* Bo. **-lövmärke** (<-*lövmärk* Öl) hos betesdjur: ägarmärke som är en spetsvinklig inskärning i örats bakre del. **-mast** ÖlSm. **-micka** (<-*mekke* Bo) det aktersta paret dörjestänger på dörjebåt; jfr *-stake*, *-stång*. **-not** notarm som läggs ut vid rodden från land Sm. **-om** adv o. prep bakom BlÖlSmNHaBoSdm; jfr *attan-om*. **-pigg** [jfr motsv. i no] det aktersta tränga rummet (jfr *-skarp*) på fartyg, akterpik Bo. **-plikt** 1) i öppen båt: däck i akterstaven Öl. 2) "låda i aktern på en båt" Sdm. **-plätt** = *-toft* Ög. **-poller** pollare i aktern på båt Bo. **-på** adv o. prep akterut, baktill i båt; bakpå; baktill på lass Bo. **-raka** f akterspegel Sm. **-reve** i vävstol: bakbom NHa. **-rist** hos betesdjur: ägarmärke som är ett

snitt i örats bakre del Öl. **-rodd** 1) roddarna på aktertoften; motsatt: förrodd Bl. 2) bakre årpar SdmUl. **-rum** rummet akter om masten SkBo. **-röde** n (<-rö Bo) [jfr no dial *røde* rum i båt o. därtill hörande årpar] akterrum i öppen båt (ej aka). **-röds-tofta** den aktersta toften i öppen båt Bo. **-satt** om båt: för tungt lastad i aktern Ul. **-segel** särsk.: segel på aktermasten BoGINkNb. **-skack** se -skock. **-skarp** m el. (i Sdm) n 1) [jfr motsv. i no] akterns smalaste del inombords SkBo; jfr -pig g. 2) "den skarpa delen av kölen under rodret" Sdm. **-skepp** särsk., i korskyrka: västra skeppet Sm. **-skock** (-*skåkk* Ha, -*skakk* VgBo, -*skågg* Bo) 1) aktersta golvbrädan i båt HaBo; golvbräderna närmast framför aktersta toften i julle Bo. 2) på fiskarbåt: rummet mellan aktersta o. näst aktersta toften Vg. **-skot** till aktersegel Nb. **-skott** "lösgolv i aktern på skärgårdsbåtar" Sdm; sittbräde längst bak i båten Nk. **-skål** o. **-skår** hos betesdjur: ägarmärke som är en rund utskärning resp. ett hak i örats bakre del Öl. **-snadd** yttersta änden av akterstäv Nk. **-snata** (<-*snada* NHa) rummet mellan akterstäv och närmaste spant. **-sned-rist** o. **-sned-styvt** n hos betesdjur: ägarmärke som är ett snedställt snitt i örats bakre del resp. en rätlinjig avskärning av örats bakre del från spetsen till ung. örats mitt Öl. **-spegel** särsk. i överf. anv. 1) baggavel på lår avsedd för forsling av potatis från åkern Öl. 2) stuss, säte SkÖISmGIMp; äv. om motsv. byxparti, i sht som lagat Öl. **-spiegel-båt** båt med akterspegel Nb. **-stake** = -stång Vg. **-stam(n)** (<-*stamm* BoGIHsl, -*stamm* e.d. HaBoNkUlNb) 1) [jfr motsv. i da, no] akterstäv, bakstam; a.l.; jfr -stäm(n). 2) (lösttagbar) baggavel i (gödsel)kärra Bo. **-styvt** n = -sned-styvt Öl. **-stång** Bo; jfr -micka. **-stäm(n)** = -stam(n) Bo. **-stäv** = -stam(n) Sk—HaBoNkUl. **-svall** svall som vid båtens färd bildas vinkelrätt mot färdriktningen Ul. **-såg** n (<-*saww*, -*å*- Bo) i ryssja: bakre ingång (ledande till struten). **-säte** på fordon: baksäte NHa. **-tilde** på båt: löst trägolv i aktern Bl. **-tjuga** 1) "kölsvinets aktersta del" Bl. 2) "tjuga i aktern att lägga spriet på" Bl. **-toft** (Sk—Ha) el. **-tofta** (SkHaBoGl) sittbräde i aktern på båt. **-tross** (grovt) tåg i aktern Bo. **-tung** om båt: som ligger djupt i aktern Nb. **-tåg** Bo; jfr -tross. **-ut** i aktern, i riktning mot aktern SkÖI—VgSdm; äv. i överf. anv.: baktill, bakut, på slutet ÖIBoUl. *De går akterut får honnäm* det går bakut för honom Öl. *Han går a'tterud* (förlorar pengar) på dämn båden Bo. *Di ä en timme atteru'd på uss* (en timmes sjöresa efter oss) Bo. *Han kåmm atteru'd* (var sladdbarn) Bo. **-vagn** bakvagn Bo. **-vid** prep o. adv (*atte(r)vē* VgBo(äv. *atteve*)Dsl; *atteve* Ha) baktill vid, bakvid; äv.: bredvid, (där)jämte, (där)till; a.l. *A'tterve* el. *atterve' dsrra* där bak vid dörren Bo. *Eppet atteve' te potättene* inget sovel till potatisen Bo. *Ede noge att(e)ve'* el. *a'ttve* äta ngt som tilltugg Bo. **-vid-mat** (<-*ve'mad* Bo) efterrätt. **-vinge** på träl: arm som vid inhalningen på båten är fäst i aktern o. i fiskande ställning går till vänster Bo. **-år** f akteråra Ul. **-åt** adv åt aktern till VgBo; äv. i överf. anv.: bakåt, baktill; efteråt (t.ex. i arbete) Bo. **-ös** m östrum i aktern på båt Gl. **-över**

prep o. adv mot el. till aktern, akterut ÖINHaVgBoNb; äv. i överf. anv.: bort över, baktill, bakåt, baklänges Bo. *Atteråver tjæ'rrestammen* över karrans baggavel Bo. *Han datt a'tteråver* (föll baklänges) Bo.

Avledn.: akterlig adj (<-*lig* UIMp, -*lin* NHaBo) om vind: som kommer akterifrån. — **aktras** v dep se attras.

aktie s, m (Sm—BoVrmDal), f (SmVgBoLpl), n (SkÖI-SmBo) el. **aks** n (nästan allm., ej bel. från HaVgSdmNk-Vstm), m (SmHaDslVrmDal), f (VrmHslMp) (<*aks/ie*, *aks*~ o.d. SkSmHaVg(äv. *-ia*)BoSdmVstmGst, *-i* o.d. SkÖISmBoVrmLpl, *-e* Dsl, *akfä* Sdm, *aks*, *a*- o.d., se ovan. Vanl. acc. 1; äv. acc. 2 i två- el. trestavig form DslVrm resp. HaVg) aktie; äv.: andel (i företag el. i ngt som inköpts i bolag); allm. *Da ska vi ta ett aks i de majjaräjje* (mejeriet) Gl. *Han har e aks ti phojjän* (plo- gen) Mp. — särsk. i överf. anv. (skämts.) i fråga om ung mans framgång hos flicka. *Ha du aks där, du?* Dal.

-aktig (nästan allm.; ej bel. från GIDalHrj o. (utom östra delen) JI) el. **-aktug** (-og) (GIVrm—JINb) suffix varmed bildas adj med olika bet. 1) som är förbunden med el. behäftad med el. har anlag el. böjelse för det som första leden uttrycker; jfr bjaller-, dret-, dyng-, fel-, fyll-, fördel-, hjälp-, hor-, hushålls-, lögn-, skryt-, snatt-, trä-aktig m.fl. 2) som (i egenskaper el. handlande) erinrar om el. närmar sig el. liknar det som första leden uttrycker; jfr beck-, blek-, blid-, blå-, bond-, doktor-, fä-, herrskaps-, hund-, karing-, moss-, myr-, räva-, söt-, tjuv-, vardags-aktig m.fl. 3) som tillhör den kategori el. som består av det som första leden uttrycker; bel. bl. i n, i uttr. som *'något mataktigt*, *'något stålaktigt*; jfr järn-, krydd-, kött-, sovel-aktig m.fl.

aktning f se ²akta avledn.

aktiv (Sk o. (i allm. sporad.) BISm—BoSdmVrmUl) el. **aktiver** adj (Sk—SmVgÖgSvealGstHslMp—Lpl) (<*aktiv*, *a*-, *aktiver*, *a*- o.d.; jfr ovan; i bet. II 2 äv. ^o*aktiver* Sdm- (lmf; jfr 'akt 1), *aksiver* Vstm. *Anm.* I UlNorrl ofta ssgsacc. med acc. 2 på första stav., från Ha äv. fall av acc. 1 på första stav. Uppteckningar med huvudtr. på andra stav. har normalt acc. 1, i Gst äv. acc. 2) I. verksam o.d. 1) verksam, arbetsam, flitig, idog, trägen SkSmHaÖgDalGstHslJl—Lpl. 2) energisk, företagsam, driftig, framåtsträvande SkBISmÖg, ivrig (o. duktig, i arbetet) JI—Lpl, rask SmHaVg. *Han va så akti'v(år) mä de'd* Sk. *Han ä a'ktiver i arbete för å hinne na* (ngt) Åm. II. [anslutning till 'akt 1, ²akta; jfr äv. iver adj] som ger akt på el. är aktsam. 1) (ivrigt) iakttagande, (spänt) uppmärksam NkGstHslMpJlLpl, vaksam, som ser upp, vaken, påpasslig SkSmNkDalHslJlÅm. *Han ä så aktiver på alltiñg* Nk. *En aktiver vallpsjke* Gst. ^o*Vi feck våra aktiver för björn* Hsl. 2) aktsam, varsam a) som är på sin vakt o. inte tar några risker, försiktig, varsam SkBl-SdmNkUlVstmHsl. *Aktiver te seglta* Ul. ^o*Bara en ä aktiv om elln* Ul. — särsk. i uttr. ^o*vara aktiv* (rädd) om sig VstmGst. b) i fråga om ekonomiska förhållanden: som är aktsam o. rädd om o. tar väl vara på vad han har (o. på

alla möjligheter till förvärv); hushållsaktig, mån om sig; sparsam, snål GötaLsdmVrmUl. – särsk. i uttr. *⁴vara aktiv(er) om sig* el. *om pengarna* o.d., vara sparsam el. snål resp. sparsam med el. rädd om sina pengar o.d. Bl-ÖlSmÖgVrmUlGst. *Han ä akti⁴ver äm tin* (tar vara på varje minut som kan användas till arbete) Gst. 3) angivande andra personliga egenskaper: ordentlig, skötsam; noggrann; punktlig SkSmSdm—UIDal, ansvarskännande, pliktrogen UIJl, pålitlig, rejäl; bestämd (i sitt förhållande till personer) Sk. – särsk. i utvidgad anv., i n, om arbete o.d.: som kräver noggrannhet Sk.

Avledn.: **aktiven** adj (<-tj⁴ven Sk) sparsam o. ordentlig. – **aktiverhet** m (<-tj⁴vår- Sk) sparsamhet. – **aktiverlig** adj (<-tj⁴veli Sk) ordentlig. – **aktivrig** adj (<a⁴ktjvri Lpl, a⁴ktivren (-vre) Jl) [anslutning till i vrig adj] 1) ivrig o. duktig Jl. 2) mycket mån om att vårda vad honom tillhör JllLpl.

aktivitt se akvavit. – **aktivrig** se aktiv avledn. – **aktle** m se aktel avledn. – **aktlig** se ²akta avledn.

aktning f (stundom m i SmBoLpl) (<-ktn- (-jtn-); äv. -kkn-VgVrmÅm) 1) i vissa uttr. som *⁴ge a. på SmSdm, ⁴ta a. på Ög* lägga märke till, uppmärksamma. 2) vård (om ngt) Lpl. 3) respekt, vördnad; allm. *Du ska ha aktneq, sa prosten Bo. Di hå et aktneqa för e helit jär* de har inte vördnad för det som heligt är Nb. – särsk. i uttr. *⁴bära a. hysa aktning Sdm*; ha respekt (med sig). *Han bar aktneq fö-se* Nk.

aktre komp adj; superl **akterst** el. **aktarst** (<a⁴ktrē o.d. Bl, a⁴ktrē o.d. ÖlSdm; a⁴ktj⁴rēst Sk, ~est Öl, aktast Gl) 1) längre resp. längst akterut (el. i aktern) befintlig SkBIGl-Sdm. *⁴Di akterstä dro* (årorna) Sdm. 2) bakre, längre (resp. längst) bak befintlig BlÖl; jfr attrē.

aktsam adj; adv -t (<-kts-, (-vts-, (-)ts-) allm.; äv. -kks- Vg-BoDslVrmUlÅm, -ktes- Vg, -jtes- Sk, -kteq- Nb) [jfr ²akta] 1) uppmärksam, vaksam, påpasslig Jl(lidm). 2) varsam, försiktig; som är rädd om o. väl vårdar vad han/hon har; sparsam (o. beräknande); allm. *En får bära löjtan så äjtsamt en kann* (för den är trasig) Sk. *Ns di ä rektet aktsamma, ss klivs di övs tri jassgåra ätts-n gåsafjäs* (gåsfjäder) Sm. *Vara aktsam sm elln* Sdm. *O va så aktsam mä allt o haddä* Dal. *Ja ä no aktsam sm grannhilka* (den vackra huvudduken) Lpl. – särsk. a) som kräver försiktig behandling. *⁴De sköra lorted* ("skräpet") *e så äjtsamt o dras me* Sk. b) i uttr. *⁴det är aktsamt med ngt* (i fråga om arbete som fordrar omsorg o. noggrannhet) Sdm; jfr ¹akt 2 a, aktus I 1 b. *Avledn.:* **aktsamhet** f Öl—VgVstm, m Sk: till 2.

aktus oböjl. s (m SdmNkVstm) el. oböjl. adj (<aktus, a- o.d. SdmNkUlVstmDal; vanl. acc. 2; äv. acc. 1 UIDal) [jfr motsv. i finl; jfr ¹akt, ²akta med avledn.] I. s 1) aktsamhet, försiktighet, varsamhet SdmNkVstmDal. – särsk. i vissa uttr. a) *⁴ha a. med sig* vara försiktig el. vaksam, se sig för Dal. b) *⁴det är a. med ngt* man får vara aktsam el. det är noga då det gäller ngt Sdm. c) *⁴det är a. för ngn* man får vara på sin vakt mot ngn Sdm. d) *⁴det vill a. till ngt* ngt fordrar aktsamhet el. varsamhet Sdm. 2) flit,

idoghet Vstm(IhreS). II. adj 1) aktsam; varsam; på sin vakt, försiktig; rädd (om ngt el. ngn); a.l. *Va du ä a⁴ktus s⁴mm däj* (: tar på mycket kläder för att slippa frysa) Vstm. *⁴Dä får en vara så aktus på* (t.ex. att redskap inte skadas) Sdm. 2) sparsam SdmUl. *En får allt lsv te varä aktus ifall dä ska gå ihop* Sdm.

aku- se åka v ssg.

akuleja, akulelje, akurlajä se akleja. – **akusin** se avkusin.

akvavit s (m SmDslDalJlÅm) (<akwa(w)it Dal, akkva/vit Åm, ^oakva~ Ha, akkra~ Sm, akk(w)awitt, akkawid Bo, ^oakkva/vitt o.d. BlSm, ^oaklja~ Bl, akka~, ^oakke~ Dsl, akko~ Jl, age~ Bo, akti~ Sk, ^oogge~ Dsl. Acc. 2 SmBoDal; acc. 1 på första (SkDsl) el. sista stav. (JlÅm)) *⁴En dram oggevit* Dsl.

akvelaja, akveleja se akleja.

¹al m (<al SmSdm, a⁴ ÖgSdmUl, ^oalarna bf pl Öl) [jfr motsv. i finl o. estl] alfågel, Clangula hyemalis; äv. koll.; jfr ¹ala, alare, aling, ¹alla, allare, ²ärta. *⁴De va fullt äv al i fjärn* (fjärden) Ul; jfr brun-, is-al m.fl.

Ssg: **al-basse** (Ul) el. **-bonde** (Sm) alfågelshanne. **-brok** se d.o. **-bräck** o. **-bräcka** se albräck. **-fågel** = ¹al BlSmÖgSdmUl. **-gubbe** = -basse ÖgSdmUl. **-gumma** el. **-hona** alfågelskona Ul. **-kung** hanne av alförrädare, Polysticta stelleri Ög. **-kär(r)ing** = -gumma ÖgSdmUl. **-pes** (Ul) el. **-pese** (Sdm) = -basse. **-röse** n el. **-sky(de)** n flock av alfågel Sdm. **-skytte** Ul. **-vette** alfågelsbulvan Sdm.

²al m (i Åm äv. f, i JINb äv. n) el. ³adel s (<adel (som sen. ssgsled) Sk(Ihre)Ög(IhreS o. Kalén) o. (i ssg) Sdm, al SmSdmMpJlÅmNb(äv. el), a⁴ (enst.) SmSdmVbLpl, al MpJlÅmNb, a⁴ Vb, all (i ssg) Ul. *Anm.* I Sm belagt bl. i sen. ssgsled) [jfr motsv. i finl o. no dial *ale, åle* samt da *ajle* o. motsv. i da dial] 1) urin efter nötkreatur (blandad med upplöst spillning); gödselvatten, vätska som rinner ur gödselhög; a.l.; jfr ko-, nö-t-al; jfr äv. ⁵ala, ¹ale, alek, ³alig. Al har tillvaratagits o. använts som gödningsmedel. *Skve⁴ett ute⁴ett aln* skvättvis utsprida al Jl. *He sig ala bätte hövda* det tränger ut al ur gödselstaden Åm. 2) (ko)spillning; i ssgn nö-t-al Sm.

Ssg (till 1): **al-brunn** brunn vid el. under fähuset för uppsamling av al SdmJlVb. **-grop** (SdmJlÅm) el. **-grubba** (LplNb) (grävd el. naturlig) grop vari al (upp)samlades. **-hål** hål i gödselrännan varigenom alen rann ned i albrunnen ÅmVb. **-juver** (<alsjur, a⁴jur, a⁴ju(ve)r Sdm, allju⁴r Ul) yttre könsorgan hos ko (i Ul äv. hos sto); jfr ⁴ala. **-kar** kar vari al fördes ut på åkern Nb. **-kara** slags raka som användes i algrubban Nb. **-kopp** stor träskopa varmed al spreds ut på åkern VbLpl. **-lukt** lukt av al från kläder Nb. **-låda** 1) nedgrävd stor tråkista el. träinkladd brunn för uppsamling av al (urin) Jl. 2) låda vari al utfördes på åkern o. varifrån den spreds ut ÅmLplNb. **-lår** = -låda 1 ÅmVbNb. **-pump** att pumpa upp al med ur brunnen SdmNb. **-puss** el. **-puta** el. **-putt** (<-l- el. -t- Sdm) gödselvatenssamling vid gödselhögen. **-ränna** 1) urinränna i ladugård SdmJl. 2) ränna för av-

tapping ur allår Åm. **-slev** Nb; jfr **-kopp**. **-sprund** = -hål Åm. **-sump** = -grop Jl. **-trumma** trätrumma varigenom al ledde till allåren Nb. **-tunna** SdmNb; jfr **-kar**. **-vatten** ⟨i Sdm äv. ^oadels-⟩ (genom regn e.d. utblandat) gödselvatten SdmJl.

³al m grodd (på potatis e.d.), se ²äl. – ⁴al m se årder. – ⁵al m se ³ale.

⁶al el. ⁵äl f el. ibland m (a^h el. al e.d. GötaSveal(ej Dal)-GstHslÅmNb(äv. a-, e-), *d^h* NkVrmVstm) 1) träd el. buske av släktet *Alnus*, vanl. klibbal (*A. glutinosa*), ställvis äv. gråal (*A. incana*); äv. koll.; a.o.; jfr fet-, skogs-, vit-al; jfr äv. ald, ²alder, äldre, ⁶ale, ¹all, ²alle, ¹arr, ²arre, orr, ²äl. 2) alträ, alvirke BlÖlSmVgDslÖg—UlHslNb; jfr ⁶ale 3. – Litt.: SFries i NysvSt 37 s. 5 ff.

Ssgr (möjl. delvis till ⁶ale) (a^he- el. ale- e.d. Sk—DslÖg-Nk(äv. *d^he-*)Vrm, a^h- el. al- ÖlSmÖg—VstmNb(äv. e^h-)): **al-bark** allm. (där *al*, *äl* etc. används). Al bark användes enl. uppg. från SmDslÖgSdmVrmNb som färgämne vid färgning av ullgarn el. fisknät. **-bete** kreatursbete i albevuxna hagar; ansågs vådligt för lerjordsboskap Vg. **-bol** n samling alar (altelningar) uppväxta ur samma stubbe el. rot DslVrm. **-bolde** knölförmig utväxt på alstam Sdm. **-borre** alkotte ÖlSmVgÖg. **-bränne** n alved SkHaBo. **-buske** SkÖl—DslÖg—Vstm. **-bänk** tät alvegetation längs strandkant Ög. **-dank** n (Sm) el. **-drag** n (Bl) el. **-dråg** f (VgDsl) fuktigt dalsänka med alvegetation. **-dumla** (-*t-*) el. **-dumra** större tuva i kärr, be vuxen med al(busk)ar Ul; jfr **-lumra**, **-rumla**, **-runne** 2. **-däsk** n = **-dank** Sm. **-glo** n lysved (eg. av al) Ög. **-gräs** älggräs, *Filipendula ulmaria* Ul. **-hag** n (Öl) el. **-hage** (Öl-HaVgBo) hage där det växer alar. ^o*Alehawar å uddalans rengelblum* (utländska ringblommor) ^o*umöjelia å rode ud* Bo. **-hö** hö från albevuxen ängsmark; ansågs kunna ge upphov till ”vinterrödsjuka” hos korna Vg. **-hörje** m (Sm) el. **-hörjel** m (SmVg) tät samling (unga) alar. **-jord** alkärrsmylla Vg. **-kil** särsk. i överf. anv.: (allt för grov) lögn, hopspunnen historia, ”dalkarl”, i uttr. som ^o*slå i ngn en alkil* el. *alkilar* BlÖlSmNkVrm. *An tänkte vesst an skulle sls i mä en aletjil, män dä jekk-nte si* Sm. **-klumma** el. **-klunga** samling telningar uppväxta ur alstubbe Sk. **-knopp** 1) blad- el. blomknopp på al (särsk. i lövsprickningstiden) SkSmVgBoSdm. ^o*När alknäppa å säm musörer, då går åln mä stråken* (medströms) Sdm. 2) alkotte SmVgUl. 3) i överf. anv. a) (öknamn på) invånare i Ale härad Bo. b) snickare från Ale hd Bo. **-knot** m = **-bolde** SmVg. **-knotte** m (VgBo) el. **-knotte** m (Vg) 1) alkotte (sådana användes i nödbröd). 2) = **-knopp** 3 a; a.l. 3) = **-knopp** 3 b Bo. **-knula** Ög; jfr **-kula** 1. **-kol** användes vid kruttillverkning (SmVg) o. för rening av brännvin (Vg). **-kott** m (SmDslSdmVstm) el. **-kotte** (VgÖgSdmNk). **-kretse** (-*kresse* Vg, *-krisse* Nk) albuskage (i kretsform). **-kula** 1) utväxt på al(rot); särsk. om rund träknuta (körtel), helt omgiven av bark VgBoÖg. ^o*Rör* (röd) *om kinnera som a atekuka* (tecken på hälsa o. välmåga) Vg(Kullander). Avbarkade alkulor användes som leksaker o. kägelklot o. som ämnen till käppknoppar

o. piphuvuden (Vg), som magiskt medel vid botande av vissa sjukdomar (Bo) o. för att göra bössor träffsäkra (Ög). 2) förkrympt, knotig al Bo. 3) elritsa, *Phoximus aphy* BoDslÖg. **-kuse** = **-kula** 3; äv.: ett slags bulle Dsl. **-kutta** (Ög; Linné Fauna) el. **-kuva** (Dsl) = **-kula** 3. **-ky** n (-*tjy* Vrm) tät albuskage. **-kytt** Dsl(Lignell 1851) = **-kula** 3. **-kärr** GötaSveal. **-lera** slags mörkbrun, bördig lera Vg. **-loppa** gråsiska, *Carduelis flammea* Sdm. **-lumra** albevuxen tuva el. rugge av al(busk)ar i kärr e.d. Ul; jfr **-dumla**, **-rumla**. **-lus** viss insekt Sm; jfr alder-fluga. **-lymme** n alsnår Vg. **-löv** användes i VgNb som kreaturs-, i Ög som svinfoder. När allöven var så stora som mus- el. råttöron, var såningstiden inne (HaVgVrm), borde linsådden ske (Sdm), hade ålen börjat gå (SmÖg), hade mörten börjat leka (VgÖgVrm) el. nappa (Vg). **-pigg** = **-kil** Sm. **-pilla** (-*pila* Sk) mycket liten alplanta. **-pinne** avbarkade alpinnar användes som magiskt medel vid signerier, särsk. vid botande av vissa kreaturssjukdomar SmHaBoDslVrm; jfr alder-pinne. **-plugg** = **-kil** Ög. **-purra** förkrympt al Sk. *En ska ente fämna en hel skau* (skog) *får en aleporra* (ordspr.). **-purre** alkotte DslVrm. **-racka** alhänge Sk. ^o*Ja ska pläkka alerakkår å farja påskaäddj* (påskägg). **-ris** särsk. i uttr. *tjöra i aleris* benämning på viss sånglek Ha. **-rissla** (-*re* SkBo, *-ru* Sk) lösgjord algren med långa kvistar Bo; liten kvistig alövad algren, alruska Sk. **-ruling** = **-bolde** Sdm. **-rulle** = **-bol** NkVstm. **-rumla** Ul = **-bol**; äv.: al(stubbe) vars rötter upptill frilagts genom vattenerosion; jfr **-lumra**. **-runne** m 1) = **-bol** SmÖg. 2) = **-dumla** Nk. **-ruska** lövruska av al Sk; liten dålig al SmÖgSdm. **-rås** f Vg; jfr **-kärr**. **-röse** n = **-bol** Ul. **-sidd** = **-dank** Vg. **-siska** = **-loppa** SdmVrm. **-snar** n (SmVrm) el. **-snår** (SmVg-DslÖgUl) el. **-snåre** n (Ög) el. **-snårle** (Ög, IhreS) el. **-snäre** n (BoDsl) el. **-snärje** n (SmHaVg) alsnår, tät alduge. **-stake** (SkBlSmVg) el. **-staver** m (SmVg) alstör; särsk. i ordspr. som minnar om att gårdsgårdsstör av al har kort varaktighet. *Alestake å vejehau^hnk* (videhank) *vara knappast a^uret la^ugt* Sm. **-stod** n el. f (-*sto*) = **-bol** SmÖg; äv.: omfångsrik alstubbe som burit flera stammar Ög. **-stol** el. **-stånd** Sm = **-bol**. **-stör** m = **-stake** VgBoDsl. **-sund** albeväxt källstråk Ög. **-såg** n (Sm) el. **-såk** n (SmÖg) albeväxt kärrstråk, alkärr; a.l.; äv.: tät samling al(busk)ar Ög. **-tita** entita, *Parus palustris*, möjl. äv. om andra mesarter NkVrm. **-trask** n = **-kärr** SmÖg. **-trissa** användes av skårslipare till polering Sm(JELgren). **-trång** n tät dunge av al(busk)ar Sm. **-träsk** = **-kärr** SmÖg. **-tuta** träsko (skämts.) Sk. **-tös** snöspurv, *Plectrophenax nivalis* Nb. **-vigge** = **-kil** VgÖg.

⁷al s (i bet. I f) (a^h Hsl, ^oal Mp) I. [jfr ⁹al] kvickhet, livlighet Hsl(Wennberg); äv.: ”tag”, förmåga Hsl. II. [jfr ⁹ala samt ¹avel] avel, avkastning; slag, släkte Mp-(Augustin).

⁸al adj (°adal Vg(Rz)Gl(Ihre o. därav beroende källor) – uppgifterna är tvivelaktiga; al o.d. SkBl; i ssg (se nedan): a^h- BoSdmNk, a^he- SmVg) [jfr motsv. i da o. no *ale* samt fsv *apal-*] 1) äkta, genuin; sannskyldig,

veritabel, ”riktig”; äv.: idel, ren(a rama) Sk. *En al bone* (bonde) el. *tosig* (tok). (Mitt) i *ala vintårn*. *°Han kām au aelt fārrvede* (nyfikenhet). **2**) i förb. *°al farvåg* (Sk) el. *fārdvåg* (SkBl) huvudvåg, landsvåg; jfr allfar(a)våg. *Dar growwår* (växer) *ente gres po al farvåjj* (tales. åsyftande horors ofruksamhet) Sk.

Ssgr: **al-djävul** om person *a*) ärkedjävul SdmNk; jfr al-barkad 2. *b*) *(a)re-* baddare Vg. **-hora** f Sk. **-kältring** stor skojare Sk. **-tjuv** stortjuv, i hög grad tjuvaktig person SkBo. **-vrak** n som skällsord: usling, stackare Sm.

⁹al adj *(a)l* Hsl(Wennberg) [jfr ³alen o. ⁷al] kvick, livlig.

¹al adjbildande suffix *<-al(I), -ål, -sl(I)* BoDslGIVrmDal-Vb, *-I* Sk) [jfr motsv. i no o. fvn *-all*] = *-ig*; jfr *atal*, *backal*, *blåsal*, *gnatal*, *skadal*, *skyndal* m.fl. Litt.: SEKbo i NysvSt 59–60 s.138 ff.

²al suffix *<-al(I)* Åm) [väl eg. *-antill*] i lägesbetecknande adv o. prep: *-till*, *-ut* resp. *-om*, *-för*; jfr *bakal*, *fram-mal*, *västal* m.fl.

¹ala f *(a)la* o.d. ÖISmUl, *a~* Hsl, *ale-* i ssgr Bl) = ¹al.

Ssgr *(ale-)*: **al-gubbe**, **-käring** alfågelshanne, *-hona* Bl.

²ala f [jfr ⁹ala] avkomma, barnskara. *En hä i ståor gtu* han har en stor barnskara Nb.

³ala f [jfr ¹åla] (potatis)grodd (ej gröda som Rz uppger) Sm.

⁴ala f *(ala* bf Åm) [jfr ²al, ⁵ala; jfr motsv. i finl] yttre könsorgan hos ko; jfr *al-ju* ver (u. ²al).

⁵ala f *(a)al*, *ala* Vb, *alä* o.d. Åm) = ²al 1.

⁶ala f träsko av alträ Sm(Rz); härtill *°alestövlar* träskor med höga läderskaft Sm(JELgren).

⁷ala f selstropp, se ¹årda.

⁸ala f se alun.

⁹ala st. v 6 (VrmHrjÅm; spår av st. böjning i JIVb) el. v 1 (SmHaVgÖgVrmDalHsl—Nb) el. (på grund av sammanblandning med ¹älja) v 2 (Jl) el. ¹alas v dep 1 (DalHslÅmVbLpl) el. v dep 2 (Jl; jfr ovan) *(a)la| (-I-)* e.d. SmHaVgÖgVrmDalHsl, *~s* DalHsl, *a)la| (a-, g-)* e.d. Hsl—ÅmLplNb, *~s* HslJl—Lpl, *älja| (ä-)* Åm—Nb(äv. *ä-)*, *~s* VbLpl, *s)ts* Hrj) [jfr motsv. i fsv o. fvn; jfr äv. ¹⁰ala, ¹älja] 1) (fortplanta o.) uppföda (husdjur), (alstra o.) uppfostra (barn) Hsl—Nb; äv. (föraktligt): låta (lös, loppor) föröka sig o. frodas HrjJlpl. — särsk. *a*) uppföda (spädgris e.d.) utan modersmjölk Vrm. *b*) i absolut anv.: *de går åta una heenn* hon kan användas som avelsdjur Jl. *c*) i pass, överg. i bet.: alstras. *Dä ates Isppe* Hsl. *Dä åtas päniga ti llören å dynja* (i trasor o. smuts) Åm. *d*) i utvidgad anv.: driva (djur, växter) att hastigt växa Sm. **2**) alstra, frambringa (gödselmedel) Mp; äv. överg. i bet.: samla, hoppa; se särsk. förb. **3**) intr (VbLplNb) el. refl (HslVbNb) el. dep (DalHslJl—Nb); vanl. om (vilda) djur o. i sht om ohyra el. skadedjur, föraktligt äv. om människor: fortplanta sig (ofta); ymnigt föröka sig, yngla av sig; som intr äv. överg. i bet.: öka i antal. *Att lusa kan åta se oförvinnelit* (så förskräckligt)! Åm. *Uttån ha nästan börjå åta* Lpl. — särsk. som dep, om rykte: (uppstå o.) breda ut sig Hsl(brd 1722). **4**) fabulera, ”skarva”, ”breda på” Vg.

Särsk. förb.: **a. av sig** ofta fortplanta sig, ymnigt föröka sig VbLplNb. — särsk. *a*) ”ge avel” Mp(Augustin). *b*) om nyttoväxt: ge upphov till el. avkasta (så o. så mycket) Vb. *c*) om ogräs: sprida sig Dal. — **a. ihop 1**) spara ihop, förmera (gödsel e.d.) Åm. **2**) refl (Ög) el. i pass (Åm), dra ihop (till regn). — **a. på 1**) lägga på (ungdjur) JlLpl. **2**) = *a. ihop 2* Ög. — **a. till 1**) genom avel tillskaffa el. samla på sig (husdjur) MpJlLpl. **2**) refl *a*) växa till Hsl. *b*) förbättra sin dåliga ekonomi, få det bättre Sm. — **a. upp 1**) uppföda, dra upp, uppfostra HaDalHsl—ÅmLpl. — särsk.: uppföda (spädgris e.d.) utan modersmjölk Sm-Vrm. **2**) förmera el. föröka (djurbesättning el. trädgård) Sm(Gaslander); äv.: växa snabbt (om buske e.d.) Sm. — **a. ut 1**) refl, ymnigt föröka sig SmHslNb; äv.: sprida sig, breda ut sig Nb. **2**) i pass, om djurras el. växtsort: på grund av inblandning berövas sina karakteristiska (goda) egenskaper, degenereras; dö ut JlÅm; äv. i utvidgad anv., om dialekt, folkseder: utjämnas, läggas bort Åm. — **a. utav sig** = *a. ut 1* (början) DalHslMpÅm.

Ssgr *(a)l-* HaVrm, *a)l-* Hsl, *a)la-* e.d. JlÅmLpl, *ötta-* e.d. VbLplNb; ang. förleder till *al-vån*, se nedan): **al-barn** fosterbarn Hsl. **-björn** (uppfödd bland människor) Hsl. **-gris** till 1 a VrmÅmNb. **-gås** i formen *ataje'ssnan* bf pl tamgäss (kläckta ur vildgåsäggl som ruvats av höna) Jl. **-häv** fortplantningsduglig Hsl. **-jänta** Lpl; jfr *-barn*. **-killing** HslÅm; jfr *-gris*. **-lamm** HslÅmVb; jfr *-gris*. **-mos** f mycket fruktig kvinna el. (däggdjurs)hona Åm. **-slant** (Lpl) el. **-styver** (Åm) slant (vanl. ens sista; äv. den första i en sparbössa) som sparas i hopp om att den skall ”yngla av sig”; jfr drag-styver. **-tacka** tacka som varje gång får minst två lamm (o. därför är ett bra avelsdjur) Lpl. **-vaxen** frodvuxen Ha. **-vån** (möjl. delvis till ⁷al) *(a)l-* Hsl, *a)la-* ÅmLpl, *a)l(-)* Hsl, *ates-* Hsl, *ales-* HrjMp) utsikt till el. hopp om fortplantning (av husdjur el. nyttoväxter) el. tillväxt (av pengar e.d.); äv. konkretare, med tanke på de(t) djur etc. som beräknas skola avla av sig (förmera sig); jfr *-slant* samt *älders-vån*, *äldes-vån*.

Avledn.: ¹alandes *(-näs* Lpl) el. **alandsam** *(-ans-* Hsl) el. **alsam** *(-ts-* Vstm(Iverus), *-las-* ÖJl—Lpl) fruktig, som lätt förökar sig (vanl. om djur).

¹⁰ala v 1 el. ²alas v dep 1 *(ala* e.d. BISMVg, *a)la* e.d. ÖISm-ÖgVstm, *åta* Sm, *ågla* e.d. BISM, *°alas* BISM) [jfr ⁹ala] om svag el. nästan slocknad eld; ofta oper. **1**) intr el. refl, (äter) flamma upp, så småningom (ånyo) ta fart BISM. **2**) i uttr. *°det alar* el. *alas eld* det börjar brinna, det tar eld (i glöd) BISM. **3**) intr el. (i BISM äv.) dep, brinna med svag låga; glöda; pyra BISMVstm(Iverus). *Dä ligger å ala* Bl. *°Kolen ligge o alas* Sm.

Särsk. förb.: **a. till sig** till 1 Sm. — **a. upp 1**) tr, i uttr. *°ala upp det* el. *elden*; äv. i absolut anv.: blåsa eld i glöd, blåsa upp elden BISM; äv. refl. *°Elden (han, det) alar upp sig* (tar sig; ökar) SmÖg. **2**) intr, till 1 ÖISmVg. *Di åke åpp* de (kolen) börjar brinna ÖI.

¹¹ala v 1 *(a)la* ÅmNb, *a~* e.d. UIVbNb, *a~* Åm, *å~* e.d. Nb, *alä* Gl) [jfr ³hala] 1) syna nät på så sätt att man håller

upp det med båda händerna i övre telen o. successivt flyttar händerna längs denna från ena ändan till den andra Vb. 2) vittja (nät – utan att ta upp det – varvid det undan för undan lyfts upp i övre telen) GINb; äv.: på motsv. sätt ta upp nät el. långrev i båten Nb. – särsk. a) i uttr. *‘ala efter nätet* vid vittjande dra fram båten längs nätet med hjälp av övre telen Vb. b) i utvidgad anv.: plocka (av), skumma (av) e.d.; se särsk. förb. 3) i uttr. *ata snejd* vid landning av strömmingssköt: dra upp endast övre telen på ”täljan” Nb. 4) [jfr motsv. i finl] (vid upptagning el. i och för utläggning) lägga ihop (nät, not, långrev) på visst sätt, reda (nät, not) UIVbNb.

Särsk. förb.: a. av 1) plocka (fisk) av nät Nb. 2) skumma av (gräde, flott) Vb; jfr älja av. – a. in reda (strömmingsköten) o. lägga ned i båten Åm. – a. ned ta ned (not) från gistorna o. lägga i ordning (i båten) VbNb; iordningställa o. lägga ned (nät o. telnar i båten) Åm. – a. om rättvända (utlagd not) Nb; reda (not) Åm. – a. upp reda (not, sköt) VbNb. – särsk.: se över (utlagt laxnät, så att det inklusive flötena är i god ordning) Nb.

¹²ala el. **‘hala** v 1 (*ala* Dal, *ale* o.d. Åm, *a’al*, *a’al* Nb, *hala* Sk) [jfr motsv. i da samt ²al] 1) om nötkreatur (kor; i Dal sälls. äv. om kvinna): urinera DalÅm; särsk. i uttr. *hala blo* Sk. 2) sprida ut al (gödselvatten) på åker Nb.

¹³ala v 1 i uttr. *aka säj fram* hanka sig fram, med svårighet försörja sig Nk.

¹⁴ala v 1 (*ala* Åm) i förb. *‘ala på* anv. som maningsrop till häst.

¹⁵ala v gro, se ⁷åla. – ¹⁶ala v befria från groddar, se ⁸åla. – ¹⁷ala v söla, uppskjuta e.d., se ⁴hala. – ¹⁸ala adv se arla.

¹⁹ala interj, i eder som *‘ala dö*, *‘ala (pina) män*, se hård.

alade adj [jfr ⁸al] i uttr. som *en sånn alade* (inpiskad) *kanalje!* Åm; jfr ²alandes, albarkad.

alakäja se akleja.

alamoden el. **alamodig** adj (*allamodi* (-e) e.d. ÅmVbLpl, *alamode* (-ig) Vb, *ala/mod(e)n* e.d. Åm, *‘moen* Vb. Acc. 2 el. acc. 1 på sen. leden) I. försigkommen; tilltagen; överdådig; äv.: besynnerlig Åm; jfr allmodig. II. trött o. förbi; modlös, nedstämd VbLpl.

alamunk m se almycke.

alamärs n [jfr jyll dial *alomars* interj] väsen, ståhej Vg.

¹alandes adj se ⁹ala avledn.

²alandes adj [⁸al] äkta, sannskyldig Åm. *‘E alanes fyllsvyn*; jfr alade, albarkad.

alandsam adj se ⁹ala avledn. – **alapadda** grodyngel, se hal-padda (u. hale ssg).

alappa f (*al-* Vg) tillrättavisning, skrapa.

alare m (*al-* Ul) = ¹al; jfr grå-alare.

alarm el. **alarum** n (*al/‘arm* e.d. täml. allm.; äv. *al~* e.d. SkVgUl, *‘a’(r)m* SkBl, *‘a’rom* e.d. Åm, *‘a’rum* Hsl) 1) larm(signal), vanl. i uttr. *‘slå alarm* SkBIHaVgÖgUl-GstNb. 2) buller, oväsen, bråk GötalSdmNkUlGstHslJl-ÅmNb. *Hä vafst e ubegripepe alarum* Hsl. 3) drasut, räkel Sk.

alarma v 1 1) alarmera Ul. 2) bullra, väsnas, föra oljud SKÖIGIUI.

¹alas v dep se ⁹ala. – ²alas v dep se ¹⁰ala. – ³alas v dep roa sig, se ålas. – ⁴alas v dep gro, se ålas.

albarkad adj (*al/ba’rk-* ÖISm, *al~* Öl, *‘atbarkä* Sdm, *atbaba’rkade* (bf) Åm) [jfr ⁸al; jfr äv. albarkare, anbarkad] 1) ryslig, förskräcklig; oerhörd; ofta i n (el. i formen *al/ba’rkade*) som adv ÖISm. *Han sprang ss albarkat* Sm. *Hon va ss albarkade dumm* Sm. – särsk. a) överg. i bet.: förträfflig Öl. b) som subst adj, i bf: djävulen, i obf: baddare, ”fan” Öl. 2) sannskyldig; ”äkta” SdmÅm. *‘Atbarkä jävel* Sdm; jfr al-djävul (u. ⁸al).

albarkare m (*‘ala/barkar* e.d. VbNb, *~bärkar* Mp, *at/barkar*, *atba~* e.d. Åm, *atbaba’rkar* Nb) [jfr albarkad] 1) baddare, hejare; a.l.; äv. iron. om motsatsen härtill Åm. 2) person som får vårdslöst fram (o. visar liten hänsyn); storljugare Nb.

alben (del av släde) se hård-ben.

albläst (*‘öubläst* Nb(IhreS)) [jfr äl v-bläst] skabb, klåda.

albonit m (*‘i’t* Sk) invånare i el. person från Albo hd.

albosnack n albohäradsdialekt Sk.

albrok el. **albrokel** m (*at/brok* SdmUl, *al~* Sdm, *~brokil*, *ar/brukkil*, (*h)al~* Ul) strandskata, Haematopus ostralegus.

albrott se åbrodd.

albräck m (Sm) el. **albräcka** f (Ög) el. **albräkt** m (SmÖg) (*a’l-*, *a’l-* e.d.) = albrok.

album n el. (i DslVrmHslJl) m (*album* e.d. täml. allm. – särsk.: *al/‘um* VgÖgSdmNkUlVstmJl, *~åm* SkSm, *~om* Sk, *~sm* Mp, *at/bom* BoSdm, *ålbom* Nb, *alb/um* Sdm, *~on* Bl, *~ån* Sm. – Vanl. acc. 1; äv. acc. 2 Sm—BoSdm—UlVstm).

albage se armbåge.

ald el. **åld** f (*ad* Dsl, *åd*, *ad*, *ådq*, *sq* Vrm) [jfr ⁶al] trädet (busken) al. *Anm.* Svanskog i Vrm: *ad* gråal, *åd* klibbal; jfr ²alder 1.

alda se ollon. – ¹alde avkomma, se ¹ålde. – ²alde se ollon. – ¹alder m se ¹ålde.

²alder el. ²ålder el. ¹ålder el. **åller** el. **öller** f allm., äv. (i DslUl—Hrj) m (*al/der*, *al~* Dal, *al~* DalHrj, *ad/der* (sällan *ad~*) Vrm—HslMpJlÅmLpl, *ad~* e.d. Ul—HslJl-Lpl, *a~* DslVrmVstmHslMpJl, *a~* DslUlVstmDalHsl, *a~* Vstm—Jl, *åd~* e.d. VrmJlÅmLplNb, *å~* VrmVstm, *sq~* (sällan *öd~*) VrmDalJl—Lpl, *s~* VrmDalHslHrj, *s/der*, *u~* Åm, *ål/der*, *ål~* Dal, *sl~* DalHrj, *al/ler* e.d. DalVbLpl, *s~* (u~) ÅmVb, *å~* DalVbLpl, *ö~* Vb, *öy~* ÅmVb, *ay~*, *ay~* VbLpl. I allm. acc. 1, sälls. acc. 2) [jfr ⁶al] 1) träd (buske) av släktet Alnus, i sht gråal (A. incana); a.l.; ibland (äv.) klibbal (A. glutinosa); äv. koll. I Vrm har i flera snr noterats *åder* gråal: *aqer* e.d. klibbal (jfr ald); jfr fet-, fröd-, get-, glitter-, grå-, kli-, svart-, vattu-alder. 2) alträ, alvirke; a.l. – Litt.: SFries i NysvSt 37 s. 9 ff., GWidmark 1959 s. 242 ff.

Ssgr: **alder-bark** allm. (där *alder* etc. används); jfr albark. **-basa** lur av albark, använd av vallhjon Dal. **-bjällra** alhänge Gst. **-bol** n DslVrm; jfr al-bol. **-brom** m el. n el. **-bromme** m alhänge Dal. **-byske** n koll., albusk-

snår Hsl. **-bön** (enl. en folklig föreställning ber alen: *bryt ma inte för då btö* (blöder) *ja*) Åm. **-dott** m aldunge Vrm. **-durk** m (<du'sk JI) plugg av torrt alträ (sådana slogs ned i borrhål i sten, fick dra åt sig vatten för att svälla o. därigenom spränga stenen); jfr -kil. **-fluga** viss insektsart, 4–5 mm lång o. grön; lever i alens lövverk Åm; jfr al-lus. **-flått** (<flått, -flått Dal) fästing, *Ixodes ricinus*; jfr -plåt. **-gris** alkotte Dal. **-huvud** dumhuvud, träskalle Vrm. **-hägg** viss trädart (vildhägg?) Åm. **-kil 1)** sprängkil av al, anv. att lossa slipstensblock med Dal; jfr -durk. **2)** i överf. anv. = al-kil VrmDal. **-knopp** alkotte DalGstJl. **-kol** (framställdes för krutbrukens räkning) Dal. **-korr** alkotte Dal. **-korv(e)** m alhänge Dal. **-kota** = al-bolde VrmDal. **-kott** m VrmDal el. **-kotte** GstMp. **-kumra** f (JIVb) el. **-kumre** m (HslJlÅm) honhänge på al; ställvis äv.: alkotte. **-kuva** DslVrm elritsa, *Phoximus aphyta*; jfr al-kuva. **-kvant** (<kvått Dal) m alkotte. **-kvägla** = -knopp Dal. **-ky** n (Vrm) el. **-kya** f (Dal) tätt alsnår; jfr al-ky. **-kängel** (Vrm) el. **-käckla** (<ållerkäckla e.d. Dal) alkotte. **-kärri 1)** tätt albestånd Vrm. **2)** albevuxet kärri UIDal. **-larpa** = -basa Dal. **-ludd** m dunge av albuskar Vrm. **-lumra** stor albevuxen "tuva" i kärri Ul. **-lund** aldunge JlÅmVb. **-lur** = -basa VstmDalGst. **-löv** n koll. Vrm—DalHslÅmNb; jfr al-löv. **-palm** m blomhänge el. kotte på al Vrm. **-pinne** (alpinnar – barkade alkvistar – lades sommartid i tjockmjölk för att hindra surjäsnig HslJl; korsvis lagda alpinnar utgjorde underlag i drickesrostent vid brygd Vrm). **-pligg 1)** kil av alträ Dal. **2)** rövarhistoria Dal; jfr -kil 2. **-plåt** m = -flått Dal. **-ry(a)** f tät dunge av albuskar Jl. **-råk** mindre, försumpat, albevuxet område i skog Jl. **-skog** DslVrmDalÅmVbNb. **-skräka** ljudredskap bestående av en hopvikt alkvist mellan vars skänklor en "tunga" genom anblåsning fås att vibrera, varvid ett skrällande/skrikande läte uppkommer. (A. användes av vallpojkar bl.a. för att skrämman samman getter med) Dal; jfr get-, näver-skräka, gnällsticka. **-sly** n dunge av altelningar Dal. **-slya** alvidja; äv.: altelning DalGstÅm. **-slångra** lång, slank al Dal. **-snår** UIDal. **-sparr** m (Åm—Nb) el. **-sparv** (DalGstVb) gråsiska, *Carduelis flammea*. *Anm.* Till flera sannolikt otillförlitliga bet.-uppgifter tas här ej hänsyn. **-stada** (vanl. i bf) bård av alvegetation längs havsstrand Vb. **-stil** m (<styl Hsl) versaler använda av vallhjon vid ristning av namn e.d. i bark. **-stol** samling (smärre) alar upp vuxna från samma rot MpJlÅm. **-strand** albevuxen strand Åm. **-strut** = -basa Dal. **-stör** VrmGstÅm; jfr al-stör. *Ødderstör å wijåhank räck så länge som åre är langt Åm(IhreS)*. **-tada** frodigt gräs som växer under alar Dal. **-teta** entita, *Parus palustris* Mp. **-tvilla** gråsiska, *Carduelis flammea* Vb. **-tvint** slags tätting (okänt vilken art) Åm. **-tätting** = -teta Gst.

³alder se aldrig.

aldon m, f el. n (<aḡon BoDslVrm, aḡon Dsl(i bet. 3)) [jfr no a] 1) natur Vrm. *Hstt å ett jur fulje-sin aḡon*. – särsk. överg. i bet.: vana, sed Dsl. 2) gry, art Vrm(IhreS); anlag, egenskap, karaktärsdrag Bo. 3) [jfr ⁵alig, al-

mask] ihärdighet, strävsamhet Bo; ambition, driftighet Dsl.

aldra v se ardra.

aldre (öltre) n (<ö(y)ller, äy- e.d. Vb) [jfr ²alder] aldunge, alskog; alträ. *Han hamne bak öllre* det gick på tok för honom.

aldrig el. **aldrin** el. **³alder** el. **aldro** adv <all(d)rji (a-, a-) täml. allm., ~ig o.d. sporad., ~e GstHsl och f.ö. sporad., *åll(d)ri* o.d. SkBlÅmLplNb, *öllri* Sk, *alleri* o.d. UIDalGstHsl, *alli* SmHaÖg, *ar(r)i* (a-) Sk—Vg, *ai* o.d. SmVgVrm, *ajji* ÖISm; *all(d)rin* ÖISmÖgUl(brd 1739); *alder*, a- NVDalHrj, *sll(d)er* VDal, *aller* (a-) o.d. NVGö-talSvealNorrl(ej HrjNb), *åller* o.d. Åm—Nb; *oldru*, *sldrs*, *older*(å), *åldär* o.d. Dal. Acc. 2 allm. *Anm. 1.* På Gl o. i Dal(Ovansiljan)Hrj enbart *-ld-*; f.ö. *-ld-* nästan bl. vid sidan av allmänare *-ll-* (resp. *-r(r)-* e.d.); från skilda håll uppges *-ld-* vara yngre. *Anm. 2.* Formerna *°aller* förekommer inom SvealGst numera i NVrmDalNGst; i ä. källor utom från DalGst äv. från SdmNkUIVstm) 1) om tid: inte någonsin; allm.; efter negation: någonsin, någon gång Dal. – särsk. a) med tillagd (förstärkande) adv bestämning o.d., t.ex.: *°a. någonsin* (el. *nånstin* o.d.); allm. *°A. i livet* el. *i* (el. *på* el. *för*) *tiden* el. *i världen* mer el. mindre allm. förekommande. *Allri i min ska'ppta ti* Sm. *Aldri nåkstns i våḡns doḡm* Gl. *°Allri i våḡnäs dagar* Dal. *Aller å int daḡ hålla* (då heller) Jl; likn. från Sm. *°A. mer* allm. b) i ellipt. utropssatser (uttr. för häpnad, klagan e.d.); spr.st. *Ja har allri saḡit* (sett)! Ha. *Alleri ma'kan!* Ul; motsv. från Gst. *Åldär, åldär ukän itå* (vilken hetta)! Dal. *°Å alleri!* Gst. c) mer el. mindre emfatiskt (sällan i förb. *°a. någonsin* o.d.), omedelbart före subj (SkSmVgBoGlÖgUIDalGstÅmLpl) el. *°att-sats* e.d. (SkSmÖgSdmVrmUIVstm). (Jag tjänade på en gård) *såm allri ja fikk tragg* där jag aldrig fick banner Sk. *Allri va* (vi) *ha hadd* (haft) *na läpper pa siste trætti å'ra* Åm. *Allri att vi lånbytte håspånnen!* Vstm. d) i förb. med vissa verb (som *minnas*, *tro*, *veta*) o. negerande innehålllet i följande bisats; täml. allm. *Ja ved allri ja ha sett-nåm* (honom) Sk. (När han såg på henne) *°töcke han allri han hade sett e grannare tös* Dsl. *Allre ja minns dsm hadd en duk på bo'vs* (i mitt hem) Gst. e) överdrivet, som uttr. för besvikelse el. irritation e.d.; allm. *Akk, han va allri, allri humma* (hemma) Sk. *°Den hong* (hon) *geck allri na* (när) *hong kom* Sm. f) med försvagad tidsbet.: inte i något fall e.d.; spr.st. *°Skinne å al(d)ri minner än då rækker övver kalven* (ordspr.) Vrm. (Tjurarna) *°vart allri så stor då* Dal. g) subst, i det adv uttr. *°sankt aldrig* Gl; jfr aldrig-måss(a). *Då lär skej* (ske) *sant aldri, då. 2)* som (vanl. förstärkt) negation (ä. med tillagd adv bestämning): överhuvudtaget inte, alls inte, omöjlig, sannerligen inte e.d.; just inte; inte; allm. *°De å maunga som troer att Lillniss* (dvs. maran) *ari finns te* Sm. *°Han konne allri pau joern begriba* (hur han skulle bli kvitt skulderna) Ha. *°Han å allri rätt slug* Ög. *Ja vet ai um vi kan tjöra inn kløven i msḡ* (, vi har så dåligt med arbetsfolk) Vg. *Ja vet ari* (just inte) *de' Ö!*; motsv. från Vg-

Dal. *Äller är e fsl du ssm ha jott ä* (det)? Åm. – särsk. a) följt av 'en (i sht som ob art i förening med subst): inte en enda; nästan allm. *Aldri äjn* Bl; motsv. från VgNk-UIDal. *Allri-n fellig ha ja i da* Sm. *Allri ett ok ho sa'a* Bo; motsv. från spr.st. Ofta i uttr. som 'a. *ett dugg el. fän el. grand el. smul el. tecken* inte det minsta. °*Ari ajitt sla* (Bl), *aller i gryn* (Jl) ds. – äv. omedelbart följt av subst Götal(ej BoGl)SvealHsJIVb. (Har jag brev i dag? –) *Nä ä, dä va qi lapp* Vg. °*Han sa allri ok* Nk; motsv. från SkBlSmVgÖg—VrmDal samt (med s i bf) VstmJIVb. *Allri grann* Vrm; motsv. från SkÖIVgNkHsl. *De e allri gra'ona not* (noga) Sk. b) i förb. 'a. *ingahanda* (sller i'ngan Dal) ingenting alls. c) i förb. 'a. *ingen* o. 'a. *ingen* se aldrig-ingen resp. aldrig-ingen. d) i förb. 'a. *någon* (äv. som ssg: 'a'nsken o.d. Vg) el. *någorhanda* (DalHsl) alls ingen (inget); spr.st. *Allrinsket skvaller vet ja u'mm* Vg. *Allri ns's slag* (Vrm), *alleri nå'* o.d. (Dal), °*allere näran* (Hsl) ingenting alls, inte det minsta. °*Dä jekk opp i allär na'* det gick om intet Åm. e) framför superlativer. *Allri dä bittssta* Gst; motsv. från spr.st. *Aller de minste* Jl. f) i förb. 'a. *aldrig mer än* (alle-männ Hsl) knappt, nätt o. jämnt. *Dä ä allemänn dä synns* (om litet sår). Särsk. överg. i konj: just som. 3) i vissa concessiva förb. a) 'a. *aldrig den vem el. vilken* det än må vara VgNkVstmDal, o. 'a. *aldrig det vad det än må vara*; vad el. hur mycket som helst GötalSveal; äv. i förb. 'a. *det så* = 3 c Vrm. *8m du mötär allär dä'nn, så skä du int vända* Dal. (Den hunden blir man inte av med) *äm man jårr allri de' ve han* Sk. °*E* (det) *får du-nte för aldri de* Ul; motsv. från GötalDal. *8m kån* (karlen) *ä allri dä' se stor* (så dödar lon honom) Vrm. – särsk. med förbleknad bet.: *Inte ... på allri dän da'* (Vg), °*inte ... på aldrig dä* (Vrm) inte på mycket länge. °*Som a. det* (el. *den*) hur – som helst, som tänkas kan; som bara tusan SkSmHa-BoNkVrmDalMpÅm. *Di fore så illa sām allri dä'* Sk. °*Hä* (det) *ä säkert söm aller hä* Åm; motsv. från Ha. (Kallt var det) *ssm allä dä'nn* Dal. b) 'a. *aldrig dit* (Sm) o. 'a. *där* (SmDal) i förb. med föregående 'om: vart – än resp. var – än. Åm *tjaryan* (kärningen) *jekk allri dit, så dro hon ba(r)nuggana mä säj* Sm. c) 'a. *aldrig så hur* – som helst, än så; allm.; äv. i absolut anv.: hur mycket som helst, aldrig så mycket; i förb. med föregående 'om o.d. äv.: hur – än SkBlSmVgDalJl—Lpl. *Allri så fitt ett stittje* (fett stycke), *så e dar nån tjertel* (körtel) *ve-d* (ordspr.) Sk. *I fsssta gryniq ä ja vaken, sm ja ä allri så trs'tte* Sm. *Int fs* (för) *allri så myttjy* Dal. (Vi fick vara ute) *äm de räjna allri sä'* Sk. °*Om karra var aller se ovänner, se komme* (kom) *alle tjäringer sams* Åm. (Du skulle inte kunna) *fast du edd aldri so' buqri dig a'ð* hur du än bure dig åt Dal. – särsk. 1) med 'a. *aldrig skilt från så* Gl. *De håjr han inte, um däq aldri skrä'jart* (skriker) *så mike*. 2) i förb. 'a. *så litet* i konj anv.: det minsta SkBl-ÖlSmÖg. *Ja vakna tvätt* (vaknar genast), *allri så lite ho* (dvs. åskan) *mullra te'* Ög. 3) med förbleknad bet., för att ange en (mycket) hög grad e.d.; spr.st., mera allm. i Åm—Nb. *Ja ha-nt sitt ena* (henne) *på allre så länje* Gst;

motsv. från spr.st. *Hä vaftt alle-ge myttje* över det blev en hel mängd över Vb. °*Hon var se* (så) *säker ssm aldre se, att etc.* Åm; jfr 3 a (slutet). d) 'a. *aldrig sådan* hur(dan) – som helst. Åm *de va allri sånt vär* (väder) Sk. °*Åm e vuri* (vore) *allri sånn hög härre* Ul. e) 'a. *aldrig än det* = 'a. *aldrig det* (se 3 a) UIDalMpNb. (Han skall ha sitt fram,) °*va de aldri än de så tokit* Ul; motsv. från Dal. (Det bekommer honom ingenting) °*om än it aldri en he* hur mycket han än äter Nb. (Hyndan gläfst) *ssm aldrig en dä* Mp. f) 'a. *aldrig än slik* = 3 d Dal. (Jag vore inte rädd för honom) *fast 'n wä'r aldrig än llajk*. g) 'a. *aldrig än så* = 3 c DalGstHrjJlNb. *Han må va aller an så fattig* Jl. (Du får det inte) *um du sähe* (tjatar) *alde-ñ* (el. *aldrig en*) *ss' Hrj*. *Aller* (el. *aldrig*) *an så lääq* mycket länge Jl; motsv. från Dal.

Ssg: **aldrig-ingen** pron o. adv 1) pron <a'Il(d)rigen Sm-VgSVÖg, sporad. i övriga Götal; äv. a'Il-, a'r-, a'rr~ Sm, a'~ Vg; n, särsk.: a'nte Sk, °arinte Bl; äv. som två ord Dal) aldrig någon; alls ingen, inte en (enda); a.l.; efter negation: någon alls Bldal. *Trsll, dä ha ja ariqa sitt* (sett) Sm. *Dä vaftt* (vet) *allriqen hure dä går* Vg. *E dug að o'lder i'ggå* (dat) det duger inte till någonting alls Dal. *Aldriqen enda* Öl; motsv. från SmÖg. °*Arriqät dogg* (Sm), °*alldringet fnask* (Ög) inte det minsta. *Ja lod om a'nte sla* (låtsades om ingenting) Sk. (Sedan) °*brydde han se inte om arinte sla* (någonting alls) Bl. 2) adv <a'Il(d)rigen SmÖg, ~a, a'lliq/e(n), ~a Ög) = aldrig 1 (Ög), 2 (SmÖg). *Dä fikk en allriqen beta't för Ög*. (Hon) *sa allriqen ok* Sm. *Alliqen en fättt* inte en enda stjärt (dvs. fisk) Ög. **-ingenstads** el. **-ingenstädes** el. **-ingenstäns** adv <a'iqa/stass, ~stäss o.d. Vg, *allriqenstäns* o.d. SmÖg) aldrig någonstans, ingenstans alls. **-ingen**ingenting pron o. adv <a'Ilrigeniqig o.d. VgÖg, °arr-, a'~ Sm; äv. som två ord Dal) 1) pron, aldrig någonting, ingenting alls; a.l. °*Dä blir allringenting vigtt, utan dä ä ns lite likt* (ordspr.) Vg. 2) adv, absolut inte Dal. *Allsr ipenti'qj jä kan bigrip var dsm ska vara*. **-mäss(a)** (<°allrimässa Nk, a'llri/mässe, a'~ Vg, a'ldrismäss(e) o.d. HaBo, äv. °allermessa bf Jl, a'lles/mäss, ~mess Bo) i uttr. som 'det blir till a. (el. a-n) i fråga om något som beräknas aldrig komma att ske; a.l.; jfr aldrig 1 g. (Det blir väl av) *te allrimässe, ns-qi k'køppe-švina* (klipper svinen) Vg; motsv. från Ha. *De bli-te aldrsmäss afta* Bo. **-mässdag(en)** = -mäss(a) VrmDalJl. **-någon** se aldrig 2 d.

aldskrika f se ollon-skrika.

¹ale m [jfr ²a1, ⁵ala] 1) med gödsel bemängd (kreaturs)urin Sm(JELgren); äv. i ssgn nõt-ale; gödselvatten Ha-(Möller); äv.: gödselmust SHA.

²ale m [jfr no a] i ssgn furu-ale kärnved av fur Bo.

³ale m el. ⁵al m <-gri, a'kø Dal, a'ka Hrj, a'ka, ja'ka e.d., äv. -ja'k Jl] [jfr motsv. i no samt fvn *alr* syl] 1) käpp (spetsad i åtm. ena ändan) att hänga upp kött (fläsk, korv) på för torkning (rökning) o. förvaring; oftast i ssgn kött-ale; a.l. 2) slags nästicka Dal.

Ssg: **al-hång** n <a'öhagg NVDal) vanl. i bf: partiet kring upphängningshålet i torkat kött.

⁴ale m grodd (på potatis e.d.), se ¹åle. – ⁵ale m ugnsbotten m.m., se arel.

⁶ale n (<ale el. ale, ale Sk—DslÖgNkDal) [jfr ⁶al] vanl. i fråga om klibbal 1) koll., al(skog) SkBlSmHaVgÖg. Ve *fölanna* (sjöstränderna) *bruka dä väksa ale* Sm. 2) al-dunge, samling albuskar Sk—Vg. 3) alvirke, alträ Sk—BoÖgNkDal; jfr glo-ale.

⁷ale el. **alingen** interj [till varda v] i uttr. *uff a`ve* el. *a`ve* o.d. (ÖlSmÖg), *yff a`vippen* (Ög) usch, tvi vale.

aledans m (<a`ve- Bo) stoj, oväsen (av barn).

alek m (<a`lek Ha) [jfr ²al] gödselvatten.

aleke m se åleke. – ¹alen se aln.

²alen adj (<aven Hsl, ²alen Nb(Renmarck)) [jfr ⁹ala, ¹alig 1) uppfödd, fostrad Nb(o. i ssg)Hsl; jfr god-, hem-alen. 2) välfödd HslNb.

³alen adj [jfr ⁹al, ²alig] om häst: kvick, livlig Hsl.

alepese s slags segelbåt (väl hemmahörande i Ale hd) som fraktade virke från Vänern till Göteborg Bo.

aleraling m (<a`veralig Ög) [möjl. till ⁸al] övernaturligt väsen som förvillade folk i skogen; äv. om stor o. grov karl; jfr algast.

alesvån f se al-vån (u. ⁹ala).

alfet m (<^oalfit Gl) skärfläcka, Recurvirostra avosetta.

alfetaäl m (<a`ltaät Hsl) vanl. i pl, sockenboöknamn på Alf-ta-bornä.

¹alg el. **alge** m (<alj, ^oalje Vb) [jfr motsv. i finl] hane av vikarsäl.

²alg m (<alg Sdm) slags gräs.

alga v 1 (<a`alj Öl) skrika, ge hals.

algast m (<a`l- Sdm, a`le- Vg) [möjl. till ⁸al; jfr no dial *aligast*] 1) gast (spöke); äv. om barn som ropar högljutt Vg; jfr aleraling. 2) räkel, ”humlestör” Vg. 3) vresig person; äv. om svårhanterligt arbetsstycke Sdm.

algro s spätt gräs Vrm(ej Vb som Rz uppger).

allick se hallick.

¹alig (-ot) adj (<al/i(er) o.d. SmHa(äv. -l-)Vg(äv. -et)) [jfr ⁹ala, ²alen, avlig 1) om gröda: frodig; a.l.; äv. a) om mark el. jordmån: växtlig SmHa. b) om ungdjur: som tillväxer raskt SmHa. 2) om människa: välfödd, fet Ha.

²alig adj [jfr ³alen] om person: frisk; munter Ha; karsk Vg.

³alig (-ot?) adj (<^oali(g) Sm, *alet* n Åm) [jfr ²al 1) i n sg: blött (på marken) av gödselvatten Åm. 2) om mjölk: som har smak av kospilling Sm; jfr nöt-alig.

⁴alig (bl. -ug) adj (<atug Hsl, *gto*, *ölu* Nb, *stu* Lpl) [jfr ⁹ala med ssg o. ²alen] om djur: 1) blott som sen. led: fostrad Hsl; jfr god-, ill-alig. 2) tam, trygg, tillgiven LplNb.

⁵alig (bl. -ug) adj [jfr aldon, almask] arbetsam; ihärdig. *Han e atu te å knoog* (knoga) Vrm.

-alig se onardig, vanardig.

alika el. **aleka** f (<al/ika e.d. Sk(äv. -itja, *allitje* e.d.)-BlSmHaDal, -eka e.d. SkBlSmVg, *allikka* Ul, *atike* Sm. Acc. 1 SkBlSmVg, acc. 2 SkBlSmHaDal) 1) kaja, Corvus monedula SkBlSmHa. 2) i utvidgad anv. a) ned-sättande om kvinna som är dum o. tillgjord, utspökad,

högfärdig e.d. SkBl. b) i uttr. *full som en a. stupfull*; a.l. 3) = ¹al Sm.

Ssg (<a`like- etc.): **alike-dans** i ordspr. *de e-nte får spera å komma i alikedans* (jfr: sparv i tranedans) Sk. -lynd m kajflock Sk. -pytta kaja Sm. -rede m (<-raije, -räije, -ridde e.d. Sk) kajbo. -sång äv. om dålig sång Sk.

alikante s (<llekant Gl) blandning av olika rusdrycker el. matvaror, särsk. sådana som hopsamlades i gårdarna av klockare, båtsmän, studenter.

Ssg: **alikant-suppa** blandsoppa; soppa kokad på småskuret kött Gl.

¹aling m = ¹al Ul. – ²aling se alun.

¹-aling [jfr ⁹ala] se nöd-aling. – ²-aling se vanarding.

alingen interj se ⁷ale.

aljas v se argas. – **aljer** s se ål-ger. – **aljera** se agera.

¹alka f (<-l- VgBoSdm, -l- Ha) 1) tordmule, Alca torda (på västkusten äv.: sillgrissla, Uria aalge); a.l.; jfr klamp-, klubb-, kluns-, sill-, snip-, trubbal-alka m.fl. 2) i utvidgad anv. a) öknamn på Hälleviksstrands-bo Bo. b) som skällsord Sdm.

Ssg (<a`lke-): **alke-knot(t)** m = -kung Bo. -kung 1) alkekung, Alle alle BoSdm. 2) alkanne Bo.

²alka f [jfr ⁴alka] våt o. halkig lerjord; smörja Dsl; i ssg som a`lkevuñ smutsig, a`lkåsa smutsaktig kvinna Bo.

³alka f (<a`l- Bo) [jfr ⁶alka] kinkigt o. besvärligt barn.

⁴alka v 1 (<a`l- BoDsl) [jfr motsv. i da o. no; jfr äv. ²alka] pulsa (trampa, klafsa) i dy (ävja, smörja); med stort besvär arbeta i uppblött jord (lera); a.l.; äv.: kajka (o. ro el. segla), kava (o. simma) Bo.

Särsk. förb.: a. **upp** i p ptp *uppa`lka* om väg: uppblött, dyig, halkig Bo.

⁵alka v 1 (<a`lkä Hrj) baxa el. flytta en stor sten med spett.

⁶alka v 1 [jfr ³alka] mest om barn: vara kinkig o. besvärlig Bo.

Avledn.: ¹alig (bl. -ot) adj kinkig o. besvärlig Bo.

²alig (-ot) adj [jfr ²alka 1) om mark, väg: uppblött, dyig (o. halkig) o. därför svår att arbeta i el. gå på BoDsl. 2) om väderlek el. syssla: våt o. besvärlig Bo.

alkohol m (<lkâhâl Åm, *alkâho* ÅÖg, *alko/ho* ÅNb, -hs`l Vstm, *alke/hs`l* Sm, -hå`l Sk, a`lkeho! Ha).

¹alkoran m [jfr SAOB *kurans*] i uttr. (vara) *pa söyn alcoran* iakta ett gott uppförande, uppträda med hyfs Nb(Renmarck).

²alkoran s (*alkora* n Nk) viss svartkonstbok.

alkula, **alkuse**, **alkutta**, **alkuva** se ⁶al ssg.

¹all f, i Sk äv. m (<all SkVBISHa) [jfr ⁶al] klibbal.

²all adj (<all, a- e.d. BlSmÖgSvealGst—Lpl, å- DalÅmNb, s- DalHslMpÅm) nästan bl. predik; jfr allna, alskas. 1) om förnödenhet, förråd e.d.: förbrukad, slut SmVgNk-VrmDalNorrl. 2) i fråga om tid: förliden, gången BlSm-VgSdmUIVstmDalHslJl; om glädje, predikan, syssla e.d.: slut, förbi, över, till ända; slutförd Ög—UIHslVb-LplNb; jfr blå-all. 3) om människa: död SmVgVstm-DalHrjMpJl, särsk. i föraktlig mening SdmUIHsl; om djur: självdöd SdmNkUIVstmGstHslHrj; jfr själv-,

sten-all. – särsk. i uttr. *⁴det är allt* (Ög) el. *⁴det är (vart) allt med ngn* ngn har avlidit (SmÖgDalJl), det är (blev) slut (med ngn) (VstmMpJlÅmVb). 4) vanl. om människa: utmattad, uttröttad, förbi av ansträngning Sveal-Norrl; jfr mol-all, utall. – särsk. a) kraftlös, matt, trött BIVrmDalHrj—Nb; jfr kvälls-all. b) utsliten, utlevad Lpl.

Ssgr: **all-fallen** om person: matt, slut Dal. ¹-**mäktig** utmattad, kraftlös Åm; jfr allsmäktig II. **-skov** n el. **-skuss** n stund av trötthet o. mattighet; äv.: tupplur Mp.

³**all** pron adj ⟨m-f: *all*, *a-*, *a-* e.d. nästan allm., *åll* Nb; äv.: *åll* SkDalÅmVb, *oll*, *sl* Dal, *öll* Sk; äv.: *a'ller* (*allå*, *allå* e.d.) BISMHaVgÖg; n, särsk.: *-llt* NUL(sällan)Hsl—Lpl (på sina håll jämte *-llt*), i NHaBo äv. *all*, i Bo äv. *al*. *Anm.* I Sk används *allt* på sina håll äv. vid s i m o. f. I vissa dalmål delvis bevarad person- o. kasusböjning (jfr Levander 1909 s. 54); i sg f.ö. följande former, delvis blott i vissa uttr.; i m, ngn gång f, (attr): *allan* e.d. GötalVstmDalHslNb, *all'n* e.d. Åm, *allåm* Vb; i f (attr): *alla* BISMGl, *alle* BIDslVrm, *ölla* SkBl, *ållar* Nb, *allåm* Dal; i n (subst): *allo*, *-å* SkSmVgGlsdmNkVstmVb, *allå*, *-e* e.d. SmVgGIdalHrjÅmLpl, *åll* Nb, *⁰allone*, *-a* Sm(JLgren); (attr): *a'llåm* (väl eg. pl; jfr mom. 5 b) Bo. – I pl äv. enstavig form (*all*, *åll* e.d.): attr, i n SkÖl-SmSdmGst, i m, f, n GlÖgUIDalJl—Nb; subst, i m, f, n Jl—Nb; i vissa uttr. (attr), vanl. i m: *allan* e.d. SmVg-SdmNkUIVstmDal(o. bl. i n)Jl el. (vanl. subst) *allåm* e.d.; täml. allm. *Anm.* Utr. i *all sin dar* innehåller trol. ursprunglig sg-form) 1) i sg, attr *a*) vid s i bf (el. dem pron med underförstått s), ofta vid ämnesnamn el. koll. (som mjölk, säd, ved, fisk, folk): hela mängden el. förrådet e.d. av resp. samtliga, var o. en av hela (mängden); äv.: den myckna Götal(ej Gl)SvealGst—Lpl; äv. (vid s som betecknar ett område e.d.): hela GötalSvealJl; äv. vid abstrakter BISMHaDslSdmDalGstHrjJl. *All(t) joren* (åkermarken e.d.) Sk, *⁰ollan issan* (denna) *lanzändan* Dal(Prytz), *all tänkt* hela det (till gården hörande) odlade området Jl. *All byssens svin* hela byns svin Sm; motsv. från Sdm. *⁰All väten kring* Ul. *All väten åmm* i alla tider Gst. *⁰Över all världen* Vstm. *⁴Gå* el. *vara all värld(s)ens väg* SkGlÖgUl; ofta i utrops- o. frågesatser som *⁴kors (hur, vad) i all* (el. *allan* el. *alla*) *världen* etc. SkSmHaDslÖg—Vrm. – *Alla fyllna* (skulden, ansvaret) Bl, *all ampen* den myckna ängslan el. oron Jl, *⁰all agen* (ansvaret) Gst, *all röepa* (krattningen) Dsl. – särsk. överg. i bet.: uteslutande, bara. *Gå aller väjen* Vg (dvs. utan att gena e.d.). b) vid s i obf, ämnesnamn el. koll. = motsv. u. 1 a ÖgDalHrjMpJlÅmLpINb. Ofta vid s (ibland föregånget av poss el. dem pron) som betecknar tid, väg el. område e.d. *⁰All dag* (Dsl), *ållan da* (Nb), *i all dag* (*natt*) e.d. (BoDslVrmJl) hela dagen (etc.), *allåm natt* (hela natten) Dal. *I all min (sin) da* i hela mitt (sitt) liv SkÖlSmÖg; jfr nedan. *Han e låpp såm all vå-dag* (om lång karl) Ul, motsv. från Gst. *All tid* (Sk; jfr alltid), *i all ti* e.d. (BoGl), *i allan ti* (Dal) alltid, i alla tider. *⁰All vät* e.d. (UIHsl), *i all vät* e.d. (VrmUl) alltid; hela livet.

– särsk. i utrops- o. frågesatser som *va i all vät* (Vg) el. *⁴vad (hur, kors) i allan dag* el. *tid* el. *stund* etc. (SkBISM-HaVgÖgNb) el. *⁴i all min (sin) tid* (GötalSSveal) el. *⁴i all sin (min) dag* etc. (GötalNkGst); jfr 6 A b. – *All väg* (äv. uppfattat som ssg) Gl; motsv. från ÖIÖSmVgÖg—UIGstHslJlÅm hela vägen (i Ul äv.: hela tiden); äv.: överallt, alltigenom. *All väj ijönem* ds. Ög. *Dåm rodde allan å* Hsl. – (Han har varit) *över all jot* överallt på jorden Åm. *⁰Då ha rängne sa all jot flyt* ("hela jorden" flyter) Åm. *All mark* (hela skogen) Jl; *all aker* (Vb), *all åkrjot* (Lpl) hela åkermarken. *⁰Um* (kring) *allan skog* Gl. *I all (min) krupp* Gl, *i åll kråpp* Nb, *ömm* i *allåm krapp* e.d. Vb, *ont te (i) all min kråpp* Lpl.

2) i sg, adj *a*) predik; hel o. hållen, i sin (etc.) helhet (överg. i adv anv.: helt o. hållet; jfr ⁴all) SmBoVstmDal-ÅmNb. *Rompen legger a'll i e'n krull* (knorr) Bo. (Han fryser så han är) *sl stel* (stel i hela kroppen) Dal. *⁰Han å ssm han itt vøre* (vöre) *all tell* (om sömngångaraktig person) Åm. (Jag är sjuk) *a'll'n ijönig* (igenom) Åm. *Ho darrå åll o ådåll* hela hon darrade Nb. b) full (av), helt betäckt (med) ÅmNb. *Hoη va all i blåner* (full av blåmärken) Åm. *Våra åll i lajri* (helt nedsmutsad med lera) Nb. c) i uttr. *⁴all* (Hsl) el. *allt* (DalGstHslJl) *med sig* o. *⁴all* (HslVb) el. *allt* (DalHslLpl) *vid sig* predik; hel o. hållen, i sin (etc.) helhet; överg. i den adv bet.: helt o. hållet, alltigenom, i alla avseenden; a.l.; jfr 5 b slutet. *Ja ha ont a'llveseg* Vb. *Han ä-n Jlarver allt mä säg* Hsl. *Gåη* (gården) *va f'in allt mä se'g* Jl. *⁴N hann* (den här) *tröjja ä trasi allt vä sä'g* Lpl.

3) vid s i obf sg: varje, all slags, av vad slag som helst, vilken som helst; allt vad (så el. så) heter; all möjlig; (i GötalSveal) ofta vid koll. el. ämnesnamn; nästan allm. *All mad e jo föesvara* (livsmedel) Sk. *All snåhlet tar en feten änne* Sm; likn. från Nk. *⁰Må pengar kan di skule* (skyla, dölja) *all skid* Bo. *⁰Ör all laid långt avlägset* Gl. *⁰De bler-l nån rå när all rå ä ute* Sdm. – Äv. med underförstått s: *Då likar vann* (var och en) *sinn mat, å damme* (därför) *blir aller äten* Vg. – särsk. i vissa förb. o. uttr.: *⁴allt slag* (i Sk äv. som ssg) allt möjligt; (av) alla sorter; äv. överg. i bet.: allting SkHaVrm; allt slags (skoj e.d.) SkHa. *⁰Fänad au ölt slav* Sk(brd 1745). *⁴Allt slags* allt el. alla slags (saker e.d.) Bl. – *⁴all sort* (av) alla sorter; allt möjligt VgÖg. *Fisk å alle-sstt* Ög. *Ja kan jära all sått* (allt möjligt) Vg. *⁴All sorts* allt slags (frö e.d.) SmÖg. – *⁴all möjlig* spr.st. *Allt möjlit frat* (bitande insekter) Sdm. – *⁴för all del* (allm.) el. *⁴för allan del* (SkBl-SmVgSdmUIVstmGst) el. *⁴för all den del* (SmHaVgBo-Vrm) anv. för att ge mera eftertryck el. affekt åt uppmaning, begäran, svar e.d.; a.l.; stundom äv. som hövlighetsformel: jag ber. – *⁴på allt sätt* (Gl) el. *⁴på allt vis* (SkÖg) på alla sätt och vis.

4) vid abstrakta s i sg: full; mycket stor; ren, idel Götal-SvealVb, i uttr. som *⁴till all lycka*, *⁴med all makt* el. *kraft*, *⁴med all flit*, *⁴av all ledhet*. – särsk. i uttr. *i a'll* (Vrm) el. *a'lle* (Dsl) *ve'ssa*, *te all vessa* (Vg), *för a'lle go ve'ssa* (Vrm) alldeles säkert, med visshet, under alla för-

hållanden; jfr motsv. i no dial samt allgodvissa o. alle-visst (nedan u. ssg).

5) i n sg, subst; äv. i förb. med adj el. pron el. som bestämning till pron: allting, allt möjligt; alltihop, det hela; vart o. ett; ibland äv. för att uttrycka myckenhet; allm.; genom ^ooch förbundet med föregående ord: (och) (allt möjligt) annat sådant, (och) allt vad därtill hör, (och) allting; täml. allm.; jfr allting. *Brennevin å salt de jelpår får allt* (ordspr.) Sk. *Hundan vet va di heter allt* Ög. *Sânt menns ja allt* Sm. (Han är tjuvaktig) *å gu' vejt a'llt* JI; motsv. från Vrm. *Ve ta ju allt båtfe jofa* (all vår bärgning ur jorden) Lpl. (De hade sett honom) ^ose säkert som allt (Vrm) el. *se sant sëm allt* (Vb). (Han snattar) *så allt går i ett* Bo. *Va allte* (eg. väl vad allt av) *tråpär!* så mycket päron Sm. *Komm sta allt* när allt kommer ikring JI. *Ippen fekk allt å ippen voft utan* (i fråga om sorg o. bekymmer) Åm. *Där va ohyra å allt* Sdm. (Kolmilan) ^ova klubba (klubbad) *å allt* Dal. *Fö de å allt* förresten, för den delen Bl. – särsk. a) bestämt av relativsats: allting, allt vad det vara månede; det hela; i förbindelserna ^oallt (som) etc. el. ^oallt vad allm., ^oallt det etc. SmÖgNkDalNorrl el. ^oallt det som etc. DalNorrl. *De e allt ja ha vatt dä* ÖI. *Hä vill int i' (jag) fsr allt ä te* (för ingen del) Dal. ^oDe jalp allt ssm ti krappen komm allt kroppen får (av föda, smaklig eller ej) är nyttigt e.d. (ordspr.) Lpl; i förb. ^oallt det el. vad äv. överg. i bet.: så länge (som) Sk. (Han har gått där o. trampat) *allt de ja kan migs*. – ofta i uttr. ^oallt som är el. var (SmDslUIDal-Norrl) o. ^oallt det som är el. var (DalJIÅmLpl) allting, allt möjligt; alltsammans. *Tog än (han) allt ssm va?* Dal. ^oAllt hä sëm haffs (används), *hä skaffs* (nöts) Åm. *Hon flvittär å skratt* (fnittrar o. skrattar) *åt allt sëm är* Lpl. *A'l sum ä allnog* (så), hursomhelst (så) Bo. – ^oallt, ^oallt vad o. ^oallt det ofta adv i bet.: så mycket (som), det allra mesta (som). *Sen spragg ho allt va ty å remma hull* (inåt skogen) Sm. *Gno nö* (ligg nu i) *allt va-ðu ämmänste* (någonsin) örker Ul. ^oNär katten sitter i spisen å spinner, *gnager rättö* (rättorna) *allti di hinner* (ordspr.) Sdm. b) i vissa uttr. o. förb.: *i a'llåm de'* e.d. rätt som det var; under tiden Bo. – för *allo* (SmSdmNk) el. för *alle* e.d. (Åm) för alltid SmNkÅm; jämt, beständigt Sdm. – för *allt* e.d. för allt i världen HaGI; föräldel, så gärna SkBISm; så; hur mycket – än Mp; så mycket som; tänk vad VrmÅm. ^oMän för allt wa du jör, så etc. Sm. ^oFör ahllt jä ha grete för hann (gråtit för hans skull) Åm. (Han var fasligt folklig.) ^ofsr allt kogg han var Mp. – för ett å för ållt för allt i världen Åm; ^oför allt det (för ållte e.d.) (tänk), så många gånger (etc.) HsJI. *För a'llt de han ha vö* (varit) der JI. – ^oför allt i världen SkSm o. f.ö. spr.st. – ett för allt e.d. allt inberäknat GI; i en klumpsumma Ög; oavbrutet, i ett sträck Ög. (Klockan har gått) *ett för allt sänn i går*. – i ett för allt e.d., allt inberäknat, inalles Sm-HaSdmNk; jämt, i ett sträck Ög. – ^oi alle inalles Vg; *i allo* i allt Nk; till alla delar Vg; jämt, beständigt Sdm. – (Vara någons) ^oallt i alle e.d. (SmHrj) el. ^oi allo (SkUl) el. *i allt* (Vg) allt i allo. – *allt i allt* e.d. inalles DalLpl. –

^oallt i ett se u. en räkn. – ^olangs allå överallt GI. – *mä alle* e.d. (SmVgDalHrj), *mä allo* (SmNkHsl), *mä allt* (Sm), *min ollå* el. *ollt* (Dal) allt sammantaget, allt som allt SmVgNkDalHrj; alldeles, helt o. hållet Nk; för gott, på allvar DalHsl. – ^omä ett å allt inalles Sk. – ^oallt *mä allo* helt o. hållet Sm. – ^omä allone (el. -na) för alltid, helt o. hållet Sm(JJLgren). – ^otill *allo* (*dejl allo*) i allt Vb. – *vå alle* el. *älle* (Åm), *ve åäll* (Nb) för gott, för alltid. ^oHän hä firi (har farit) *ve åäll* Nb. – över *allo* överallt Vg. – över *allt*: *dä jekk ett över allt dä* det blev lika för alla det Åm; jfr överallt. – ^oallt u allt allting; ^osild, *sot*, *salt u malt jålpar för allt u allt* GI. – *allt åm allt* (SmHa) el. *allt sãm allt* e.d. (BISmVstmDalJIÅm) inalles, allt tillhoppa; jfr alls om alls (u. alls). – *allt mä säg* e.d. (HslHrjMp) el. *allt vä säg* (Lpl), alltsamman, alltihop, rubb o. stubb; a.l.; jfr 2 c. *Dsm ha sleå lägdan* (slagit vallarna) *å hakkslst'n å allt ma säg* Mp; äv. överg. i bet.: från början till slut, hela tiden Mp.

6) i pl, om hela den ifrågavarande mängden e.d. el. med tanke på var o. en däri ingående individ, sak e.d.: samtliga. A. adj a) vid s i obf pl, ev. bestämt äv. av adj; äv.: alla möjliga; äv. med bibegrepp av talrikhet; äv. (vid upprepad händelse e.d.) i tidsuttr.: varje särskild av Gö-talSvealGst—Åm. *En* (jag) *e styv i alle limmår* (i alla lemmar) Sk. *Alle vijene vejna* överallt Sk. *Fö alla mssa han a jot s'pp i sokknera ikr'i'gg* tänk, så många mossar som han odlat upp i socknarna häromkring Sm. ^oStåtele å fsrnämt på alle vis (i alla möjliga avseenden) Dsl. *Ha pratar upp at a'll skougar* det hon säger är alldeles befängt GI. ^oAlla taidar alltid GI. *Nsr en ha alle väge läj, srker en ippen å gå* (ordspr.) Ög. *D-ä inte rovit å vare jift a'lle gå'gger* Ög. ^oAlle nyckle ä inte bundne we et bälte (ordspr.) Ög(Nyrén). *Le å jekli på alla fasoner* (i alla avseenden) Sdm. *Fsr* (förr) *by'yggd di sppå a'all hö'ög bärj* Vrm. *Um a'all ksllet nót hadd hsn* (alla kulliga nötkreatur hade horn) etc. (ordspr.) Vrm. *A'all msner jänke-şa mygga när ho peess i hav* alla små tillskott gör sitt etc. Vrm. *Alla svin a-şvafta i mårkre* Ul; motsv. från olika håll. *Dejin jeser över alla braddar* Ul. *An kuägåd å'll we'a* (tittade åt alla håll) Dal. *Skşjjarar åv alls slag* Dal. (Skogsrän) *ksm jämt alla kvällar* Dal. *Hä ä-nt bakdag alla dagar int* Gst; motsv. från olika håll. ^oDam fråsta (försökte) *på alle vis å få upp-a* (henne) Hsl. *Då vstf-e ell i all åser* (eg.: då blev det eld i alla åsar; i fråga om häftigt vredesutbrott) JI. – särsk. i vissa förb. o. uttr.: *all ting* se allting – ^oalla dagar (SkBISmHa), ^oi alla dagar (BIHaÖGJL) alltid, i all min (etc.) tid. *Ja va li'den å ha va'd* (o. har varit liten) *ö'lla da* Sk. *Dä ble* (blev kvar) *a'lla da'a* Sm. – ^oi alla (etc.) dagar el. ^oi alla (etc.) tider i fråge- o. utropssatser, uttryckande förvåning, upp-rördhet o.d.: *ko'ss i a'lla da'* Sm; motsv. från GI, *va i a'llan dagar* (SdmNk o. motsv. från Dal) vad i all världen; *ja vet inte hur i allan dar dä sa bli Vg*. *I a'lla ti'er* (Sm), *i a'llan ti'der* (SmVgÖg), *va i a'lla(n) ti'e* o.d. (ÖISm) vad i all världen ÖISmVgÖg; för allt i världen SmÖg. – ^oi alla fall se fall. – för *alla deler* (Vg), för

allan delar e.d. (VstmDal) för all del. *Fs allan dela jö int hä!* Dal. b) vid s i obf pl med äv. annan bestämning än adj; täml. allm. *I alla värsens tier* Sm. *°Allä Guss äng-lär* Nk. *°Di undrä all sin under å undrä allä sinä skäppur å skäp fullä* (uttr. för intensiv undran) Sdm. (Ett åbåke) *°te bil, lang (lång) som alle våre dager* Vrm. *°Täpp igen dšrer* (dörrar) *å fönster å alle drag ssm finns* Hsl. – särsk. i vissa uttr. o. förb.: *°i alla mina (sina) dagar* i hela mitt (sitt) liv SkDslSdmVrmDalHslJIVb; äv. i fråge- o. utropssatser (jfr ovan u. a) som *°vad i alla mina (sina) dagar* etc. HaVgGIÖgSdmNkUIGst. – *°alla de* alla möjliga; äv. för att uttrycka talrikhet; i sht i uttr. som *°på alla de (di, daj) vis el. sätt, °av alla de (di) slag el. sorter* SVGötalSvealMpLpl. *°Jälp mej för allä di nåder* (för guds skull)! Sdm. *°Alla di varsens hestoriår* Sk. *°för alla de gånger* tänk så många gånger (som etc.) SkSmVgUl-Åm; *för alla de gånger ja jakt'n* Ul. *För all di e'ner!* så mycket ånder Jl. – äv. med underförstått bestämningsord el. ellipt.: *°olycklin som alla de säx* Ul (brd 1752). c) vid s (el. som s böjt grundtal el. subst adj) i bf pl (med el. utan andra bestämningar); allm. *Alle daga* alltid Ög. *Va i allan da'ra ä dä fatt* (står det nu på)? Vg. *A'Il tri'an* Jl—Lpl, *alle trean* Mp; motsv. från ÅmVbNb. *Vara utä ti sillä fyra våra* (i alla slags väder) Mp. *Han ha all däm hu'sa stå ö'ö* (stående öde) Öl. – särsk. i vissa förb.: *°alla delarna* sammanfattande om flera el. många olika saker, företeelser, förhållanden o.d.: alltihop; allting Dal-HslJl—Lpl. *°Ja fekk a'll delän* Dal. *He djell ejnt i a'llåm dajlām kra`amm* det duger inte att klaga över allting Vb. – *°alla gångerna* samtliga gånger(na) el. tillfällen(a) JINb. *°Ja et hav e* (inte har det) *åll gången vure så råolit för mä* Nb. – *°alla hållen* (i uttr. *°från el. åt alla hållen*) DalMpJlÅmVb. – *°allä sätta* Sdm. *°Han ha buri sej dumt åt på allä sätta.* – *°all(a) visen* SmVgUl-DalHslJlÅm. *°Å tänk va-re ha vurti bra myttjiy anderlunder barra i mitt minne, på all visen* Ul. d) i förb. med grundtal el. pron (bestämt av relativsats) utan följande s; allm. *Vi skulle alle tre hälle i tagga* (tången) Vrm. *°Tänk va-rä sulle gå st te alla-ri!* (så mycket det skulle gå åt till alla dem) Vg. *A'llä je'ner allesammans* Ul. e) predik GötalSvealVbLplNb. *Dit en sö* (får) *hšpper, hšpper de all* (ordspr.) Vrm. *Ve vo'ott a'all li'ik* vi blev alla lika Vb. **B.** subst, var och en; alla människor; samtliga som i sammanhanget kommer i fråga; allm. *D-ä allum te bruta fšrbu't* (förbudet att fela), *å allum te bättra säk befallt* Vg. *°Ala vell ha, men engen vell släppe te nöt* (släppa till ngt) (ordspr.) Bo. *°Alla frågär, va väger han* (dvs. ekonomiskt sett), *men ingen frågär: va kan han?* Sdm. *Tjyven tror alla fät* (ordspr.) Dal. *Best s stęst* (störst) *åv s'llsm* Dal. *Då fekk-en da`ans ma a'll uttan e'j ta ståššām* (dansa med alla utom en av flickorna) Jl. *Hån ha in hāšš ivi å`åll* (eg. han har en hals över alla, dvs. är en stor gaphals) Nb. – särsk.: bestämt av relativsats; allm. *Där va ente alla sau spöge* inte alla kunde se spöken Sk. *°Ja fråga allö ja möttö ja* Hsl. – eg. med underförstått bestämningsord; allm. *°Ja ha ju sait de ain gaung*

får ölla, öd (att) etc. Sk. *°Ett fä me all* det värsta bland alla fän Öl. *Han va då int mä på alls, far* (näml. alla nedlagda älgar) Dal. – ellipt. i utrop: *Ja män alle, sa-ke ja* (sade jag inte) *de dāj* Vg. *Kušš i alla!* kors i alla dagar Ul. – i förb. *fšr a'llum* för alltid Vg. – i förb. *°i allom* i allo; i alla skiften; sporad. *Han har btejet hånna* (blivit hennes) *allt i a'llum* Vg. *Så ä-n* (är han) *i ållom* Åm. **Ssgr:** **A:** **all-bekant** allmänt känd, ökad Vg. **-botsrot** se d.o. **-brånad** (<°bråna Gl) **1)** stark (allmän) klåda; jfr bråne. **2)** stark bränning; allmän vågbrytning; äv.: virvlande snöyra. **-bråning** (<°bruning Gl) = brånad 2 (början). **-daga** adj daglig(en återkommande e.d.) Gl (Neogard). *°Alldaga gäst.* **-daglig** se d.o. **-dags-kost** vardagsmat VgGISdm. **-dags-regn** dagsregn Dal; jfr -regn. **-deles(t), -denstad, -denstund, -dentid, -denting, -don, -farande, -far(a)-väg, -fraken** se d.o. **-god** (om Gud) Öl-Vg—Nk. **-godvissa, -gudshelgon, -gång, -gångse, -gärnings-männske, -helgon, -ihop** m.fl., se d.o. **-konstig** om person: som kan (göra) allt möjligt Vg. **-ledes** se alldeles(t). **-makt, -man, -moge** se d.o. **-mulen** [jfr av-mulen] om himlen (vädret): jämmulen (-mulet) Gl. **-mundeväg, 2-mäktig, -mäle, -män, -männeväg, -männing, -mäns, -mänt** se d.o. **-regn** = dags-regn Dal. **-rädd** fylld av onda aningar Dal. **-samman(s), -sköns** m.fl., se d.o. **-slag** adj (<°llslā e.d. Sk, a'~ Bl) alla slags; allsköns. **-slags** adj (<°llslass e.d. Sk, °all/slass Bl, ~slajs Sm, a'll/slaws e.d. Ha, ~slaks Sdm) **1)** = -slag; a.l.; äv. med underförstått huvudord SkBl. *°Han läade* (lärde) *dom allslass män bara da som va ont* Bl. **2)** överg. i adv. *Du ä fägget o möget o all slass dan* (skäggig o. lortig o. på allt sätt ovårdad) Sk. **-stad** se d.o. **-stadigt** adv (<a'llstadet Ha) lugnt o. stadgat. *Da jippe* (de gick) *a. te vä'jja.* **-stads** se d.o. **-stans** se allastans(en). **-städes** se allastädes. **-summan** se d.o. **-svart** alldeles svart; i n: kolmörkt VbLpl. **-sökt** av många eftersökt, eftertraktat SmSdm. **-sönder** om sak (redskap e.d.): förstörd, ramponerad Hrj(boupptr 1829, 1849). **-tarvig** kinkig, grinig, som ej blir tillfreds Vrm. **-tid, -ting** se d.o. **-tjock** i n: till trängsel fullt VbLpl. **-vetande** (SkSmHaVgBoSdmNkUl-GstMpVbLpl) el. **-vetandes** (SkBIVgMpLpl) el. **-veten** (HaÅm) adj. **1-väg** allfarväg Gl. **2-väg** adv se 3all 1 b. **-vägs** adv alltjämt; allestädes Gl. – **B:** **allt-redan, -slagskarl** m.fl., se d.o. – **C:** **alls-mäktig, -tinges** se d.o. – **D:** **alla-goda, -handa, -lunda** se d.o. **-stadar** se allstad. **-stans(en)** se d.o. **-städer** se allestäd. **-städes, -vagna** m.fl., se d.o. – **E:** **alle-ledes, -stād, -vart** m.fl., se d.o. **-visst** adv [jfr motsv. i no] i synnerhet, särskilt; äv.: förvisso Jl; jfr 1allade 3 b. – **F:** **aller-stäns** se allastäns. – **G:** **allom-bry, -lunda, -stads, -stans, -vägom** se d.o. **Avledn.:** **1allade** pron adj, **1allande** pron adj o. adv, **allandes, allans, allanste, allaste** pron adj, **allende** pron adj o. adv, **allendes** adv, se d.o. – **allensta** pron adj se allanste. – **allesta** pron adj se allaste. – **allingens** adv se d.o.

4all adv (<all e.d. VgBoSdmVrmUlVstm(Herweghr)HslHrj-Jl(Agerberg)—Lpl, *åll* Nb, *al* Bo, *sil* Dal) [jfr 3all 1)

alldeles, helt; ofta i förb. med färgadj Vstm o. norr där-
om; jfr ²allt 1. *°Dä va all svarst* (beckmörkt) Hsl. *°All
einsomon* (ensam) Jl. *Hä lys all rött å linnber* det lyser
alldeles rött av lingen Åm. *Hån jer åll gvipin i barmen*
han är alldeles bar (obetäckt) i barmen Nb; jfr ³all 2 a. –
särsk. förstärkande; äv. i utvidgad anv.: *°Läggä på e all
förbannäde* (en väldig) *brasä* Ul. *°Utå all hälvite* Ul. 2) i
förb. med vissa tids- el. rumsutr.: hela tiden; ända; hela
vägen e.d. Bo. *All me ens* alltmedan, hela tiden; *all då å
då*; *all neje* ända ned till; *all där å var*; *all åver*, *all över*
överallt; jfr *allt över* (u. ²allt 2). 3) vid komp: allt Bo. 4)
redan VgBoVrm; jfr ⁶a. *E du all här?* Bo. 5) bekräftande
el. medgivande: allt, nog, väl, säkerligen Bo. *Ja får all
plass.* 6) vid jämförelse: minst lika, väl (så) Bo. *Dä e all
så bra.*

⁵all adv se ³all a. – **-all** suffix se ²-a l.

¹alla f (SkÖl(i bet. 1)JlVb) el. ¹alle m (Öl(i bet. 1 o. 3)Gl-
SdmUINb) (a- SkÖl(äv. a-)GIUINb, a- Jl(lidm)Vb) [jfr
motsv. i finl] 1) = ¹a l ÖIGISdmUIVbNb. – särsk. alfä-
gelshona Sk (hannen: *gaddes*). 2) viss, inte närmare be-
stämd andfågel Jl. 3) (?)tobisgrissla, *Cepphus grylle*
Öl(enl. Linné ÖIResa).

Ssgr <alla-, -e- Gl, *°all-* GlSthms skärg.: **all-fågel**
Stockholms skärgård. **-gubbe** alfågelskanne Gl. **-kärling**,
-mutta alfågelskona Gl. **-valsen** bf, viss danslåt Gl. **-ägg**
Gl.

²alla v 1 (a- DalLpl, s- Dal) [jfr ²all] 1) intr, i förb. a. ur
(se nedan). 2) tr, behandla (ngn) illa Dal.

Särsk. förb.: a. **ur** dö bort; svimma Dal. – a. **ut** uttrötta
Dal(bel. bl. i p ptp)Lpl.

³alla el. ⁵all adv <alla e.d. SmHaVgÖgSdmVstm, *alle* (a-;
-a) ÖIVgBoDslÖg—VrmVstmHsl—ÅmLpl, *ale* BoDsl,
ållä e.d. MpÅmLpl, *a'll* e.d. Vrm—GstJl—Lpl, *d'll*, *o'll*-
DalÅmNb, *all* e.d. VstmDalJlLpl) [jfr allra] allra; av el.
bland alla (allt); förstärkningsord vid superlativer (i delar
av Dal o. Norrl äv. vid subst sådana); *alla* etc. + superl
uppfattas ofta som ssg; a.l. *°Sadd du alla frammarste*
(främst)? Ha. *Håhå ständit, män allavašt um nätter*
(tales.) Vg. (Röra med grötkräknan) *°de allä värstä* Sdm.
°All värst var-e fell me svinen etc. Ul. *Som all tje'ttest*
el. *°som all kringest* mycket ofta Jl. *Han ä tå alle e'lsten*
(bland de allra äldsta) Åm. – särsk. i vissa förb. a) *°alla
bäst* som konj: rätt som, bäst som SmBoDsl. *°Allabäst
då va, så kom an* Sm. b) *°alla först* som konj: i förstone
då, strax Ha. *Allafsrst en blaj bon* (blev bonde). c) *°alla
helst* adv 1) särskilt, i (all) synnerhet HaSdmVstm-
DalMpJlÅmLplNb. (Han borde inte etc.), *allahälst* som
han vesste (visste) etc. Ha. (Han var lynnig.) *°allehålst
då han va på tura* (var beskänkt) Jl. 2) säkerligen, trolig-
en Lpl. *Ja kämm fäll allhålst fö-sennt* (för sent). d) *°alla
mest* som adv: särskilt, i synnerhet SmHaHslJl; äv.
överg. i bet.: särdeles VbLpl. ("Tallar" är besvärliga att
mocka ut,) *allame'st soätalla* (får-) Ha. (Inte är han så)
a'llmest dukti gint Vb. e) *°alla värst* adv, särsk. i uttr.
°inte (så) allavärst inte så värst, inte särdeles SmVg-
DslSdm—DalHslVbLpl. *°Han va just int allevrst fr-*

skräkkt tå-ssä (rädd av sig) Hsl. *He va int se a'llväšt
falet* (farligt) Vb.

allabäst se ³all a.

¹allade el. **allde** pron adj <allade, *allädi* e.d. SmVgSdm-
NkUIVstmDalNb, *allede* Jl, *a'llde* Bl, *°alldi* Ul) [jfr ³all
6 A b] förstärkningsform till ³all. 1) vid s i sg: stor,
vändig Nk; i ssgr: allehanda, all möjlig e.d. *°En allädi
drsse* (hop) *mä männisjer* Nk. – särsk. i utrops- o. fråge-
satser UINb. 2) vid s i bf sg (sällan pl) el. dem pron, i
eufem. svordomar. (Springa e.d.) *för allade katten* (Nk)
el. *sum allede bövel* (Vg) el. *utå alle di den* (Nk) utav
själva tusan; likn. från SdmUIVstm. (Tidigt uppe) *såm
allde rakkaren* Bl. *°Groffit* (grovt) som *alldi skammen*
Ul(brd 1691). – särsk. i ellipt. anv.: *Dä jekk utåv allade
Vstm*; likn. från UIDal. 3) överg. i adv a) väldigtt Sm. *E
allade jup grop*; jfr ¹allande 2. b) helt, alldeles Jl. *Alle-
de visst* helt säkert (iron.); jfr *alle-visst* (u. ³all).

Ssgr: **allade-lund** <*alledilänn* Jl(Agerberg), *a'lledelänn*
Jl) på all(ehand)a sätt. **-stans** [jfr allastådes] <*alla-
de/štans* e.d. Ul, *-stans* MpÅm(äv. *ållade*~ e.d.), *alle-
destans* e.d. UIJl) överallt, allestädes (mer el. mindre
emfatiskt). *Gud ä å'llstanš, ja han ä å'lladestans* Åm.

²allade adv <*°allada*, *all di* Jl, *a'llä dä* Lpl) [jfr ³all a] allra
JlLpl. *°All di mest* allra mest Jl. *Allä dä fsštä ssm gall*
det allra första det var möjligt Lpl.

allaförst se ³all a b.

allagoda s <*°allagoa* Ul(IhreS), *°allago'ä* Ul) i uttr. som
°fara bort med allagoa (för gott, för alltid; väl urspr.:
med all lösegendom).

allahanda adj o. s el. **allahandert** adj <*alle/handa* e.d.
SkSmVgBoGISdmNkUILpl, *ålla*~ e.d. Nb, *alla/hanna*,
alle~ SVGöta, *ölla*~ e.d. Sk, *°äll*~ Dal(brd 1733),
alla/hånna SmÖg, *-hagga* e.d. Sm, *°allehånna* Bl, *aall
håänn*, *all håänn* e.d. Öl, *°all(å)handrå* Ul(brdr 1700-t.),
ållahandef Nb. Vanl. acc. 2 på första ssgsleden; acc. 1 på
sen. leden mer el. mindre vanlig i UILplNb) 1) adj, som
attr: av olika slag, olika slags, varjehanda, all möjlig,
allsköns; a.l. 2) s a) utan bestämning: allt möjligt, litet av
varje SkSmHaGISdm. *Detta säjr a'llehanna* (ser miss-
tänkt) *ud* (tales.) Ha. b) i uttr. som: *leta allehanna* (Ha),
°allslajs allahaonga (Sm) litet av varje, varjehanda; jfr
allalunda 2. (Jag går här o. ordnar) *°mä lite allahaonga*
Sm.

Ssgr <-nda- SkBl, -nna- SmHa, °nga-, °ngs- Sm): **alla-
handa-karl** man som kan (el. tror sig kunna) göra litet av
varje; tusenkonstnär; mångsysslare SmHa. *Allahanna-
ka(r) ä igghannaka(r)* en mångsysslare kan ingenting
ordentligt Sm. **-makare** = -karl SkBlSm. **-sked** vävsked
som kan användas till olika vävar Sk.

allahelst se ³all a c.

allalunda adv el. s <*allalunna* Sm, *ollund(e)* Dal) 1) adv, på
alla sätt (jfr allomlunda) Dal. 2) s, i uttr.: *litå allalunna*
litet av varje, varjehanda Sm; jfr allahanda 2 b.

allamest adv se ³all a d. – **allamodig** se alamoden. –
allamänskad adj se allmänskad.

¹allande pron adj o. adv <*alla/nde* (a-, å-) e.d. SkSm-

DslÖgSdmVrmUIDalJl; ställvis ~ne) [jfr motsv. i finl samt ³all, ¹allade, allandes, allans, allanste] förstärkningsform till ³all. 1) adj, all (möjlig), hel; stor, väldig; a.l. *Kåss i allane da!* Sk. (Vi sådde) *en allande hoper* (med spenat) Sdm. *Va i allande valt* (värld)? Vrm. (Vi hjälpte honom) *på allande visa* på alla upptäckliga sätt Dal. – särsk. ellipt. i utrop Sdm. *°Nå i alläne!* 2) adv, väldigt SkVrm. *°Åjn allande stoå gris* Sk.

²allande adv <-nd- DalVb) [jfr ³alla] allra (med viss emfas).

allandes pron adj [jfr ³all] = ¹allande 1. (En stor) *allanes smörmad* (smörgås) Sk. *°Var i halländes tider* (etc.) Ul.

allans pron adj [jfr motsv. i finl samt ³all, allanste] i uttr. för förvåning e.d.: *Va i allans tider* (etc.) vad i all världens ÖgSdm.

allanste el. allensta pron adj [jfr ³all] <-anste e.d. Ög-SdmNkDalMpJl, -ensta SdmUl) 1) i uttr. *°fsr allanste del* (Dal) el. *del(er)* (Mp) för all del. 2) = allans Ög-SdmNkUIDal. *°Kärs i allanste dar!* ÖgSdm; likn. från Dal. *°I allanste guss namn!* (vad) i herrans namn Jl.

allanto n <a'llantö Mp) oväsen, larm.

allare m <a'llare el. alla're Sk) [jfr ¹alla] = ¹a.l.

allareda(n) el. allaredo (-rede) adv <alla/rea e.d. VgNk-VstmDalHsl, ~re Vg, ~rajje e.d. SkBl, ~råjje BlSm, alle/re(a) Vg, ~re(d)e Sk, °~råjje Sk, °~rei Jl, °allirea Ul, aall/rea, ~ree Vrm, all/re(d)s, ~rea Dal, °~rajdu Gl, ~råjje e.d. Jl, allerajje e.d. Sk, åll/råjd, ~re Nb, ölla/rajje, ~råje Sk, ~råje, ~råj e.d. SkBl. – alla/redan e.d. el. alle~ Götal(fastl.)SvealMpVbLpl, alla/råjjan, alle~ e.d. SkHa, allarean e.d. BlSm, allären Sdm, alläre(d)an Sk, allerean Vg, all/redan ÖISdm, ~rejda Jl, åall/redan, ~rejn Nb, °ållärean Åm, sllredan Dal, ölla/råjjen, ~råjen e.d. Sk. Vanl. acc. 2, på första el. andra leden, ibland på båda [jfr ⁴all o. alltredan] allaredan, redan. *Snöen yre så en kan inte titta å hää haa allaråjje blett stora drevjä* (drivor) Sm.

allastadar adv se allstad.

allastans(en) el. all(e)stans(t) adv <alla/stans e.d. SkBlSm-HaBoGIVstmDalGst; äv. ~stansen Sm; alle/stans e.d. SkSmHaDslÖgSdmNkUlVstmHsl—Lpl(jfr nedan ang. sen. leden), ~stanş(t) ÖJl, ~stanş Mp, °~stanster Sdm; alleştans SdmNkUl; all/stans e.d. GIUl—GstJl—Lpl; sen. leden är i ÅmLpl -stanş, -stanş, -stanf e.d., i Gst alternativt -staps, -stanf; ang. förra ledens vokal jfr ³all. Vanl. acc. 2 (ibland acc. 1) på förra leden, mindre ofta acc. 1 på sen. leden; särsk. vid emfas äv. med två huvudtr.) [jfr allstads] överallt, allestädes, på alla möjliga ställen; a.l.; jfr allstädes. *°Je ha nå ont litte allstans jag har ont litet överallt Jl.*

allaste el. allesta pron adj <-aste e.d. GlSdmUIDal, -ästä e.d. Dal, -esta e.d. VgSdmNkVstmDal, -ista SdmUl, -este Ög) [jfr motsv. i finl] förstärkningsform till ³all. *De var utå allista viser såm nånstin kunne finnas* Ul. *För allaste dajlar* (del) Gl. – särsk. i uttr. för häpnad, förvåning e.d.; a.l.(ej Gl); jfr allande, allans, allanste.

Allesta daar! Va ha-qu fått för grant? Vg. *°Hur i allaste välane* (världen) *ha du kummi hit nu?* Ul.

allastäder adv se allestäd.

allstädes el. all(e)städes adv <a'lla/stäss (~stess), a'lle~ e.d. Sm—Bo(bl. -est-)Gl(bl. -ast-); a'lle sta'ss Jl(lidm); äv. a'llaste'ssän e.d. Sm, a'll stä'ss Bo, °allstäss Ög) = allastans(en); jfr allade-stans, allastäns, allendestans, allestäd, allomstads, allomstans, allors(t), allstad, allstads. *°Allstäss godt men hemme ä bäst* Ög(Nyrén).

allstäns el. all(e)stäns (e.d.) el. allerstäns adv [jfr allastans] <alla/stäns e.d. SkBlSmHaSdm, äv. älla~, ölla~ Sk; alle~ e.d. SkÖlSmVgBoÖgNk; all~ e.d. ÖISmGl; äv. allestänsen e.d. SmHa, alleştäns ÖgNk. Ang. betoningen jfr allastans(en) = allastans(en); jfr allstädes.

allavagna el. allavägom adv <ö'llavana Sk, ä'llavego Nb) överallt, på många ställen; jfr u. v ag, v äg.

allavärst se ³alla e.

allbonit m invånare i Allbo hd Sm.

allbot(s)rot f <a'llbotş- SdmNk, a'llbote- Nk) (roten av) bockrot, Pimpinella saxifraga. *Anm.* Nb hos Rz 7 a fel för Nk.

allbrott se åbrodd. – allbräck, allbräkt m se albräck.

alldaglig adj <-dagl- e.d. VgBoGlSdmNkUl, -dagek-, -dajek- Vg, -dajl- Sm, -dal- SkBl) daglig; vanlig, vardaglig; trivial; a.l.

Ssg: alldaglig-dags dagligen; jämt o. ständigt VgGl.

alldeles(t) el. alldelens(t) el. alledes adv <all/deles e.d. (äv. åll~ e.d.; jfr ³all), ~de- el. ~de- allm.; äv. ~dej- Jl, ~daj- e.d. Nb, ~daj-, ~daj- e.d. SkBlSmHa, ~dij- e.d. UIDal; äv. -t ÖIÖSvealDalGst; ~djetes o.d. Dal, ~(d)jetes ÖI, ~dees SmÖgSdm, ~des e.d. ÖInkVrmDalGstÅm—Nb, ~deres Ul, ~dres Vrm, ~ejles Jl, ~eles ÖISmÖSvealDalJl, ~ies, ~eås ÖI, ~elest, ~eres(t) e.d. Ul; alles e.d. ÖSverige(ejGlMpÅmNb)VgJlLpl, -t Sdm; alldelens e.d. ÖIÖSvealDalGstVbNb, -t UlGst; äv. °all/delenes Sm, ~delnes Mp, ~dens VstmVb, ~ellnes, ~ens e.d. ÖI. Vanl. med acc. 2 på första stav., i flerstaviga former äv. med acc. 1 på första el. andra stav. (vilken senare då har lång vokal el. diftong)) 1) som bestämning till adj (el. adv el. prep-uttr.) el. verb, ibland äv. till räkn el. s: fullkomligt, fullständigt, helt o. hållet, fullt, till alla delar, absolut; allm. *Ho* (klockan) *ä iint allans fyrr* ÖI. *Ja ä a'lldeles nummen i hånna* (kraftlös i handen) Sm. *Den fsrkrepper höñ* (förkväver linet) *a'lldeles* Ha. (Kärnsjö) *ligger a'lldeles i Kvs'ster fösamvåg* Ög. *Dä här ä då alles sannig* Dal. *Alldejles uttan hon* (utan horn) Jl. – särsk. a) för att beteckna fullständig likhet el. överensstämmelse e.d.: fullkomligt, precis; allm. *°Di åkadä* (okade) *kona alläs som di åkadä oxana* Sm. *Dä va allde'les ssm jä ha sett hänn* (henne) Vrm. *Han ligger allis såm i vake* (dvala) Vstm. *°Tistran* (gnistorna) *stå alldeläs ssm-n sprut oppjsnä muran* (uppgenom skorstenarna) Jl. b) förstärkande adv uttr. som betecknar rum el. tid: just, precis; allm. *Han kääm allde'les stras ätte me* (strax efter mig)

Ha. A'lles ve *solgåggen* (solnedgången) Nk. Vi *skull alldelläs nu' tä'* (skulle just nu börja) Dal. 2) som förstärkningsord före adj o. adv: mycket, synnerligen, helt, i hög(sta) grad; ställvis i GötalSveal. °*Ha sag* (hon såg) *alldeläst väl üt Gl. Dä va a lldeles bety' delit* (märkligt), *att etc. Ög. Alldeles liten* Ul. – särsk. i uttr. °*alldeles för* (+ adj el. adv) alltför, mycket för; täml. allm. °*Gossen va alldeles fsr skrane* (mager) Dsl. 3) som förstärkningsord a) till adj el. adv: rentav, rakt; fullständigt; bokstavligen; täml. allm. *Alldeles magalöst snäll* Ha. *Han ä alldeläs ojavtlig* (oförfäbterlig) Mp. – särsk. i uttr. °*alldeles värre förfärligt, gruvligt* SmSdmUIVstmMp. *Du gno på alldeläs varre* Sm. b) till v: formligen; rentav, riktigt BlÖlSmVgÖgNkDalGstHrjJl. (Han frös) *så han all-däjles hekrade* (darrade) Sm. *Dä alles kräker å bar* (kryllar av barn) Gst. *Ho hoste ss ho må alldeles gå tä* (förgås) Hrj. 4) ellipt. för uttr. som a) °*alldeles förskräckligt* (el. *väldigt* el. *oerhört*): (rentav) förskräckligt (etc.) SkSmHaVgÖgDalNb; äv. i uttr. °*så alldeles* (SmHaVgÖg) el. °*si så alldeles* (SmÖg) så förskräckligt, så rysligt, så oerhört. *Dä ä så dumt så dä ä alldeles* Sm. °*Dä va alldeles va du ar hannlat* Vg. *Ja slo-mme så a lldeles* Ha. °*Iblann fekk an så alldeles mä fesk* Vg. *Ja ha hatt så a lldeles styfft hår* Ög. *Dä ä så varmt si så a lldeles* Sm. b) °*alldeles galen*. *Je-øo älldajles* Nb. 5) i ställning efter en påståendesats, bekräftande denna: sannerligen, verkligen; spr.st. *De e en farli li* (backe) *allde'les* Sk. *De ä ett stort härrans elände alldeles* Sdm. °*Ja råkå då ut fsr sönnstraffe alldeles* Vb(Stenberg). 6) alls SkSm. *De va alldeles ente nåd illfa'rlit* (ngt elfarligt) Sk. °*De va-nte mångå bönder som hadde gafflar den tin* (på den tiden) *å si alldeles ingå bakk-harår* (backstusittare) Sdm.

alldenstad konj (-sta BlSm) emedan.

alldenstund konj (<-stund, -stunn, -stånd, -stonn e.d. SGötal och f.ö. sporad. Huvudtr. på första stav. (acc. 1 el. 2) el. på slutstavelsen) emedan.

alldentid konj (<'lIdannti' Dal) emedan.

alldenting pron (°-teng Ha) allt möjligt.

alldon adv [jfr 'don] lika gott el. bra SmÖg.

¹alle m se ¹alla.

²alle n (<'lle SkVBISSmSHA) [jfr ⁶a] i fråga om klibbal; a.l. 1) koll., al(skog), aldunge. 2) alvirke, alträ.

Ssg: **alle-bark** SkBl. **-baska** f gren- o. risved av al Sk. **-bast** n innerbark av al Sk. **-blad** allöv Sk. **-borre** alkotte SmHa. **-botten** i träsko Ha. **-bränne** alved SkHa. **-bunke** hög av fällda alar o. algrenar Sk. **-buske** SkBl. **-båt** (skämts.) om träsko av al Sk. **-drag** aldunge Bl. **-knatt** n samling albuskar Sk. **-knubb** särsk.: träskoämne Sk. **-knuta** grenigt svårkluvet stycke av al Sk. **-kratt** busk-skog av al Sk. **-kråka** blåkråka, Coracias garrulus Sk. **-kärr** SkSm. **-lake** (<-g-) koll., alhängen Sk. **-låda** = -båt Sk. **-löv** användes som fårfoder (Sk) el. som läkblad (Ha). När allövet är stort som musöron börjar ålen gå o. leker de små gäddorna Sk. **-pulla** alstubbe; bestånd av alar som växt upp ur samma stubbe; äv. = -purra Sk.

-purra förkrympt, knotig al Sk. **-pyla** albuske Sk. **-ragg** m koll. = -lake Sk. **-rissla** (<-res-) större alruska Sk. **-roting** rotstock av alstam Sk. **-rånge** (<-å-, -a- Sk) lång, smal alstam; algren. **-rånge** (<-a-) = -rånge Sk. **-snärje** snår av albuskar Sm. **-sticka** särsk.: = -låda Sk. **-trä** SkBl. **-trädd** Sk. **-träsko** SkSm. **-ved** Sm.

³alle adv (<alle DslÖg) [jfr ⁴a1] redan.

⁴alle adv se ³alla.

allé m, i Sk äv. n (<alle' e.d. GötalSveal. – särsk.: *alle'dera* e.d. bf pl Ög).

allebofräs m (<allebofrä's Sm) ett slags lie.

allehanda se allahanda.

allej interj [möjl. till fr *aller* v; jfr allons] i uttr. *ala'jj mä dän* adjöss med den (om ngt som gått sönder) Sk.

allejera se agera.

alleknäpp m i uttr. (vara) °*pa sinn alleknäpp* vara uppsträckt, vara finklädd Bl.

alleledes adv (<allejs, a'lless e.d. Vb, a'lle's, ä'llte's e.d. Dal) på alla (el. allt) sätt.

allemän adv se aldrig 2 f.

allen adv (<a'llen e.d. SkBlSm, a'len Sm, ö'll'n e.d. Sk) alltid, beständigt, ständigt, jämt; vid varje tillfälle; äv. överg. i bet.: ofta, vanligen; a.l.; jfr ²a1lo. °*I ajn stoa fajhob* (fähop) *ä allen noet broget nöd* (ordspr.) i en stor barnkull finns alltid ngn idiot Bl. – särsk. i vissa uttr. a) *allen o allen* (SkBl) el. *öllen öllen* (Sk) jämt o. ständigt. b) *majst allen* för det mesta Bl. c) *ennu alen* ännu så länge Sm.

allen(a) adj o. adv (<SkJl(lidm)VbLplNb, f.ö. spr. bel. från GötalSveal. – *allena* e.d. GötalSveal, äv. *-ajn-* SkHa, *allejn*, *å-* JI, *allén* e.d. ÖIVrmUIVbLplNb, *ällén* Nb. Vanl. acc. 1 (el. i trestavig form ibland acc. 2) på andra stav., stundom acc. 2 på första stav.) 1) adj, i predik anv.: ensam, utan sällskap; a.o.; äv. överg. i bet.: ensamstående, utan make e.d. Nb; ofta i uttr. som: *mo' alle'n* (Vrm) el. *alle'na* e.d. (BoDsl), *mo'v alle'n* (Vrm) el. *alle'na* (Nk), *mol* (el. *mos* el. *moss*) *alle'na* (Sk), *stillmo alé'jn* (Ul), *sti'llämo a'llén* (Lpl), °*stillmohl allena* (Ul, IhreS), *stillmol allain* (Vb), *sti'lli alle'n* (Nb), *still bvtst älleejn* (Jl) alldeles ensam. – särsk. a) makalös, enastående Nb. *Uti he je-η* (i det stycket är han) *da alle'n*. b) överg. i s, ellipt. för allena-tjänst (se nedan) Vg. 2) adv endast, allenast Bo.

Ssg: **allena-tjänst** högmässa i endast en av pastoratets kyrkor en o. samma dag Vg.

allende pron adj o. adv (<alljnde Hrj, alljende JI, ~ene HslJl) [jfr ³a1l, ¹allande] förstärkningsform till ³a1l 1) adj all, hela JI. °*Vårst* (vart) *i allene va'n* (världen) etc. 2) adv alldeles, helt (o. hållet); äv.: i hög grad HslHrj; jfr ⁴a1l 1. °*Allene förvona* (förvånad) Hsl.

allendes adv (<alle'nnes e.d. Vb) [jfr allende, alldeles; jfr motsv. i no] = allende 2.

allendestans el. **allendestädes** adv (<a'llendestens, a'llene/sta'ns e.d., ~stans, ~ste'ss) [jfr allende, allastans (-en), allastädes] överallt, allstädes (mer el. mindre emfatiskt) JI.

alleno adv (<*allin*(n)e Dsl) [jfr ³all, ²allo] alltid.

allensta pron adj se allanste. – ¹aller s se ²alder.

²aller s (<*ller* Sm) middagsvila vid slätter.

³aller se aldrig. – ⁴aller se allra. – **alleredan** se allareda(n). – **allerihip** se allihop.

allerot f, bl. i bf ^oallerota i tåramsä: benämning på mitters-ta tån Vg.

allerstads, allerstans adv se allstads resp. allastans(en). – ¹alles se alldeles(t). – ²alles se alls. – **allesamman** se allsamman(s).

allesedan adv, prep o. konj (<*lle/sjn* Sk, *~sinn* SkSHa, *ö`lle/sjn*, *~sinn* Sk; som adv äv.: *a`lle si`n* e.d. Sk, *a`lle si`nn* SSm) [jfr ⁴all] 1) adv, ända sedan dess SkSm. 2) prep o. konj, ända sedan SkHa.

allesta pron adj se allaste.

allestot interj <allstá, hallsto DslVrm, ha`lls stá`, allto Vrm, ^oallsto Hsl, ^oann stá Nk) jaktrop när det jagade djuret fällt.

allestäd el. **allastäder** adv (<*lle stá`* Sk, *allastäre* e.d. HaVg) [jfr allastädes] överallt, allestädes.

allevert adv (<*allehvert* Gl (GO, PASäve)) allestädes.

allfarande el. **allfaren** adj <allfarane Ha, *~faren* e.d. Bo, *~farn* e.d. Gl) [jfr ä. da *alfaren*] bl. i förb. ^oallfarande el. ^oallfaren väg stråkväg (i Bo äv. till sjöss).

allfar(a)väg m (<^oallfar- SkGl, *allfar-* e.d. BoVstmDal, *~fara-* e.d. SkHa, *~fara-* e.d. Sm) [jfr ⁸a1 2, allfarsväg, allfarande] huvudväg, landsväg.

allfarig adj (uppg. härom i Rz är sannolikt ej pålitlig).

allfarsväg el. **allfärda(s)väg** m (<*llfärs-* e.d. Sk, *~fäs-* e.d. SmVgBoSdmUl, ^o~fära- Sk, *~färas-* Ha) = allfar(a)-väg.

allfraken adj (<*allfraken* Gl) [jfr avfraken] 1) morgonpigg; vaken, kry; duktig, tilltagsen. 2) "ostadig, förstörisk, flyktig, övermodig"; äv. om spädbarn: som aldrig sover utan skriker.

allfrett, allfrett adv se alltförett(ens).

allgodvissa adv o. konj <allgovessa (a'- el. -e-) Bo) [Urspr. väl ett i *all go vissa*; jfr ³all 4, ¹vissa] 1) adv, särskilt, i synnerhet. 2) konj, ifall, såvida.

allgudshelgon s (<allgusshe`lgu, ^oallgessälgo Gl) allhelgona(tid).

Ssgr: **allgudshelgon-dag** Gl. -lugn n, bl. i bf, (åriligen återkommande) vindstilla några dagar i allhelgonatiden Gl. -tid Gl.

allgäng adj (<*lljäng* Sk) allmän.

allgängse adj (<alljä`nse Sk) allmänt förekommande.

allgärningsmänske n (<*lljñ-* Bo) = allahanda-karl.

allhelgon s (<^oallhäglo Gl; i ssgr (som ^oallhelgondag): *-hägån-* BISMGl, *-hälljen-* Öl, *-hällna-* Sm; dessutom (snarast rsprl) *allhägloga* e.d. ställvis i GötalSveal) allhelgona(tid); jfr helgon-mässa.

allians m o. adj <all(i)ja`ns e.d. SVGötalJl, a`lia`ns Vb) 1) s a) vänskaps(el. kärleks)förbindelse SkSmHaBo; samförstånd, enighet BIHa; äv.: (i) sällskap Sk. (De två) va så meed i allians (umgicks flitigt). – särsk. i uttr. *hålla a. med* sällskapa med el. uppvakta (ngn) SkSm. b) [jfr 2]

i pl, nära vänner Sk. *Dai e såddna alliansår.* 2) adj, i predik anv., vanl. oböjl. [uppkommet ur ^oi allians] (vara el. bli) sams, ense, förtrolig (med ngn); nära vänner SkBoJIVb; äv. i fråga om fästfolk Öl.

alliera se agera.

allihop pron adj (sg m o. f: *allerihip* e.d. SmVg, *ölláriho`b* NÖSk, *a`lleriho`per* Vg, *~ho`pa* e.d. SmVg, *a`lleriho`pa* Vg, *a`llijhop* (~hob) e.d. BIÖISMBoDal(äv. *o`ll-*), *~ho`ba* (~hopa) e.d. BIBo, *allihop`en* Dal, *a`llo`bas* Bo; n: *alltjihop* e.d. Bl—DalHrj—Lpl, *~hopp* e.d. SkBIVg-ÖgSdmNkVrmDal, *~ihob* SkBISsmHaBo, *~ihobb* SkSSmBo, *~iho(v)* e.d. Sk, *ällt-*, *öllt-* e.d. (jfr ³all) SkDal-ÅmNb, *alltho`p* Dal; *alltihopa* (-ihoppa, -ihoba, -ihov(v)a) e.d. SkBISMVgBoDslÖg—Vstm, *öllti-hoban(s)*, *alltihippans* e.d. Sk, ^oalltihibans Bl, *alltjihob(b)a*, *öllt~* Sk, *allthopa* Vstm, *alltjihobas*, *~ihope* Bo, *alltihipen* e.d. DalÅmVbLpl. *Anm.* Ang. former i n med *l* se ³all. (Huvudtr. i n: i trestaviga former (utom *alltho`ppa*) på slutstavelsen el. på första stav. (acc. 2, mindre ofta acc. 1), i fyrstaviga på första stav. (acc. 2, mindre ofta acc. 1) el. (mer el. mindre vanl.) på tredje stav. (acc. 1 el. 2); vid emfas äv. acc. 1 på första och tredje stav.) – I pl vanl. *allihop* (*äll-*, *öll-*, *alle-*, *ällä-* e.d.; *-hob* etc.) o. *allihopa* (etc.); jfr ovan); äv. t.ex.: *alla* el. *ålla* *ihob* Sk, *a`llahop* ÖgSdmUlHsl, *allaho`ppa* Sdm, *a`llihobas* Bo, *allihop`es* Vg, *a`llihopen* e.d. ÅmVbLpl, ^oalli houpnä Gl, *a`llerihipa* Vg) 1) i sg, hel o. hällen; hela; all a) om koll. e.d., predik el. subst SkDal. *Baken* (barken) *ramlar a`q ö`lláriho`b, äss da bliå ba`ksuå*t (barksurt) Sk. (Skogen) *bvis ni` mjäst o`lliju`gp* blåste omkull nästan hel o. hällen Dal. *Du få jä*t *u`pp o`llanju`gp* (äta upp hela, näml. osten) Dal. b) i attr anv., vid koll. e.d. NÖSkBIÖISMVgBoDslÖgSdmVstmDal. *A`llihoba* se *nåppen* all senapen Bl. *Fsr så präjilat*rask *en a`llerihipa ha`vven* förr tröskade man all havren med slaga Vg. *Han drilla* säk *te allerihip ejendommen* ("krånglade" sig till hela egendomen) *å di andre fekk inget* Vg. *A`lltihip ra`ket* (det hopräfsade) *tok-en på-t lass* Vg. ^oNär *allrihop* säa (säden) *va kummen unner tak* Sm. *Nu ha ja spel*tat (spolat) *a`lltihip goa`net* Sm. (Man höll på tills man hade) *röckt a`llihop`pa höñ* (tyckt, dvs. skördat allt linet) Bo. – särsk. som formellt n vid huvudord i m el. f: *Nu binne de nu alltihip sän* (all säden) Öl. ^oNär *nu alltehopä degen* *va oppbakä* (uppbakad); *alltiho`pp brakk*sen hela den aktuella mängden braxen Sdm. 2) i n sg, allsamman, allt sammantaget, rubb o. stubb; allm. ^oAlltihip *sä å dä nåkk så dä en tjuå metå* (20 m³) *ve i laet* (traven) Sm. (Det är en stålyxa), *de e bare stå*l *alltiho`pa* Ha. *Ds blar de a`it sår*rl *å å`lltiho`bba* (när hörapparaten är i olag) Ha. (Kreaturen släpptes på gemensamt bete) *å fekk gå över alltihip* (dvs. hela byns ägor) Vg. *Jå byggde nytt alltihip* Bo. ^oTrätå *må kåringe å pisså i motvåre* (motvinden), *då får en alltehopä på sej* Sdm; motsv. från Sm. *An a leva å`pp a`lltihip* (alla sina tillgångar) Gst. – särsk. a) i förb. med (i sht dem) pron SmSdmVstmDalJIVbNb. *Ja dä e la-nte*

ant än *fit* (annat än strunt) *alltiho'pa deh'ra ssm ja tawlar s'mm* Sm. *Dä va nog en vinn* (vind) *senn sppä dä där alltiho* Vstm. b) överg. i bet.: allt det övriga, allt dithörande, allt därmed förknippat e.d. SkSmHaVgGl-ÖgNkVstmÅmLplNb. *Hu har vagg'lat butjt* (genom vingliga affärer avhänt sig) *hus å alltiho'ba* Ha. *Han ba Gu bevara sej för bå Ranken å hanses batting å allti-hopa* Ög. *Da fekk häst'n stå mä se'el* (selen) *på-ssäj å alltiho'ppa* Vrm. *Dsm sprangde från justra* (ljustret) *å alltehop* Åm. c) i uttr. *'det är (var) alltihop (det)* och därmed basta; intet mer om det SmJlÅm; äv.: det är (var) förklaringen; så är el. förhåller (var, förhöll) det sig e.d. BIVgSdmUlLpl. *'Stryk ske-n* (skall han) *ha, de e allti-hop da* Jl. (Han hade kunnat, om han velat) *män d-a* (det är) *ajn roppanes bra ladhånn* (lathund), *d-a a'lltiho'b* Bl. (Gärdselstör) *d-ä vannlie-štaver, bara lite finare än bin-nestave-k-ä alltiho'p* (det är enda skillnaden) Vg. *Peppar ville-n ha, de va alltiho'p, he Ul.* d) i uttr. *'för alltihop(a)* uteslutande, "för hela slanten" e.d. Sk. *Ja ska ha jäss får a'llt iho'p* (skall helt slå mig på gåsavel). *Hum spilar ärjel får a'llt iho'vva* (hon gör inget annat än etc.). e) överg. i bet.: helt o. hållet, i sin helhet, alldeles VgUlDal. *Di hadde sånna grepp'le-sum* (grepar som) *va trä alltiho'p* Vg. *Di e fötappade alltihop* Ul. 3) i pl, alla utan undantag, allesamman, samtliga a) adj; allm. (När de kom till bordet,) *då åt de sååpp* (soppa) *u saamm fat alltihop* Öl. *Hsr ska ni kommas* (rymmas) *alltiho'p i en där li'la stuggo* (lilla stugan)? Hsl. *Sunnin mäjn jera bönder ållihåop* mina söner är bönder allihopa Nb. – särsk. i attr anv. SkBISmHaVgÖgSdmUlDalHslNb. *Däj vära twau söksen ijen ua allihobans söskenen* Bl. *'Den där katten säm* (som) *biter ijäl allä hopä låmmunga* (lammen) Sdm. b) subst, allm. *Ka'ulus* (alfåglar) *ska va de bäst av alltiho'p* Gl. *'Alltihop tjenne-n nå män hän leevd* "alla människor" kände honom medan han levde Jl. *Ja ha itti för alltihop nu* (ätit väldigt mycket) Lpl.

allikaväl adv <all'i'keväl e.d. SmÖg, alligeve'k e.d. Bo, 'alligjeväl Sk(IhreS), 'ali'avell Sk, a'llieväl Ha) [jfr motsv. i da, no] likväl, ändå, i alla fall.

allingens adv <öll- Sk) överallt; alltid.

allmaja se armé.

allmakt f el. m <a'll/makt e.d. GötalSvealLplNb, ~majt Sm, ~majt Sk, ~majt Ha, ällmä'jt Sk) (ett högsta väsen med oinskränkt makt.

allman el. **alleman** m el. pron <a'llmann Sk, 'alle man Bo(IhreS); i ssg: ällman- Åm, s'tmannj- Hrj, a'tmann-Dal; gen (delvis bl. i ssg): a'llmans e.d. SmSdmDal-HslJlVbLpl, a'llmans, ä-, ö- e.d. Dal, a'llmans e.d. Bl-Sm—DslSdmUlMp. Anm. Ibland oklart om ssg el. ord-fogning föreligger) var man; allmänheten, menige man; ofta i ordspr. SkBISm—SdmUlJlÅm. *Dän sum lyr* (lyder) *allemans rå, kommer illa te å stå* Ha. *Allemans vänn ä sfta va'ssmans nar* (var mans narr) Vg. – särsk. i gen, om egendom, rättighet, uppgift e.d.: allmän; kollektiv, samfällid BISMVgBoVrmDalHslHrjÅmVbLpl. *Dä va allemans tro* Sm. *'Vallbakkän va allsmanns* Dal.

Ssg (jfr ovan): **all(e)mans-arbete** gemensamhetsarbete DalLpl. **-dörr** i uttr. *gå för allemansdör* gå med tigarstaven Vg. **-far** smittans sjuka Vb. **-grav** allmäningsgrav Hsl. **-grind** (se formadv. ovan) grind över allmän landsväg HrjÅm. **-gård** i pl: gemene mans gårdar (hem) Åm. **-göra** gemensamhetsarbete Vg; arbete som kan utföras av vem som helst Bo. **-hand** i uttr. *'vara i allemanshand* om redskap e.d.: gå i lån man o. man emellan Vg. **-hora** f Vg. **-katt** allas passopp, strykpojke Ul. **-kona** Vg; jfr -hora. **-mat** i tales.: *'däj äj inte allemansmat* om ngt som inte är för (tillkommer) vem som helst Bl. **-mun** i uttr. *'vara i allemansmun* vara i allmänt omtal Vg. **-rack** = -katt Sm. **-råd** i ordspr. som: *te biggia us* (bygga hus) *ätter allmansrå, de bir väggjer å inte tak på Sdm;* motsv. från Vg. **-väg** allmän väg Bo. *De gror ente jänå gräs i allmansväjjen* (skökor är sällan fruktsamma). – särsk. överg. i n pr a'tmannväen om stigen Venjan-Mora (före landsvägens tillkomst) Dal.

Avledn.: **allemanska** f hora, allmän kvinna Sk.

allmej(d)a se armé. – **allminnelig** se allmännelig(en).

allmodig adj <a'llmodi SmÖg) [jfr alamodig] 1) om person: (välmående, välklädd o.) självmäddveten; viktig; a.l. *'Ho ä så allmodi, så dä syns di har-et gstt ställt* Sm. 2) [jfr äv. 'ala] om sak, t.ex. säd, sjö: (märkvärdigt) stor-(vuxen); frodig SmÖg.

allmoge m <a'll/moge e.d. täml. allm., äv. ~moga Ul, ~muge, ~måge e.d. Vg, ~mowwe Bo, ~moje e.d. ÖISm-VgUlDalGst; a't/moge a- e.d. NGötalÖSvealGstHslJl-Vb, äv. ~muge, ~moje Vg, ~mawwe e.d. Bo, ~mojen (bf) Vrm; a't/moge e.d. UIHsl, a't~ SdmNkVstm; a'llmoe SmHa, all/mu'e, ~mo'e, ~mä'ge Sk, a'llmo Bl; ä't/moge Åm) 1) folkhop; menighet, församlad i visst syfte VgDsl. *En he'le a'llmoge* Dsl; jfr auktions-, kyrk-, tings-allmoge. – särsk. a) om hela befolkningen i en viss socken Dal. *Hänn (här) mått allmojen va samm'ka.* b) om byungdom (Bl) el. barn (Sm) i flock; jfr ung-moge. 2) oftast i bf sg, menige man, folk i allmänhet, särsk. om bönder, bondfolk; allm. *Han ä ssm allmoen ä mäst Sm. Där va mönn* (mycken) *allmo* samla Ha. *'En sa vära allmojen lik* (levnadsregel för bondfolk) Vg. *Ho ä allmogen lik* (ser ut som folk mest gör), *rätt grött* (ful) Vstm; motsv. från Vrm.

allmosa f el. **almesa** f el. **almäss** n el. **almelsa** f el. **-e** m el. **arme|sa** f el. **-lse** s <a'll/mosa (a-; -a, -e; äv. utan ändelse) SvealGötal o. sälls. i Norrl; äv. ~msssa Bo, 'musse Ha(IhreS), ~msse e.d. Sm; a't/mos|a (a'tmo'sa) Ul, -e Ög, 'ätmose Åm, a'llmä's|a, -e e.d. SkSSm, a'llmäse Bl; allmuss- (i ssg) Vstm, a'tmas-, a'tmes- (i ssg) Vg; a'llmessa e.d. SmHa, 'mässe e.d. Sm, a't/messa Vg, ~mäss e.d. Bo, a't/mes Hsl; a'llmels|a, -e, a'rnessa, a'rnelse Sk, 'amelse Sm) [ang. *almesa* etc. jfr mlty *almese*, *almisse* o. motsv. i da] 1) barmhärtighetsgåva, nådegåva SvealGötal o. spr.st. i Norrl. *Di messte* (gick miste om) *a't/messa för ps'san'ö skull* (av brist på utrymme i tiggarpåsen), tales. Vg; likn. från Sm. Jfr jul-allmosa. – i utvidgad anv.: *tyttja a't/mes* i tycka synd om

(ngn) Hsl. 2) barmhärtighetsverk, välgärning SkSm-HaBo. *Skäla u ji bått ä va`kkn* (stjåla o. ge bort är varken) *synn älle a`llmåsa* Sm. 3) gagn, nytta; hugnad Sk. *Dar e iggen almelse me o ji sånna nåd* (näml. att ge drinkare ngt). *°De e en almelse* (för den hårt drabbade kvinnan) *o tänkja po ad alla barnen har de bra*. 4) [jfr ¹mosa] i pl, tillgångar, penningmedel Bo.

Ssgr (a`llmose- e.d. SkSmVg, a`llmøse- Sm, a`llmøsa-, a`tt~ Vg, a`llmelse- Sk; för VstmVb se ovan u. allmosa): **allmose-bössa** fattigbössa SmVg. -**död** [jfr motsv. i da] dödsfall som uppfattas som en välgärning mot den döde Sk. -**hjon** fattighjon, tiggare Vb. -**påse** tiggarpåse SmVstm. -**stackare** Sm; jfr -hjon. -**styver** liten slant som ges i kollekt till de fattiga Vg. -**tiggare** Sk.

allmos(t) el. **allmosig** (bl. -og) adj <a`tt/mass, ~mest, ~mast Vb, a`ttmas(a), a`ttmas Nb, a`ttmus e.d. Dal> 1) behövande, (ut)fattig; a.l. – särsk. överg. i bet.: tomhänt Dal. *En skå föll int bi a`ttmus i psslösa* (i brist på påse). 2) som fikar efter allt o. aldrig blir mätt Nb.

allmundeväg m <a`llmøne- Bo o. motsv. från Ög(Ihres), °allmun- Vstm(Herweghr), a`llmonn- Vrm o. motsv. från JI(Agerberg), a`ttmonn- Dal> [jfr fsv *almunde väghen* o. allmänneväg] allmän landsväg, stråkväg.

allmycke s se almycke. – **allmäja** se armé.

¹**allmäktig** se ²all ssg.

²**allmäktig** adj <-ti Bo> I. som tycker sig ha stor makt. II. mycken, riklig. *Såe* (såden) *ä ss allmä`kti*.

allmäle s [jfr motsv. i fnv o. ä. da] allmänt talesätt Sm (Ihres).

allmän adj; adv -t (se allmänt) <a`ll/männ (a-, a-, a`-; ~menn) allm.; äv. a`tt~ e.d. BoDsiVstm, a`tt~ ÖgDal. Reflexer av ä. nom-er förekommer i SVGöta. Huvudtr. på andra stav. i Sk o. ibland i UIVstmÅmLpl) 1) gemensam el. öppen el. tillgänglig (för alla el. för alla i en viss grupp el. av visst slag); nästan allm. A`llmänne-*ñ`otta kan bti te allmänne-`ska`a* Vg. – särsk. a) om landsväg, vanl. i uttr. °allmän (lands)väg; nästan allm.; ofta i ordspr. som *de växer inte gräs på allmän lannsväg* UI; motsv. från GötaSdmDalGstVb; jfr allmans-väg. b) om hora BIHaVgVstm. °Di saa hon ble allmän (och det tror jag henne om) Bl. 2) vanlig, vida spridd el. utbredd GötaÖSveal o. spr.st. i Norrl. (Tyget i fråga) *dä ble ds ss allmänt te slut* (så att alla hade det) Sm. °Barskog, tall ä ju dä allmänista Sdm.

Ssgr: **allmän-del** bl. i bf: allmänheten Gl. -**hop** Bl; jfr -del.

Avledn.: **allmänna** f hora, allmän kvinna Vg; jfr allmänning 2 c.

allmänhet f, äv. m <ang. uttal jfr allmän; GötaSveal, sällan i Norrl. Huvudtr.: ofta -mä`nn- Sk, äv. -he`t Sdm-UI> 1) i uttr. i *allmänhet* e.d. a) äv. i bf (Ög), generellt taget, i det stora hela SkBIVgGIÖgSdm. *Fälki i allmänhait var mair okunnuä* Gl. (Brännvin användes då) *så mykke mer i allmänheta* Ög. b) äv. i bf (SkSmBoSdm-UI): för det mesta, vanligen GötaSveal o. sälls. i Norrl. 2) i uttr. *för allmänheta a)* för jännan, ständigt SmSdm-

NkHsl. °Han ligger felle (väl) just inte för allmänheta heller Sdm. b) i vanliga fall, vanligen SdmNkVstmDal. 3) i bf, hela befolkningen (i en trakt, på en ort etc.), vanligen om allmoge; gemene man GötaÖSveal o. sälls. i Norrl. – särsk.: det stora flertalet UI. *Allmenheten äv däm ar* (har) *de fele*.

allmännelig(en) adj <allmä`nneli e.d. BIHaLpl, a`llmen-(e)la VJl, allmi`nneli BoDsl, a`llminle Vrm, allmi`ndevin Dal, allmi`ndelen JI(lidm)> 1) allmän HaBoJl. *De va-n allmennla sä* (sed) JI. 2) som alla andra, ordinär, vanlig BoDsiVrmDalJlPl. °Dä här ä ett allminnele äschevär (åskväder) Dsl. – Härtill adv *allmä`nneligen* (HaVg), a`llmännele (Jl) allmänt, a`llmennela, a`llmindele vanligvis JI.

allmänneväg m <°almenna-, °allmänne- Ög(Nyrén; Ihres), a`ttmänne- Bo> allmän landsväg; jfr allmundeväg.

allmänning m, i GötaÖSveal äv. f, el. **allmänninge** m <all/männig (a-, a-, -me-, -tg) GötaVrmUIDalHrj—Nb, a`tt~ ÖIVgBoVrm—HslMpJlÅmLpl, a`tt~ ÖgSdmNkUI-VstmDal, a`ll~ Nb, a`tt~ DalJlÅm, a`tt~ NkVstmDal; äv. *allmäig* Sk; *all/männige*, a`tt~, äv. ~migge Vg. Jämta -*männig*(g) i DalJINb -*männig*(g) e.d., i JI äv. -*menig*, i Åm äv. -*mänig* e.d. Huvudtr. (acc. 2, sällan acc. 1) oftast på första stav., ibland (acc. 1) på andra i HslÅmNb, i Sk är detta regel) 1) i bf, allmänheten; menigheten, hela befolkningen (i en socken, by e.d.); äv.: det allmänna, socknen ÖISmHalJVbLpl. *Dä-`sto häjla allmänniha* Ha. *Gå-`ef* (näml. viss utgift) *på allmänniha, så jö-`ef inte så möe* Ha. *Gå på allmänniha* gå på socknen; motsv. från Vg. *Han har barn på allmänniha* (dvs. "oäkta" barn) Öl. – särsk. i utvidgad anv. i uttr. *på allmänniha* e.d. i allmänhet, överallt BISM. *Tokka kräk* (sådana kreatur) *har di inte på allmänniha* Sm. 2) oskiftad mark, tillhörig viss menighet, samfällighet; allm.; jfr by-, fiske-, socken-allmänning. – särsk. i utvidgad anv. a) del av kyrkogård använd till gratis gemensamhetsgravar Sk. b) vid gästbad e.d.: gemensam bädd för många personer Sdm. c) lösaktig kvinna Sk; jfr allmänna (u. allmän avledn.). d) om redskap e.d. som betraktas som allmän egendom Dal. 3) i pl, om befolkningen i V. Vingåkers gränstrakter mot Närke Sdm.

Ssgr <-igs-; äv. -iga-, se nedan>: **allmännings-bet** kreatursbete på samfällighet Sk. -**bleka** <-iga- Sk> för flera hushåll gemensam blekplats Sk. -**dag** dag då dagsverks-torpore kallats till gården för att dagsverka Öl. -**jord** = allmänning 2 GötaVrmUIVstmLpl. -**kyrkogård** <-iga-Vg> = allmänning 2 a. -**mark** = -jord SkSm. -**plog** i tales. *en tå`dqd ma`jj stre`vihsplög, en a`tan majj a`llmennisplög* den 12 maj (ser man) ngn enstaka plog i arbete, den 18 maj allas plogar JI. -**skog** samfällid skogsmark SkVgGISdmVstm. -**ved** (utsynad på allmänning) SdmNk. -**väg** allmän väg Åm.

allmäns adv (a`llmäns Ög) [jfr allmän] alls; jfr allmänt 3 a, alldeles 6. *Dä går allmäns inte*.

allmännska v <°allmännska e.d. SdmNkUI> [jfr element-skad, allmännska] mildare svordom: besitta, för-

döme. *°Allmenska ett tåkke spetakel!* Ul. *°Allmenska dej!* Sdm.

allmänskad adj (som adv äv. -e) el. **allamänskad** adj <allmänskad/ e.d. ÖgSdmNkUIVstm, ~e SdmNkUIVstm, allmenska Sdm, ~mänska Vstm, °alamänskad Sm(IhreS), alla/mänskade e.d. SmVgSdmUl, °allra~ Ul. Vanl. acc. 1 (äv. acc. 2 SdmVstm) på andra stav. (i trestavig form resp. tredje stav. i fyrstavig); äv. acc. 2 på första stav. ÖgUl] [jfr elementskad o. ¹allade, ¹allande] 1) i attr anv. a) fördömd, förbaskad; inspiskad SmVgSdmNkUIVstm. *°Din allmenskade rakkare!* Sdm. *°De va ett allmenskade bråk!* Ul. b) ofantlig, väldig; förunderlig; a.l. *°En allmenskade brste mä krissfolk* (soldater) Nk. *Dä va då e allmänskade männifa te kunna arbeta!* Vstm. 2) adv, rysligt, förskräckligt, vådligt SmÖgNk. *Dä snöe* (snöer) *så allmänskat i da* Sm. *En allmänskade stor ellabränn* (eldbrand) Nk.

allmänskane se allmänskad.

allmänt adv (jfr allmän formavd.) 1) av el. bland alla; överallt Sk o. sporad. ÖiHaVgBoÖSvealSÖNorrl. *En del släppte allmänt på skogen* (släppte ut korna att gå fritt i skogen) Vg. 2) i allmänhet, vanligen NkVstm. *°D-ä allmänt inte vanlit* Vstm. 3) alldeles, helt o. hållet, fullkomligt SmVgÖgSdmNk. *Ho ä allmänt fsvillater* (virrig) Vg. *En bärjktabbe ssm va allmänt utmä åna* (ån) Ög. – särsk. a) alls Ög. *Dä ska bli allmänt inte i väjjen* (vägen). b) i ellipt. anv.: (alldeles) förskräckligt e.d. ÖgSdm; jfr alldeles 4 a. *Dä va allmänt va dä va betyd-lit* (märkligt e.d.) Sdm.

allna v 1 <allna e.d. UIDal, *aln-*, *slln-* Dal] [jfr ²all] 1) om djur: dö Ul. 2) i förb. *alln-ä'v* dö; äv.: falla av Dal. 3) i förb. *°allna av* el. *till bli* (helt) utmattad, uppgivas av trötthet Dal.

allo n el. (i JI äv.) m el. **hallo** n <allo' e.d. tämligen allm., äv. a`llo SkBISmHsl, a`llo, *g`lo* Vb, *g`lo* ÅmVb; hallo' e.d. GötalSveal] [jfr hallå] 1) skrik, rop Bl; jfr allorum. (Han) *ai gufor te o* (kan) *je opp sånna allo'* (så man kan rakt rot, att det är gastskräk). 2) skrikande, oljud, oväsen, stim, larm, buller; allm.; ofta i uttr. som *°hålla* el. *göra* (ett sådant el. ett fasligt e.d.) el. *°vara ett sådant e.d. allo. Va e de nu fårr nåd allo di har fårr si ude po gåren?* Sk. – särsk. i uttr. *jsra allo* slå alarm Vg. 3) uppståndelse, liv, väsen, rabalder GötalDalHslMpÅm. *Dä bta tokket fasa allo'* (fasligt rabalder) *um dä', så dä va allri fävit* (ingen mätta på det) Vg. *Dä vaftt ett föjkräcktitt allo mitt i natta; fätk kämm sättnes från alle håll* (näml. vid eldsvåda) Ög. – särsk. i uttr. *jöra allo au nåd* skryta med el. göra reklam för ngt Sk. 4) nojs; uppsluppet skämtande Sk. *Ja bara hållt allo' me-na* (nojsade med henne).

allo adv <allo SmSdm, ~e e.d. SmÅm, ålle e.d. SkÅm, öll/e, ~a Sk] [jfr ³all o. allojämt] alltid, beständigt, ständigt, jämt, jämt o. samt, vid varje tillfälle; äv. överg. i bet.: ofta, många gånger SkSSm. *°Två skabbede ög på en fålad paras ålle* Sk. *°Där e ålle nåd å fattas får den jämmerfulle* Sk. *Han gaor ölle* (i kyrkan) Sk. *De sa ålle*

mor Sk; jfr allojämt. – särsk. i vissa uttr. o. förb. a) för allo (SmSdm), för allä el. ållä (Åm), far ölle (Sk) för alltid SkSmÅm, jämt, beständigt Sdm. b) alle (Sm) el. ölle (Sk) sinn alltsedan dess SkSm, alltsedan (konj) Sk. **allo** interj [jfr ¹allo] utrop varmed man vill väcka uppmärksamhet SmÖgSdm. *Allo Ante, va ska du hän?* Sm. *°Allo mi ko, sa bonn, dansä med biskspinna* Ög.

alloa v 1 el. **alloas** v dep 1 <allo'a e.d. SkBISmHaVg, hallo'a e.d. HaSdm, allo'as, a- Sk] [jfr ³allo] skrika, gorma, bråka, föra oväsen, larma, bullra; a.l.; jfr alluras. *Rett såm de va' bårja hoppen å jö* (började hunden skälla) *å alloas* Sk. – särsk. i pr ptp *allo'anes* om person: livlig Sk.

Avledn.: **alloande** n <allo'ane SkBIVgBoSdmGstHsl, ha~ Bo, hallo'ane Sdm] 1) = ¹allo 2; a.l. 2) = ¹allo 3 BIVg. – **alloing** f larm, bråk, rop, oväsen Bo.

allojämt adv <a`llejäm e.d. Sk] [jfr ²allo] ständigt.

allom pron adj se ³all.

allom adv <all/om, ~åm, ~sm e.d. VstmDal] [jfr ³all] alltför, övermåttan. *Allom gaki* e.d. alltför galet, alldeles förskräckligt; a.l.

allombry n allt tillbehör ÖI(Ahlquist, Åstrand).

allomlunda el. **allomlundom** adv <°lunda Sm(Nordin), °ållom lundom Nb(IhreS), a`llåmlånnåm (äv. som två ord) Vb, å`llojlååndo, ~loto Nb] på alla (möjliga) sätt, på allt vis; a.l.; äv. överg. i bet.: på olika sätt; litet si o. så VbNb; jfr allalunda. *°He jer såm allåmlånnåm ve årdninga* (ordningen) *i den gakiåm* (gården) Vb.

allomstads el. **allomstadsom**(s) (äv. som två ord) adv <a`llåmstass e.d. VbLpINb, a`llåm sta'ass e.d. Vb, å`llumsta's(s), °öllomstas e.d. Dal, °ållomstass, å`llostass(os) Nb, a`llåmsta'ssåd e.d. Vb] [jfr allstads] överallt, allestädes; jfr allstädes.

allomstans adv <a`llom/stans Dal, ~stans e.d. ÅmLpINb, ållo(m)stans, ~stans e.d. LpINb, ~stans Nb] [jfr allstans(en)] överallt, allestädes; jfr allstädes. *Ållomstans fra'amm män i`ngest vätky`men framme* (med) överallt men ingenstans välkommen Nb.

allomvägom adv <å`llovego Nb] från alla håll.

allons interj [jfr allej] <°allångs Sdm] ge dig iväg, "försvinn"; överg. i adv i uttr. *°gå allångs a* om person: ge sig iväg för gott. b) om vara: bli bortödd.

allors(t) adv <ållas(t) Nb] [jfr någorst] överallt, allestädes; jfr allstädes.

allorum s <allo', hallo'- Vb] [jfr kakalorum] = ¹allo 1.

allra el. **aller** adv <allra, a-, äv. allre e.d. Götal(ej ÖIGI o. bl. sporad. i NVGtal)ÖSvealGstHslVbNb, aldra, -ä e.d. SkBIÖiHaGIÖGÖSveal, åll(d)ra SkNb, öllra Sk, all(er) e.d. SkÖISHa o. sporad. i VgDsINkUIVstmHslJl—Nb, ~år SkSHa. Allra etc. i allm. med acc. 2, särsk. i Sk äv. acc. 1; i aller etc. acc. 1 el. 2 el. acc.-löshet] [aller representerar dels *°allra*, dels lty *aller*. Jfr ³alla] av el. bland alla, av allt; förstärkningsord vid superlativer; a.l.; äv. i förb. med *°som*: som allra, alltsom Sk. *De va den a`llår vi`llaste* (duktigaste) *i skolen* Sk. (Hon dog när hon hade det) *ållra såm best. Öllra såm tiast* alltsom oftast Sk. –

särsk. i vissa förb. (ibland uppfattade som ssgr): a) *allra bäst* konj, rätt som, bäst som BlSm. *Allra bäst han jikk da* (så föll han Bl). b) *aller först* till att börja med, i förstone Vb. *°Allerförst tures-e* (turades det) *bra*. c) *allra* (el. *aller*) *helst* särskilt, i synnerhet SkÖIHsl. (Sörpa är hälsosam för korna) *a'llåhelst åm de fãå-na åppkokkt* ÖI. d) *allra* (el. *aller*) *minst* i det minsta, åtminstone SkBl. *De va a'llårmigst hundra åur gammalt* Sk. e) *allra mjukast* e.d., i hövlighetsformler som *tackår allrå mjukast* Sdm; motsv. från SmÖgVstmGst, (tackår) *°allermjukast* Åm, *takk allra finast* Vg. f) *allra sist* senast, inte senare än ÖgHsl. (Under slåttern måste man stiga upp) *allre sist kvåkka två* Ög. g) *inte allra* (el. *aller*) *värst* inte så särdeles ÖgUl. *°He er int allervärst mågga* Ul.

Avledn.: **allrade** adv <all/rade e.d. UIVstmGst, ald~ Ul> allra. *Då allrade vašta* Vstm. (Tackår) *allrade mjukast* Ul. – **allraste** adj <allresta Ul> motsvarar *allra* o. superl av underförstått adj. *°Min allresta!* (allra käraste e.d.). *Ksşş i allresta* (den allra högstes) *namn!*

alls el. **alles** adv <°alles Vstm(i bet. 1), a'lles Sk(i bet. 2), alls, a- allm., äv. alls, alst Ul, ålls Nb, slls Mp> 1) [jfr inalles] sammanlagt, tillhoppa UIVstm; äv. i alls ds. Ul. – särsk. i uttr. *°alls om alls* allt som allt, allt tillhoppa; till alla delar Sm(JJLgren)SdmNk(Djurklou ms)UIVstm. 2) i uttr. *rent me a'lles* på fullt allvar Sk. 3) som förstärkning till en (tänkt) negation: rakt, absolut (ingen, inte), överhuvud(taget), (inte) den (det) minsta; allm.; jfr allsingahanda, allsingen, allsinte. *Där va-nte hasle* (hassel) *alls* Sk. *Hå ha ja allär alls sakt* det har jag absolut inte sagt Lpl. – särsk. andra fall, då en nekande tanke el. tvivel e.d. ligger bakom; spr.st. *°Då kunne ja fått hemma utan alls nåt besmi* (besvär) Bl. *Jer e alls na vatt'n* (i bäcken)? Nb.

allsamman(s) pron adj <sg m–f: *allesamman(s)*, *allesamm* Vg; n: *allsamm/an* VgÖg, *°ans* HaVgÖgNk, *~en* SkBo-Ög, *allt(i)samma* Vrm, *~(e)samm* Vg, *~isammen* Bo, *~sammens* Sk. – pl: *all/lesamman(s)*, *~sammen(s)* e.d. VGötaLSSveal, *~samma* Vrm, *~samm* VgDsl, *all(e)isammen* e.d. Sk. Vanl. acc. 2 på första stav., i pl delvis samtidigt acc. 1 på sen. leden; äv. bl.a. med acc. 1 på båda lederna) 1) attr, vid koll. i sg: all, hel Vg. *Å allesamman(s) säa inne nu?* *Allesamm fesken miste han.* 2) subst, i n sg el. i pl: allthop resp. alla (tillsammans), allihop; a.o.; jfr allsumman.

allsingen pron <a'ss- Dal, °ass- e.d. SdmUIVstmHsl, °ålls- e.d. Åm> ingen alls. *°Assingin bräkk mä hä* inget tvivel om det Ul(brd 1721); jfr allsinte.

allsingethanda pron <a'ssigan(a) Dal, *assigan* Hsl> ingenting alls. *An kan int jär assigan* (göra någonting alls) Dal.

allsinte pron o. adv <alls/inte e.d. HaÖg(Nyrén)Nk, ~int VbLpl, *assjinte* e.d. ÖgSdmNkUIVstm, ~iint VrmJl, ~int e.d., ~ent VrmUl—Vb(Dal äv. ~igt), ~itt Vb, °~ett Jl, *aşşjinte* e.d. SdmNkUIVstm, ~int UIVstm, *aşşejnt*, ~int e.d. Vb, *åssint*, *oşit* e.d. Dal, *åså(n)t*, *åsåjnt*, *åşit* e.d. Nb,

ssät Mp. Vanl. med acc. 2 på första stav., i VrmUl-VstmJl (äv.) acc. 1; i NkUIJINb äv. med huvudtr. på andra stav.) [jfr allsingen] 1) pron, ingenting (alls), inte det minsta, inget som helst, ett intet ÖgSdmNkUl—ÅmNb. *Bättå nå* (bättre ngt) *ån assint* Dal; motsv. från GstHrjNb. *Då gå-şsm assint* (mycket lätt, utan besvär) Vstm. 2) adv, alls inte, inte (alls), ingalunda; äv. överg. i bet.: nog inte HaÖgSdm—Nb. *°Assint vet ja hä* (det) Hsl. *Han kåmmår assent* (nog el. säkerligen inte) Dal.

allsköns adj <a'lljönns, ~öns e.d.; äv. å- > bl. attr 1) all möjlig, allehanda BIUIDalLpl. *Dit kåmm ju alljöns hydå* (pack) Dal. 2) i förb. med abstrakt s, i allmänhet 'ro, all, fullständig SmHaVgBoÖgSdmNkÅmNb. *Mikaelidan då sulle kreatura stallas i alljöns tysthet* Ög.

allslätt adv se alltslätt.

allsmäktig (-ug, -in) adj <allsmäk/ti(g) (äv. å- ÅmNb) e.d. nästan allm., äv. ~ti(g)er e.d. SkSmHaVgNkUl; ~tug Sdm, ~tu GI DalHrjJl; ~tin e.d. VrmDalHslÅm; äv. *allsmajti* SkHa. Oftast med acc. 2 på första stav., äv. acc. 1 el. 2 på andra) nästan bl. predik. I. [jfr 3all] 1) gränslöst el. mycket mäktig; ofta i religiöst färgat språk; täml. allm. 2) som ser vördnadsbjudande el. sträng el. allvarsam ut SkSm. – särsk. i n sg som adv: allvarsamt Sk. *Pågen sad* (satt) *så allsme'ket o lyddes på* (lyssnade). 3) andäktig VgBo; tillgjort gudaktig el. from; skenhelig SVGötaLIVrm. *Han ser så guss allsmäktir ut* Vg. 4) grötmyndig, "viktig"; kaxig, övermodig SkNkVrmVstm; (mycket) arg DslVrm; i n sg som adv överg. i bet.: förfärligt DslVrm. *Allsmå'ktit ra'sen* (arg) Vrm. II. [jfr 2all, 1allmäktig, avmäktig, vanmäktig] 1) utmatad, vanmäktig, aldeles förbi av ansträngning DalHsl—Vb. – särsk.: matt el. kraftlös av hetta (NkÅmVb) el. övermåtnad (Dal); äv. i utvidgad anv. om väderlek (solhetta): som orsakar matthet Vb. *Hå je-şå allsmäktit ver.* 2) [jfr alterera] bestört, mycket förskräckt el. häpen Sk.

allstad el. **allstaden** el. **allstad** el. **allstada(r)** adv, äv. uppfattat som två ord <allsta Bl, *sll stå* e.d. SkDal, *sllstån* Dal; *alla/stå* el. *alle~* SkHa; *alla* (Vg) el. *alle* (BoDsl) *staar*, *allstar* e.d. HaVg, *alla staa* SkSSm) = allstans(en); jfr allstädes.

allstads el. **allstads** el. **alle(r)stads** adv, äv. uppfattat som två ord <a'llstass e.d. VrmDalVb, a'll/stå's, o'll(e)~, å'lle~, å'll/stå'ss, s'll~, s'lls(r)~ e.d. Dal, a'lla/stå'ss, ö'lla~ e.d. Sk, a'lle/stå'ss e.d. DslVrmLpl, a'llstass, a'llesta'ss e.d. Hrj, a'llistass NVDal, a'all/staşş, ~staşş e.d. Vrm, a'lesta'ss Dal, °aller stass Vg, a'lleşta'ss Vrm) = allstans(en); a.l.; jfr allstädes. – särsk. med i förstärkande syfte upprepade första stav. Dal. (Vi letade o'llo'llo'llstå'ss (absolut överallt).

allstans adv se allstans(en).

allstinges adv aldeles Sm(Rz).

allsto, **allstå** interj se allestot. – **allstädes**, **allstäns** adv se allstädes resp. allstans.

allsumman el. **allsummen** pron adj <sg m o. f: *all/såmma* e.d.; äv. ~sånna Vb; m resp. f: *°allsu/men*, °~mi GI-

(Tofftén); n: ^oalltsumma e.d. Hsl, ^alltsq'må e.d. JI, ^oält/såmdå, ^o~summå, ^o~sammå's Dal(Näsman, IhreS), ^oalsum/å, ^o~et Gl(Neogard resp. Tofftén), ^{alls(u)må} Gl. – pl: ^oolla såmmå Dal(Prytz), ^allesumma Hsl, ^allsq'må JI) 1) = allsamma(n)s) Gl(Tofftén); bl. i n sg o. i pl Dal-HslJI. *Dom ha resst* (rest) *allsåmdå* JI. – särsk. i pl i attr anv.: samtliga Hsl. ^oNästa allesumma dellbovallan (fäbodvallarna i Delsbo). 2) i predik anv.: hel o. hållen Vb. ^oJig schvaittes (svettas) *allsomma*. 3) i n sg, i adv anv.: helt o. hållet, fullkomligen Gl.

¹allt n el. (i VgNk äv.) m (*a*llt GötalSveal, äv. *å*~, *ö*~ Sk) i uttr. ^ohela alltet alltsamma, det hela.

²allt adv (<a-, *å*-, *ö*- e.d. (jfr ³a11); allm.; i bet. 8 äv. *att*, *gt* Vrm) 1) alldeles, helt o. hållet SmVgGl(Neogard)Dal-HrjVbNb; jfr ⁴a11. *Å va a'llt bå'v'ri* (förskräckligt) Dal. *Gå allt i en krok* gå starkt framåtlutad Hrj. (Skoskav o. käringnat) *vara* (är) *a'llt liik* Vb. – särsk. förstärkande i vissa förb.: ^oallt efter se ¹alltefter. – ^oallt en samme; en enda, en o. samme ÖgUDal; i n: lika gott, (kommer på) ett ut Vb. ^oBjörn å björnkarn ha inte allt e mening (ordspr.) Ög(Nyrén). *Dsm har alltje'nn mor* Ul. (Där har varit) *o'llt ien kru'll åv går'dum* en enda klunga av gårdar Dal. – ^oalltefter, ^oalltör se d.o. – ^oallt (i) ett se allt(i)ett. – ^oallt i sänder 1) som adv: samtidigt, på en gång DalHsl. *Dsm jekk å läste* (konfirmationsläste) *allt i sänner* Dal. 2) som konj: bäst, rätt som HrjJVb, bäst det är VbLpl; äv. överg. i bet.: kanske, om det vill sig LplNb. *A'llt ise'nn soka sin, ra'ppen-e* Vb. (Först tänkte jag skjuta på måfå:; ^oalltissender kan e tåga (träffa), *bössva var ju ladde* (laddad) Nb. – ^oalltslätt, ^oalltväl se d.o. 2) om rum: ända; hela vägen (el. utrymmet) e.d.; äv. överg. i bet.: överallt SkSmVgNkVrmUIDalNorrl. *Allt här inte å inte lägger* ända hit men inte längre Vg. *Allt st Sunnbobro*; ^oallt imilla Storbynn å Presthagen Ul. (Det blev spår på golvet) *allt då ja for* (gick) Åm. – särsk. i vissa förb. el. uttr.: ^oalltav se d.o. ^oallt efter se ¹alltefter. 2) ^oalltifrån, ^oalltigenom se d.o. – ^oallt ikring el. ^oallt-ikring adv runt om(kring) Dal; äv. i utvidgad anv.: ^onsr *då ksmmå alltikregg*, så etc. Sm; prep runt; överallt i el. kring VgDal. (Jag har harvat) *a'lltikripg hela röf* (stenröset) Vg. ^oÅ va snat uta (det var snart ute) *alltikripg hel sokkna* Dal. – ^oallt intill ända till; äv. allmänare: till och med. (Kölden fördärvar all frukt) ^oallt intill slåjår (slånbären) Gl. – ^oalltom se d.o. – ^oallt omkring adv runt om(kring) Bl(brd 1746)Bo; i utvidgad anv.: *ns-då kåmmer allt omkringg*, så etc. Vg; motsv. från Sm. – ^oallt omring adv o. ^oallt ringom adv o. prep runt om(kring) Dal. (Det var fullt av älgspillning) *o'llt ringum å-åa brundgravå* (den där brunstgropen). – ^oallt över el. ^oalltöver adv överallt Bo; jfr *all över* (u. ⁴all 2). 3) om utsträckning i tiden a) fristående: hela tiden, ständigt SkVgVstm(Herweghr)Dal(brd 1688); fortfarande; äv. överg. i bet.: hur det nu kom sig Sk. *Då jekk a'llt i galspp* Vg. (De väntade både länge o. väl) ^omån öllt kom ingen grebba å (flicka från) *tjällaren* Sk. b) i förb. o. uttr. som betydelsemässigt ansluter sig till mom. a (början):

^oalltav se d.o. – ^oallt av ända Dal. – ^oallt för eno, ^oallt för ett(ens) se alltföreno resp. alltförett(ens). – ^oallt för hand Sk. 1) fortfarande; ständigt. 2) efter hand. – ^oallt i eningen, ^oallt (i) eno, ^oallt (i) ett, ^oallt (i) med ett se resp. alltningen, alltieno, alltiett, allt(i)medett. – ^oalltjämt se d.o. – ^oallt med en gång JI(Agerberg). – ^oallt stilla 1) alltid, ständigt ÖgVstm(Herweghr). 2) så småningom Sm. – ^oalltut se d.o. – ^oallt åt eno se alltåteno. – ^oallt över el. ^oalltöver alltid Dal. c) i förb. med uttr. som betecknar utgångs- el. slutpunkt: ända: ^oallt därest som prep, om tid: ända till; som konj: ända tills Dal. – ^oallt därtill som prep, om tid: ända till DalHrjJI(lidm); som konj: ända tills Hrj. – ^oallt hit/intill Vg, ^o~till JI, ^o~tilldags ÖI, ^o~tills HslJI. – ^oallt ifrån se alltifrån. – ^oallt/ sedan el. ^o~sen(n)a 1) som adv: ända sedan dess VGötalVrm—DalMpÅmLpl. *Di har vad* (varit) *ove'nnår a'llt si'jan* Sk. *Så' ha-vå vstt* (varit) *allt si'nna* Vg. *Allt fenn ss a vi avvi* (haft) *trskva'rke* Ul. 2) som prep: ända sedan VGötalSdmUIVstmVb. *De ha rä'jnad* (regnat) *a'lltsinn i da mö'res* (morse) Ha. *Allt se'a mi'ssämren* Vb. 3) som konj: ända sedan NVGötalNkUIDalHslMp—VbNb. (Den drömmen minns jag) *allt sann je drö'mt'n* JI. *Å'llt seða i* (jag) *såg a fö'stgaggå* (första gången) Nb. – ^oallt tills som prep: ända till HrjJI; som konj: ända tills Vg. d) i förb. med uttr. som på annat sätt begränsar tiden: ^oallt med/ konj (VgSdmDalHslHrj) el. ^o~an(s) (utan -s BlSmSNorrlLpl, äv. med -s BlSmHsl) adv, konj 1) som adv: under tiden Hsl. 2) som konj: så länge (som); a.l.; (i formen *allt männ* e.d.) äv. överg. i bet.: allt vad, så mycket som HslMpJI. ^oHan språgg (sprang) *allt männ han vrska* Hsl. – ^oallt med ens konj, allt medan Bo. – ^oallt om länge långt om länge Gl. – ^oallt som konj (jfr mom. 9) under det att; äv. överg. i bet.: bäst som Vrm. *Allt ssm han jekk, ss slant han*. 4) om upprepade händelser o.d. a) alltid, vid alla tillfällen SkUl. *Han drakk vann* (vatten); *allt så drakk han-at* (det) Sk. (Förr) *red dām allt på bröllåpp* Ul. b) emellanåt, då o. då, titt o. ofta SkHaVg. *Hansa sön prä'tjar ållt i hine tjå'rtjan* hans o. predikar titt o. ofta i den andra kyrkan Sk. c) i uttr. med bet. emellanåt, då o. då e.d.: ^oallt då och då SkHaVgBo, ^oallt emellanåt ÖI—BoÖgNkDal, ^oallt emellomåt HaVgBo, ^oallt ibland Sm—BoÖgVstm, ^oallt i varadra ÖgSdmNkVstm, ^oallt i varadrum SmÖgNk, ^oallt som oftast SmBoNk, ^oallt som tidast, ^oallt som tätast Sk, *allt där å var litet överallt, litet här o. där* Vrm. 5) vid komp för att ange ett successivt av- el. tilltagande; vanl. med upprepning av komparativen GötalÖSvealGst. *Mi oföggel* (ofärdighet) *ho bvi allt varr å varr* Ög. 6) endast, uteslutande Ul. *Allt osalta* (osaltad föda) *vill dām ha*. 7) (alla-) redan GötalVrm samt ovanl. i SdmNkUl; jfr alltredan, ⁶a 1. *D-å få betia* (tidigt) *s tåpka ps jefte nu allt* Sm. *Åst-e* (är du) *allt tebakē?* Ha. 8) bekräftande: nog, väl, troligen; syns det mig, tycker jag; ändå, i alla fall; säkert, helt visst; minsann; visserligen GötalSvealSNorrl; jfr ⁶a 2. *Då grynnar allt te'* (räcker nog till) Ög. *I ssmmer va då allt en kall ssmmere* (sommar) Vrm. *Ja hett-et allt*

(kom på det i alla fall) Ög. *Så' mö' päppa ha-lu allt, se du kan tjöpa dä' Vg. Han hadde allt vsftt där* (minsann varit där) Vg. *Svaftmyre-qi biss allt di mä, män si dä' dä gå-şnař över Ög.* – särsk. som fyllnadsord, föregånget av 'nog UIVstmDal. *Nog kunn ja allt* (alltid) Ul. 9) med allmänt generaliserande bet. a) vid uttr. som betecknar motsvarighet: 'allt efter se 2alltefter. – 'allt efter det (att) konj efterhand som Bo. – 'allt eftersom (äv. uppfattat som ett ord) konj 1) efterhand som GötalUIVstmDal-Lpl. 2) äv. i förb. med 'till i satsens slut; beroende på hur(uvida); i den (el. samma) mån som BlSmHaVgDsl-GlÖgNkVrm. – 'allt som konj (jfr mom. 3 d) 1) efterhand som SkÖgNk. 2) äv. i förb. med 'till i satsens slut; beroende på hur GötalSdm. b) i uttr. 'alltmost se d.o. 10) i koncessiva satser: så – än Ul. *Allt stor kar* (karl) *an var ss ar e barka i veg* (gått omkull för honom) *nu*.

³allt prep genom, via, längs; åt (ett håll) till Ul. *Vi kan gå allt hagen*.

⁴allt konj (<a-e.d. VgNkVrmDal, o- Dal, å- Åm) 1) temp a) (hela tiden) medan DalÅm. (Spottade o. svor gjorde hon) 'allt hon fales (sprang) Åm. b) så fort, så snart Dal. (Han upptecknar) *ollt noget yppne mu'nnäm* så fort ngn öppnar munnen. 2) konj, bara, om blott VgVrmDal. *D-ä dása'mme allt dä hller* (håller) Vrm. Med samma bet. äv. i uttr. 'allt att Vg, 'allt dä Vrm, 'allte Nk, allti e.d. NkVrm. 'Du når le kåmmä når du vill, allte du kåmmer Nk.

alltav adv (<'alltäv Sdm, å'llta e.d. Nb) 1) ständigt Sdm. 'Glader å lättevader de adde an vuri alltäv. 2) hela vägen; ända Nb. (Tallen var kal) *allta opp åt tullu* (toppen).

¹alltefter adv o. prep (<-ette(r) e.d. Ul) [jfr ²allt 1] 1) adv o. prep, alldeles efter. 'Kon geck alltette. 2) [jfr ²allt 2] prep, utmed, längs. 'Gå allt ätter bole (en viss ängsmark).

²alltefter prep [jfr ²allt 9] beroende på; (i ordning) efter HaVg. *İrbetet å alltätter åşas ti* (årstiden) Ha. *Di jekk å'lltätter sller* (ålder), *bařa* Vg.

allteftersom se ²allt 9. – allteno adv se alltieno. – allteriett o. alltesteett adv se alltiett. – alltett adv se alltiett.

alltföreno adv (<'allt/frienå, a(l)~ Ul(brd 1697 resp. 1695, 1724)) [jfr ²allt 3] hela tiden, (jämt o.) ständigt.

alltförett(ens) adv (<allt/för/ett e.d. SkVgBoÖgSdmNkUl-Vstm, °jett SdmUl(brd 1739), all(t)fåret Sk, allförett (-får-, -far-, -fer-) SkHaVgSdm. (Vanl. acc. 1 på första o. (el. enbart på) sista stav.); 'allt/frett e.d. SdmVb, ~fritt Ul(brd 1728)Vstm(Herweghr), a'lltfråitt e.d. Vb, °ålt freit Nb(IhreS), 'all/frett HaGst(brd 1676), ~fritt Ha; all(t)fåre'tens e.d. Sk) [jfr ²allt 3] hela tiden, ständigt, oavbrutet; a.l.; äv.: ideligen, jämt o. samt SkHaVgSdm-NkUl. *Spisen ska en muda te'* (läggna in i) *a'll får e't* Sk. 'Dä ha rånga alltförett sän i maşı (morse) Nk. *Ja ha vari* (vistats, bott) *i Mallsa alltförett* Sdm. 'Han går å ksnter (träter) *alltfrett* Vb.

alltid el. alltiden adv (<all/tid, åll~ e.d. Sk, all/tid Ul, åll~

Dal, all/ti e.d. HaVg, sll~ Dal, all/ti, ~te (a-, å-, s- e.d.; jfr ³all) nästan allm.; ~tin, ~ten, ~t'n e.d. (äv. åll~ Åm; äv. sll~ Mp) BlÖlSmUlHrj—Lpl; äv. alltja JI(lidm), all/ti(g)en, åll~ e.d. Åm. – -llt- (för -llt-) allm. el. vanl. i HslHrj—ÅmLplNNb, sälls. i UIDal. Vanl. acc. 2, i SkSmHaBoDslVrmUIVstmDal äv. acc. 1. Vid emfas (i bet. 1) äv. med två huvudtr.: *a'll ti'(d), å'll ti'd* Sk, *a'll ti' HaBo*) 1) om tid: a) i alla tider, ständigt, jämt (o. samt); allm. 'Dom va ju litt nyfknö å varannö som väl ungdommö allte haö vatt Öl. 'Vi ha ju ahlte vare rädd för höge trån Hsl. *De råjnar a'll ti', a'll ti'* Sk. *Allti grann gar eint ann* (ordspr.) Vb. *Han sedår å'llti å knåpprå mä feřrana* Ha. *Ha drog sllti kallt från vattnä* Mp. *Hon far ds allti å rånne ps gatena* Sm; äv. överg. i bet.: ofta, många gånger (om ngt som upprepar sig tid efter annan e.d.) SkBlHaVgSdmNkHslJlÅmVbLpl. 'Di sior jo allti ad Lonnga dommtjå'rka bler allri fåri (färdig) Sk. 'Ja säjer nu som ja allti har sagt Sdm. – särsk. i uttr. 'för alltid för all framtid; spr.st. i Götal. 'Behålla hånne få allti Bl; äv. i mera allmän bet. i hälsningsformeln *takk fs allti!* e.d. ÖlSm. b) varje gång, vid varje tillfälle, vid varje förekommande lägenhet, i regeln; allm. 'Når hånan har spekat (krafats), så glo hon allten åtte nåt korn (ordspr.) Bl. *Brugå'mmen skulle a'llti ha en vrensk* (hingst) *å ria på* Ha. *Knekten i ro'ten han bar ksşset allti* (vid begravingar) Ög. 'Åm påskane er e allti ruskut veder Ul. *Vattgröt'n va allti befård te vela sve se ve* (bränna vid) Hsl. *Fjellsokknen* (fjällsocknarna) *dem e allte vi* (vidsträckta) Vb. 2) nog, helt säkert; nästan allm. *Han fussar mæk* (mig) *allti, um ja be-ř Vg.* 'Har en gremma, allti får en häst; har en reng, allti blir en fäst (ordspr.) Nk. *A'llti fö gu hõtjin* (föder Gud höken) (tales.) Dal. *Vi vet allti att fsřk å fulle å elakhet* Ög. *Allti feřinn man sema'tt tjö'plast* (så pass stor vank på varan), *att man kan pľuut* (pruta) Vb. – särsk. a) åtminstone; spr.st. (Grisen må vara hur fet han vill) *så haa han allti nö'ön kre'tål* (ngn körtel i fläsket; sådant parti kasserades) Sm. *Iřpen loda* (lördag) *utan att sova finer allti så möe* (mycket) *att prästen få-řrka sin krave* (krage) Vg. *De snöödd allt'n e'jn fot* (föll åtm. en fot snö) JI. b) bekräftande, dels i förb. 'nog alltid, ofta i satsbörjan (ÖlSmÖgVrmNVDalGstHslJlÅmVbLpl), el. 'väl el. 'fulla alltid (SkSm resp. JI), dels i satslut, oftast efter ett i allm. i satsens början stående 'nog (SvealSNorrl, f.ö. sporad.) el. 'fulla (VrmVstmGst). *Noj allti kan dä va bra s rolit män dä kusta päppa* Sm. *Nog allte skår-å bi nå'nn kråmpa, nå-n bi tä årsns* Gst. 'No allti spann a da (då) *femm slag* (tottar lin) *åm dagen* Vb. 'No alltån klara vi ass i vinter på e hån pårån (de här potatisarna) Lpl. 'Hår blar (blir) väl allti nånna tårrevår (uppehållsvåder några gånger) Sk. *Hsg tre* (höga träd) *finns e fell ålltn her* JI. 'Nog va dä någe sām (som) *spökå allti* Sdm. *Nog er-e olika på he* (det) *ållte, jesses sām natt å dag* Ul. *Fsll går dä allti* Vrm. *Han ha fyllt nitti år nu, å'llti* Ul. 3) i alla fall, under alla omständigheter; ändå Götal(ej GI)Sveal o. sporad. i Norrl. (Går han den vägen) kom-

mer han a'llti rätt Bo. *En kan allti få nå et för at* (för det) Bl. *Dä kan du allti få* Sdm. *De kunn allte göer åt* (göra någon verkan) Öl. *Lökka te hö'ns; tsppa* (tuppar) *dä få-ku allti* Ög. *Ho ha a'llti ns s å syyll på* (ngt att skylla på) Vrm. *D-e allten better någå än intnä* (bättre något än ingenting) Jl.

alltideett adv se alltiett.

alltids adv <a'lltis ÖSm, a'-VVrm) 1) = alltid 1 a, b Sm. 2) = alltid 2 a Vrm.

alltningen adv [jfr ²allt 3 b] alltid, ofta Sm(IhreS).

alltieno el. **allteno** adv <^oallt(i)ena Vstm(Herweghr), *ållt'jno*, *allte'n/s*, ~a, a'lltena, *alltinna* e.d. Dal) 1) [jfr ²allt 3] alltid, oupphörligt, (jämt o.) ständigt; titt o. ofta; a.l.; jfr alltäteno. 2) bekräftande: i alla fall, nog, helt säkert Dal. *Alltena skä ja hinn mä tsgä* (tåget). *Nogg skä ni fsll dit alltinna?* *Ä du alltens ns te jätp å stakkäran?*

alltiett el. **alltett** adv <a'llt i e'tt e.d. SkVgBoDslSdm(äv. a'llt i je'tt)VrmDal(äv. a'llt i je'tt e.d.)Gst, allt i e'tt e.d. NkVrmUl(äv. allt i je'tt e.d.)DalGstHrj, *alltjie't*, ~(i)e'et, a'lltjiett, ~et, ~it Vrm; a'llt e'tt e.d. Vstm(Herweghr)Dal, *allt je'tt*, a'lltjiett Ul(i bet. 2), ~et, *å'llt jä'tt* e.d. Dal; i bet. 1 (slutet) äv. utvidgat till *alltijett'n*, ~*dejät*, a'llterijett e.d. Ul, *allteste*~ Sdm) 1) [jfr ²allt 3] adv, hela tiden, ständigt, oavbrutet, i ett sträck; ideligen, jämt o. ständigt; a.l. *D-e otrevrit na-de reggnar alltiett* Ul. *Dä jekk allt i ett utan te å stanna* Vg. *Han skä då gräka allt i ett* Gst. 2) i predik anv., om två personer: förtroliga, såta vänner, endrängiga UlDal. *J. å A. va leskamrater* (konfirmationskamrater) *å allt i jett för jämnan* Ul.

alltifrån prep <a'lltifrå/ e.d. SkSmHaVgJlVbNb(å-), ~n(n) e.d. SmGlSdmVstmHslÅm(å-)) [jfr ²allt 2 o. 3] mest om tid, äv. om rum: ända från; a.l.; äv. överg. i konj Sk. – särsk. i förb. a. *dä e.d.* som konj: ända sedan SmVgJl. *Alltifrå de han komme hiti va* (världen) Jl.

alltigenom el. **allt igenom** adv <^oalltjigensm, ^o~iginum, ^o~ijenom Sdm, *alltijjö'nåm*, a'llt~; a'lltijjön(n)åm e.d. Sm—DslVrm(äv. *alltijj'ommen*)GstHsl(äv. a'lltijjöm-men)JlVb, ~ijynum e.d. NkVstm, a'lltijjö'mmel e.d. BoDsl, ~ijönig Jl(lidm), *allt/ije'ninig* Hrj, ~ijö'niq e.d. ÅmVbLpl) [jfr ²allt 2 o. 3] 1) hela vägen igenom, genomgående, helt o. hållet; a.l. 2) hela tiden, från början till slut SmVgSdmNkVrm; äv. överg. i konj: *alltijsnem jak va dar* Vg.

alltihop se allihop.

alltimedett el. **allmedett** adv <a'lltmäe'tt e.d. VgBoVrm—DalHslHrj, *alltmä'tt* DalGst; a'lltemäe'tt, *alltimäe't* Vrm) [jfr ²allt 3] = alltiett 1. *Kaffeprijsa di stiger allt mä ett* Vstm.

allting el. **alltingen(a)** pron <alltigg e.d. (a-, a-, å-, s-, ö-; jfr ³all) nästan allm., ~*tegg* e.d. SkSm—DslVbNb(äv. ~*tygg*, ~*tögg*); *alltuppen* e.d. (jfr ovan) Sm—DslHsl, ~a VgBo. Äv. former med tonlöst l i HslMpJlÅmLpl. Vanl. acc. 2 el. 1, i SkSmHaBoVrmDal äv. med huvudtr. på andra stav.; vid eftertryck äv. acc. 1 på båda (första) stav. Götal(ej Gl)Nk—DalMp) vart o. ett av (el. helheten av)

alla (möjliga el. ifrågavarande) föremål el. varelser el. förhållanden el. omständigheter e.d.; allt möjligt; allt som i detta fall kan komma i fråga; nästan allm. *Gud a skapa a'll ti'gg utsm bråska* Vstm. *En ska-nte täpk att en ska kunna få alltigg bra i dänna väran* Sm. *Di sätkjer alltigg å tjöper alltigg* Vg. *A'lltigg ha vutti ji'nnåmvått* Ul. *Dä-nte gutt för enn mänska s hinna mä alltigg* (alla sysslor) *i dänn laggsn* (ladugården) Sm. *Han gses vä allting* (är mångsysslare) Åm. *Öllting jekk så rälia akaved* (bakvänt, galet) *för me* Sk. – särsk. a) i uttr. som *'kunna* el. *'veta allting* o.d. SkHaBoVstmDalMpNb. (Han är) *en rikti mästare te kunna a'lltigg* Vstm. *Han va a'll ti'ggjen* (var hemmastadd i en mängd yrken) Bo. b) genom *'och* förbundet med föregående ord: (och) allt, (och) allt möjligt annat sådant; etcetera SkSmHaVgGI-ÖgSdmDalGstMpNb. (Hon) *ha blitt stor å grann å a'lltiggjen* Sm. (Om de arbetade efter solnedgången) *åsd slang liär å allting*, *så dsm kunn int jör ns* Dal. *Du ssm å jift å alltigg* Mp.

Avledn.: **alltingest** pron allting Gl.

alltisamman se allsamman(s).

alltjämt adv <alltjamt (å-) e.d. VgBoUlGstHslÅm—Nb, ~jämt (å-, s-) e.d. SkSmHaSdm—HslÅmLplNb. Acc. 2 el. acc. 1 på andra stav.) [jfr ²allt 3] ständigt, jämt, alltid; a.l.; äv.: fortfarande SmSdmUlÅm.

alltmest adv <alltmä'st Vb) [jfr ²allt 9] i frågor o. påståenden som man vill ge en mycket allmän form. *Vå ha du djoft alltmäst* (medan du varit borta)? *Våssa ha ji vöre a.?* på vilka (alla) olika ställen har ni varit (under resan).

alltom adv <ö'lltåmm e.d. Sk) överallt.

alltredan el. **alltredo** adv <alltra'ido e.d. Gl, *åltreedo* Dal(IhreS), a'lltreej, *åltre'ida* Jl, *alltre'dan* Dal, a'lltren e.d. SmVgDal) = allaredan.

alltslagskarl m Sk; jfr allahanda-karl.

alltslätt adv <'all slätt Ul(brd 1736), *asslätt* Dal(brd 1697)) helt o. hållet, i grunden.

alltut adv <a'lltut e.d. (Ö!?)Gl) alltid, ständigt.

alltväl adv <alltvä'k e.d. Dal) 1) alldeles, fullständigt; jfr allväl. 2) likväl, i alla fall.

alltäteno adv <o'llt a(d) i'enu, *oltadjenå* (1688), *ollt-adiena*, *ålltaje'nu* e.d.) ständigt, oavbrutet, jämt o. samt Dal; jfr alltieno.

alltöver adv se ²allt 2 (slutet) o. 3 b.

alluras v dep 1 <all'ras Sk) [jfr alloa] väsnas. *Ja hörde ad hunsen di alluras* (o. så var det räven som anfallit dem).

allvar f (SmVgBoÖgVrmDalHslMpÅm—Nb) el. n (GötalSvealGstJlVbLplNb) el. **allvara** f (GötalNkVrmUlVstmGst—JlLplNb) el. n (SkBlSmÖgNkDal) el. **allvare** n (SkHaSdmUlDalGst) <all'var (a-; ~vår) e.d. Sk—DslÖgNkVrmVstmDalHslVbLpl, ~*var*, ~*vgr* Sdm, ~*va'k* DslVrm, ~*vgr* Dal, ~*vsk* Bo, ~*vara* SkBlSm—DslNkVrmUlVstm, ~*vra* e.d. Dal, ~*varu*, ~*vare* Gl, ~*våra*, ~*våra*, ~*våra* e.d. Bl, ~*vare* SkBl; *ak'var* (a-; ~*vgr* e.d.) Öl—BoÖgSdmUlVstmDalHslMpVbLpl, ~*va'k* Vrm, ~*var* (~*vgr*, ~*var* e.d.) HslÅmLpl, ~*vär* Sdm, ~*vgr*

e.d. UIDal, ~vara ÖI—BoÖgNkHsl, ~vaka BoDsl, ~vuk(t)a, ~vöke e.d. Bo, ~vare UI, ~vare e.d. HaUIDal, ~vare ÖgSdmUI, ~vsru MpJl, ~vsrs, ~vsre JI; *akt/*var(e), ~varu, ~vare UI, ~var e.d. Åm, ~vgr, ~våru, ~vare e.d. Gst, ~våra, ~våra, ~varä e.d. Dal, ~vara (bf?) ÖI, ~vara, ~vare e.d. Ha, ~vår (äv. all-), ~vård, ~våru, ~vgr(s), ~vsr(u) e.d. JI, ~vsrs e.d. Hrj(äv. *sk/* e.d.); *all/vare* UI; *äll/*var e.d. Nb, ~vår Åm, ~vara Sk(äv. *sll* e.d.), ~wåra (bf?) Nb; *akt/*var, ~vår Åm, ~vår Lpl, ~vågr, ~våra Nb; *sll/vuka*, ~vöke Bo. I allm. acc. 2 (ofta ssgsacc.); huvudtr. (acc. 1) på andra stav. vanl. i Sk, sporad. i SmHaUIHslÅm) 1) sann, verklig el. uppriktig mening (i det som görs, sägs e.d.); djupare innebörd; ofta med bibegrepp av sanning, kraft, eftertryck, stränghet o.d.; allm. *De e allva're ja sistr* (säger) Sk. *Dä va iggen allva'ra mä va an sa* Sm. *Ä dä allvara dä att I inte kan sls-å nsjet* (pruta ngt) *på-t?* Vg. *Dä ä renä aktväre* Sdm; motsv. från SkVgDslVrmVstmDalHrjJlLpl. *E vante dieras atvare riktig* UI. *Ja mena aktvvar nu* Gst; motsv. från SkBlSmVgBoÖgVrmUIVstmDalHrjÅm. *Ä dä sktvsro di dä?* Hrj; motsv. från JINb. – särsk. a) i förb. med vissa prep: *med allvar* med kraft el. beslutsamhet el. eftertryck; ordentligt, med besked SkSm—BoÖg—UIDal. *Ja dägde-n* (gav honom stryk) *u dä mä allvare* Sk. *Nsr vi skulle ta te* (sätta i gång) *mä allvara här* Vg. *De' ska jöras mä allwara* Bo. (Det var hyggligt folk) *å hä* (det) *mä aktvare* UI. *Hä skä bi mä aktvarra å* Dal. – *vid allvar* med kraft el. beslutsamhet VbNb; med allvarlighet Åm. *Taga i ve allvañ* Vb. – *ta ngt* el. *göra* (e.d.) *ngt på allvar*, allm. *Han to-at inta på allvara* Sm. *Slåss di på allvara?* Sm. *Da sägd* (sade) *han pa allvarå* Gl. *Ska je tågä-d på aktvvr hä du nu säg?* Dal. *Ja tog i på aktvvarre mä-n* (tog itu med honom på skarpen) Gst. (Innan vi) *böörj på aktvru* (näml. med slättern) JI; särsk. i utvidgad anv.: *De bte-la räjn på aktvare* Ha; motsv. från SkBlSmGIVrmÅm. – *för allvar* med kraft el. beslutsamhet; ordentligt, duktigt SkBlSm; allvarligt menat Sk; med besked e.d. Sdm; för gott, definitivt SkSmÖgSdmVrm. *Han ä elak å de just för aktväre* ändå Sdm. *Han reste inte för allvaka* Vrm. särsk. i utvidgad anv.: *Innan de har fråset te* (frusit till) *fa allvara* Ha. b) i uttr. *ha allvar* verkligen mena vad man säger SmHaVg. *Inte hadde ja nån allvare mä di oena* (orden) Sm; särsk. i uttr. *ha allvar/ med sig* vara allvarsam (Vstm) el. religiös (Vg) el. ~ i sig vara rejäl o. ordentlig ÖI. c) i uttr. *bruka allvar* vara allvarlig (motsatt: flamsa, tokas e.d.) Sk; (handgripligen) visa stränghet, ta i med hårdhandskarna SmGIVrmMpJl; befrita sig, ligga i, gno på; arbeta (el. sköta sin uppgift) med ordning o. reda SkBlSmHaBo; jfr 3. *Nu ska du bruga allvara å inte ha sau manga tosanodår* (tokerier) *för de* Sk. (Hästen var ovillig att raska på, så jag måste) *bruke allvsru att-n* JI. *Bruka allvara så dä bliå fågdit nänn gaong!* Sm. d) i uttr. *ta till allvar(et)* göra ett kraftigt, anstränga sig Dal; ta i med hårdhandskarna SmÖgJl. e) i uttr. *tala* (e.d.) *allvar* SkVgÖgJl. (Skoja går väl an) *män taka allvar å*

varre Vg. *Holt ma gaant hell* (antingen vi skämtar eller) *taka aktvåru* JI. f) som motsats till skämt, lek e.d. (jfr e): *Allvare haa sina ti* (o. lek o. lust sin tid) Bl. *Dä va aktvvar å iggen lek, dä va ok å iggi viser* Sm. (Leka el. ha roligt och) *smält å* (avreda) *ve aktvvañ* (tales.) Vb. 2) (allvarsam) verklighet SkSmHaVgÖgVrmDalHsJlJlÅmNb. *Åss da blie allvaa, sa komme du nack* (nog) *te o fao luska mä* Sk. *Nu ska dä vesst ble allvara mä Joq-Kals flöttane* (flyttning) Sm. *Bli-t bare aktvare så komme-ñ nokk* Ha. *Nu frsto ho att dä va allvara* Vg. (Jag skulle ha fått vara med.) *sm dä hadde blett aktvvara* (näml. krig) Ög; motsv. från JI. *Han bakksnas när de komm å allva'ra* Hsl. – särsk. a) i uttr. *det blir allvar av* SkBlHaVgBoVstmDal. *Da kan ble allvåra aq dänn hä gauppen* Sk. *Dä se-ñte ut te bli nska allvara å-t i da* (vid väntad förlösning) Vg. *Nu få-då lvsen bli allvara å'* nu måste det handlas Ög. (Bekanta sig med varandra) *innan dä blir allvare åv* (dvs. innan giftermål beslutas) Sdm. b) i uttr. *göra allvar av ngt* (energiskt) gripa sig an med ngt; genomföra el. förverkliga ngt SkBlSmVgDal-Gst. *Hym* (hon) *jore-nte allva're aw-ed* Sk. *Jär allvara å dä dare* (så det blir utträttat!) Vg. *Om en* (han) *jokd dä aktvåra åv sakän nån gång ändå!* Dal. c) i förb. *göra allvar med* = b. *Di skole* (borde) *jårra allva're me å jutta si* (gifta sig) Sk; motsv. från Sm. d) i utvidgad anv.: *Heneñ är ä aktvvara ti strömm* här är det stark (o. farlig) ström Åm. *He jer aktvvara dill kar* (en karl med krafter e.d. utöver det vanliga) Nb. 3) stadga, disciplin; utållighet; ordning, reda SkBlSmHaBoGlÖgVrmVstmDalJl-(lidm)Åm; jfr 1 c. *Dä ä igga allvara mä-n* Bo; motsv. från övriga landskap; äv. i fråga om sakförhållande: *Där ble-nte nod alvare me-d* (inte riktig ordning o. reda med det) Sk. *Allvaru vinnar* Gl. *Fskk mä allvara* Vstm. Sgr: <-var- BlSmVg, -va- e.d. SmNb, -ver- SmHa, -ve-Sm, -va-š- ÖIÖgUIVstmDal, -ve-š- SmSdmNkVstm, -våra- Bl, -vård- JI) **allvar-stadig** om person: allvarlig o. stadgad; äv.: pålitlig; förständig Bl—VgÖgSdmNkUI-Vstm. (Vem kunde tro att den slamsan) *skulle kunna ble så allvarstadi* Bl. **-sträng** om person: allvarlig o. rejäl Sm. **-verk** uppsåtlig handling (motsatt: *oviljeverk*) JI. **-viss** om utsaga e.d.: allvarsamt sann Nb. **-vrå** i förb. i *allvåravråna* (där skall allvar råda el. gäller det allvar) Bl.

²**allvar** el. **allvaren** adj (<*aktvvar* Ög, *all/var*, ~*våñ* Vrm; i n som adv: ~*våt* Vrm, ~*vatt* Dsl, *aktvåt* Ög, *alfwart* UI(1721)) 1) om person a) allvarsam, som ej skämtar ÖgVrm. b) storväxt; dugande Vrm. 2) om klädedräkt: enkel, flärdlös, rejäl Ög; äv. som adv i förb. *aktvåt klädd* Ög. 3) som adv: med allvar, ordentligt DslUI; mycket, väldigt Dsl. *Män gripi* (gripen) *alfwart täll* UI. **allvarig** (bl. -ug) adj (<*allvaru* Vb, *akt/varu* Dal, ~*vsru* Hrj) [jfr motsv. i finl] = allvarsam 1 a. **allvarlig** adj (<*allva/ri* e.d. SkBlSmHa, ~*rlin* Dal, ~*leg* Ha, ~*li*, ~*li* e.d. ÖI—BoGlSdm, ~*lin* e.d. UIHsl, ~*len* e.d. VrmJl, ~*ti* (~*te*) HaVgDslÖgVrmÅmLpl, *aktvåti* e.d. SmHaVgBoMp, *aktvarlig* Hsl, *ällvåli* Nb. Vanl. acc. 2

(el. sgsacc.), i Sk dock mest acc. 1 på andra stav. Re-flexer av ä. nom-er i SkBIHaVgÖgNk. *Anm.* Ordet har sin huvudsakliga utbredn. i SVGötalSVSveal; f.ö. sporad. el. sälls.) 1) om person a) = allvarsam 1 a; nästan allm.; jfr ovan. b) = allvarsam 1 b SkSm. c) = allvarsam 1 c SkSmHaBo. *°Ebba ho har gått å bñitt allvarli Sm.* 2) = allvarsam 2 SkSmVg. *Läs nsjet allvalit* (religiöst) Vg. – särsk. a) i n som adv: (tala e.d., ta ng) *°allvarligt SmVg resp. Ha.* b) = allvarsam 2 b, i n som adv Sm. *Ho va allti så allvalit kladder.* c) = allvarsam 2 e SkSmDslSdm; äv. i n som adv Sm. *Di hokks* (bits) å slöss rett allvalit iblann, hästa.

allvars adv (<allvars BISMUI(brd 1722), °-vas Sm, °alwörs BI(brd 1746), a l lves e.d. BISM) 1) [jfr motsv. i finl] allvarligt (motsats: skämtsamt) Ul. 2) alldeles, fullt (ut) BISM. *°Ja äj inte allvars så härabre* (axelbred) som du, men etc. BI; jfr allväl.

allvarsam adj (-vars- Sk, -vars- SkHa, -va(r)s- Dal, -väs- BoDslHsl, -väs- (-väs-) Sm—ÖgNk—HslMpÅm—Nb, -vas- BISMVg, -vas- Ha, -vårs-, -våts- Dal, -väs- HaUl-DalGstHrjJl, -vers- BISMHa, -veš- BISM—BoÖg-SdmNkVstmDalJlVb, -ves- BIÖISMdal, -vårs- Ha, -vås- SkBIÖl, -väs- e.d. DalHrjJl, °-vurs- Gl, -vuš- Bo, -vurus- Jl. Ang. första stav. jfr allvar (i Dal dock ofta arr-, äv. åt-); slutstavelens vokal är vanl. a el. (ofta) a; i HrjVbNb (äv.) a. – Ä. nom-er ofta bevarat i SmÖg o. belagt äv. från SkBIHaVgBoGInkUl. – Vanl. acc. 2, i Sk dock oftare acc. 1 på andra stav.; acc. 1 på tredje stav. belagd från UIHslÅmLpl. – Formerna från Dal kan delvis utgå från allvärja 1) om person a) som (för tillfället el. stadigvarande) visar el. uttrycker allvar el. lugn värdighet; allm.; sporad. äv. överg. i bet.: tyslåten; dystert; sorgsen; andäktig. Ofta i uttr. *°bli* (vara) a., *°se a. ut, °hålla sig a.* *°Han ä så allvarsam å ha tsörkeminen* (kyrkminen) *på fö va evelia da söm gs* (går) Sm. – särsk. 1) i vissa talesätt: *°Allvarsammer ssm en vägvisare* Nk. *Allväsamm sãm kokkt fläsk* ÖI; motsv. från Bl. 2) i n som adv: *Nu sedden* (sitter) *I allvarsamt i tjårkan!* Sk. b) som inte är böjd för flärd el. ytlighet el. skämt e.d. BISMHaGINKJl. *Men dai kwinnena* (den kvinnan) *ble allvesamt te sist* Bl. *I si kläsel va ho allti allvasamm* Sm. c) andligt sinnad, religiös SmHaBoÖgHslÅmVb. d) sträng; barsk; som inger fruktan SmSdmVrmVbNb. e) stadgad; rejäl, redbar, pålitlig HaÖgJlÅm. f) tilltagsen; kraftig Sdm; äv. överg. i bet.: duglig, duktig Ha. 2) i annan anv.: som är uttryck för el. innebär el. är förbunden med allvar; som sägs el. görs med allvar; allvarlig, inte skämtsam; nästan allm. *°Vör pratäd bad rolit u allvarsamt* Gl. *°Jag ville tala nåra allvarsamma ol ve-en* (med honom) Sdm. *Fastan skull likkssm va en allvašam ti Gst.* (Inte några lustiga anekdoter) *uttan e åttvötsam e histori* Jl. – särsk. a) i n som adv: på allvar, uppriktigt; ofta i förb. el. uttr. som: *°allvarsamt menat el. sagt, °säga el. fråga el. säga till el. lova ngt allvarsamt* SmHaVgGISdmNkVrmDalJl; äv. ellipt. för *°allvarsamt talat el. menat* e.d. SmVgSdmNkMpVbNb. *°Gu vet, åttver-*

samt, va di läsårprästra lever åv Sdm. – särsk. *°tala allvarsamt* tala dialekt Ul. b) enkel, rättfram, anspråkslös, tarvlig HaVgÖgVstmHsl. *Begravnišbrö sa våra allvašamt å inte knåkkat* (kavlat med kruskavel) Vg. (Då kokar vi potatis och har) *lite åttvašamt* Ög. – särsk. om kläder, färger e.d.: flärdfri, ej prålande el. prunkande; mörk; äv. överg. i bet.: dyster; gammalmodig SmHaVgÖgVstmHslJl. *°Hu klår se så allvarsamt* Ha. *Ta på er ett allvašamt klää mor, I vet le d-å koggassrj* Vg. c) uppriktig, verklig Sk. *°Da va åitt allvesamt tebå* (anbud, erbjudande) *den gangen.* d) viktig, betydande SkSmÖg. *Då va-n allvesamm sak ss då passade inte s leka mä dänn* Sm. *°Di hadde ett förkråkklit allversamt jobb* (arbete) Ög. e) farlig, betänklig, allvarlig; ofta i fråga om sjukdom e.d. SkSmHaJlÅmNb. *Då kan bli allvešamt å* (av; näml. om man inte vaktar elden) Sm. *°Ha* (det) *ä no åttvsschamt nu, nå han itt vill ha-n kask* (kaffehalva) Jl. f) om väderlek: sträng, svår Sm. *°Åina allvarsamma sefframässeknute* en svår köld kring Sigfrids-mässan. *Avledn.: allvarsamhet* f till 1 SVGötalSdmNk. – särsk. i vissa uttr.: *°gå el. stå i sin allvarsamhet* (upptagen av sina tankar) SmHa; *°ta te allvarsamheta* ta i med hårdhandskarna Sdm.

allväl adv (<allvål SdmJl) i negerad sats: alldeles, fullt (ut); jfr alltväl, allvars.

allvärja f (<åttvärja, a rrvåttja Dal) = allvar 1.

allö(e) se åtlöje.

alm m (*alm, åtm* o.d. SkBIÖg) = alv 1; jfr ler-alm.

Ssgr (<alm- o.d.): **alm-botten** = alv-botten Sk. -jord = alv-jord (början) Ög.

alm f, äv. m (<alm, a- o.d. SGötalGIUIDal, åtm, a-, a- o.d. NGötalSvealGstHslMpJlLpl) [jfr ²alm] 1) träd av släktet Ulmus, i sht Ulmus glabra; äv. koll.; a.l.; jfr sörj-, vres-alm. 2) almträ, almvirke BIÖISMVgÖgSveal; jfr alme, älme.

Ssgr (delvis till alme) (<ålme-, åtme- o.d. SkBISM—BoÖg, alm-, åtm- o.d. ÖISMÖgVrmUIVstm): **alm-löv** SkBISMHaVgUl (i Sm anv. tillsammans med nässlor i sörpa åt svin). -trä = ²alm 2 SkBISM—BoÖgVrmUlVstm. -trääd = ²alm 1 SkBISMVgBoÖgUIVstm. -viska f knippe strimlor av almbark Sm. (Avkok därpå användes tillsammans med mjölk som kalvdryck.) -vålling ÖI; jfr u. -viska samt älm-vålling.

alm adj (<åtm Vrm) [jfr ulm] om djur, särsk. nötkreatur: (folk)ilsken, argsent.

alma f (<åtma, a- Bo) [jfr ulma, älma] grov, luden larv.

alma v 1 (<åtma o.d. SmÖg) [jfr almig] refl, om råg: skjuta sidoskott, bestocka sig Sm; äv.: bli frodig (se särsk. förb.).

Särsk. förb.: a. ut sig om växt: breda ut sig, bli stor o. frodig Ög. *Då ä förfålit va då här ha åtmat u't sä.* Äv. bildl., om släkt o.d.: grena ut sig Ög.

almanacka f el. **almanack** f el. (i DalHrj äv.) m el. **almanacke** m (<1. almanack(a): *alma/nakk(a), åtma~* o.d. ställvis i SkSmHaUlÅm—Nb(å-), *alme~, åtme~* o.d. Götal(ej ÖIGI)NkUIHslÅm—Nb, *åttv(e)~, alv~* o.d. ÖI-

SmGl, *albe-* Ha, *arm(e)~* VGötaI VSvealVb, *abe-* o.d. Bo, *arv(e)~* o.d. ÖgNkVrm, *alm-*, *alm~* o.d. ÖISm-VgGlÖGVSveal, *all-* o.d. SmGlÖGUL—HslMpJlÅm, *ā(t)η|akk(a)*, *āln-*, *aη(η)~*, *ann-* o.d. NGötaI SvealNorrl-(ej VbNb). – 2. *almanacke*: *alln|akke*, *aln-* o.d. Hsl, *aη-* o.d. DalHrj, *aηakk* o.d. Jl. – Former slutande på *°akk* (utan cirkumflex) sporad. i SkSmBoDslDalHrjMp, oftare i HaVrmÅmLpl, allm. i JIVbNb. Acc.: Huvudtr. på första stav. (acc. 2, i Åm äv. 1) relativt allm.; huvudtr. (acc. 1) på *°nack(-)* mer el. mindre vanl. i SkHaBoDslVrmUIHslJlÅmLplNb) 1) *almanacka* (för visst år); allm.; ställvis äv. om s.k. beständig kalender (jfr *almanack(s)-dosa* o. ved-almanacka). (En piga som stannar bara ett år) *ā ssm-n almana'kke* Åm; likn. från Jl; jfr 2 b. – särsk. i vissa uttr. o. tales. a) *°vara bibelsprängd i a-n* skämts. el. iron., vara hemma i almanackan; vara beläst o. kunnig SkHaVgDalGst. b) *°få titta* (el. *se*) i *a-n* ("i månen") *efter ngt* o.d. SkBlÖIHaVgBo. (De) *pajigana faq en sajj ij a'Imenakkena ätte* Bl. c) syftande på otillförlitligheten i almanackans (före 1870) väderleksförutsägelser. *A'Imenakkan dän löjnbrakkan* (lögnaren) Ha; likn. från Sk. *Juje-šum a* (ljuger som en) *a'rmenakka Vg*; motsv. från Sm. *đ 'ha talat ut* (el. *slut*) *som en gammal a.* o.d., inte längre ha ngn talan SmSdmVrm. *°Nu ha-n takt ut som di gamlā a'lnakko* (bf pl) Sdm. 2) i bildl. el. överf. anv. a) skymfligt el. föraktligt om el. till gammal person Gst; jfr 1 d. *Din gammal a'nakka!* b) nedsättande om tjänstehjon som årligen bytte anställning DalHsl; jfr u. 1. *O tjan* (hon tjänar) *a'nakka* Dal. *Ho va ealna'kka* Hsl. c) [jfr motsv. i finl] bladmage Sk.

Ssgr (<-akke- o.d. SkBo, <-ak(s)- o.d. HaVrmDalJlÅmVb): **almanack(s)-dosa** f el. **-dose** m tobaks- el. snusdosa av mässing (i Jl äv. av trä) med instampad (inskuren) beständig kalender BoVrmDalJl. **-frö** [jfr motsv. i da dial] fiktivt frö, som man (i sht 1 april) narrade iväg ngn att låna (el. köpa på apoteket) SkHa. **-läsen** ptp adj beläst i almanackan ÅmVb. *A'nakseisn ā b'ibelspräng* Åm; likn. från Vb; jfr 1 a.

almask m (<*alm* Vrm) [jfr aldon, ⁵alig] strävsam person, arbetsträl.

alme n (<*lme*, <*lm*- o.d. SkBlSmHaVgÖg) [jfr älme] 1) koll., alm; a.l. *Vi vill-nte ha alme så nära gåren* Sk. 2) bestånd (dunge) av alm SkBlSmHaVg. 3) almträ, almvirke; a.l. *Där skulle* (det skulle vara) *alme ti na'ved* Sk. *Ssgr* se ²alm.

almé, **almeja** se armé. – **almelsa**, **almelse**, **almesa** se allmosa.

almig adj (<*almi(er)*, <*l~* o.d. SmHaVgÖg) [jfr ²alma samt olmig] 1) om växt el. växtlighet (i sht säd, gräs o.d.): frodig SmVgÖg. *Klöven ā ammir* Vg. 2) i sht om kreatur: matfrisk; glupsk; som inte är kräsen SSmHa. 3) om soppa, sås o.d.: kraftig, mustig Sm.

almoni se harmoni.

almücke n el. (i MpNVbNb äv.) m el. **almocke** n el. **almunk** m (<*l/myttje* (~*mykke*), <*l~*, <*l~*, <*l~* o.d.

ÅmSVbLpl, <*l/myttje* (~*mettje*, ~*meck*), <*l~*, <*l~* o.d. MpÖJlÅm(äv. <*l~*)LplNNb, <*l/mök*, <*l~*, <*l~* o.d. Vb-LplNb, <*l~* Nb(äv. h-); <*l/mäkk(ä)*, <*l/mä'ttje* o.d. VÅm; <*l/mä's'gk* o.d. NJl) 1) koll., mjölke, *Epilobium angustifolium*; a.l. *Napp na* (plocka litet) <*l/meck āt gris'n* Lpl. 2) som sen. ssgsled, om växter som liknar mjölken; se bäck-, sjö-almücke, små-almocke. – Litt.: L-EEdlund i Om växtnamn s. 129 ff.

Ssg: **almückes-bröd** (<*l/mecks-*) bröd av agnmjöl med tillsats av uppkokta mjölkeblad som bindemedel Lpl.

almäss se allmosa.

aln f el. (i SGötaI Äv.) m el. **'alen** f (äv. m) el. **'alna** el. **oln** f (<*aln*, <*a-*, <*g-* SGötaI Dal, <*aη*, <*a-*, <*a-* o.d. (ställvis äv. *aη* osv.) ÖISmUIDalJl, <*aη*, <*a-*, <*a-* o.d. (ställvis äv. *an* osv.) NGötaI SvealNorrl(ej Nb), <*aη*, <*a-*, <*a-* o.d. VgUl-DalNb, <*aη* Nb; <*a'len* o.d., äv. <*a'-* SkBlSmHa; <*a'Ine* NSkVBl; <*sη* Hrj) [jfr äl n] 1) längdmått, (under senare tid) motsv. 59,38 cm; så stor del el. mängd (av ngt) som är en aln lång el. bred osv.; allm.; ställvis äv. som ytmått: kvadrataln, i ssgn kors-aln äv. som rymdmått: kubikaln; som sen. ssgsled äv. om längdmått som allt efter omständigheterna kan vara större el. mindre än vanlig aln, jfr härv-, krymp-, såg-, varp-, väv-aln m.fl. *°Hoq* (hon) *kan mjäta en aln på ärmen* (armen) *lia säkät som åm dä vorä mätt mä ett allnamål* Sm. *Tvä aηa tjäkker is* Ög. *°A'ηa* (en aln) *lang*, *bre* osv. Åm; motsv. från VgVrmHrjMpJlNb. *Där sto en hal* (halv) *a'len mä jöttja* Sk. *Dai e sām tvau a'lēna au a'it* (el. *sa'mma*) *stekke* (stycke) o.d. (tales.) de är alldeles lika varandra (om personer) Sk. *Ja vever ätta a'ηa på dan* Bo. *Di fikk e krone a'ηa för bjälka* (bjälkarna) Ög. *Ha mä töydd a'ηa*, *ss får mä fel tö'öy kvættēre* (tales.) har vi uthärdat så länge, må vi hålla ut under den korta återstoden Jl; likn. från ÖgGstHrjMpJl. – särsk. a) i genitivform på <*s* (sg el. pl) som bestämning till subst som betecknar dimension el. det vars dimension anges; sporad. *Di* (dvs. strecken) *e po en a'lens lægd* Sk. *°E tii* (tio) *aηas slana* Nk. b) i formen *a'lna* el. *a'Ine* Sk, följd av adj el. subst betecknande dimension: en aln(s). *A'lna bre*, *a. lægg* osv. (De plöjde) *a'Ine jyft*. *A'lna bridd* (bredd). 2) mätredskap av en alns längd (jänte handtag); allm.; (i sht som sen. ssgsled) äv. i utvidgad el. överf. anv., dels om mätredskap kortare el. längre än en aln (ofta: 1 1/2 el. 2 alnar), dels om redskap avsett för annat ändamål än mätning; jfr byggar-, knallar-, skräddar-, slipstens-, snickar-aln resp. bjälk-, lod-, rätt-, skinnar-, våg-aln m.fl. *°Allt ska ske mä mätt, sa skräddarn, piska kärenga mä arna* (ordst.) Nk; likn. från GötaI SvealHsl. – särsk. i bildl. anv. i ssgn fot-aln (om fötterna vid gång). 3) ellipt. för aln-sten, (i sht som sen. ssgsled) kvadratisk golvsten med 3/4 el. (i ssgn kron-aln) 1 alns sida ÖI; jfr halv-, hel-, kron-, skur-, sten-, tjog-aln; äv. som sen. led i ssgn lång-aln, betecknande golvsten med annan storlek.

Ssgr (<*na-*, <*ηa-* o.d. SkBlSmHaVgNk, <*ena-* SkHa, <*ηe-* VgBoDslVrm, <*η-* o.d. ÖGötaI SvealNorrl, <*ns-*, <*ηs-* o.d.

SkBISmHaÖg—GstNb. *Anm.* Fog med -s- ovanlig utom i ÖSmÖgSdmNkUIVstmDal): **aln(s)-bred** GötalSveal. **-bredd** SkHaVgBoNk. **-bredda** f (Bo) el. **-bredden** f (Vg) = -bredd. **-båge** se armbåge. **-dike** alnsbrett dike Bo. **-djup** adj GötalSveal. **-famn** famn alnslång ved Ha. **-hög** adj Sm—BoÖgSdmVstmDal. **-käpp** måttstock av trä (vanl. en aln lång) för mätning i alnar SkBISmHaVg-GINkDal. **-lass** trave (kol)ved, en aln i bredd o. höjd o. vanl. 4 3/4 aln lång (o. avsedd att utgöra ett lass) Vrm—Dal. **-lie** alnslång lie (för slätter på stenig mark o.d.) Dal. **-lång** GötalSveal. **-mark** n 1) märke (skåra e.d.) som på föremål utvisar alnslängd Vg. 2) = -tråd Nk. **-mål** n 1) längdmåttat aln; äv.: en alns längd SkBISm—DslVrmJl. *Dän lelle stå-ñte* (håller inte) *a'ñemålt ino'* (ännu) Bo. 2) redskap (i sht = -käpp) för mätning i alnar SkBISm—BoVrmJl; äv.: på föremål (som yxskaft el. käpp) utmärkt alnmått VgVrm. (I handelsbodarna var det) *a'ñamålt på deska* (diskarna) Vg. **-mått** 1) = -mål 1 SkBINb. 2) = -mål 2; nästan allm. *Dä ä ett bra a'ñamått, dä bot* (bordet), *dä ä äj* (en) *a'ñ* i fyrkant Ha. *°Han gaod* (går) *sao rakå som han hade svalt ett alnamaott* (tales.) Sm. **-märke** 1) = -mark 1 Vg. 2) = -tråd SdmUIDalVb. **-mät** n = -tråd Åm. **-nål** (stopp)nål varmed alntråd (se d.o.) fästs i väv; vanl. med inbegrepp av vidhängande tråd BISMVgDslÖgSdmVrmDalGstÅmVbNb. **-stake** = -käpp BINb. **-sten** 1) sockelsten av en alns höjd Ög. 2) kvadratisk golvsten med 3/4 alns sida; som sen. ssgsled äv. om sådan sten med annan dimension ÖI; jfr finn-, kron-alnsten. *Anm.* Benämningen utgår trol. från en ä. öländsk aln om ca 47 cm. **-sticka** (SmHaVgSdmNkUIDalGstNb) el. **-stock** (GötalSdmUIGst) = -käpp. **-tal** 1) antal alnar SkSmVgSdm; i bf sg: alntals, flera (el. många) alnar Åm. *D-ä rakt a'ñtave dä* Åm. 2) = -mål 2 (slutet) Vg. **-tjock** SmVgBoDal. **-tråd** alnslång tråd e.d., anv. som mått vid vävning (fästs, vanl. med nål, i stadkanten o. flyttas fram för varje aln som vävs); täml. allm. Härtill ssg med *^nål* Åm; jfr -nål. **-trä** = -käpp Sk. **-vatten** alnsdjupt vatten Sdm. **-ved** (av alnslånga trä) DslNb. **-vis** adv efter alnmått; alntals SkBISmHaVgDalGstÅmVb; äv. i förb. *°i alnvis* ds. SkSmHaVgVrm. (En del stammar var avbrutna) *allnavis övanfs joän* (jorden) Sm. **-ände** = -tråd VrmDal.

¹alna se aln.

²alna v 1 (*a'ña* o.d.; jfr aln) mäta upp (ngt) i alnar; vanl. i förb. *°a. upp* (el. *ut*) VgVstmVbLpINb; *a'ñ opp väven* Lpl; motsv. från VgVb; äv. i förb. *°a. av mäta* av efter alnmått Vg.

-alna oböjl. adj (*-na* Sk, *-ña* Vg) som mäter så el. så många alnar; jfr tre-, åtta-alna m.fl.

-alnare m = -alning 2 Vg, t.ex. *°attanalnare* (arton-).

alning el. (i Sm—Bo) **alninge** m (*aln-*, *añ-* osv. (jfr aln) GötalSvealMpJl) 1) föremål som är en aln långt el. brett e.d. HaVgDal. – särsk. (i Dal) a) = aln(s)-lie. b) mjärde vars öppning är en aln i fyrkant. c) slipsten med 20 verk-tums diameter o. 4 verk-tums tjocklek; särsk. i utvidgad anv. som enhet för uppmätning av slipstenar. Litt.: ÖDB

2 s. 15 f. 2) som sen. ssgsled, som beteckning för (ngn el.) ngt (särsk. stock, bjälke, ryssja, sköt e.d.) som mäter så el. så många alnar; a.l.; jfr aderton-, tolv-, trealning(e) m.fl.

aloe m el. (i bet. 2) n el. (i Sk äv.) f (*°aloe* o.d. BoDsl-GISdmUl, *alloe'* (*at*~), *al*~, *~ue'* o.d. SkBIOHaÖg-VstmDalGstHrjJlÅm, *~ove'* o.d. SkVgJl; *a'lge* o.d. SmVgÖg, *~gve* Dal, *~eve'* Sm, *a'llg(v)e*, *~eve'* Sk) 1) benämning på vissa krukväxter av släktena Aloe o. Agave Sk—SmVgÖgSdmUIVstm. 2) stelnad saft av vissa aloearter (anv. i sht som avföringsmedel); a.l.

Ssg: **aloe-brännvin** brännvin med tillsats av aloesaft (anv. som invärtes medicin) VgVstmDalHrj.

alpytta (-pylta) se arel ssg.

alsenbyggar m pl (*°ars'nbyddjan* bf) alsenbor; äv. om åkertistel (koll.) Jl.

alsike m el. (i Vstm äv.) n el. **alsiker** m (*a'llsik(k)e*, äv. *a'll-*, *~sek(k)e*) HaVgBoÖgNkVstmMpJl, *~sike* HaVg- (äv. *~sjik*)Ög, *~sige* Ha, *a'lsike* o.d. SdmUl, *alse'kke* Sk; *a'llsekker*, bf *~sikkeñ* NkVstm) = alsike-klöver; äv., koll.: frö av alsikeklöver.

Ssgr: **alsike-frö** (äv. *-sekeš-* Nk) VgBoNk. **-hö** (av huvudsakligen alsikeklöver) Vrm. **-klöver** (äv. *a'llsik-GISdm*, *alsi'ke-* Ha, *a'llsilke-* o.d. SkBl, *°atsettje-* Mp, *a'se-* Åm) Trifolium hybridum; täml. allm.

alsk se älsk.

alskas v dep (*ålskäs* Nb) [jfr ²a11] minskas, (börja) ta slut.

alskrika se ollon-skrika.

alster n (*°alsträ* bf Ul(brd 1691), *a'ster*, *a-*, *a-* o.d. Dal(äv. *-st-*)GstHsl, *a'ster* o.d. Dal(*-st-*)GstÅm) 1) avkomma (i Dal bl. i fjärrare led); om person(er) DalGstHsl el. djur DalGstHslÅm, i DalGst äv. om växt(er). *Hadd-o* (hon) *ns astrar ä'tts sä?* Dal. 2) ras, slag; gry UIDalGst. 3) om (äterstående) liten mängd el. del av ngt som är ämne till fortplantning (fortsatt utveckling), "frö" (om t.ex. efter rengöring kvarblivna löss; tätämne; blomskott) Dal. *Vi skä lätt* (låta) *a'strs va kvar* (i fråga om potatis). — *Anm.* Uppg. *°alster* 'sjelfsväld, narri' Sk hos Rz 6 b är tvivelaktig.

alstra v 1 (*a'lstra*, *a-* Sk, *°arstra* Hsl, *äster* (*a-*) (i bet. 2) Dal) 1) med avseende på ohyra o.d.: alstra, ge upphov till; äv. i förb. *°a. fram* Sk. *Där alstras a'e/de i savspaan* (ohyra i sågspån). *Alstra fra'mm* (or i mjöl). 2) i förb. *°a. (ut)av sig* fortplanta sig, (starkt) föröka sig DalHsl. *Dsm astra ä'v sä bra* (om barnrikt par) Dal.

Avledn.: **alstrandsam** adj fruktsam Hsl.

alstrila s "stäkört" Nk(1643); se SAOB u. *alstringsrot*.

alt m (*alt*, *a'lt* o.d.) 1) (person med) altstämma; sporad. 2) altsträng (på fiol) HaBoGISdmVrmVstmHslJlVbLpINb; jfr ant.

altan m (*alta'n* o.d. sporad. i GötalSveal; äv. *a'lltan* o.d. BoUl) särsk. a) öppen, över marken upphöjd utbyggnad runt holländsk väderkvarn SkHaVg. b) upphöjd del av golvet framför smälthården i vallonsmedja Ul.

altare el. **alter** el. **altra** n el. (i SmHaNkVrmDal äv.) m (*a'ltare*, *a'lt-*, *~(e)re* o.d. GötalSvealGstHslHrj(*a'lt-*),

~are Ög, a`lt/ar, a`lt~, a`lt~, ~er o.d. SkÖlSmHaBoGlVrmDalNorrl, å`lt~ o.d. DalNb, enst. h- ÅmNb, a`ltar o.d. HaVrmJl, alta`r Nb, bf sg alta`ret SmÖg; a`lter Ög, å`lter o.d. Dal; o`lt/er, bf ~rað Dal) 1) altare; allm.; jfr kvinno-altare; äv. i utvidgad anv. om platsen framför altaret i kyrka el. innanför altarringen el. om (det upphöjda) korgolvet SkSmSdmDalHslHrjMp. (Kyrkvårdarna) °skulle sittä fram på altäre Sdm. Prästn står uppi altaran (dat) Hrj; likn. från SmMp. – särsk. a) i uttr. °gå (el. stiga Gl) för a-t (a-n) (SkÖlSmDslGlÖgVstm) el. på (el. in å) a-t (DalHsl) om präst: gå för altaret. b) i uttr. som °stå (el. vara, i SkVg äv. mässa) för a-t (a-n) (Sk—Vg-SdmNkVrmDalJl) el. (up)på (el. framme å o.d.) a-t (SdmDalHsl) el. till altars (Åm) förrätta altartjänst. c) i uttr. °gå (el. skola, tänka sig o.d.) till altars (i Sm äv. a-t) gå etc. till nattvarden Sv.GötaVrmDalJl. d) i vissa bildl. uttr.: °Jäj har nåkk sffra (offrat nog) ps då alert Bo. °Välta el. riva ned både a. och beläte o.d., (genom våldsamt el. vårdslös framfart) riva ned (o. slå sönder) allt (som kommer i vägen) Sk. Jfr: °Han sor (svor) ve bå altare o beläde (att han inget hade stulit) Sk. 2) i överf. anv., om a) den upphöjda bottenflaken i fören på ”lillbåt”, på vilken den främre ”dragaren” stod Bo. b) lave vid inre gavelväggen i eldhus Dal; jfr kol-altare. c) avgift in natura till präst (o. klockare o.d.); avlämnades urspr. på altare) SmHaVg; jfr ssgr nedan samt jul-altare.

Ssgr (<ara-, (-)era- o.d. BlSmGl, -are- o.d. Götal(ej ÖGl)Nk, -ar-, -er- o.d. allm., -a(r)s- SkBlSm, -as-, -es- Bo. Fog med -s- (alternativt) i -byxor, -duk, -gång, -klädd, -kläder, -klänning, -näsduk, -ring, -tavla, -tyg); altar-byxor byxor avsedda för nattvardsgång (Sk) el. kyrkobesök (Dsl). -disk 1) altarskrank; ställvis i GötalSveal. 2) omgång nattvardsgäster, duklag Ha. -duk 1) duk på altarbordet (allm.) el. på altarringen vid nattvardsgång (ÖlSm). 2) = -disk 2 BoJl. -dörr dörr i altarskrank ÖlHa. -frack skämts., prästrock Vg. -gång 1) nattvardsgång SkVrmUIDal; äv.: konfirmation Ul. 2) i överf. anv., om livlig gångtrafik (av människor el. djur) Vrm. Di ha(r) ippen altagang he`rriönsm. -hingst 1) ett slags matsäckskorg med ett axelband Vg. 2) anv. som smådeord Sm. -klädd Sm; jfr -kläder. -kläde altarduk SkSmVgDslNb. -kläder SkBl; jfr -byxor. -klänning (mans- el. kvinno)klädnad avsedd för nattvardsgång Sk. -krans (SmJl) el. -krets (Bl) = -skrank. -lucka Vg; jfr -dörr. -läge avgift el. gåva in natura till prästen vid kyrktågning o.d. SmÖgNk; jfr altare 2 c. -mat = -läge SmVgÖg; äv. om viss årlig naturalön till klockaren (senare i kontant form) Ha. -näsduk Sk; jfr -byxor. -port Vg; jfr -dörr. -prydnad SkÖlSm; äv. mera bildl.: då va gu ippa altareprydnads (sannerligen inga vackra saker) Sm. -ring nästan allm.; äv. om utrymmet innanför altarringen Jl. -rund (SkSmVgDal) el. -rundel (SkSmVg) = -skrank. -sedel intyg att ngn begått nattvarden Sm; prästbetyg Sk. -skrank n (i Sk äv. m) SkSmVgGlÖgNb. -smör ÖgSdm; jfr -mat. -stake ljusstake på altare (el.

altarring) SkÖlVrm. -stol bänk inom altarringen Sm(JELgren). -sång om den sjungna delen av mässa Nb. -särk mässkjorta Sk. -tavla allm.; äv. (skämts.) om kvinnas nakna (rygg o.) bakdel Nk. – särsk. a) i tales. (i sht bland snickare) med innebörden att man inte behöver (får) ställa så höga krav på ett arbete; äv. i utvidgad anv.; ställvis. Då ä-nte så noja, då ä le ippa altaretavvta häller Vg. °De e väl ingen altaretavla (inte så förfärligt kinkigt) Sk. b) i det bildl. uttr. (ha) felleð (el. råsåð) å`v o`lte-tgvkun (vara, stå) som fallen från skyarna Dal. -tyg = -kläder Sk.

alteration el. anteration s (m SmHa) <altra/fo`n Sk; antera~ Sm, antra~ o.d. SkSmHaGl> sinnesrörelse; förskräckelse el. bestörtning el. (stark) nervositet; a.l.; äv.: av sinnesrörelse (skräck, avsky e.d.) förorsakad skakning el. rysning e.d. Sk; ofta i uttr. °göra el. ge (en) a. i kroppen o.d., framkalla etc. °Han kom i antrasjon (vid meddelandet om faderns död) Sk. Ja fe (fick) såna antrafonår i kråppen når han bårja o ha se Sk. – särsk. i utvidgad anv.: (i sht av stark medicin e.d. framkallad) häftig o. omskakande el. omvälvande el. kraftigt stimulerande effekt (i kroppen el. kroppsdel); skakning el. omvälvning el. stark oro SkSmHa. (Jag fick en kaffegök) °å de jore antrasjon i haila skraued (hela kroppen) Sk. Ja slo ikull så de ga en antrafon ännå åpp i ho`ed (huvudet) Sk. Där ble antrafon i ma`ven (magen) Sk. Jfr anterål, antrafåkt, antrasjack.

alterera el. anterera v 1 (i p ptp äv. alterert el. antere)rd el. ~rt el. ~t(t) el. ~ren) <anv. i sht i p ptp. – alte/re`ra o.d. VgBoLpl, atte~ Bo, alt(r)a~ o.d. LplNb, a`ltrasår Nb; ante/re`ra o.d. SkÖl—BoÖg, ~rö`ira Bl, ~le`ra, antile`ra o.d. Vg; p ptp: altere`ra(d) o.d. GötalNkVrmVbLpl, ~rt, ~t o.d. SkNkUIVstmGst, attere~ Bo, alt(r)arere o.d. VbLplNb, altrasåre Nb; antere`rad(er) o.d. (i SGötal äv. -raj~ o.d.) Sk—NkJl, ~rd, ~q SmGlDal, ~rt, ~t o.d. SkHaNk—Gst, ~t o.d. (i bet. 2) UIDalGstHsl, ~tt (i bet. 2) SdmUl, ~ren, anträdn o.d. Gl, antile`ra Nrm, mer enst. bl.a. a`lstrarere Vb, a`ltrahera Lpl, antehe`rade Sm. Acc.: Äv. -re`r- ÖlSdmNk; acc. 2 på första stav. ofta(st) i VbLplNb, sällan i (på) GlSdmNkJl. Anm. 1. Med synkope av andra stav.: °altre-, antre'- o.d. ÖlSmGIUl. Anm. 2. Äv. h- SmUl) [jfr för bet. 2 inkiett o. för bet. 3 antura] 1) skrämna el. skaka el. obehagligt beröra el. oroa (ngn) el. göra (ngn) nervös o.d. Sk—BoÖgLplNb; uppröra el. förarga (ngn) SkHaBo; i p ptp: uppskrämd el. bestört el. skakad el. uppriven e.d. el. obehagligt berörd; uppjagad (el. utom sig) av oro el. nervositet el. otålighet; nervös; upprörd el. förargad; a.l.; jfr ampererad, antedarrad, antera, antren, astererad, hajtererad, ärtererad. °De antererar me så o sai (se) pao, naor dai slajta (när de slaktar) Sk. D-å nått ssm antere-re-åsm (dvs. barnen som skriker om nätterna) Ög. °Na åskan tjöa (när åskan går), daų åj dåj maųga sām åj anteröjrada Bl. °Ja ble så antre`red på dåm får de va ovettii på mäj Öl. (Han var så) antererader åtte ulökka (olyckan; Sm) el. antererater enna (innan) han kom ivåj

(Ha). *°De kom så oförhappandes så ja vart halterert* Ul. – särsk. i fråga om fysisk smärta o.d.: plåga, ansätta SmHa; äv. i uttr. *'vara a-t för* (åkomma e.d.), vara utsatt för el. ansatt av Nk. *Varken* (värken) *hantererar hele krspnen* Sm. *°Anterert för bsrdär* (bölder) Nk. 2) i p ptp: ivrig el. entusiastisk el. (ivrigt) angelägen (att få göra ngt el. att komma i besittning av ngt o.d.) SdmUl—HsIJl; i n äv. som adv Ul; jfr ²anter. *°An va antererst när de gällde fruntimmer* Ul. *Antsret tä höra* Gst. *°Han ärbeta så vådli anterert* Ul. – särsk. a) pigg o. livad Dal. *°Päsmora va e antaret flikka i yngre dar.* b) i utvidgad anv., i n: jäktigt, bråttom Ul. *°Han har nog inte så anteref.* 3) refl, anfäktat sig, åbäka sig; beskärma el. jämla sig; vrida sig el. kasta sig av o. an (i smärta) Vg. *°Han antilerar säk så fort han sa jära nst nöttit. Han antelera säk sum en orm i en murestakk.*

Avledn.: anterering el. (i Sm) *antererning* f 1) = alteration (början) SmHa. 2) jämler, beskärmsel; i pl: vridning el. slingringar o.d. med kroppen (i smärta e.d.) Vg. *Dä ble slut på antele'riğa bara far kåmm.*

altornbuske se havtornbuske. – **altratera**, **altrasera** se alterera.

aluminium s (n BIBo, m Bo) (särsk.: *al(u)me`njum* o.d. Ha, *ale'mi`num* Dsl, *~mi`njäm-* (i ssg) Ha, *almi`nium* o.d. BIBoDal, *almele`um* Ög).

alun m el. n el. ⁸**ala** f (a`l)un, a`l~ o.d. täml. allm., ~un o.d. SkBISmGl, *alu'n*, a- Sk, a`l/on, ~ån o.d. SmHaBoDsl-Sdm—UIJl, ~og o.d. Ha—DslVrmDal, ~ig Vg, ~en o.d. ÖISmÅmLpl, a`en, a`ne o.d. VgVrm, a`l/an SmVgÖg, ~a o.d. SmÖgNk(~e), s`l/un, ~en o.d. ÅmVb; a`lu, a`~, g`~, ~te o.d. UIDalNorri(ej HrijVb), a`te Åm, a`ta (a-) o.d. UIGstHsl, s`to, g`~, ~ts o.d. HrijNb) kalialun; allm.; sporad. äv.: alunlösning; jfr vit-alun. *Strö alu'n i saured* (såret) Sk. (Här växer ingenting) *för hä jär* (det är) *så mötje gton* (bf) *ute jagka* (i jorden) Nb. *Ssgr* (°al/un-, ~en- o.d. SkÖISmGlSdmNk(~e-)Vrm-(a~)UIVstmDalHrij, ~una-, ~(e)na- o.d. SkSmHaVg, ~one-Bo; *alu-*, *ske-* o.d. DalVbLplNb, *at-* o.d. UIÅmVb): ¹**al(un)-beta** f alunlösning för betning av färggods el. hudar SkSdmNkUl. ²**beta** v 1 NkUIÅmVb; jfr ¹-beta. **-betning** = ¹-beta Ul. **-bruk** SkÖISmVgNk. **-brun** färgad brun med alun o. bresilja VbLpl. **-brännvin** (med tillsats av alun; avsett för utvärtes bruk) SkSm. **-fläck** kal fläck på alunhaltig jord Nb. **-gryta** (för kokning av alunlösning) Ha. **-läder** alungarvat läder Sk. **-sjuk** om jord: (starkt) alunhaltig Nb. **-skiffer** SmVg. **-skinn** Sk; jfr -läder. **-sten** (klump av) alun VrmVstmDalNb. **-vassla** = -vatten (anv. mot hälsot) Öl. **-vatten** alunlösning (anv. vid skinnberedning o. som utvärtes medicin m.m.) SkÖISmVgBoGISdmNkDalHrijNb.

aluna v 1 (a`lyna Ha, *alu'na* o.d., *lu'na* Sk) behandla (färggods el. skinn o.d.) med alun(lösning).

¹**alv** el. **alve** m (alv, atv (a-) o.d. Sk—VgGl—Nk-UIVstmDal(i ssg)GstHsl, *älv*, *ätv* BiÖIVg, °alj Bl, alf SkHa; a`lve o.d. Sm. *Anm.* Ordet på sina håll lån från rspr) [jfr ¹alm] 1) vanl. hårt, av grus o./el. lera (sand,

sten) bestående lager (närmast) under matjorden (el. under mossjord); äv. om grus osv. i el. ur detta lager; a.l.; jfr gorr-, moss-, sten-alv m.fl. (Kör inte ned årdret så djupt.) °du kör opp röe alven Sm. 2) i överf. anv.: ansamlad smuts Vstm(Herweghr). *°Här är mycken gammal alf i huset.*

Ssgr (a`lv-, a`lv- o.d.): **alv-botten** jordgrund bestående av alv Sm. **-får** f (äv. a`l- Vstm) om den öppna, sist (o. djupare) plöjda fåran mellan två tegar SmVgVstm. **-grund** = -botten Ul. **-jord** = ¹alv 1; alvblandad matjord SmVgDal. **-luckrare** (del av) redskap för luckring av alv SmVgSdmNk. **-rot** rot som vuxit ned i alven Vg. **-sur** om åker: sur av väta som alven inte släpper igenom Sm. **-syra** f Ög; jfr -sur.

²alv se älv. – ³alv se älva.

alva v grusa (väg) med alv Vstm(IhreS). °Alfva vägen.

alvar n (a`lv(e)r, a`lv-, a`lv~ o.d. Öl) [jfr alver] vanl. trädöst, slätt markområde med tunt jordtäckte på (delvis bar) kalkstensgrund; äv. om äga på sådant markområde; jfr vid-alvar m.fl. – särsk. i bf (a`lv(e)re, a`lvet o.d.) som naturnamn.

Ssgr (a`lv(e)r-, a`lv-, a`lv~ o.d. Öl): **alvar-damp** m (ung (otämd) utgångshäst som betar på alvaren. **-grimma** f (°grim, °greem. *Anm.* Uppg. °allvargremla hos Hortling s. 179 har inte kunnat verifieras) ljunpipare, Pluvialis apricaria. **-hare** (svensk) hare som håller till på alvaren; i bf pl äv. som öknamn på invånarna i byn Gösslunda. **-lök** gräslök, Allium schoenoprasum. **-mo** m (°mon obf o. bf) i sänkor o.d. på alvaren förekommande bleke, kalkslam. **-näver** se älv-näver.

alvare m (a`lvare Öl) strandskata, Haematopus ostralegus.

alve se ¹alv.

alver n el. f (a`lv/ar, ~ur, °~er o.d. Gl) [jfr alvar] öppet, mer el. mindre sterilt fält (hällmark e.d.); jfr blek-alver m.fl.

Ssgr (a`lva(r)-, °alvár- o.d. Gl): **alver-gräs** tulkört, Vincetoxicum hirundinaria. **-höna** ljunpipare, Pluvialis apricaria; möjl. äv.: större strandpipare, Charadrius hiaticula. **-höns** = -höna (början). **-pinna** f i pl: små, tunna kalkflisor på hällmark (anv. att grusa vägar med).

alyten se ålitande.

aläte n (a`lajde NSk) [jfr oläte] olät, oljud.

¹am se amm.

²am konj (am MHa) [jfr om konj, än konj] efter negation: mer än, annat än; äv. efter komp: än. *D-ä inte am lögn å jävelskap. Han va inte mair am älva ma'na* (månader).

¹ama v 1 o. amas v dep 1 (a`mma (a-) o.d. VgBoDslVrm; a`mss VDal) [jfr mötsv. i fvn, no, isl] 1) akt. a) opers, blåsa sakta men stadigt Bo. b) i förb. °a. fram (Dsl) o. °a. på (a.l.), mana på, driva på (i sht häst). (Han stod å amme på' gubben att han skulle öse fottere, då va mö ö vattn i båten Vrm. 2) dep. a) möda sig, ha besvär Dal; jfr stor-amas. (Man grävde ned kärlet med betväska i färkätten för att slippa) *hal på' amss s värma.* b) bråka, retas; nojsa Dal. *Amss mä kslom* (flickorna).

²ama se ³amma. – ³ama se ⁴amma. – ⁴ama v bildas tunn isskorpa, se ema.

amagerkål s (<ama'gårkål SSK> [till da ortn. Amager] ett slags kål.

amakje adv makligt, se mak.

amaranta f el. **amarantus** s (<amara`nta Vg, amira`ntus Vb> växt av släktet Amaranthus.

amas se ¹ama.

amatåcki (Ihre; felaktigt för *annatåcki*; se annan-tock-en).

ambata(s) se anbata.

ambata v 1 (<ammbjra VDal> [sannolikt till embarrass] grubbla intensivt. (Han) *sat mi`ttji å a`mmbir fe se fslv.*

ambition m el. (i Bo äv.) f (<ambifjo`n o.d. sporad. i Götal-Åm, ammi~, amme~, ammu~ o.d. Götal(ställvis)Vrm, ammuni`on Ul. Anm. Ställvis sammanfallande med ammunition, jfr d.o.) 1) vanl. i nekande sats, i uttr. 'ha a. el. (vanl.) 'ha a. om sig vara mån om sitt anseende; äv. (o. i sht): vårda sitt utseende o. uppträdande; vara sköt-sam Götal(ställvis)VrmÅm. 2) omtänksamhet, hänsynsfullhet e.d.; i sht (o. vanl. i nekande sats) i uttr. 'ha a. (om) bekymra sig el. bry sig (om) SkBlÖGUl. (Sådana grovhuggare) 'e där engen amisjon i Sk. (Den livdömde) 'hade inte ammesjon åm vaskens kröpp ålla sjål Bl. En hadde så mykke amme`son å gru`nde på dsm (dvs. kreaturen) Ög. – särsk. överg. i bet.: förstånd, begrepp Sk-SmÖg. Far min han hadde inte ambifon sm te lægge ijå`nn di`ka (diken) Ög.

ambrett, ambrott se åbrodd. – **ambrostad** se ång-bröstad. – **ambul** se anbål.

ambult m el. (i Sk äv.) n (<a`mm/bolt, ~bålt o.d. (äv. a`mm~) Sk(äv. a`nn~)BlSm(äv. ~bult)HaBo(~bslt), ha`mmbult o.d. GlSdmVrm> (mindre) städ; jfr bröst-ambult.

Ssgr <-ts-, äv. -ta- Sk>: **ambults-block** m el. -knubb el. -stock el. -stubbe städkubb.

ambyle se anböle.

amböst el. **andböstad** el. **andbösten** el. **andpust** el. **andpusten** adj (<amby`sst o.d. SSK; a`nna/böstader, a`nne~ o.d. NHaVgBo, å`nne~ Vg; a`nn(e)/bösten, ~busten o.d. Vg-Bo, a`mm~ Bo; a`nnpust Vrm, a`nnp(j)ust VJl; a`n(n)/pusten o.d. VgBoDsIVrm, a`mm~ BoVrm, a`nne~, å`nne~ Vg> [jfr ä. da *ambystig*, da dial *ambostuer* o.d., da *ånd(e)pusten*, no *andpust(en)*; av (m)lty *ambö(r)stich* o.d. andtäppt, med anslutning till ¹ande o. bösta resp. pusta] andtruten; a.l. *Nå jä kom framm så va jä bra ammpust`n* Bo.

amedan se emedan.

amelera v 1 el. (i Nk äv.) v 2 (<amme`le`ra o.d. Sk(äv. ~lajra)SmVgBo(äv. ~omme~)NkVrm(a`mme~), ~amle-*ra* o.d. ÖgSdmVstm. Anm. Från ÖgSdmVstm bel. bl. i ä. källor) 1) ofta i förb. 'a. om (el. upp): laga o/el. putsa upp el. renovera (ngt), bättra på (ngt); a.l.(ej Nk); ordna (möblera) om el. ändra (ngt) SkVgBoÖg. (Jag måste) ~ammelera letta (litet) i spiskammarn (skafferiet) Sk. – särsk. i utvidgad anv.: ställa till oordning, stöka till Sk.

(Vem har) ~ammelerad i mina biraulador? 2) uppfostra till belevnhet, "polera"; dressera Nk; äv. i förb. 'a. upp VgNk. 'Pojken ä så ammele`rter Nk. Dänn oggen ammelera`qi så u`pp (så han blir så lillgammal) Vg.

amen interj o. s (<a`mm/en, a`mm~ o.d. SkHaGlSvealNorrl, ~in Dal, a`mm~, a`mm~ o.d. Götal(ej SkGl)ÖSveal; äv. a`men Vb, a`men, amå`nn Bo) 1) som slutord i bön o.d.; allm. (Klockaren sov) *när han sulle spela ammen* Vg. *Gessus kri`stus wår å`rra a`mmen* (skyddsformel anv. på farliga platser) Dal. – särsk. a) i betydande el. bestyrkande uttr. som 'det är (så el. lika) säkert (el. visst) el. sant som a. i kyrkan o.d., dvs. absolut säkert; självskrivet el. obligatoriskt e.d.; fullkomligt sant; nästan allm. (Då julkorven gjordes gick man ihop o. hjälptes åt), 'de va jussom amen i körka, de Sdm. 'Hej åjr (det är) så säkert som amen i kjörkan juhottan Ul. 'De å som amen me borst på (fullkomligt säkert) Sm; jfr 2 (slutet). b) i uttr. ~stampa amman sitta o. trampa oroligt i väntan på prästens amen Sm. 2) som subst, i vissa uttr.: slut; o-hjälpligt förbi SmHaVgJl. Nu e-dde a`mmen mä ly`sed (sågs då ljuset är nedbrunnet) Ha. Dä ta på våt (börjar bli) a`mmen heri flasken hen (i flaskan här) Jl. – särsk. i vissa uttr. (o. ordst.) med innebörden att ngt är definitivt el. obönhörligen slut el. slutdiskuterat e.d., som 'det är a. på texten VgBoÖGSdmVrmUIDalGst; ~ammen på texten sa prästen, flådd hästen Gst. 8 hä' (det) e a`mmän mä bssst (borst) på, ss myttsy du vet å Dal; jfr 1 a. Hä jär (det är) ammen å piinn (pinne) för Nb. 3) som subst, i utvidgad anv.: grejor, grunkor Sdm. 'De va mykke amen de här.

amenaler s pl (<amena`lår SSK> pinaler, doningar.

amenicka v 1 (<amen`le`kka, ~ikka NSK> [jfr amelera] bättra på el. ställa i ordning (ngt), "fixa" (ngt). Ja ska amenekka va`nen (vagnen).

amerika f (<ame`rika Dal, pl amj`erikur Dal, ame`rker o.d. SmVgÖGVrm> amerikansk rosenpotatis; jfr amerikassgr, amerikan 2, amerikane 2 a.

amerika- i ssg (<ame`rika- (-e`r-) o.d. ställvis, ame`rka- o.d. SkSmHaVrm, ame`r(i)ke-, ame`rke- o.d. Götal, amj`erik- Dal, a`mmerrick- Vrm; äv. ame`riks- o.d. Dal-GstHslÅmLpl) särsk. i fråga om USA: **amerika-brev** ställvis. -**farare** person som emigrerar till A. VgBoNb. -**feber** brinnande håg att utvandra till A.; ställvis. -**fläsk** amerikanskt fläsk HaDal. -**jordpära** f (SmDal) el. -**jordpäron** (Sm) el. -**jordäpple** (Dal) = amerika. -**klocka** ett slags amerikanskt väggur Ha; jfr amerikanare 2 b. -**nola** f = amerika Vg. -**pengar** (från släkt i A.) HaVg. -**potatis** (BlSmVgGst) el. -**påra** f (SkSmHaDalÅmLpl) el. -**päron** (SmÖGSt) = amerika. -**resa** f särsk. i utvidgad anv.: långresa SmVrmNb. -**sjuk** adj DalNb, -**sjuka** f SkÖIDalHsl; jfr -feber. -**tola** f = amerika Vg. -**yx**a amerikansk fabriksyx Dal. -**äppla** f = amerika Vrm.

amerikan m (<am(e)ri`ka`n o.d. ställvis, amer~ HaÖg, a`merika`n o.d. Vb) 1) amerikan; äv.: till Sverige återvänd amerikaemigrant; ställvis. En svånsk amerkan (svenskamerikan) Ög. 2) = amerika; med samma bet.

ställvis äv. ⁴*röd a.*, motsatt: ⁴*vit a.* Early Puritan HaGl-SdmNkVstmVb.

Avledn.: **amerikana** f (<-ka'na Vstm) amerikansk kvinna.

amerikanare m (<am(e)ri/ka'nare (-a'-) o.d. täml. allm., ame(r)~ o.d. Götal(ställvis)SdmNkMpVb, äv. *atme*~ Ög, °meri~ Sm) 1) = amerikan 1; täml. allm. 2) om produkter o.d. från A. a) = amerikan 2 VgGlÖgSdm-UIGstJl. b) = amerika-klocka Sk. c) ett slags orv Sdm.

Ssg: **amerikanar-lögn** f (<-kanare- Ha) rövarhistoria.

amerikanisk el. **amerikanisk** adj (<ameri/ka'nsk (äv. -g'-, -g'-) o.d. GötalSvealNorrl(sporad.), amre~ o.d. BlSm, ame(r)~ o.d. SkHaVgBoÖgSdmNk, meri~ Sk; °amerikanisk Nk, °merkanisker Ög) amerikansk; a.l. *Amerkanst flväsk* Vg; motsv. täml. allm. *Amerikanska jorppär* el. *amekanska beteter* (potatis) Ha; jfr *amerika*. – särsk. [jfr former som *amekansk*, °merkanisker] överg. i bet.: mekanisk; i förb. *amerika'nsk värkstg* Ha o. motsv. från Sm.

amerikanska f (<ameri/ka'naska, -g'- o.d. ställvis) jfr *amerikan* 1.

ami m (<ami' o.d. SdmUIDalÅmVb, ami'n o.d. DalGstÅm-LplNb, a'mmiŋ o.d. Vb) smal halsduk (av kvinnor äv. anv. som huvudkläde).

amig se ¹ammig.

amiral m (<ame/ra'l, ami~ o.d. ställvis, °amo~ Sdm, am~ SdmUl, a'mm~ GlJl(~ra'l)) särsk. i överf. anv.: anförare, ledare (av ett sällskap e.d.) Sdm; överdängare, baddare Vg; gaphals Jl.

amiralika s (<°ameralika SÖSm, amera'leke- (i ssg) ÖBl) [möjl. ombildning av geranium] visst slags pelargon med aromatiska blad, sannolikt rosengeranium; i Bl i ssgn ⁴amiraliketråd.

amm el. ¹am n (<°amb Vstm(IhreS), amm, am Gst) [jfr ⁴amma, ¹ammig] ånga; immå; a.l. *Hä ha vuttj så myttji am i stugan* (efter allt kokande) Gst.

Ssg: **am-trumma** (<°am- Gst) ångtrumma (i pannmur e.d.).

¹**amma** f (<a'mma, a- o.d. ställvis) amma; ställvis; som sen. ssgsled även i utvidgad anv., jfr gall- o. torr-amma. *Ho va amma åt nå'da* (hennes nåd) Sdm.

Ssgr (<°amme- SkSm, °am- Bl): **am-makare** skämts., lös-aktig man SkSm. –ört natt och dag, *Melampyrum nemorosum* Bl(Rz).

²**amma** f se åmma.

³**amma** el. ²ama v 1 (<a'mma, a- o.d. GötalSvealNorrl-(ställvis); a'ma Jl, a'ma o.d. Åm) 1) ge (spädbarn) di; a.l.; äv. dels: låta amma ge (spädbarn) di (ställvis), dels om djurhona: ge (unge) di (enst.). *A drån* (fan), *ittje så fint fålk ammar gluttana sä'l* (barnen själva) Sk. 2) i utvidgad el. överf. anv., se särsk. förb. o. ssgn am-bi nedan samt djur-ammig.

Särsk. förb.: a. in i p tpt °inammatter i överf. anv.: vand, "inkörd" (vid resp. på visst arbete) Vg. – a. upp 1) uppföda (barn) med di; ställvis. 2) i utvidgad el. överf. anv. a) uppfostra (barn) SkÖgJl; äv., refl: träna upp sig Åm.

°Han ha amme spp sa (sig) en duktiger psjke Ög. b) uppföda (husdjur) SkÖg; äv.: uppdraga (frukträd) Vg. c) ge upphov till Sk. (Pensionsförsäkringen) *tjänar barra te å amma åpp ladhonna*.

Ssgr (<a'mme- Vg, a'mm- SkHaUIVstm): **am-barn** barn som lämna(t)s el. motta(git)s till amning SkVgUl; äv.: fosterbarn från barnhem UIVstm. *Ta amman* Ul. –bi i pl, arbetsbin som vårdar ynglet SHa.

⁴**amma** el. ³ama v 1 (<°amba Vstm(IhreS), pres a'mmar Gst; a'ma o.d. NUIGst) [jfr am m] ånga, ryka; a.l.; äv., oper: utstråla värme (från eld) Ul. *Ån amar* (vid köld) Ul. *Hä amar i grytan* Gst.

⁵**amma** se ¹ama. – ⁶amma se emedan. – **ammenagräs** se amur-gräs.

¹**ammig** el. **amig** (bl. -ug) adj (<a'mmu; a'mu Gst) [jfr am m] immig.

²**ammig** (bl. -ug, -ot) (<a'mmu(t), a- NVb, a'mu/ NVbLpl, ~t NVb) [jfr am om] om tacka: brunstig.

ammoniak m (särsk.: amonia'kk, armo'niq Sk, a'monjak Åm, mo'niq Mp, mö'njakk Bo).

ammunition m (<ammeni/fo'n o.d. SGötal, amni~ o.d. Sk-HaSdm, ammun~ Vrm, °ammen~ Gst, ammu~, ammi~, amme~ o.d. (ställvis a'mmu~ osv.) täml. allm., äv. armi~, atme~ o.d. SmVg, amfåun Gl, mu'nnfon o.d. SmJlLpl, °monsjon, mofo'n o.d. Bl, må'ssoŋ Vb) 1) koll., om redskap (vapen); enst. (Han hämtade) *ammifon* (dvs. hötjugor e.d.) *för åd stittja varjen* Sk. *Då va en dåli ammefo'n te arbete må* (om stenyxor) Ög. 2) (gevärs)ammunition; allm.; äv. om krut, dynamit, stubintråd o.d. för bergsprängning; ställvis.

amodalös se avmodalös.

amom s pl dat, i förb. i a'mum = ²ammig MVb.

amortera v 1 (särsk.: amme/te'ra o.d. SkSmVg(~te'ra), °ammo~ SkBl, ammu~ o.d. Ha(~te'ra)Vg, ammen~ Sk).

amortering f, äv. m (särsk.: ammu/te'rig o.d. HaVg, °ammo~ Sk, amme~ SkDsl, am~ Ha, ammo/terniggi bf Gl, °teŋig Nk, ammete'niŋs- (i ssg) Ög, °åvmo/ternig Sdm, ~teriŋ Gst).

¹**amp** m el. (i Jl äv.) n el. **ampe** m (<amp BoDslÅm, a-JlÅm; a'mpe Bo) [jfr motsv. i no o. fär; jfr ¹ampa, ³ampa, ampen, ¹ampig, ampsam] 1) besvärligt arbete el. bestyr, sjå, slit Jl; brådska, jäkt BoJl. 2) med oro el. ångslan förenad omsorg, bekymrad el. gnagande omtanke; bekymmer; (av omtanke beroende) oro el. ångslan el. ångest JlÅm; äv.: räddhåga Jl. *Me hi* (vi har) *sån amp fer* (el. *te*) *å fåq opp fo're* (höet, på hässjorna) Jl. *Te Jlå'äpp a'mpa* (dat) *för banum* (barnen; sedan de blivit vuxna) Jl. – särsk. a) i uttr. *'inte ha ngn a.* (för ngt) inte bekymra el. bry sig (om ngt) Jl. *Int ha dsm nsn amp för va dsm säg.* b) överg. i bet.: lust el. intresse el. håg Jl; jfr giftes-amp. *Je hä-t nsn amp för skogigen* (jakt). 3) [jfr ³ampa l] kink, gnäll Dsl.

Ssg (<a'mp-): **amp-lös** som inte visar (tillräcklig) omsorg el. omtanke; äv.: som är utan oro el. bekymmer, sorglös Jl. –löste n (<löyst Jl) förhållandet (tillståndet) att vara

”amplös”. -sint som hyser el. är lagd för att hysa (av omtanke beroende) oro el. ängslan JIÅm.

²amp m <amp VVGnBo> [jfr tamp; jfr äv. ampel] 1) lerklump Vg. 2) kort (vägg)stock Bo. 3) granitstycke att hugga ut ett antal gatstenar ur Bo.

³amp f <amp, a- NSmVgÖgNkVrm> [jfr ²ampa] 1) (fuktig el. vattensjuk) fördjupning (håla, svacka) i marken; (blöt) sänka; a.l. 2) (naturlig el. grävd) vattenhåla (i sht i mossmark o.d.); pöl VgÖgVrm.

¹ampa f <a`mpa, a- o.d. BoVrmVDal> [jfr motsv. i no; jfr ¹amp o. ³ampa] 1) besvär, olägenhet; plåga, pärs Dal. (Bara jag vore säker på) att int i vo`tt (jag inte bleve) te nsro ampa. 2) besvärlig (bråkig el. stridig el. efterhängsen) person BoVrmDal; kinkigt o. oroligt barn Bo.

²ampa f <a`mpe, -a DslVrm> [jfr ³amp] 1) vattensjuk fördjupning i marken; dyhåla DslVrm; jfr dy-ampa m.fl. 2) fördjupning (o. utvidgning) i vattendrag, hölja Vrm. 3) mindre (dyg) vattensamling (på sankmark); pöl Vrm.

³ampa v 1 o. ¹ampas v dep 1 el. (i JIÅm äv.) 2 <a`mpa, -e o.d. BoDslVrmÅm; a`mpas, -å- o.d. NVSk, a`mpas, -es o.d. Hsl—ÅmLpl> [jfr motsv. i no o. fär; jfr ¹amp; för bet. 3-5 jfr särsk. ampen o. för bet. 1 a äv. ²ampra 5] 1) vålla besvär o.d. a) intr o. refl, om person (i sht barn) el. djur (häst, ko): vara besvärlig; i sht: vara (kinkig o.) orolig el. ostyrig, tredska, krångla, konstra BoDslVrm; äv. särsk.: kinka, jämra sig BoDsl; som refl äv. opers: krångla, trassla, vara motigt DslVrm. Sedd ente ss`dden (så där) å ampa! (till barn som inte vill sitta still) Bo. ^oHo ampa säj ve mjslkiņa (om ko) Dsl. ^oDå (ville bara) ampe sä, när ja skulle ränne väven Vrm. – särsk. i utvidgad anv., i uttr. a`mpe mę (barn), klema, ”kinka” med (barn); äv. i förb. ampe bu`tt Bo. b) dep, om person (barn): vara ostyrig, oregerlig Sk. ^oVa ompas du för, kan du inte va skeckeli (ordentlig)? 2) ha besvär o.d. a) i uttr. ^oampa med ngt med möda o. besvär uträtta (klara av) ngt Bo. b) dep, i uttr. ^oa-s med ngt (el. ngn) ha besvär, sjå med ngt (el. ngn), möda sig, kämpa med ngt; äv. i förb. ^oa-s på gno på, ligga i; JI. ^oAmpes ma bana (barnen). ^oJe ha ampes ma de henn jaran (arbetet) heile vuku (veckan). c) dep, vara i bryderi, vara villrådig Sk. 3) akt (Hsl—Åm) el. dep (HslJI), bli upprörd över el. misstycka (ngt), ta (ngt) illa upp HslÅm; ondgöra sig JI; äv.: gräma sig över (ngt); gräma, förarga (ngn) Åm; jfr ²i11-ampa; som dep äv.: avundas Hsl. Han a`mpe ne (det) nästan Åm. ^oDå a`mpe mä sä, att ja inte sa åt-n Åm. 4) dep, bekymra el. bry sig, (i sht av omtanke) ängslas el. oro sig o.d.; ofta i uttr. ^oa. för el. uti el. över ngn el. ngt bekymra sig osv. för (över, om) ngn el. ngt Hsl—ÅmLpl. ^oDå va-t nsn ssm ampes ti vs ma jo`o4 (frågade efter vad vi (barn) gjorde) JI. ^oHuņ (hon) amptäs sä falit (o. trodde han hade gått vilse) Åm. ^oJa ampes för att hö inte sks række te vårn Åm. – särsk. [jfr ¹amp 2 b] i uttr. ^oa. uti ngn överg. i bet.: vara intresserad av (förälskad i) ngn JI. ^oDå va a Britta han am(p)tes ti. 5) dep, vara (oroligt) ivrig, anstränga sig ivrigt (o. överdrivet), ävlas, jakta HslMpÅm.

Ssgr <a`mpe- o.d.): amp-bytt m vankelmödig o. ostadig

man Vrm. -bytta 1) kinkigt o. oroligt barn Bo. 2) vankelmödig o. ostadig kvinna Vrm. -kladd m = -bytta 1 Bo. -krycka kinkig o. besvärlig person Dsl. -kråka = -krycka (i sht om barn) BoDsl. -kula besvärlig (kinkig o./el. orolig el. trilsk, bångstyrig) individ (person el. djur) Bo; vankelmödig o. ostadig person BoVrm. -lass = -kråka BoDsl; retsticka Bo. -låt klagolåt, kink Dsl. -sticka [jfr motsv. i no] = -bytta 1; retsticka Bo. -stock = -kråka BoDsl; retsticka Bo; äv. i uttr. ha ont i ampestå`kken, om mindre barn: vara mycket kinkig Dsl. -stycke bortklemat barn Bo. -ställ n = -kula (början) Bo. -tossa = -bytta 1 Bo. -trä = -krycka Dsl. -tut om barn: kinkblåsa, gnällmäns Vrm.

Avledn.: amperi n <-i> 1) besvärligt beteende; kinkande Bo. 2) bryderi, villrådighet NVSk. – ampas se d.o.

¹ampas se ³ampa. – ²ampas se ²ampra. – ampe se ¹amp.

ampel m <^oamp/el, ~ul o.d., bf a`mpulen Gl> [jfr ²amp o. tampe] om klunsigt (trä)föremål; knose, kubb; jfr bröd-, skit-ampel; särsk. om viss kloss i kvarn, se GO s. 10, 487, 1252; äv.: hundsfott (Rz).

Ssg: ampel-ri f <^oamplaräi Gl> bjälke på vilken ”ampeln” i kvarn vilar.

ampelera v 1 <ampuleira; p ptp ^oampelared Gl> [jfr da dial ampelere o. ampligere] 1) arbeta hårt. 2) inrätta, ordna; anrätta.

ampelrygg s <a`mpelrygg VBl> ynkrygg.

ampen adj <a`mpen, a- o.d. Hsl—ÅmLpl> [jfr motsv. i no; jfr ¹amp] bl. predik; nästan bl. om person. 1) besvärlig, mödosam JI(FBurban). 2) kinkig, grinig; vresig, lättretlig JI; äv.: förtretad, arg JI, upprörd; harmsen Åm. Du hösså så ampen i dag JI. 3) orolig el. ängslig el. ångestfylld (i sht av omtanke om ngn el. ngt), bekymrad Hsj—ÅmLpl; i nekande sats äv.: (inte) räddhågad, (inte) ”bang”; ofta i förb. ^oa. uti el. för ngn el. ngt orolig osv. för ngn el. ngt JIÅmLpl. I (jag) e så ampin når p`tjen hi (har) bössa me se te skokks JI(idm). ^oJe va no int ampen på den tin, sate (så att) je åtog ma ne (det, dvs. det krävande arbetet) JI. Han va ampen ti såre Åm. – särsk. a) förskräckt (JILpl) el. bestört, bragt ur fattningen (ÅmLpl). Ja vatf fäl (ju) sä ampän då ja fikk tække frä`mmän Lpl. b) i förb. ^oa. uti ngn överg. i bet.: intresserad av (förälskad i) ngn JI. 4) (oroligt) ivrig, angelägen HslMpÅm. Ampän tä få inn hö (höet) Mp. – särsk. a) i förb. ^oa. uti ngt ivrig på ngt Åm. ^oAmpn ti ma`tn. b) [jfr ³amper 5 b] i förb. ^ofå a-t få det jäktigt Mp.

¹amper m (bf a`mpe(r)n ÖBl) iver el. upphetsning el. hänräckning e.d.; i uttr. ^ovara (komma, bli) i a-n vara (bli) starkt angelägen el. ivrig el. vara (komma) i tagen; vara (bli) upphetsad el. gripen av häftig känsla (som förälskelse el. ursinne). (Slanten man vill lura ngn att ta bör vara stor) ^oför si då bler di mer i ampem mä te o ta opp an.

²amper f el. ¹ampra f <a`mp/ur, ~ar; ^oamprå Gl> [utlöst ur ssgn amper-bär, se ³amper] finnoxel, Sorbus hybrida; jfr halv-amper.

³amper adj <a`mper, a- o.d. täml. allm. (ej HaDsJI, sälls. i

Sk), äv. *h*-Ul 1) i fråga om *a*) smak: stark, bitter, skarp, sträv, besk BlSmVgBoGl—HslMpVb; ställvis äv.: sur. °Öst, *amper sau an sje pau tongena* (sved på tungan) Bl. *Pärår* (potatisarna) *smakar amprä* Gl. *Ampef såm viteppar* Ul. *Ampef-e ka'ffe* Mp. °*Hä kännäs ampert på tonga* Vb. *b*) lukt: skarp, från SkBlSmGlÖgSdmVstm-GstÅm. °*Mynta, dä luktar så ampert* Sdm. °*Amper lsf* (lukt) Gst; motsv. från Gl. 2) i fråga om väderlek, köld o.d.: bister, bitande (kall), sträng BlSmÖgSdmUl—Hsl. *Han* (dvs. vinden) *ä så ampe* (av att det är snö i luften) Bl. °*Fibben* (februari) *bir hamper* Ul. *Hä ä ampst uts i dag* Gst. °*Amper kallö* (köld) Hsl. – äv. i utvidgad anv.: brännande het; i ssgn amper-gass (nedan). 3) om yttrande, svar o.d.: skarp, vass, stickande SmÖgVstmGst. *Dä va ampra or* (ord), *så-an kunne kurkna* (storkna) Sm. °*Ampert tal* Gst. 4) om person: skarp, från, barsk, sträng, vresig, kärv Götal(a.l.)SvealGstHslVb; äv. om ko: ilsken Sm. *En ampä präst* Bl. *Ho va falit amper, män rej'Il* Sm. °*Ji gruv mäg för om, han jär* (är) *så amper* Vb. – äv.: svår (att få bukt med), hård Gl(Neogard). °*Amper at slås med*. 5) om person: hetlevrad, hetsig (Vrm—HslLpl) el. upptänd av vrede, upphetsad, häftig; stridslysten (UIDal); (äv. om häst: (otåligt el. nervöst) ivrig, het UIVstmDalHslMp; äv. svagare: (aggressivt) morsk, kaxig; framfusig VrmUIDal. (Dalkullorna var gladlynta men kunde) *bi hampra te humöre* (om det gällde) Ul. *Han e bra ampär tä spr'ijg ätt kullsm* (flickor) Dal. – särsk. *a*) lysten (efter ngn el. ngt), begiven el. ”vild” (på ngt) VrmDal; särsk.: sexuellt lysten Vb. °*A. efter kvinnfolk* Vrm. *Spett* (fullkomligt) *amper på te* (göra det el. det) Dal. – äv. i utvidgad anv., om förhållandet mellan två älskande: kärt, hett. (Det har kommit en fnurra på tråden) °*ä va så ampert fstrut* Vrm. *b*) [väl under påverkan av ampen 4 b] i uttr. °*ha ampert ha bråtton* Mp. 6) om person: rask (o. energisk), hurtig, driftig, ruschig Vrm—DalHslHrjMpÅm—Nb; äv.: resolut, beslutsam; modig VrmUIVstmLpl; kvick o. rörlig, livlig, kry VrmDalHsl. °*Han jär-n* (är en) *amper arbäskar* Vb. *A jär* (hon är) *så amper ä dukti* Nb. *En amper ogge* Vrm. – särsk. *a*) om ngs nedärvida egenskaper, art: rask. *Hä je* (det är) *ampef-e ilag ti-n* (i honom) Vb. *b*) om häst: rask, drivande DalHrjLplNb. 7) duktig, styv, slängd VrmDal. *Ampe-te fo'ogge* Vrm. *Ampär min pe'nun* duktig att skriva Dal. 8) [bet. från ¹ampig; jfr no *amper* i motsv. bet.] = ¹ampig 2; särsk. = ¹ampig 2 a, b BoVrm; äv.: påstridig Vrm.

Ssgr: **amper-bär** frukt av finnoxel, Sorbus hybrida Gl. -bärs-träd finnoxel, Sorbus hybrida Gl; jfr -träd samt ²amper. -gadd m el. -gadda f = -nos Sdm. -gass n Sdm. 1) brännande solheta. 2) i överf. anv. *a*) pärs, pina, ”skärseld”; stryk, smörj. *b*) om krydda el. mat el. dryck o.d. med skarp, hetsig smak. -nos f skarp, argstint kvinna Sdm. -träd = -bärs-träd Gl.

Avledn.: **amperlig** adj (<amperi VSm) = ³amper 1 a.

ampererad adj (<ampererad MBo) [jfr ³amper 8 o. alterera] irriterad.

¹**ampig** (bl. -ot) adj (<amplete o.d. BoDslVrm, ~et Mp, n a'mput o.d. Jl) [jfr motsv. i no samt ¹amp. Jl n -ut möjl. delvis av ett ampug] som vållar besvär o.d. 1) om sak (uppgift, omständighet o.d.): besvärlig, mödosam Jl; motig, avig Dsl. *De e amput te jära* Jl. 2) [jfr äv. ³amper 8] om person (i sht barn) el. djur (häst, ko) BoDslVrm; särsk. *a*) (kinkig o.) orolig el. ostyrig el. tresk BoDslVrm. *b*) grinig, kinkig, otålig BoDslVrm. *c*) vresig, vid dåligt lynne BoMp. *d*) retsam Bo. *e*) vankelmodig, nyckfull BoVrm.

²**ampig** (bl. -ot) adj (<ampett Vg(SHof)) [eg. ¹ampig?] i n: tokigt, dumt.

¹**ampla** v (<ampla, ~ä Gl(17-1800-t.)) [jfr motsv. i da samt i lty o. fris] möda sig, ävlas; jfr GO s. 10, 1242.

²**ampla** v gå klumpigt o. ovigt, se humpla.

amplas v dep (<amples Vb(Stenberg)) slåss på lek, rasa.

ampling m (<amplig VSm) liten (ynklig) fisk.

¹**ampra** se ²amper.

²**ampra** v 1 o. **ampras** el. ²**ampas** v dep 1 (<ampra, a- o.d. BoSdmVrmVstm, a'mper Lpl; a'mpras o.d. Sdm; ampäs VSdm) [jfr fsv *ampras* o. finl *ampra*; till ³amper 1] motsv. ³amper 1 a; dep. *a*) om kött o.d.: dra åt sig (saltlake) Sdm. °*Nu får dä ligga här ä ampras* (om fläsk). *b*) i överf. anv.: slita ont; pinas, plågas Sdm; särsk.: pinas i dödskamp, kämpa (med döden); vrida sig i plågor VSdm. (Den drunknade hade varit så dyig) °*så han ha ampäs lengi innä live geck*. °*Ampäs mä döen*. 2) motsv. ³amper 2; i förb. °*ampra till*, oper: bli bistert Sdm. 3) motsv. ³amper 4; refl (Bo) el. dep (Sdm), vara barsk el. ilsken. 4) motsv. ³amper 6. *a*) i förb. °*ampra till sig* bli rask o. hurtig igen Vstm. *b*) i förb. °*ampra upp inge* (ngn) mod Lpl. 5) motsv. ³amper 8 (jfr äv. ³ampa 1); intr el. refl, om person (i sht barn) el. sak: vara besvärlig, krångla Vrm. *Ha eran seprato'r ampre sä(j) ns`e?*

ampramosis s (<ampramo'sis Nk) [till ³amper 1] skämts. el. hotfullt (e.d.), om stark o. illasmakande medicin el. stryk e.d. °*Dä va ampramosis*. °*Han fekk känna på ampramosis*.

ampsam adj (<ampe/samm o.d. Bo, a'mp~ o.d. JlÅm) [jfr motsv. i no samt ¹amp] 1) som vållar besvär o.d. *a*) om sak (arbete o.d.): besvärlig, mödosam, tröttsam; jäktig BoJl. *En ampesamme da* Bo. – särsk. om båt: tungrodd Bo. *b*) om person (i sht barn): som vållar besvär genom att kräva ständig tillsyn (Jl) el. genom att vara orolig el. bråkig (BoJl). (Den sjuka) *e ampsam* Jl. – särsk.: ”ond, snarsticken” Jl(Ihres). 2) predik, i n: som kräver tyngande omsorg el. omtanke; bekymmersfyllt Jl; som vållar oro el. ängslan JlÅm. *De e så ampsamt me ba'na* (barnen) *ä 'n hjenn* (den här) *stygge bättjen* Jl(lidm).

ampulera se ampelera.

amsas v dep (<amses Mp) [jfr *amsen* o. ³ampa 5] brådska i onödan, jäkta.

amsen adj (<ams'n Mp) [jfr *ampen* 4 o. *ansen*] nervös, virrig.

amulen se all-mulen.

¹amur s (*amu'r* NSk) i uttr. *'ha a. på ngn* vara förälskad i ngn.

²amur m (^oamäur, -ammar o.d. Gl) benämning på vissa starkt aromatiska växter. a) sötväppling, *Melilotus officinalis*. b) stenmalört, *Artemisia rupestris*. c) som sen. led i ssgn strand-amur, strandmalört, *Artemisia maritima*.

Ssg: amur-gräs (<^oamur->) myskgräs, Hierochloë odorata Göteborg(Linné Fl. 1755). Anm. Samma ord är möjl. a`mmenagräs ett slags välluktande gräs Vg.

amäkt adj (*amä'jta*, -a'j- o.d. Sk) [jfr amäktig] kraftlös, svag, utmattad, "slut".

amäktig (-ug) el. amäkten adj (<^oamäktig Sm(IhreS)-Vb(Renmarck), ^oug Dal(Näsman), *amäktu* o.d. Gl; ^oamäkten Nb(Renmarck)) [jfr amäkta, avmakten, avmäktig, omäktig] 1) vanmäktig, maktlös SmGl-DalVb. 2) = amäkta GINb.

amöla oböjl. adj el. amöl adj (*amö'la* o.d.; ~l(år) Sk) flitig, trägen, arbetsam (o. sparsam); äv., om djur: matfrisk.

¹an m den bredd en skördare mejar då han går fram, se ån.

²an m (Rz 8 a. Uppg. är otillförlitlig).

³an m el. f. el. (i Vg) n (*an* SmVgBoUl) [jfr ²ana] aning, hum, nys; a.l. *°Få an um* (ngt) Vg.

⁴an adj (Rz. Uppg. är felaktig).

⁵an se en räkn, ob art. - ⁶an se han pron.

⁷an adv (*ann*, *a-* o.d. täml. allm.; äv. *an* SkHa, *an* ÖiHa-BoDsl, *and*, *a-* o.d. UIDal. Anm. Störst (nästan allm.) utbredning o. i vissa mål sin enda anv. har *'an* i förb. gå an o. komma an (på) 1) i vissa förb. med adv; eg.: till el. fram(åt). a) *'av och an*; se av adv. b) *fri'tt a'nn* o.d., låt gå, kör till, gärna (för mig) ÅmVb. c) *'immer an* (äv. ssg, Sm) o. *'jummer an* (Gl) ständigt, oavbrutet; ideligen. 2) i vissa förb. med verb, angivande huvudsakligen: a) (omedelbar) beröring el. förbindelse, se hålla, lägga, ramla, slå an m.fl. b) hänvändande el. meddelande till ngn, se giva, klaga, ropa, spräcka an m.fl. c) (oförtrutet el. ivrigt) fortsättande, se gå, hålla, klå an m.fl. d) påbörjande av verksamhet e.d., se fånga, kasa, kväda an m.fl. e) att ngn tar emot el. övertar ngt el. ngn, se taga an. f) att ngt går för sig el. låter sig göra, se gå, raska, stånda an. g) beroende av ngt el. ngn, se komma an (på). h) i andra anv., se bjuda, komma, se, stå, ställa an m.fl.

⁸an konj se annat.

¹ana f gammal gumma Sm(Rz. Uppg. är tvivelaktig).

²ana v 1 el. 2 el. *anas* v dep 1 el. 2 (<*a'na* (-a) o.d. täml. allm., äv. *a'na* o.d. sporad., *a~* o.d. ÅmVbLpl, *q'na*, *q-Nb*, *a'nå* o.d. Dal) ha en (obestämd) förmimelse el. (för)känsla av (ngt), (svagt) känna på sig (ngt); miss-tänka el. befara (ngt); i sht i nekande sats: (inte) göra sig (ens) en (svag) föreställning om (ngt) o.d. 1) akt, med pers subj; täml. allm.; äv. i uttr. *'det anar* (etc.) *ngn* (att); täml. allm. (ej GISNorrl). *°Ja haa ant länge, att dåjj skulle bli askevåa* (åskväder) Bl. *°Då ante mäj, sa han ssm btev utsparkä* (ordst.) Sdm; likn. från SkSmVgNk-Ul. *Hä ana mä, hä* (att) *hon skull rall* (skvallra) Lpl. *Åna*

siuksäijng Nb. *Ane o'lunn* (oråd) Ög; motsv. från ÖISm. *°Han ana gæert* (trolldom e.d.) Vg. - särsk. a) intr, följt av prep *'till* BIBoDsl. *Då kunne jä då-nte a'ne te* Bo. b) i förb. *'ana ngt* el. *ngn* (att ngt el. ngn finns e.d.); sporad. (Ur klockan tog han en liten skruv) *som int di a'nner ana* Jl. 2) refl VgBoUl. *Ja anar mäk, att ho har gått vellse* Vg. 3) dep, med pers subj el. i uttr. *'det anas* (etc.) *ngn* (att) SkSm. *Ja kone anas de därna* Sk.

Särsk. förb.: *ana sig till* aningsvis sluta sig till (ngt) SmBoDal.

Ssg: *an-rid* f (<*a'neri* Vg) om första förlossningsvärken.

Avledn.: ³an, *ane*, *anelse*, *aning* se d.o.

³ana v älska; gå långsamt Sm(Rz. Uppg. är tvivelaktig).

anacka el. *anagga* v 1 (<*an/a'kka* o.d. täml. allm., *~a'kka* o.d. SdmUl—Gst, äv. *a'nn~* o.d. DslVb, *a'ñ~* o.d. VbNb(*q'ñ~*); *an/a'gga* o.d. Götal(ej ÖIGI)NkVrm, *~a'gga* VstmGst) eufem. för anamma. 1) i el. som (vanl. mildare) kraftuttr.; äv. överg. i interj; jfr anamma 2 a; jfr äv. *anaska*, *anocka* m.fl. a) i uttr. *°Djäkeln a. dig* o.d.; ställvis i GötalSveal. *°Jäklar anacka* (el. *jäderen anagga*) *den paugen* (pojken)! Sk. b) utan obj (täml. allm.) el. subj (SkSmVgDslÖgSvealHslLpl) el. utan bå-dadera (ställvis). *°Djäklar (jädrar) anacka (anagga)* o.d.; täml. allm. *Jävven anacka, nu hugg* (högg) *ja meste!* Sm. *°Di for anagga me en bra bit ao* (iväg) Sm. *Anacka däk, dett as!* Vg. *'Anacka sådant* (Vg) el. *tocket* (Vrm), så förargligt. *Ana'kka å* (också)! Ul. c) [jfr *djäklar* o.d.] subst, i uttr. *nu ana'kka i' den jekk da* (det) Sk. 2) i p ptp = anamma 3 SmVg; i n äv. som adv Vg. *Din anakkate usliqe!* Vg. *Så anakkat fott!* Vg.

Avledn.: *anackingen* el. *anaggingen* interj (<*ana'kkipen* o.d. VgDslNkVrm; *ana'gkipen* o.d. VgNk) som mildare kraftuttr. a.l. *Dä sa* (skall) *du anakkipen inte ha jott fsr inte!* Vg. Jfr anammingen.

anamma v 1 (<*ana'imma* o.d. GötalUIHsl, (i sht) i bet. 2 a äv. VrmGstMp—Nb, *ana'~* Sveal(ej Vrm)Gst, *hana'~* VstmDal; äv. (ej i bet. 2 a) *~mm* o.d. VrmJlÅmVbNb, *a'namma* o.d. UIDalGst, *a'ñamm* o.d. Vb) 1) ta emot, mottaga; sporad. *°Aldri ha* (hon) *har anammä så mik* (mycket) *sum a grand a* (av) *mäin hand* Gl. *'A. natt-varden* enst. - särsk. a) *hysa* (ngn) Sk. *Vi faur anamma dinne karen i natt, fsr de e ett såddent harrans vär.* b) acceptera o. börja använda (teknisk nyhet e.d.) Mp-VbNb. *Fjäderharven, däm ana'mmese då* Vb. c) ta till sig el. tro el. godta (förkunnelse el. påstående e.d.) BIUl-Dal. *°Hä* (det) *annamma du fsl ssm ä hadd vuri gussof* Dal. 2) om djävulen e.d.: bemäktiga sig, tillägna sig, gripa, ta (ngn el. ngt) SkSmHslÅm; äv. allmännare: haf-fa (ngn); ställvis i GötalSveal; lägga beslag på, knipa, norpa (ngt); täml. allm. (Bäckhästen) *komm å anam-mede fålk* Sk. *Där anamma hunnen mi smörgås* Ha. (Han hann) *ana'mm tjö'rminjä* (timmerkörningen) *fj'ri mä* Dal. - särsk. a) i (el. som) kraftuttr.; äv. överg. i interj; i sht med utelämnat obj (täml. allm.) el. subj (Sm-HaVgSdmNkUlGstLpl); äv. utan bå-dadera (SkSmHaVg-SdmNkVstm). *°Jävuln anamme däg gssä så du bär däg*

åt! Dal; likn. (konjunktiv *ana'mme* o.d.) sporad. *Jävvlar anamma-t!* Vg; jfr 3. *⁴Djävlar* (*djävulen*, *djäcklar*, *fan* o.d.) *anamma* GötalSvealNorrl(ställvis). *Liktoŋe-qi jä'ger anamme, di sitte-qär allt* Ög. *Anamma mä äm du dä fär!* Vg. *⁰Anamma den skolle dä va rolit å leva* (tills man finge se det)! Sm. *Anamma!* o.d. SkVgSdmVstm. *Ana'mma så dannt!* Nk. *Anm.* Äv. eufem.: *⁰Järda Amanda!* Ul. b) i p ptp, överg. i bet.: förlorad, "såld" Dal. *⁰Ha* (hade) *ja kummi dit, ha ja väri anamma.* 3) i p ptp, som kraftord: förbannad, fördömd, djäkla Sm, i n äv. Vg. *Anammadä oppä te å ha ställt te!* Sm. *Anammat!* o.d. SmVg. 4) [jfr motsv. i finl samt anfäkta] svära Bo.

Avledn.: **anamming** f svärjande Bo. *Hs* (vad) *ä dä fsr e anammeŋ ps dä* (på dig)? – **anammingen** el. **anamingor** interj (*ana'mmiŋen* o.d. SmVgÖgNkVrm; ~o(r) o.d. BISM) [jfr besittningen m.fl.; jfr äv. anackingen m.fl.] som el. i (mildare) kraftuttr.; a.l. *Anammiŋor äss* (om) *ja jeu'ger!* Bl. *Dä jävlar anammiŋen!* Ög.

anas se ²ana.

anaska v 1 (*an'ska* o.d. SkÖlSmVgNkGst) [jfr *anamma* o. förbaska] = *anacka* 1; a.l. *⁰Djäven anaska de* Sm. *Anaska er, era lushunna!* Vg.

Avledn.: **anaskingen** interj = *anackingen* VgNk.

anaxabor se avofs-bord.

anballra v = *anacka* 1 Sm. *Jästan anba'llra dä!*

Avledn.: **anballringen** interj (*anba'llriŋen* o.d. SmVg) = *anammingen*; a.l. *Ju'mmen* (fan) *amballriŋen!* Vg.

anbarkad ptp adj (<*anbarkader*, n *anbnarkat* Sm) = *albarkad* 1 (början); i n äv. som adv; jfr *andfaslig*.

anbarma v 1 [jfr *erbarma* o. anterera, antura m.fl.] refl, jämra sig e.d. Vg. *Han anbarma se så fsrfälit*.

anbarmlig adj (*anba'rmelit* n Vg) [jfr *anbarma* o. *erbarmlig*] ömklig, jämmerlig. *Han stapka å ga* (jämrade) *så sä anbarmelit*.

anbasse m (<*annbasse* Sm) [jfr *anbata*(s) o. *basse*] bråk-stake, ostyring.

anbata v 1 el. (vanl.) **anbatas** v dep 1 (<*annbate*(s), ~*batas* o.d., äv. *a'mm*-ÖlSmÖg, *an/ba'tes*, *am*- o.d. SmÖg) [jfr *batas*] refl o. dep. 1) vara oregerlig el. ostyrig; väsnas, härja, "leva rövare"; i sht om barn: slåss el. kivas, bråka; a.l.; äv.: göra häftiga (o. oroliga) el. löjligen åtbörder, gestikulera Sm. *Sikken illbattip, så han anba'tes!* Sm. *⁰Å si ssm an ambatedes nsr an va full* Sm. *Hästa anba'tes* Ög. *⁰Du bruke väl kunne anbates* (o. göra grimaser) Sm. 2) anstränga sig kraftigt, möda sig, arbeta (kraftigt el. våldsamt el. hårdhänt e.d.), "kämpa" (med ngt el. ngn); a.l. *Han anbatas å sto i fö te häv opp en säck på röggen* Öl. (De förmanade o. bönföll sonen att bättra sig) *⁰a ambatedes mä-n på alle visa* Sm. *Hunnen annbates fö-te kämme lss* Sm.

anbefängd ptp adj; i n: befängt, fördömt Sm. *⁰Dä va dä anbefängpt va dä ä ennvist mä tä snöe i år*.

anbekomma v (<*anbikumma* Gl) = *anbelanga* 1.

anbela v = *anacka* 1 b Vg. *Anbela allt va hunna heter*.

Avledn.: **anbelingen** interj = *anackingen* Vg.

anbelanga v 1 el. (i Sm äv.) v 2 (<*anbbe/lappa*, ~*lappa* o.d. GötalSSveal, sporad. i NSvealNorrl, *⁰-lappa* o.d. UIDal, *anbela'ng(a)* o.d. SkVgBoUILpNb) 1) angå, beträffa, röra; vanl. i uttr. *⁴vad ngn el. ngt* (i sht *det*) *a-r* o.d.; a.l. *⁰Hwa dai* (den) *saka anbelanga* Sm. (De döda tål ingen oordning.) *⁰alt ska ske punktlit säm anbelangär di döä* Sdm. – särsk. följt av prep *⁴med* (SkBISMVgGISdm) el. *⁴om* (Vg). *⁰Had* (vad) *did anbelangar me betalningen, så kan ja vänta ti nästa uga* Sk. *⁰Va anbelaggar um gullfsttera* (vargarna), *så etc.* 2) i p ptp som adj: beskaffad; i sht i uttr. *⁴hur det är* (o.d.) *a-t* *hurdant det är, hur det är "skapat"*; hur det förhåller sig, är fatt Ul. *⁰Nu förstog bonn hurrä he va anbelaggå*.

anbelangandes prep (<*anbelaggy/anes* o.d. SkSmVgSdmNk, *⁰-andes* o.d. SdmNkGst, *⁰-nes* Vrm) angående, beträffande; a.l. *Ambelaggyänes dä, så etc.* Sdm. – särsk. med prep *⁴med* Sk. *⁰Anbelangans nu mä o snetta* (dvs. kastrera suggor), *sau etc.*

anbeströka v (<*anbeströker* pres Gl) = *anbelanga* 1.

anbeträffa v 1 el. (i Sm äv.) v 2 (<*an-* BISMGISdmUI) = *anbelanga* 1; a.l.; äv. med prep *⁴med* SmGl. *⁰Va de anbiträffäd me matn, så etc.* Gl. – särsk. i pr ptp som prep BISM. *⁰Anbiträffane de kan ja je besje* Sm.

anbrakliga adv (<*anbra'keli* Vrm) [jfr *dels obraklig*, *dels andfaslig* m.fl.] *fasligt, hiskligt*. *⁰Ett anbrakeli stort åbåke*.

anbuffa v = *anamma* 2 a Vg. *Anbu'ffa dä!*

anbål s (<*ambul* Gl(PSäve etc.)) [jfr *fgutn an bol* (kör-)redskap; jfr äv. *anböle*] ämnesträ.

anbåkligt adv (<*annbäkkät* Mp) [jfr *avbåklig* o. *and-söles*] svårtillgängligt el. svåråtkomligt, "avigt". *Hä* (det) *låg sa annbäkkät tell*.

anböle n (<*annbyle*, *a'mmbyl*(e) Gl) 1) = *anbål*. 2) (oordnad hög av) gammalt virke el. gamla kläder e.d.; skräp, bråte.

¹**and** f (HrjJl) el. m (BoJl) (<*and* Hrj, *ann* Jl, *an* Bo) 1) = ¹ande 1 HrjJl. *Håll a'nn(a)*. *Han ha kått-n ann* Jl. 2) = ²ande 1 Bo. 3) [jfr ²ande 3] om person som väcker avsky el. förgelse o.d.: *djävul*, *fan* Bo. *En gru'mme* (obarmhärtig) *an*. *Ssgr* se ¹ande.

²**and** f el. (i BIUI äv.) m (<*and*, *a-* o.d. ÖIVg(ställvis)-GISdmUI—GstNb, *eend*, *at* o.d. Nb, *ann* (ställvis *a-*) ÖSveal(enst.)Dal—HrjJl—Lpl, *ann* SmVGGötalVrmMp, *an* SSKNVGötalVrmÅmVbLpl, *ånd* Vg(ställvis)Hrj, *ånn* Götal(ej BoDslGl)SdmNkVrmVstm, *aunn*, *aunn* o.d. SGötal, *ån* o.d. SSK; pl: *änder*, *änner* o.d. allm., *ä'ner*, *a'ner* enst. uppg. från BoDsl. *Anm.* 1. Till pl nybildade sg-former är enst. *änd* ÖIVg, *ånna* SkDsl; jfr äv. ²ander. *Anm.* 2. På området med *ånn* o.d. äv. flerstädes (som yngre form) *ann(d)* o.d., ställvis *änd*) [med Hrj *ånd* jfr fvn *önd* o. motsv. i no dial] simfågel av släktet *Anas* (i sht gräsand); äv. (i sht som sen. ssgsled) om vissa andra andfåglar (ett flertal dykänder, vidare skrakar o. gravand); som sen. ssgsled äv. om sothöna o. (i ssgn gräsand) kornknarr; äv. koll.; jfr *berg-*, *bläs-*, *brok-*,

dopp-, dyk-, fisk-, gräs-, lort-, sax-, skat-, sot-, spik-, stut-, svart-, tran-, årt-and m.fl. 1) om både de vilda andarerna o. anka SkVBIHaVg(Jacobsson)BoGlÖg(Nyrén); äv. särsk.: and-, ankhona SkBo; jfr hem-, spak-, vild-and m.fl. 2) om enbart de vilda arterna; täml. allm. (ej SkVBIgI); äv. särsk.: (gräs)andhona BoDslÖg—UIJINb. *Å'na du skst i går, va va då fsr ena?* — *Dä va a kna'ffånn* (kricka) Vg. 3) anka (motsatt vild-and); i sg äv.: ankhona SSk.

Ssgr <-nd-, -n(n)- o.d. Götal(ej Sk)SvealNorrl (i Götal huvudsakligen framför sen. led börjande på vokal), -n(n)a- o.d. SkBISmHaVgNk, -n(n)e- SkSmVGötal, (andar- GI(Färö), *änner-* (i and-hund) Ög): **and-bale** m (BISmSdm) el. **-bo** (SmHaVgSdmVrm) el. **-bod** f (-bo Sdm) el. **-bol** n (Hrj) el. **-bäl** m (Sdm) andrede. **-damm** m ankdamm Sk. **-drake** se andrake. **-fett 1)** ankflott Sk. 2) skämts., i uttr. *smöre* (smörja) *å'rene me a nefetto* R Dsl. **-fjäder** VgBo; ankfjäder SkHa; äv. koll. *Ånnafjär e möed bätter än hönefjär te å ha i säppklärna* Ha. **-föda** f [jfr no *andföde* n] andkull Hrj. **-gräs** om skilda vattenväxter. a) styvt braxengräs, *Isoetes lacustris* Vg(JAGYl-lenhaal). b) korsandmat, *Lemna trisulca* Vg. c) vattenpilört, *Polygonum amphibium* Hrj. **-gubbe** andhane Vstm—Hsl. **-halt** om person: som har vaggande gång Sk. **-hane** Dsl. **-hona** SmSdmUl. **-hund** (för andjakt) SmBoÖg. **-hus** (för ankor) SkGl. **-hök 1)** duvhök Hrj. 2) pilgrimsfalk Åm. **-höna** = -hona SdmJl. **-jakt** täml. allm. **-kart** m liten (ej fullvuxen) and Sdm. **-koja** (för andskytte) Vg. **-krull** m = -kull Jl(lidm). **-kull** Sm—BoÖg—VstmHslMpÅmNb. **-kulle** m = -kull BoVrm. **-lynn** m (-lygg o.d. Sk) and- el. ankflock. **-mat 1)** ankföda Ha. 2) om vissa vattenväxter; koll. a) om skilda arter av familjen Lemnaceae SkSmHaNkVstm; äv. särsk.: *Lemna trisulca* SkVg, *Lemna minor* SkÖgNk, *Spirodela polyrrhiza* Sk. b) (gådd)nate, *Potamogeton* (natans) Sk. **-nate** = -mat 2 a (början) Vstm. **-näbb** särsk., skämts.: sup Gl. **-pipa** lockpipa använd vid andjakt Sdm. **-rake** se d.o. **-rede** m, äv. n (för änder, i Sk äv. för ankor) SkBl-SmHaVg el. **-reder** f Bo, n Gl (-rer Bo, -raidar Gl) el. **-redre** m (-rere Bo). **-ruggare** ruggande gräsandhane Gl. **-rugge** m (ruggande) andunge Ul. **-snipa** slags grundgående snipa använd särsk. vid andjakt Vrm. **-stek** Sk-HaNkGst; ankstek Sk. **-stock** (Hrj) el. **-stomn** m (Jl) el. **-stryta** f (Jl) el. **-stryte** n (Jl) el. **-stut** m (HslJlÅmLpl) fågelholk (vanl. gjord av ihålig trädstam) som sätts upp åt (i sht) knipa (för äggskatning). **-stägg** m andhane Jl(lidm). **-tut** m = -stut Mp. **-tyde** (<°-tye Hsl) = -kull. **-unge** täml. allm.; ankunge HaBoGl. *°Tåsta* (flämta) *som en ånnunge* Nk; likn. från Nb. Härtill: *°andung(s)jakt* ÖgUlGst; *°andungskull* = -kull Ul. **-vada** f (-vse Jl) simmande andkull. **-vide** finnmyrten, *Chamaedaphne calyculata* Nb(Vb?; GWahlenberg). **-ägg** täml. allm.; ank-ägg SkHaBoGl. **-älde** n = -kull Nb. **-ävje** n (-åve Sk) = -mat 2 a (början).

³and se ann. — ⁴and se annat-heller.

¹⁻²anda se ¹⁻²ande.

³anda oböjl. adj o. adv (a`nda BISm) [jfr ²ande 3; ang. bildningen jfr djävla o.d.] attr som uttr. för vrede el. förargelse o.d. el. (motvillig) beundran el. adv som förstärkningsord: djävla, djäkla, förbannad (förbannat); a.l. *Anda gäbbaleiq!* Bl. *Ejn anda i 'Iske honn* Sm.

⁴anda v 1 el. (i Vrm äv.) v 2 (a`nda o.d. DalHrjNb, a`at o.d. Nb, a`nna (a~) o.d. NVDalHsl—Lpl, a~ o.d. SmVGötaVrm, a`na o.d. BoDslVrmÅmVbLpl, a`nna o.d. Sk(äv. åna)SmHaVg(äv. ånda)NkVrm, a`unna, a`unpa o.d. SkBlSm; ipf, särsk.: a`ant Vrm) [jfr andas] 1) (regelbundet) dra in luft i lungorna o. åter släppa ut den, andas; a.l.; jfr kov-, tjock-anda. *°Ja tore* (tordes) *knaft åna* Sk. (Han är nog inte frisk) *fer an anne-ss toggt* Vrm; motsv. från många a.l. — särsk. a) andas in; ställvis. *°Anna jypt* (djupt) Ha; motsv. från SkVg. b) släppa el. driva ut andedrätten, andas ut; flertalet a.l. *°Du aongade me mett i synen* Sm. *°Anna i näva, så fruse-ðu inte* Vg. c) ha andedrätt som luktar så el. så Bo. *Han ana fy'lla* (sprit). *°A. illa. d)* utvidgad anv., i uttr. *°det a-r* andedrätten syns (vid kyla) Dal. 2) i nekande sats o. vanl. följt av prep *°om:* (inte) knysta el. nämna ett ord el. antyda (ngt); sporad. *Du få ju int a'n öm na tö'kke* (sådant) Lpl. 3) bildl. a) med smidesbälg blåsa lätt pust Sm. b) blåsa (mycket) svag vind, dra el. fläkta svagt; vanl. opers; ofta i förb. *°a. o blåsa* VgBoDslVrmDalLpl. *°Dä annar ändå å blåser lite i da* Vg. *Vinn bsrjar anna ett gra'na* (grand) Vg. *Dä annar ifrå no'va* Vrm. *Hä andär ss gtt* Dal. — särsk. i pr ptp, i uttr. *han ä anane* det blåser medelstark vind Bo. c) om (jordfast) sten vid försök att bryta upp den: röra sig något litet Sk; jfr andas 4 c. *°Ja tyte* (tyckte) *han aunnade, na vi too* (tog i).

Särsk. förb.: a. från sig dö Dal. — a. i sig tr, andas in (i djupa andetag) Vg. *°Åna i-säk ången* (av visst te; i medicinskt syfte). — a. in andas in SkHaJINb. — a. upp opers el. om vind: blåsa upp Bo. — a. ut 1) = ⁴anda 1 b SkJl. *Hu anne bare u't* (o. sedan var hon död) Jl. 2) pusta ut, vila ut Vg.

Ssgr: **and-mask** (<å`nnemark SHA) luden, borstig larv. (Om sådan "andades" en i ansiktet, troddes man få utslag o. annat ont.) -os n (<a`n(n)os Vrm) öppet ställe på för övrigt istäckt sjö el. vattendrag (i sht vid in- el. utlopp). *Avledn.:* **andande** n 1) andning Ha. 2) andetag VGötal; äv.: ögonblick VgBo. *Kåm i'nn ett annane!* Bo. 3) till 2 knyst, ord Vg; jfr ¹ande 2 a. *Hu sa inte åjt annane* Vg. 4) till 3. a) lätt blåsing (med smidesbälg) SmVg. *°Jär ett lite ånnane mä bäljen!* Vg. b) vindfläkt; äv.: medelstark vind Bo. — **and(n)ing** f [delvis till andas] SkSm—BoNk—VstmJl. *Ssg:* **and(n)ing-rum** (<nnipa- o.d.) 1) = and-rum 1 Ha. 2) = and-rum 2 SkSmHa.

-andad se ¹ande avledn.

andakt f el. (ibland) m (<a`ndakt, ~dakt o.d. täml. allm.; äv. *°andajt* o.d. SkBl, *anda'kkt* o.d. SkUINb) 1) stämning av allvar o. vördnad, i sht inför ngt religiöst upphöjt; (fram,) allvarlig o. vördnadsfull uppmärksamhet; täml. allm.; jfr kyrk-andakt. *°Läs me andakt, psjke!* Ög. — särsk. a) mer el. mindre skämts.; sporad. *°O va tí* (i

andaktn riktigt hon var helt uppslukad, absorberad (när hon fick sy) Dal; jfr 3. b) överg. i bet.: ordning, reda Bo. *Dä va igga rekti andakt i dansen.* 2) andaktsövning, -stund; täml. allm.; äv., skämts.: arbete Sk. (Far) *°holl andakt va (var) Isdaskwäll Sm.* 3) iver UIHsl; jfr 1 a; jfr äv. andäktig 3. *°Gå på me andakt Hsl.* – särsk. a) i uttr. *°ha a. med ngt intresserat gå in för ngt Jl.* b) i uttr. *°vara i a-en vara starkt angelägen Vb.* *°Stinta jär* (flickan är) i *andakten att få sä-n friar.*

andaktig se andäktig. – **andanom** se ²ande 4.

¹**andans** se ²ande 3 d.

²**andans** oböjl. adj (<`ndans Sk) [jfr ⁴anda 2, ¹ande 2 a, ²ande 3] i uttr. *°inte säga (o.d.) ett a. ord* (ett knyst, ett enda ord).

andare se ¹andre.

andas v dep 1. vbals **-ning** (se ⁴anda avledn.) (obefintligt el. mindre vanl. i NVGötalVSvealHrjJINNorrl. – *a`ndas* o.d. GIÖo.NSvealGstLplNb, *a`tes* Nb, *a`nnas* (a~) o.d. GstHslHrjÅmVb, a~ o.d. SmVVGötalVrmMp, *a`nes* VrmÅmVb, *å`nnas* (äv. *å`nd~* ÖIVg, *å`n~* Sk) o.d. Sk—VgÖgNkVrmVstm, *a`unn~*, *a`ugg~* o.d. SGötal. *Anm.* Vid sidan av *°änn/as* äv. (som yngre form) *°ann~*, ställvis (*and~*) 1) = ⁴anda 1; a.l.; jfr tjock-andas. *°A. tungt täml. allm. Han ånnas kstf* (Vg o. motsv. från SkÖl) el. *han ånnes titt* (Ög) han andas med korta andetag. – särsk. a) andas in; sporad. *°De äängd na* (hennes kläder stramade) *nä-on aunades Sm.* b) = ⁴anda 1 b; flertalet a.l. *°Dä tölltä* (tålde) *intä en annadäs på na* (så ömtålig var hon) Sm. *Dä va så kallt, så ja ånnas ba`ar ri`mmen* (rimfrost) Vrm. c) = ⁴anda 1 c Vg. *Dänn* (han) *andas så ont.* 2) vanl. i nekande sats, i uttr. *°(inte) a. (ett ord) om ngt* (inte) knysta om el. antyda ngt ÖgNkDalÅmNb; jfr ⁴anda 2. *Han ånnades smm nått li`te Ög.* 3) leva; sporad., i uttr. som (jag glömmet det inte) *so va`indj ig andes* Dal. 4) bildl. a) om mila: dra in förbränningsluft (genom täckningen) Hsl. b) = ⁴anda 3 b SdmHsl. c) = ⁴anda 3 c Bl. 5) storkna, kvävas Vrm; jfr a. till nedan. Särsk. förb.: a. i sig = anda i sig Bl. – a. in SkSmHaVgUIGstMpVb. – a. till till 5 Dsl. (Det var rök o. svavel i stugan, så) *°ho höll på å annes te.* – a. ut 1) = ⁴anda 1 b SkSmMp; dra sitt sista andedrag SkNk. 2) pusta ut, hämta andan SkBIGlDal. 3) om tjårdal: slå Vb.

Ssgr (<`ndas-, ~äs- o.d. Gl): **andas-full** andtruten. **-hål** andningshål (i isen för säl). **-lock** n fiskgäl. **-lös** starkt andfädd. **-rum** andrum. **-truten** andtruten. **-täppa** andtäppa. **-täppt** andtäppt; andtruten.

andbacke m (<`nnbakke SmÖg) motlut Sm; äv. allmänare: svagare sluttning, långsluttande backe SmÖg; jfr andlid.

¹**ande** el. ¹**anda** m (<`nde, a- o.d. Vg(enst.)GISdmUI—GstHrjNb, *a`at* o.d. Nb, *a`nne* (a~) o.d. NkHslHrjJl—Lpl, a~ o.d. SmVVGötalVrmMp, *a`ne* o.d. BoDslVrmÅmVbLpl, *å`nne* o.d. Sk—Vg(äv. *ånde*)Ög—VrmVstm, *å`ne* Sk, *a`unne*, *a`uppe* o.d. SGötal; *a`nda*, a- o.d. ÖSvealDalGst (samt i bet. 2 c Bl o. i bet. 3 e VgNk), *a`nna* o.d. DalGstHsl, *å`*, *ay~* o.d. Sk(i bet. 1 a). *Anm.*

1. I Dal äv. växling *ande* nom : *anda* ack, dat. *Anm.* 2. På området med *ånne* o.d. ställvis (som y. form) äv. *anne* o.d. *Anm.* 3. Till obf *andle*, ~a o.d. i SdmUIVstmSDalGst äv., o. till *anne*, *anne*, ~a, *ane* oftast (ej Sm) bf *a`en*, *a`an* o.d., i Dsl äv. *a`n*; till obf *ånne* o.d. vanl. (ej SkBlSm) bf *å`en*, *å`ån* o.d., i SmÖgSdmNk äv. *å`nn*) [jfr ¹and] 1) luft som andas in o./el. ut (uppfattad som en sluten ström e.d.); äv. (överg.) i abstrakt bet.: and(hämt)ning; andningsförmåga; allm. *°Sömma* (sömliga) *dö fort, när aonnen e gaoen ao* (gången av) *kröppen* Sk. (Jag är täppt i bröstet) *så ja kan inte kamma u`d mä ånnen* Ha. (Draken) *°dro te se fåra mä åån* (o. slök dem) Vg. *Han drog åtter å`ån fle`er gågger inna han fekk en tebaka* Vrm. (Flickan som åkt skidor utför Åreskutan var vid nedkomsten död, ty) *°aann ha blåst u-n* Jl. (Vid sådant tungt väder) *°har ja så mied* (mycket) *å gjorra me ånen* (dvs. så svårt med andningen) Sk. *Innan ja få ånen i önip* (ordning) Sm. *Legga å drass* (kämpa) *må åen* ligga i själåtåget Vg. – I sht i en mängd förb. o. uttr., såsom: *°draga a-n* o.d. andas SkHaBoGIÖgVrmDalHslLpl; äv.: just hålla på att dö Vb; pusta ut, hämta andan UIVstm. *°Ja jir me inte sau länge ja kan dra åunen* Sk. *Je kunne inte dra min ane* Bo. *Han lejgg å drag a`nnåm* (dat) Vb. – *°draga a-n* till el. *å sig* o.d., göra en inandning, andas in; hämta andan SmHaVgDslÖgNkVrmDalMp—Nb. (Det blåser så man kan) *°knappt dra te se ånnen* Sm. *Ja å tvuppen å få dra å`ån st mä e stann* Vrm. – *°draga efter a-n* dra ett djupt (el. djupa) andetag SkÖgNkVrmUIDalVb. – *°få ande(n)* o.d. (SkÖIVg) el. *°få sin a.* (Gl) el. *°få fram a-n* o.d. (SkSmGIUIVstm) el. *°få upp a-n* (SkVgÖg) el. *°få åt sig a-n* (DalHrjJl—Nb), (kunna) andas (fritt el. normalt), få luft (tillräckligt). (När jag knyter under hakan) *får ja ente ånen* Sk. *Ja har svåt fö`te få åne* Vg. (Fem minuter) *såm män* (man) *int kund fa a`nd`n fram* Gl. *Ja kvevs, ja får int fram nån anda* Ul. (Han kom till sans) *s fekk å`t sä a`nd`n att* (igen) Hrj. (Jag blev så rädd,) *ja hull int på få å`t mä a`n* Lpl. – *°a-n går* (i el. på el. genom ngn) med innebörden att ngn andas ÖgNkVrmDal. (Kan man märka) *att å`nn går, så å di levenes* (om medvetlösa) Ög. *°Si hur åen går på-n* (dvs. hur häftigt han andas) Nk. (Den sjuke) *°va het å svett, å aen geck tønger å tønger* Vrm. (Hunden får vara kvar) *å`mes a`nd`n gor* (dvs. så länge han lever) Dal. – *°a-n går ifrå ngn* ngn tappar andan VgBoÖg. *Ånnen va åt* (nära) *te gå ifrå mä* Ög. – *°hålla a-n* allm. *°Is hull aen att hä* (i fruktan att det) *skulle gå ga`te* Hsl. *En får hålle å`nn still* (om man hamnar under vattnet) Ög. – *°hämta a-n* el. (Ög) *°hämta a-n till sig* göra (djup) inandning; pusta ut, ta en vilopaus BlSmHaVgSvealGstHsl; äv. bildl.: *mi`la hämtä andan* (då röken stannar av strax innan milan "slår") Dal; jfr andas 4 a. – *°kippa efter a-n* (p.g.a. chock e.d.) göra häftig(a) inandningsrörelse(r); flämtande dra efter andan; relativt allm.; med samma bet. bl.a. äv.: *hekra åtte åppen* Bl o. motsv. från SkSm, *hi`ik ett a`nnåm* (dat) o.d. Vb o. motsv. från Jllpl, *hi`ip ått a`nna* (dat) Jl o. motsv. från HslMp—Nb,

tjekka ätter annen o.d. Vg o. motsv. från DslVrm, *tjiffte ätter änn* Ög o. motsv. från BISMHaSdmNk. – *'komma under anden* (i SmVg äv. *ande*) återfå normal andhämtning, (åter) andas normalt (lugnt el. fritt), få luft (igen) SkBISM—Bo. (Jag hade arbetat) *så jä hslte på å inte kämme unner a'an då jä slutta* Bo. – *'lätt a.* (andhämtning) SkBo. *Han ha-lätt anne* Bo. – *'skjuta a-n* el. (Nb) *'skjuta från sig a-n* andas ut, hämta andan Ha; äv.: göra sin sista utandning, ge upp andan BoNb; jfr motsv. i no. (Den döende) *skeot fra se a't'n* Nb. – *'supa efter a-n* kraftigt el. madosamt dra in luft; kippa efter andan Ög-SvealGstHslHrj. – *'ta ande(n)* andas; hämta andan Sk—Sm. (Sälen sticker upp huvudet för att) *ta ånnn ijänn* Öl. (När han hade börjat borra en sten) *to han inte ånnen funn buran va färi* (förrän borrhålet var färdigt) Sm. – *ta sä(k) ånne* (Vg) el. *'ta igen a-n* (Vrm) el. *'ta a-n till* el. *åt sig* (SmHa) hämta andan. *Sätt de lite, männa du tar aonnen aot de!* Sm. – *'taga efter a-n* dra efter andan SkDal; flämta el. kippa efter andan SkDalNb; äv.: just hålla på att dö Dal; hämta andan Nb. – *'ta a-n (i)från* (el. av el. för) *ngn* o.d., ta ifrån ngn andningsförmågan GötalVrm. *Ånen vill tas frå mi allri så lided* (det minsta) *ja rör mi* Sk. (Det blev snöstorm) *'s-att de kuunn ta ånn ifrån en* Öl. – *'tappa a-n* (nästan allm.) el. *'mista a-n* (relativt allm.) el. *'släppa a-n* (BHaVgVrm-VstmDalGstHrj), (tillfälligt) förlora förmågan att andas (fritt); i sht i uttr. som *'hålla på att (vara färdig att, nästan) tappa* osv. *a-n*; jfr 3 c. *'En fao ro så en kan tapa aongen* Sm. *Di skratte så di ta'pper ånnen* Sm. (Tuppen gol, så) *di trodde han skulle meste a'an* Vrm. (Jag blev så andfädd) *så jä hsl på å skull slähpe a'an* Hrj. – *'a-n tryter för ngn* luften tryter för ngn; ngns andning(sförmåga) upphör SmHa. *'I dösstånnen trsider ånn för mäneskan* Ha. – *'täppa ånn* hålla andan Vg; motsv. från Ög. – särsk. a) i uttr. *'ta till anda* Sk el. *ande* Sk(enst.) el. *andes* Sk(enst.)Bl, pusta ut, hämta andan. *'Ve haurt attene fjed* (vart artonde steg) *faur hun ta te ånna* Sk. *Sidd litt å ta ti åna!* Sk. b) i uttr. *'med* (el. *ha*) *a-n i halsen* o.d. (ställvis i GötalSvealNorrl) el. *i halsgropen* o.d. (Sdm) el. (*ut*)*i näven* (VgDslVrmDalMp), (vara) starkt andfädd (av brådska). (Hon kom) *'vä aan öväst i håşşn* Åm; likn. från Nb. *Han kommå* (kom) *ma a'an ti nävan* Mp. c) om-synlig andedråkt; täml. allm. (Det var så kallt i kyrkan) *'så ånn syntes* Sm; motsv. relativt allm. *Åt'n ståp som in rojk* (rök) *om monn* Nb; likn. från SmVg. d) om andedråkt med tanke på lukten; allm.; jfr *dret-*, *elak-*, *sur-ande* m.fl. (Man tuggar peppar el. kummin) *'o så hoa* (andas) *en i barnets mun litte å den starke ånnen* (mot magknip) Bl. (Åt inte vitlök) *'för döu lutar sau illa i annen* Ha. *'Ond a.* (BISM—DslÖgNkVrmJl) el. *'sur a.* (SkBISMhSlJl) el. *'elak a.* (SdmUl—HslMpÅm) el. *'dålig a.* (SkHaBoDal) dålig andedråkt; med samma bet. bl.a. äv. *uå ånne* o.d. Vg. *rs'ddn* (rutten) *ane* Bo, *k'ten ande* o.d. Dal. – äv. bildl.: *'Vi* (markägare o. jägare) *hadde ingen onner ånne å varare* vi hade inget ont av varandra Ög. e) i uttr. med

innebörden att ngn andas med korta (o. hastiga) andetag. *A'an ä så kstt-å* Bo. *Han e kårt får ånnen* Sk. *Ha sta'kked ånne* Sk. *Kommu mä hşlv* (halv) *ande* komma med andan i halsen (av upphetsning e.d.) Hrj. f) [väl eg. till 3, skämts.] överg. i bet.: andfäddhet SkVg. *Sid ner, men* (medan) *ånnen går a'ww di!* Sk. *Sätt dåk lite männas ånn rinner u'-dåk* (medan du andas ut)! Vg.

2) andedrag Götal(enst.). – särsk. i utvidgad anv. a) knyst, minsta ord; antydning(ar) BISMHaNk; äv. i förb. *'ord eller a.* Bl o. *'(en) halvdragen a.* BISMVgSdmUl, ds. *'Ja ha inte hört en ånne om då* Sm. (Talades det) *'bte då bara halvdran ånne fekk* Vg. – äv. dels i uttr. *'ha en halvdragen a.* om ngt ha en svag aning om ngt Vg, dels i uttr. *'inte veta (om) en a.* (BISM) el. *'inte veta ord och a.* av o.d. (Bl), inte veta ordet av. *'Ynnan* (innan) *du vet hvasken or ella ånne å, så* etc. b) sup BoGl; mun, klunk Dal. *Du ha-[a-nte en anne å je mäj?* Bo. (En) *'halv anda* (om liten skvätt kaffe) Dal. c) i uttr. *på fläkk å anda* (Bl) el. *'anne* (Sm), ögonblickligen, omedelbart. (Jag måste hem) *'o då på fläkk o anda.*

3) [i utvidgad anv. av 1] livskraft, liv; själ(en som bärare av livet); i sht i vissa uttr. med innebörden att ngn dör; ställvis i GötalSvealSNorrl. *Så läppe aen sitter i'-n* Sdm. (Jag ger dig (näml. ”bjäran”) blodet) *o fa'n djäv dig andan* Dal. – särsk. a) i uttr. *'a-n rinner (på ngn)* BoDsl el. *'rinner upp (på ngn)* Sm—Dsl el. *'rinner ur ngn* o.d. SmVgGlÖg, alla med innebörden att ngn dör; jfr 1 f. *'Ja kom mä samm an rann på-n* Dsl. *Hu va ve' a* (hos henne) *ånna tess annen rann o'pp* Ha. *Aonnen rann u halsen pao en* Sm. b) i uttr. *'a-n far* el. *far ur* (el. av) *ngn* Dal el. *'a-n går (upp)* Bo = 3 a. *A'nd'n a feð y'r ånum nu* NDal. *A'nd* (el. *få'la*) *for å om* (honom) VDal. *Aan* *jek* Bo. c) i uttr. *'mista a-n* (Vg) el. *'släppa a-n* (BISM-VgVrmGstHrj) ge upp andan, dö; jfr u. 1. (Han låg orörlig) *sum hadde-n mest ånn* Vg. *'Ss fort soa ha slåft an ss kommer ne* (dvs. slaktarna) *in å får hsrssin* (var sin) *sup* Vrm. d) i uttr. *'ge upp a-n* dö BoDslNkVrm, f.ö. sporad. e) [väl åtm. delvis upptaget ur religiöst språk] i förb. *'liv och anda*; äv. med förbleknad bet. VgSdmNk-UIDal. *'Allt vad liv och a. har* VgSdmNkUl. *Du hel på' s skräm* liv s *anda ur mä, kar* Dal. *'Beväringa fyra åv så mycke di för liv å anda rådde* Ul.

Ssgr (delvis till 'and) (-*anna*- o.d. SkBISMHaVgGl(-*nda*-)ÖgNk, -*n(n)*e- SkSmNVGötal, -*nd-*, -*n(n)*- o.d. ÖlSmBo—ÖgSvealNorrl. *Anm.* Ställvis förekommer i and-drag, -dråkt, -tag äv. *anne-*, *ande-* o.d. för genuint *ånna-*, *anna-*, *ann-* o.d., och i and-fådd, -truten, -trött, -täppa, -tåppt äv. *ann-* o.d. i mål med genuint *ånna-* o.d.): **and-bar** adj [jfr motsv. i no o. isl] i uttr. *'det är a-t* o.d. (så kallt att andedråkten syns) BoDslHrjJl. *Här ä kallt, här ä ju anebať inne* Bo. **-blåsen** [jfr no *andblåst*, *-blæst*] andtruten Bo. **-büstad**, **-bösten** adj se amböst. **-drag** SkSm—BoUl. *'Nu ha utan tatt sett sista annadra* Sm. – särsk. a) i uttr. *'i ett a. han att hämta andan*; utan avbrott SkUl. (Kan du säga) *'Bolltåwta tjur tie gånga i itt ånedra?* Sk. b) ögonblick Sk. *Du får jo*

venta ett ånadrav. **-drått** m [jfr motsv. i no] 1) and- (hämt)ning JI. *Va stutt i anndrätta* andas kort o. häftigt, vara andtruten. *Han ha så togg en anndrätt*. 2) = -dräkt 3 HrjJl. *°Il-n* (dålig) *anndrätt* JI. **-dräkt** f el. (sporad.) m 1) = -drått 1 SkSmBoUINb. *Ånadrakta jekk så fot* (fort) Sm. *Andre kt'n kan bli stannandes* (när man kiknar) Ul. 2) luft som andas in (o. ut) VgNb. *Dä ä så kallt å vasst i ånadrakta i da* Vg. 3) utadad luft SmVgÖg-NkUIVstmGstNb, sporad. i övriga GötalSveal. *Ho har illak* (dålig) *ånadräkt* Nk; motsv. från Vstm. – särsk. i uttr. *je åpp sista andrede kt'n* utandas sin sista suck Ul. **-fred** = -rum 2 Sk. (Där var sådan brådska) *°så en kånne ente fau annafre*. **-full** [jfr motsv. i finl] andtruten DalNb. **-fåa** f (°-fåa bf Vrm(RzS)) själätåg(et). **-fådd** el. **-fått** (°-fådd(er) o.d. ÖISmÖg—HslMpJlÅmNb, sporad. i övriga Götal; *-fått* VrmDal(äv.-fott o.d.)Åm—Nb, *-fatt* o.d. Vb; äv. *a fådd, -fått* NVrm) andtruten a.l.; äv. = -täppt 1 SdmVstm. *Ja va-å (blir så) foft ånnfått* Åm. **-fång** n [jfr motsv. i da] 1) and(hämt)ning; andningsförmåga SkBl. *Ja fåu sa stakket* (så kort) *a'unnafåpp* (när jag går) Sk. *°Ha bra* el. *dåligt* el. *gott* el. *tungt* a. o.d. Sk. *Taba aunnafåppet* Sk; motsv. från Bl. – särsk.: andningsbesvär; andtäppa Sk. *Ja ha sont ånafåpp*. 2) = -dräkt 3 Bl. 3) andetag SkBl. (Det känns som jag hade en kniv i bröstet) *för va'tte* (vart) *a'unnafåpp ja tar* Bl. – särsk. i uttr. *°i ett a. på ett ögonblick* Bl. **-föda** v 2 refl, skaffa sig (el. få) luft (tillräckligt), andas UIVstmDal. *Han ha-åvåf å annfö se* (om astmatiker) Ul. **-förhaffad** (Sk) el. **-förkörd** (Bl) el. **-förplustrad** (Sk) el. **-förtagen** (Sk) andtruten. **-förtuten** andtruten SkBlSm; äv.: andtäppt, astmatisk Sk(enst.). *°Hon va så ånnafårtröden så hon konne knappt si* (säga) *nåd* Sk. **-förtrott** [jfr -truten o. -trött] andtruten Sk. **-hål** 1) hål för luftväxling el. lufttillgång, andningshål VgVrmUIDalÅmNb; särsk. om sådant hål a) i is för fisk (SdmUIDal) el. säl (Ul). *°Dåm bruka hugg-å'pp andhsk på Te'mmen* (Tämnaren) *fsr fiskane* Ul. b) i fähusvägg (ett vid varje bås) för ventilation Dal. 2) om hål i tunna o.d. för lufttillförsel vid tappning SmVrm; jfr -svicka. **-kall** i uttr. *°det är a-t* o.d. = -bar NVGötal. **-kipp** s i uttr. *ha ånatjipp* andas flämtande Sk. **-klämd** ptp adj [jfr motsv. i da] andtäppt Bl. *°Hon va sau rålet aunnaklämder, få on hade assmer* (astma). **-kov** n (°-køv Vg) el. **-kova** f (-ksva Bo) andtäppa. **-körd** andtruten Vg. **-köva** f (°-tjövva VgBo) = -kova. **-kövd** ptp adj (°-tjöv(er) o.d. SkSmVgNk. *Anm.* Formen *-kövr* hos Rz är opålitlig) som lider av andnöd, andtäppt. **-låt** n (°annlåt o.d. VgDslNkVrmJl(lidm); bl. bf pl: *°andelåta, a'nnlåde* o.d. Bo, (dat) *a'ndlåt* o.d. DalJl. *Anm.* Bf pl *°låta, -låde* ställvis uppfattad som bf sg f) [jfr motsv. i no, fvn, isl] 1) dödskamp(en), själätåg(et); a.l.(ej JI); nästan bl. i uttr. *°ligga i a-en* el. (NkVrm) *a-et*. *°Ja mener* (tror) *gsbben ligger i anlåte* Vrm. 2) brådska JI(lidm); äv. i uttr. *°vara i a-en* (med ngt) vara brådslande o. ivrigt sysselsatt el. strängt upptagen (med ngt) DalJl. *An va ss i åndlåtsm* (så han märkte det inte) Dal. **-lös** utan andningsförmåga Sk; (starkt) and-

truten SkSmVgBoUIJINb; med (av häpnad el. skrämself. d.) återhållen andning SkDal. *Ja hade när blaied* (så när blivit) *ånnalös* Sk. **-modd** (°-modd Hrj) el. **-mott** adj (°-mått NVDal) [jfr motsv. i no] 1) andtruten DalHrj. 2) i fråga om luft: kvav, instängd Hrj. (Öppna dörren,) *°de e ss annmoht*. **-mycken** (°-möken Vg, -mögen o.d. Ha) andtruten. **-mäken** (°anemåkin Vg(IhreS; i Ihre felaktigt °anamakin)) [tvivelaktigt; jfr -mycken]. **-mäten** (°-mäten SmHaVg) andtruten. *Ja* (dvs. en kvinna) *bli sao aonnamåta, nå ja går uppfs bri'rika* Sm. **-mått** andtruten SkSm. **1-pust** m hörbar utandning Vrm. **2-pust** adj, **-pusten** se amböst. **-ro** s = -rum 2 SmHa. **-rum** (relativt allm.) el. **-rumme** n (NVGötal) 1) utrymme (tillräckligt) för andning; sporad. *°Dä fenns ente anneröm* (p.g.a. trängseln) Dsl. – äv. i överf. anv.: öppning för luft el. vätska att passera igenom Ul. *°Vrid om stena* (i jordbrons botten), *så då blir andrum* (näml. för vattnet). 2) tid att hämta andan; tid att tänka efter el. samla sig; respit; relativt allm. *°Han lär* (låter) *inte fs'ket* (arbetsfolket) *få annaråmme* Ha. *°Verken slappå åv* (gav efter), *så ja fekk lite ånrum* Sdm. **-sluppen** [jfr motsv. i no] (NkVstm) el. **-stinn** (Nb) andtruten. **-stor** som p.g.a. upphetsning el. bestörtning el. upprördhet e.d. talar under djupt el. häftigt dragande efter andan; häpen el. upprörd VbLpl. (Hon kom) *å va så a'nstor å sa'a att* (de hade förlovat sig) Vb. **-strupe** luftstrupe ÖgSdmDal. **-svicka** f (äv. *å'pp*-Sdm) [jfr motsv. i finl] tapp som tillsluter lufthålet i tunna e.d.; ställvis (äv.) om själva lufthålet SmÖgSdmNkVstm; jfr -hål 2. **-tag** GötalSdmNkVstmDal. *Han to di siste ånnataga* Ög. – särsk. a) i uttr. *°i ett (enda) a.* = -drag a SmBo. b) = -drag b SmHa. (Han bad honom) *°hålla tjekan* (kåften) *itt aunnatag* Sm. **-tagen** [jfr -förtagen] (Sk) el. **-tappt** (SmNk) el. **-tjock** [jfr motsv. i da dial] (SkBl) el. **-tjåstad** (°-tjåstate(r) Vg, °-tjåsta Bo(enst.)) andtruten. **-truten** GötalSveal(ej Dal)Norrl(sporad.); äv.: andtäppt Götal(enst.). *Nu ha ja dansat, så ja e råint ånnatråden* Ha. **-trådd** (°-trådd Mp) [jfr -fådd o. -truten] andtruten. **-trång** s andtäppa Bl. **1-tråt** n el. (i Vg äv.) m (°-trst o.d. SmHaVg, -tröt o.d. BlHa) = -tråta; andnöd, andtäppa; a.l. *Han hade ont å annatrsd* (av andtäppa) Ha. – äv. i uttr. *°dö (ut)av a.* SmHa; jfr -tråta. **2-tråt** adj (°-trst, -tröt o.d. SmHa, sälls. i SkBl) andtruten. **-tråta** f (°-trsta Sm, -tråda o.d. Ha) andtrutenhet Ha; äv. i uttr. *°dö (ut)av a.* (vanvärdigt) skåmts.: (dö av att) sluta andas, dö (rätt o. slätt) SmHa; jfr **1-tråt**. (Vad dog han av?) *Han dö å ånnatråda* Ha. **-träck** s [jfr motsv. i da] eg.: andhämtning; i utvidgad anv., i uttr. *°vara i jamn anträck* vara ständigt i arbete Bo. **-trött** andtruten Sk(enst.)BlSm—BoVrmVstm. **1-tåppa** (av sjukdom orsakad) svårighet att andas, andnöd; astma; täml. allm. *Ånnatåppa blir så swår, ns ja blir fsrtjylter* Ha. *°Ho ha hatt ånnatåppa ånna sän ho va e lita flekka* Nk. **-tåppe** n = **1-tåppa** Sk. **-tåppen** = -täppt 1 Bo. **-tåpp(n)ing** f = **1-tåppa** SmÖg. **-tåppt** (°-tåppt(er), -tåffit(er) o.d. GötalSvealSNorrl) 1) som har el. lider av andtäppa; a.l. *°Ja har sån snuva å hosta, så ja bir*

KÄLLOR OCH LITTERATUR OMNÄMND I FÖRSTA HÄFTET

- Agerberg, Abraham, Ordsamlingar från 1790-talet i Fale Burmans samlingar, ATA A.10 (KVA).
- Ahlquist, Abraham, Ölands Historia och Beskrifning. I. Kalmar 1822.
- Aspegren, G.C., Försök till en blekingsk flora. Karlskrona 1823.
- Augustin, N.D., Försök till ordbok öfver Medelpads allmogemål. A-J. Östersund 1861. (I Inbjudning ... vid H. Elementarläroov. i Östersund 1861).
- Boling, Petrus, Supplement (avslutat 1803) till Ihres Swenskt Dialect Lexicon i ett interfolierat exemplar av detta arbete. UUB R 598 a.
- brd=bröllopsdikt e.d. enligt B. Hesselmans Bröllopsdikter på dialekt och några andra dialektdikter från 1600- och 1700-talen. Uppsala 1937.
- Burman, Abraham, Ord-Lista öfver Jemtskan ... inrättad åhr 1715, UUB N 635:2.
- Burman, Fale, Ordsamlingar (från 1790-talet och däromkring) i ATA A. 10 (KVA).
- Đjurklou, Gabriel, Ord-Lista öfver Nerikes Målet (1860-talet). Örebro läns museum F I a:1.
- Djurklou, Gabriel, Sagor och äfventyr berättade på svenska landsmål. Sthlm 1883.
- Enholm, Johannes, Enfalliga anmärkningar om öst giötha skäre-boars öfliga fiske-sätt i Östersjön. Förra delen. Åbo 1753.
- Gaslander, Johannes, Försök til en ordabok på the uti Jönköpings Lähn Wässbo Härad brukelige Ord och Talesätt 1766. Utg. av V. Ekenvall i SvLm 1943-44.
- GO=Carl och Per Arvid Säve, Gotländsk Ordbok. Red. av G. Danell, Aug. Schagerström och H. Gustavson. Uppsala 1918-45.
- Grill, J.W., Ur Folkspråket på Tylö-skogen. Ord och talesätt antecknade på 1840-talet i Lerbäcks socken i Närke. Med inledning och kommentar utg. av R. Broberg. Uppsala 1964. (SvLm B. 63.)
- Gyllenhaal, J.A.=Västgötaord från 1700-talet. Äldre anteckningar utgivna av S. Lampa. SvLm 1909 s. 78 ff.
- Hagson, K.A., Primäruppteckningar (1861), ULMA 1035:21 a.
- Hedström, Gunnar, Ordstudier i anslutning till P. Rydholms anteckningar om långarydsmålet i Västbo. I-II:1. Lund 1948.
- Herweghr, Daniel, Ordbok öfver Västmanlandsmålet. Idioticon westmannicum (Västerås stadsbibliotek Ca 20; väl från 1760-talet). Utg. av S. Landtmanson. Västerås 1925.
- Hof, Sven, Dialectvs vestrogothica. Sthlm 1772.
- Hortling, Ivar, Svenska fågelnamn. Sthlm 1944.
- Hyltén-Cav. ms=Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, Samlingar om Wärends-dialekten. 1837-ca 1845. KB N 45 a.
- Ihre, Johan, Swenskt Dialect Lexicon. Uppsala 1766.
- IhreS=Eric Benzelius d.y:s och Johan Ihres samlingar vilka ligger till grund för Swenskt Dialect Lexicon samt Ihres dialektala samlingar, yngre än Swenskt Dialect Lexicon. UUB Ihre 96-101.
- Iverus, Edv., Västervästmanlands Slättbygds Mål. Häftet 1. I ULMA 90:18.
- Jacobsson, J. von, Anteckningar (från ca 1800) i ett interfolierat ex. av Ihres Swenskt Dialect Lexicon. Västerås Stadsbibliotek.
- Kalén, M.W., Anteckningar rörande Landskapsmålet i Östergötland. Tidsfördrif 1845-60. ULMA 559:1.
- Klinghammer, H.P., Ordbok öfver Skåne målet. Ms i LUB. (Daterat 1873-75.)
- Kullander=Brölloppstal ... hållet 1830 ..., meddelat av komminister A.Kullander. SvLm 1918 s. 45 ff.
- Levander, Lars, Älvdalsmålet i Dalarna. Ordböjning och syntax. Uppsala 1909. (SvLm IV.3.)
- Lgren, JE=J.E.Lagergren, Småländsk Ordbok. (1840-1861). Ms i KB.
- Lgren, JJ=J.J.Lagergren, Ordbok för Småländska Landskaps Språket (ca 1817-25). Ms i KVA.
- Lignell, Anders, Beskrifning öfver grefskapet Dal. I. Sthlm 1851.
- Linder, J.A., Index vocabulorum (1859). I LUB Rietz II:12.
- Linné Fauna=Carl von Linné, Fauna svecica. 2 uppl. Sthlm 1761.
- Linné Fl. 1755=Carl von Linné, Flora svecica. 2 uppl. Sthlm 1755.
- Linné ÖlResa=Carl von Linné, Öländska och gothländska resa. Sthlm och Uppsala 1745.
- Linné SkResa=Carl von Linné, Skånska resa. Sthlm 1751.
- Lönnberg, C.J.L., Samlingar från Östergötland (Ö. Eneby, Risinge och Gryts socknar). ULMA 995.
- Möller, Peter, Ordbok öfver halländska landskapsmålet. Lund 1858.
- Neogard=Lars Nilsson Neogard, Gautauminning (1732-46). UUB Ihre 181.
- Nordin=D. Nordin i Jönk. läns Hush.-sällsk. Handl. H. 14 (1827), s. 172 f.
- Nyrén, Carl, Afhandling om Östgöthiska Dialecten ... samt Ordabok ... (ca 1750). Linköpings Stiftsbibl. Sv. 22.
- NysvSt=Nysvenska Studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning. 1-. Uppsala 1921-.
- Näsman, Reinhold E., Historiola Lingvæ Dalekarlicæ. Uppsala 1733.
- Om växtnamn. Tio föredrag vid växtnamnssymposiet i Umeå den 6-7 december 1988. Utg. av Sigurd Fries. Umeå 1990.

- Osbeck, Per, Om ortens talesätt och folknamn (1760-talet?). Utg. av B. Möller i SvLm B.12 s. 20 ff.
- OÖD=Lars Levander † & Stig Björklund, Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. 1-. Uppsala 1961-.
- Prytz, A. J., En Lustig Comoedia Om Konung Gustaf Then Första. Uppsala 1622. (Utg. av J. A. Lundell i SvLm Bih. 1.1. Sthlm 1883.)
- Renmarck=Plurima Lingvae Gothica Rudera, quae in vulgari Sermone apud Wbotniensis ab Anno 1752 in Julio observavit Carolus Renmarck.
- Rz=J.E.Rietz, Svenskt dialekt-lexikon. Ordbok öfver svenska allmogespråket. 1-2. Lund 1862-67.
- RzS=J.E.Rietz, Efterlemnade papper. II. LUB.
- SAOB=Ordbok över Svenska Språket utg. av Svenska Akademien. 1-. Lund 1898-.
- Stenberg, Pehr, Ordbok över umemålet (1804). Utg. med inledning och kommentar av Gusten Widmark. 1. Inledning. Ordbok. Uppsala 1966.
- SvLm=Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif (från 1904: Svenska landsmål ock (och) svenskt folkliv). Sthlm & Uppsala 1879-.
- Sylvander, G.W, Provincialord från Kalmar Län (ca 1850). ULMA 93:26.
- Säve, Pehr, citerad i GO.
- Tofftén, Jacob, Grammatica Antiquae Lingvae Rusticanae in Gothlandia (1748). KB N 47.
- Ullgrund, Sven, De dialectis lingvæ svio-gothicæ. III. Uppsala 1761.
- Wennberg=Ordbok öfver Allmogeord i Helsingland, utg. af Helsinglands Fornminnessällskap. Hudiksvall 1873.
- Wiberg, Truls, Bidrag till en Ordbok öfver Skånska Landskaps-målet. Landskrona 1859.
- Widmark, Fredrik, Anteckningar från en dialektforskningsresa i Västerbotten och Norrbotten sommaren 1860. ULMA 149:20.
- Widmark, Gun, Det nordiska *u*-omljudet. En dialektgeografisk undersökning. I. A-B. Uppsala 1959.
- Wigforss, Ernst, Södra Hallands folkmål (förkortat: SHfm). Ljudlära. Sthlm 1913-18. (SvLm B. 13.)
- Zetterstedt, J.V., Resa genom Umeå Lappmarker. Örebro 1833.
- Åstrand, P., Beskrifning öfwer Öland. Uppsala 1768.
- ÖDB=Övre Dalarnes bondekultur under 1800-talets förra hälft skildrad av Lars Levander. 1-3. Lund 1943-47.

ISSN 1102-1586
ISBN 91-88324-00-1

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1991